MINISTERUL EDUCAȚIEI AL REPUBLICII MOLDOVA
UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris
C.Z.U: 343.352 (043.3)

NEDELCU Narciza

PARTICULARITĂȚILE LEGĂTURII CAUZALE ÎN COMPONENȚELE DE INFRACȚIUNE SĂVÂRŞITE PRIN INACȚIUNE

SPECIALITATEA: 554.01 – Drept penal (drept penal şi execuțional penal)

Teză de doctor în drept

Conducător ştiințific: **Igor CIOBANU**
doctor în drept,
conferențiar universitar

Autor: **Narciza NEDELCU**

CHIŞINĂU 2016

© Nedelcu Narciza, 2016

CUPRINS

	ADNOTARE (în limbile română, rusă, engleză)	4
	LISTA ABREVIERILOR	7
	INTRODUCERE	8
1.	**ANALIZA SITUAȚIEI ÎN DOMENIUL LEGĂTURII CAUZALE ÎN DREPTUL PENAL**	18
1.1.	Analiza materialelor ştiinţifice consacrate legăturii cauzale publicate peste hotare	18
1.2.	Analiza materialelor ştiinţifice consacrate legăturii cauzale publicate în Republica Moldova	35
1.3.	Evaluarea scopului şi obiectivelor tezei de doctorat	38
1.4.	Concluzii la Capitolul 1	40
2.	**CONCEPTUL DE CAUZALITATE ÎN DREPTUL PENAL**	42
2.1.	Temeiurile raționale ale concepției cauzalității în dreptul penal	42
2.2.	Noțiunea cauzalității, a legăturii cauzale, a cauzei şi efectului	49
2.3.	Caracterul consolidat al noțiunii de legătură cauzală în dreptul penal	63
2.4.	Calitățile şi particularitățile cauzalității, ale legăturii cauzale, ale cauzei şi efectului	67
2.5.	Stabilirea cauzalității, legăturii cauzale, a cauzei şi efectului	71
2.6.	Concluzii la Capitolul 2	77
3.	**CONSTRUCȚIA TEORETICĂ A LEGĂTURII CAUZALE ÎN DREPTUL PENAL**	82
3.1.	Coraportul legăturii cauzale cu alte elemente ale componenței de infracțiune	82
3.2.	Locul întâmplării în cadrul determinismului şi al incidentului (cazusului) în dreptul penal	94
3.3.	Teoria legăturii cauzale adecvate în dreptul penal	97
3.4.	Categoria cauzalității şi construcția teoretică a legăturii cauzale în componențele formale de infracțiune	102
3.5.	Cazul particular al divizării categoriei cauzalității, al construcției teoretice a legăturii cauzale şi al mecanismului cauzării empirice	106
3.6.	Concluzii la Capitolul 3	118
4.	**PARTICULARITĂȚILE STRUCTURII ŞI CONȚINUTULUI LATURII OBIECTIVE A COMPONENȚELOR DE INFRACȚIUNE SĂVÂRŞITE PRIN INACȚIUNE**	125
4.1.	Particularitățile inacțiunii în calitate de formă a faptei socialmente periculoase	125
4.2.	Inacțiunea în calitate de element al complexului cauzal	134
4.3.	Specificul caracterului cauzator al inacțiunii	138
4.4.	Fundamentarea caracterului cauzator al inacțiunii în baza aplicării teoriei deosebirii categoriei cauzalității, a construcției teoretice a legăturii cauzale şi a mecanismului cauzării empirice	148
4.5.	Concluzii la Capitolul 4	155
	CONCLUZII GENERALE ŞI RECOMANDĂRI	160
	BIBLIOGRAFIE	167
	ANEXE	178
	DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	181
	CV-ul AUTORULUI	182

ADNOTARE

Narciza Nedelcu***, „Particularităţile legăturii cauzale în componenţele de infracţiune săvârşite prin inacţiune”,*** teză de doctor în drept la specialitatea 554.01 Drept penal (drept penal), Chişinău, 2016

Structura tezei: introducere, patru capitole, concluzii generale şi recomandări, bibliografia din 203 titluri, 3 anexe, 166 pagini text de bază.

Cuvinte-cheie: legătură cauzală, cauză, efect, consecinţă socialmente periculoasă, determinism cauzal, construcţie teoretică a legăturii cauzale, fapt, acţiune, inacţiune, componenţă de infracţiune, cauzalitate, mecanismul cauzării empirice.

Domeniul cercetării. Lucrarea este axată pe una dintre cele mai complexe şi actuale probleme ale dreptului penal: analiza particularităţilor legăturii cauzale în componenţele de infracţiune săvârşite prin inacţiune şi a formelor de manifestare a acesteia în cadrul faptelor sancţionate penal.

Scopul şi obiectivele cercetării. Scopul lucrării constă în realizarea cercetărilor ştiinţifice pe segmentul problemelor teoretico-aplicative ale instituţiei legăturii cauzale în dreptul penal, la general, şi a particularităţilor stabilirii legăturii cauzale în componenţele de infracţiune săvârşite prin inacţiune. Atingerea scopului propus presupune realizarea următoarelor obiective: efectuarea unui studiu temeinic privind noţiunea şi esenţa legăturii cauzale atât în cadrul dreptului penal, cât şi în sistemul ştiinţelor naturale, profilarea particularităţilor legăturii cauzale în cadrul componenţelor de infracţiune săvârşite prin inacţiune, argumentarea oportunităţii anumitor propuneri, modificări şi completări.

Noutatea şi originalitatea cercetării. Caracterul novator al lucrării este determinat de faptul ca în cadrul acesteia sunt propuse noţiuni, definiţii, teze, concepţii care pun într-o lumină nouă unele dintre cele mai controversate probleme ce ţin de problematica legăturii cauzale în dreptul penal. Originalitatea rezultatelor obţinute de autor se exprimă în cercetarea celor mai controversate probleme ale ştiinţei şi practicii judiciare cu referire la instituţia legăturii cauzale.

Semnificaţia teoretică şi valoarea aplicativă a cercetării. În baza cercetărilor realizate, s-a constatat existenţa unor carenţe şi omisiuni de ordin teoretico-normativ, precum şi lipsa unor lucrări consacrate temei cercetate. Pentru a fi înlăturate aceste carenţe, autorul formulează mai multe concluzii şi înaintează recomandări menite să îmbunătăţească calitatea cadrului normativ privind aplicarea corectă a instituţiei legăturii cauzale atât în aspect teoretic, cât şi practic.

Implementarea rezultatelor ştiinţifice. Concluziile ştiinţifice formulate ca rezultat al realizării acestui studiu pot fi de un real folos în procesul de elaborare şi aplicare a reglementărilor cu privire la specificul legăturii cauzale în cadrul componenţelor de infracţiune săvârşite prin inacţiune. De asemenea, ele pot fi utile la elaborarea de publicaţii ştiinţifice pentru cei interesaţi, dar au şi un caracter de instrumentariu pentru lucrătorii practici din domeniul dreptului penal.

АННОТАЦИЯ

Нарчиза Неделку, ***«Особенности причинно-следственной связи в составах преступлений, совершаемых путём бездействия»,*** Докторская диссертация в области права по специальности 554.01 Уголовное право (уголовное право), Кишинев, 2016

Структура диссертации: введение, четыре главы, общие выводы и рекомендации, библиография из 203 наименований, 3 приложения, 166 страниц основного текста.

Ключевые слова: причинно-следственная связь, причина, следствие, социально опасное последствие, причинно-следственный детерминизм, действие, бездействие, состав преступления, механизм эмпирического определения причинно-следственной связи.

Область научных исследований. Работа относится к одной из самых сложных и актуальных проблем уголовного права: анализ особенностей причинно-следственной связи в составах преступлений, совершаемых путём бездействия и форм ее проявления.

Цель и задачи исследования. Углубление концепции о причинно-следственной связи в уголовном праве и решение вопросов, касающихся форм проявления причинно-следственной связи в составах преступлений, совершаемых путём бездействия. Для достижения данной цели, необходимо решить следующие задачи: провести изучение концепции причинно-следственной связи в уголовном праве, обрисовав особенности причинно-следственной связи в составах преступлений, совершаемых путём бездействия.

Новизна и оригинальность исследования. Инновационный характер диссертации определяется тем, что в работе предложены понятия, тезисы, которые ставят в новом свете некоторые из наиболее спорных вопросов, связанных с проблемой причинно-следственной связи в уголовном праве. Оригинальность полученных автором результатов выражена в исследовании наиболее спорных вопросов в данной области.

Теоретическая значимость и практическая ценность исследования. На основании проведенных исследований было установлено существование некоторых пробелов теоретико-нормативного порядка, а также отсутствие работ, посвященных данной теме. Чтобы устранить эти недостатки, автор сформулировал ряд рекомендаций, направленных на улучшение нормативно-правовой базы в целях правильного применения причинно-следственной связи, как в теоретическом, так и в практическом плане.

Внедрение научных результатов. Научные выводы, сформулированные в результате завершения данного исследования, могут быть использованы в процессе разработки и применения правил, касающихся специфики причинно-следственной связи в составах преступлений, совершаемых путём бездействия. Они могут стать солидным подспорьем в подготовке научных публикаций для заинтересованных лиц, а также имеют прикладной характер для практических работников в сфере уголовного права.

ANNOTATION

Narciza Nedelcu, "***The peculiarities of causal connection in the components of infraction committed through inaction***", Doctoral thesis in law at the specialty 554.01 Criminal Law (criminal law), Chisinau, 2016

Structure of thesis: introduction, four chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 203 titles, 3 annexes, 166 pages of basic text.

Key-words: causal connection, cause, effect, socially dangerous consequence, causal determinism, theoretical construction of causal connection, action, inaction, infraction component, causality, mechanism of empirical causation.

Field of research. This paper is focused on one of the most complex and actual issue of the criminal law: analysis of the particularities of causal connection in the components of infraction, committed through inaction and the forms of its manifestation within the facts criminally executed, achieved by form of inaction.

Purpose and objectives of the research. Deepening the concept regarding the causal connection in criminal law and solve of specific issues which concern the forms of manifestation of the causal connection in components of infraction committed through inaction. For achieving the proposed aim, it involves the accomplishment of the following objectives: carrying out a profound study on the concept of causal connection both in the criminal law, forming the peculiarities of causal connection in the components of committed infraction through inaction.

Novelty and originality of the research. The innovating character of the paper is determined by the fact that in the paper are proposed notions, definitions, theses, concepts, which put in a new light some of the most controversial issues related to the problem of causal connection in criminal law. The originality of the results obtained by the author shall be expressed in the research of the most controversial issues of judicial science and judicial.

Theoretical importance and the applicative value of research. Based on the research conducted, it was found the existence of some gaps and omissions of theoretical-normative order, as well as the absence of works devoted to the theme researched. To remove these faults, the author formulates several conclusions and presents recommendations designed to improve the quality of the regulatory framework relating to proper and uniform application of the causal connection both in theoretical and practical aspect.

Implementation of scientific results. Scientific conclusions formulated as a result of the completion of this study may be helpful especially in the process of drafting and implementing the rules with respect to the specific of causal connection within the components of infraction committed through inaction. They also can be useful in the preparation of scientific publications for those interested, but also have a character of tools for workers in the field of criminal law.

LISTA ABREVIERILOR

alin. – alineat

art. – articol

C. contr. RM – Codul contravențional al Republicii Moldova

C. pen. RM – Codul penal al Republicii Moldova

C. proc.pen. RM – Cod de procedură penală al Republicii Moldova

CEDO – Convenția Europeană a Drepturilor Omului

CtEDO – Curtea Europeană a Drepturilor Omului

CSJ – Curtea Supremă de Justiție

HP CSJ – hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție

DUDO – Declarația Universală a Drepturilor Omului

lit. – literă

MAI – Ministerul Afacerilor Interne

nr. – număr

p. – pagină

pct. – punct

RDP – Revista de Drept Penal

RND – Revista Națională de Drept

s.n. – sublinierea noastră

vol. – volum

INTRODUCERE

Actualitatea şi importanța temei investigate. O condiție necesară a răspunderii penale este stabilirea legăturii cauzale dintre fapta infracțională şi urmarea prejudiciabilă ce a survenit. Viața ne arată că în multe cazuri fapta infracțională şi urmările prejudiciabile sunt atât de strâns legate între ele, încât stabilirea legăturii cauzale nu este un lucru complicat. Totodată, întâlnim frecvent situații când starea de lucruri, cu referire la acest aspect, este una deloc uşoară, la acest capitol fiind întâlnite anumite dificultăți.

Anume din acest considerent printre problemele fundamentale ale dreptului raportul de cauzalitate se impune în prim-plan, prezentând nu doar un interes teoretic indiscutabil, dar şi o deosebită importanță în activitatea organelor de drept. Necesitatea studierii temeinice a raportului de cauzalitate este determinată şi de interesul în creştere manifestat de cei ce activează în cadrul organelor de drept, de nevoia unei orientări teoretice corecte pe care o resimte practica judiciară.

O lungă perioadă de timp, cauzalitatea a fost identificată cu necesitatea, din lanțul cauzal fiind excluse întâmplarea şi condiționarea. Cunoaşterea ştiințifică actuală procedează la o corelare a necesității cu întâmplarea în structura raporturilor cauzale, ceea ce înseamnă, implicit, şi corelarea cauzelor şi condițiilor în producerea efectelor. Cauza are un caracter decisiv în determinarea efectului, deoarece ea conferă ansamblului de condiții caracterul necesar şi suficient în producerea acestuia. Pentru aceasta trebuie respinsă atât absolutizarea relației cauzale şi nesocotirea influenței condițiilor, cât şi absolutizarea influenței condițiilor, dizolvând în ele cauzele. Astăzi mai întâlnim greşeli pe care organele de urmărire penală şi instanțele judecătoreşti le fac în instrumentarea şi soluționarea cauzelor penale anume la capitolul legăturii cauzale.

Activitatea umană este o activitate conştientă, îndreptată spre un scop care îşi are rădăcinile biologice în conduita bazată pe reflectarea anticipativă. A acționa conform unui scop înseamnă a acționa pe baza imaginii ideale a rezultatului acțiunii şi a căilor realizării sale, scopul fiind imaginarea mentală a efectului acțiunii. În felul acesta, acțiunea bazată pe un scop apare ca mod specific de realizare a lanțurilor cauzale în viața socială şi, respectiv, în activitatea organelor de drept. Nici prezența acțiunii pe baza reflectării anticipative, nici cea a acțiunii umane pe baza unor scopuri nu se opun principiului cauzalității. Dimpotrivă, apărând pe fondalul acțiunii unor cauze obiective, ele se integrează, cu principiile lor proprii, în procesele de transformare a realității, procese întâlnite de frecvente ori şi în activitatea organelor de drept.

În ştiința dreptului penal noțiunea de legătură cauzală este pe larg utilizată, deoarece ea constituie un semn obligatoriu al laturii obiective a componențelor de infracțiune, considerent

din care este tratată şi examinată destul de minuțios. Astfel, întâlnim o multitudine de teorii, menite să explice esența legăturii cauzale şi să evidențieze regulile de aplicare a acesteia. Ca finalitate, toate aceste concepte şi teorii sunt destinate soluționării chestiunii privind temeiurile şi premisele răspunderii penale, deoarece lipsa legăturii cauzale dintre fapta socialmente periculoasă şi urmările prejudiciabile exclude răspunderea penală – din lipsa în cadrul faptei săvârşite a elementelor constitutive ale componenței de infracțiune.

În acelaşi context, un şir de autori se referă la coraportul dintre conceptul filosofic al noțiunii de legătură cauzală şi conceptul de drept penal al noțiunii de legătură cauzală ca semn al laturii obiective a componenței de infracțiune.

Totodată, este de menționat că atât în ştiința dreptului penal, cât şi în filosofie, nu există un concept unic, iar multiplele şcoli filosofice se expun diferit asupra conceptului cauzalității. În acelaşi timp, dreptul penal dispune de un obiect propriu de studiu şi nu poate utiliza categorii şi noțiuni ale altor ştiințe într-o formă invariabilă şi neacomodată la propriile necesități, în vederea atingerii obiectivelor sale. Deci, se impune ca firească întrebarea: care anume concepte ale noțiunilor de cauzalitate şi de legătură cauzală urmează a fi însuşite de către dreptul penal al Republicii Moldova?

Rămân nesoluționate şi alte întrebări. Nu este pusă şi de aceea nu este soluționată nici întrebarea privind coraportul dintre legătura cauzală ca semn al laturii obiective a componenței de infracțiune şi legătura cauzală, care este obiectiv exprimată şi descrisă în diferite ştiințe ale naturii. În practica organelor de drept legătura cauzală este materializată, de regulă, prin intermediul raportului de expertiză în cadrul dosarelor penale. Totodată, fapta (ca motiv, cauză) şi urmarea prejudiciabilă (ca efect) sunt normativ fixate, ceea ce nu se referă şi la cauzalitatea obiectivă, empirică. Coraportul dintre aceste noțiuni de asemenea merită anumite cercetări şi investigații speciale.

Problema privind calitățile şi particularitățile legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune constituie subiectul acestei investigații. Interesul față de acest subiect are mai multe determinative. În componențele materiale de infracțiune consecințele infracționale sunt generate de fapta persoanei vinovate. Un aşa coraport strict dintre faptă şi consecințe se numeşte *legătură cauzală*. Fapta sub formă de acțiune – în calitate de cauză activă – este destul de transparentă şi clară pentru investigații. Cauza activă, în acțiune, este susceptibilă să genereze anumite mutații în realitatea ce ne înconjoară şi să ducă la apariția de noi fapte, fenomene, denumite *consecințe*. Această situație se pare a fi una evidentă şi fără de echivoc.

Altfel se prezintă a fi procesul de investigare a cauzalității pasive – fapta sub formă de inacțiune. Datorită particularităților influențării sale şi schimbărilor pe care le generează,

cauzalitatea pasivă este mai puțin transparentă pentru investigațiile științifice. Se întâlnesc chiar și teste științifice care resping sau combat posibilitatea influențărilor schimbătoare și modificatoare ale inacțiunii.

Totuși, în cadrul acestor studii nu se neagă postulatul referitor la construcția laturii obiective a componențelor materiale de infracțiune. În așa fel, suntem puși în fața unei probleme științifice destul de serioase. Astfel, dacă inacțiunea nu are importanță cauzatorie, modificatorie, atunci se impune ca necesară revizuirea construcției laturii obiective a infracțiunilor cu componență materială, cel puțin în privința acelor componențe în cadrul cărora fapta se exprimă sub formă de inacțiune. Respectiv, investigațiile vor avea, în mod evident, ca obiectiv revizuirea construcției laturii obiective a componenței de infracțiune. În același timp, modelul laturii obiective a infracțiunii rămâne aceleași; el nu poate fi contestat și se prezintă în felul următor: fapta – legătura cauzală – consecința.

Ideea, conceptul de bază al prezentei teze de doctorat rezidă în a determina:

1) construcția teoretică a legăturii cauzale;
2) mecanismul cauzalității empirice;
3) legătura cauzală în sens îngust.

Dacă e să vorbim despre legătura cauzală sau, mai larg – despre determinism – în dreptul penal, vom observa că categoria cauzalității are importanță nu doar în calitate de semn al laturii obiective a componenței de infracțiune, care leagă fapta criminală și urmările prejudiciabile; putem vorbi despre cauzalitate cu referire la o infracțiune concretă sau cu referire la infracționalitate la general. Ultimele din problemele indicate, ce prezintă mai mult interes pentru criminologie decât pentru dreptul penal, se află în afara limitelor investigațiilor întreprinse în lucrarea de față. Însă, în vederea plenitudinii perceperii determinismului în dreptul penal, este necesar a menționa că studierea legăturii cauzale ca semn al laturii obiective nu este unica posibilitate de studiere a categoriei cauzalității în cadrul științelor ciclului penal.

Instituția legăturii cauzale în dreptul penal a fost supusă investigațiilor științifice la cel mai înalt nivel de către un număr impunător de savanți notorii. La timpul respectiv, contribuții în acest sens, la nivel republican și internațional, și-au adus profesorii Gh.Ulianovschi, I.Macari, S.Botnaru, A.Mariț, M.Prodan (*Republica Moldova*); Gh.Alecu, M.Basarab, G.Antoniu, V.Dobrinoiu, I.Pascu, I.Molnar, Gh.Nistoreanu, A.Boroi, V.Lazăr, I.Laşcu, I.Mureşan, P.Săbău, A.Olimpiu, I.Oancea, V.Păvăleanu, I.Rascu, T.Dima, C.Păun, M.Gorunescu, M.A. Hotca, I.Chiş, M.Dobrinoiu, C.Stroe (*România*); D.Bom, S.Borodin, M.Bunghe, L.Gauhman, I.Davîdovski, M.Covaliov, P.Vasicov, I.Cozacenko, V.Curcenko, V.Zlotcenko, V.Cudreavțev, S.Chelina, V.Lunev, V.Malinin, V.Prohorov, M.Raiski, N.Semerneva, V.Svetlov, N.Taganțev, V.Tarasov, A.Ter-Acopov, A.Trainin, V.Filimonov, T.Țereteli, M.Şargorodski (*Federația Rusă*) și alții.

De fapt, examinarea, la general, a problemei privind legătura cauzală în dreptul penal se întâlneşte practic în toate lucrările savanților nominalizați. În cadrul acestora, dânşii îşi concentrează atenția asupra chestiunilor generale legate de particularitățile legăturii cauzale în dreptul penal. Însă, deoarece ei abordează doar la general aceste particularități, au fost lăsate în umbră unele aspecte mult mai dificile ale legăturii cauzale în dreptul penal, în special particularitățile legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune.

Referitor la posibilitatea inacțiunii de a genera efectul, urmarea prejudiciabilă, aceasta este reflectată de două, contrare după esență, teorii: teoria cauzalității *şi* teoria acauzalității. Pe de o parte, se susține imposibilitatea inacțiunii de a genera consecința, iar, pe de altă parte, această imposibilitate este combătută prin invocarea unui spectru larg de argumente pertinente. Evident, această divergență ne obligă să căutăm o soluție de compromis în scopul stabilirii unui echilibru între opiniile ştiințifice şi situațiile cu care se confruntă practica.

Necesitatea imperioasă de a realiza un studiu ştiințific axat pe problematica particularităților legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune este dictată de procesul reformelor juridice, inclusiv în sfera dreptului penal. Constituția Republicii Moldova, Concepția reformei judiciare şi de drept în Republica Moldova pun accentul pe ordinea de drept penal. Mai mult: aceste reforme se impun în calitate de mijloc de luptă, fără alternative, împotriva criminalității şi de protejare a drepturilor şi libertăților cetățenilor care au nimerit în sfera justiției penale. Astfel, devine necesară, mai mult ca oricând, căutarea rapidă şi eficientă a modelelor juridice optime, care ar reflecta balanța intereselor celor ce nimeresc în sfera de influență a dreptului penal.

Măsurile de constrângere penală, folosite în condițiile unei societăți civilizate, urmează a fi aplicate doar în cazurile strict determinate de lege. O societate cu adevărat democratică nu poate admite extinderea nefundamentată a temeiurilor şi a proporțiilor constrângerii statale, un rol însemnat în această privință revenindu-i, pe lângă altele, şi stabilirii adecvate a legăturii cauzale în cazul comiterii faptelor care nimeresc sub incidența legii penale.

Integrarea Republicii Moldova în comunitatea internațională, aderarea la Consiliul Europei fundamentează necesitatea studierii minuțioase a standardelor internaționale în domeniul drepturilor omului, necesitatea analizei particularităților de asigurare a drepturilor persoanelor care nimeresc în vizorul legii penale. Drepturile şi libertățile omului sunt nişte valori juridice universale specificate în standardele internaționale unice.

Sunt frecvent întâlnite situațiile când organele de urmărire penală şi instanțele de judecată aplică neadecvat prevederile referitoare la legătura cauzală în dreptul penal. Avem în vedere, nu în ultimul rând, şi activitatea ce ține de stabilirea legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune.

Depăşirea acestei situaţii este posibilă în rezultatul conformării, echilibrării, modificării şi completării prevederilor legislației penale a Republicii Moldova, ceea ce poate fi realizat în baza anumitor investigaţii ştiinţifice în acest domeniu.

Din perspectiva celor expuse, actualitatea temei investigației noastre nu poate fi pusă la îndoială. Drept urmare, o investigație temeinică a subiectului ce vizează particularitățile legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune sub forma unei teze de doctorat se impune ca oportună, necesară şi binevenită. Dorim să atragem atenția şi asupra faptului că prin prisma numeroaselor opinii şi tratări vom analiza locul legăturii cauzale în sistemul celorlalte semne ale laturii obiective a componenței de infracțiune, particularitățile stabilirii legăturii cauzale în anumite situații, vom evidenția cele mai oportune concepte vis-à-vis de instituția legăturii cauzale în dreptul penal, vom determina premisele juridice, principiile şi reglementările de care urmează să se ghideze reprezentanții organelor de urmărire penală şi judecătorii în procesul de stabilire a legăturii cauzale în dreptul penal. De asemenea, considerăm că am reuşit să demonstrăm şi necesitatea completării şi perfecționării legislației penale la compartimentul particularitățile legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune.

Aşadar, prezenta investigație este axată pe cercetarea problemelor ce vizează legătura cauzală ca semn al laturii obiective în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune.

Scopul şi obiectivele tezei. *Scopul* principal al lucrării constă în realizarea cercetărilor ştiinţifice pe segmentul problemelor teoretico-aplicative ale instituției legăturii cauzale în dreptul penal, la general, şi a particularităților stabilirii legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune, în special, cu imanente implicații în legislația penală, doctrina penală şi practica judiciară şi, de asemenea, în oferirea de soluții concludente cu caracter *de lege ferenda*.

Scopul trasat s-a realizat prin înaintarea unor obiective concrete. Printre cele mai prioritare *obiective* se înscriu:

- studierea complexă şi multilaterală a conținutului normativ al legăturii cauzale. Obiectivul dat s-a realizat prin analiza prevederilor legislației şi a opiniilor doctrinare conjugate cu practica judiciară;
- formularea unor precizări de ordin terminologico-juridic şi terminologico-filosofic cu referire la conceptele „legătură cauzală”, „determinism cauzal”, „construcția teoretică a legăturii cauzale”, „mecanismul cauzării empirice” etc. În acest sens, rezultatele s-au materializat în unificarea termenilor de specialitate, specifici domeniului investigat;
- cercetarea evoluției reglementărilor normative privind instituția legăturii cauzale, fiind analizate unele izvoare de drept şi surse doctrinare în care acestea şi-au găsit expresie

ştiinţifică. O astfel de abordare ne-a permis să stabilim specificul juridic al legăturii cauzale în componenţele de infracţiune săvârşite prin inacţiune;

- specificarea funcţiilor legăturii cauzale în contextul aplicării răspunderii penale;
- determinarea rolului legăturii cauzale în cadrul laturii obiective a componenţei de infracţiune;
- evidenţierea trăsăturilor definitorii ale legăturii cauzale şi clasificarea acesteia în baza anumitor criterii;
- conturarea divergenţelor şi tangenţelor dintre teoriile de drept penal referitoare la cauzalitatea şi acauzalitatea inacţiunii în cadrul laturii obiective a componenţei de infracţiune;
- determinarea locului instituţiei legăturii cauzale în cadrul dreptului penal;
- definirea şi elucidarea regulilor generale şi speciale care trebuie luate în considerare în cazul stabilirii legăturii cauzale, la general, şi în cazul componenţelor de infracţiune săvârşite prin inacţiune, în special. Ca rezultat, au fost puse în lumină cele mai eficiente modalităţi de stabilire şi verificare a legăturii cauzale în dreptul penal;
- analiza complexă a practicii judiciare. Astfel, au fost scoase în evidenţă lacunele şi neajunsurile în activitatea organelor de drept axată pe subiectul supus investigaţiei;
- investigarea legăturii cauzale sub aspect de drept comparat. Acest obiectiv s-a impus ca unul inevitabil, în măsura în care tindem spre perfecţionarea cadrului juridic şi social. Realizarea acestuia a făcut posibilă cristalizarea unui mecanism care ar asigura eficienţa mecanismului de funcţionare a legăturii cauzale;
- înaintarea recomandărilor *de lege ferenda*, precum şi argumentarea necesităţii şi oportunităţii perfecţionării legislaţiei penale la compartimentul legătura cauzală.

Metodologia cercetării ştiinţifice. Pentru realizarea scopului propus şi a obiectivelor trasate, în calitate de metode de cercetare au fost utilizate metoda *logică*, metoda *istorică*, metoda *comparativă*, metoda *gramaticală* şi altele. Investigaţia efectuată se bazează pe studierea doctrinei dreptului penal, a legislaţiei şi practicii judiciare în domeniu. La cercetarea temei s-a ţinut cont mai cu seamă de legislaţia Republicii Moldova, dar şi a altor state, cum ar fi România, Federaţia Rusă şi altele. În calitate de material empiric au servit şi materialele practice ale organelor de urmărire penală şi ale instanţelor de judecată. De asemenea, au fost examinate hotărârile explicative ale Plenului Curţii Supreme de Justiţie cu privire la calificarea corectă a diferitelor fapte sancţionate de legea penală a Republicii Moldova drept infracţiuni. Nu s-a trecut nici peste analiza materialelor de arhivă ale organelor de urmărire penală şi ale instanţelor judecătoreşti (în procesul realizării acestei lucrări au fost studiate 74 dosare penale). În procesul studierii dosarelor vizate accentul s-a pus în special pe prezenţa sau lipsa legăturii cauzale, pe

specificul şi corectitudinea stabilirii acesteia, fiind luate în seamă şi particularităţile stabilirii legăturii cauzale în situaţia în care avem de a face cu anumite fapte socialmente periculoase săvârşite prin inacţiune.

Noutatea ştiinţifică a lucrării. Tematica tezei de doctorat este studiată temeinic şi în mod complex, anterior nefiind supusă, în viziunea noastră, unei atare investigaţii în Republica Moldova. Astfel, noutatea ştiinţifică a lucrării rezidă în faptul că s-a făcut o primă încercare de a realiza o cercetare teoretico-practică a particularităţilor legăturii cauzale în componenţele de infracţiune săvârşite prin inacţiune. Aşadar, am realizat o delimitare între teoria cauzalităţii şi teoria acauzalităţii inacţiunii în componenţa laturii obiective, am efectuat clasificarea legăturii cauzale şi am dat definiţia acesteia, am făcut o precizare detaliată a noţiunilor, temeiurilor, condiţiilor şi conţinutului legăturii cauzale. De asemenea, au fost concretizate obiectivele urmărite, evidenţiate principiile de care trebuie să se conducă organele abilitate cu atribuţii să stabilească legătura cauzală în cauzele penale, a fost determinat specificul stabilirii acesteia în cazul infracţiunilor comise prin inacţiune şi, respectiv, înaintate recomandări menite să completeze şi să perfecţioneze legislaţia la acest compartiment.

Pe parcursul studiului ştiinţific, operându-se, după cum s-a menţionat, cu o amplă bază metodologică, s-a reuşit evidenţierea, cu maximă claritate, a multiplelor premise ce au servit drept temei pentru expunerea conţinutului propriu-zis şi argumentarea concluziilor formulate.

De asemenea, lucrarea este însoţită de polemică ştiinţifică în privinţa unor prevederi ale legislaţiei penale în vigoare, fiind expuse unele iniţiative, idei privind lichidarea lacunelor de care suferă legislaţia penală la capitolul legătura cauzală în componenţele de infracţiune săvârşite prin inacţiune.

În baza investigaţiilor efectuate, în scopul perfecţionării legislaţiei penale în domeniul vizat, au fost formulate numeroase recomandări cu un vădit caracter *de lege ferenda.*

Problema ştiinţifică importantă soluţionată ţine de concretizarea cadrului doctrinaro-conceptual al dreptului penal cu soluţii şi finalităţi practice din domeniul legăturii cauzale în cadrul componenţelor de infracţiune comise prin inacţiune, în baza unei legi penale revizuite şi perfecţionate pe segmentul incriminării, prevenirii şi profilaxiei faptelor comise prin inacţiune. Ea şi-a găsit soluţionare în anumite propuneri înaintate în scopul eficientizării procesului de calificare, cercetare şi examinare a cauzelor penale privind faptele infracţionale comise prin inacţiune

Importanţa teoretică şi valoarea aplicativă a lucrării. Aceasta constă în faptul că rezultatele obţinute vin cu răspunsuri la întrebările întâlnite în teorie referitoare la: conceptul de cauzalitate în dreptul penal; construcţia teoretică a legăturii cauzale în dreptul penal; particularităţile structrurii şi conţinutului laturii obiective a componenţelor de infracţiune,

săvârșite prin inacțiune. De asemenea, studiul realizat permite a stabili directivele şi tendințele politicii de drept penal promovate de Republica Moldova.

Astfel, putem menționa că importanța teoretică investigației pe care am realizat-o rezidă în cercetarea complexă şi temeinică a particularităților legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune. Rezultatele la care s-a ajuns lărgesc și amplifică cunoștințele pe tărâmul dreptului penal cu referire la instituția legăturii cauzale. În contextul vizat, lucrarea elaborată se prezintă a fi una necesară, utilă și pertinentă atât pentru teoreticienii care activează pe segmentul dreptului penal, cât și pentru lucrătorii practicieni din cadrul organelor de drept. Lucrarea vine cu anumite soluții materializate în latura aplicării corecte a normelor de drept penal pentru faptele infracționale comise prin inacțiune.

Caracterul aplicativ al tezei se exprimă în următoarele:

1) concepțiile ştiințifice expuse în cadrul lucrării prezintă interes real pentru ştiința dreptului penal;

2) determinarea particularităților de stabilire a legăturii cauzale în cazul componențelor de infracțiune săvârşite prin inacțiune are o importanță considerabilă pentru aplicarea corectă şi uniformă a normelor de drept penal în practica judiciară;

3) concluziile şi recomandările formulate în lucrare vor facilita procesul de înfăptuire a actului de justiție şi, totodată, vor contribui la formarea continuă a personalului cu competențe în înfăptuirea justiției în Republica Moldova;

4) lucrarea constituie o contribuție esențială la completarea literaturii de specialitate, fiind în acelaşi timp şi o sursă de referință atât pentru teoreticieni, cât şi pentru practicieni, în special procurori, ofițeri de urmărire penală, avocați şi judecători.

Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere. Rezultatele cercetării științifice și-au găsit materializare în conceptele, tezele, concluziile și recomandările de ordin teoretico-practic care sunt înaintate spre susținere, în ordinea în care urmează: specificarea și studierea complexă și multilaterală a conținutului normativ al legăturii cauzale; evaluarea și formularea precizărilor de ordin terminologico-juridic şi terminologico-filosofic cu referire la conceptele „legătură cauzală”, „determinism cauzal”, „construcția teoretică a legăturii cauzale”, „mecanismul cauzării empirice”; trecerea în revistă a evoluției reglementărilor normative privind instituția legăturii cauzale, fiind analizate unele izvoare de drept şi surse doctrinare în care acestea şi-au găsit expresie ştiințifică; specificarea funcțiilor legăturii cauzale în contextul aplicării răspunderii penale; determinarea rolului legăturii cauzale în cadrul laturii obiective a componenței de infracțiune; evidențierea trăsăturilor definitorii ale legăturii cauzale şi clasificarea acesteia în baza anumitor criterii; conturarea divergențelor şi tangențelor dintre teoriile de drept penal referitoare la cauzalitatea şi acauzalitatea inacțiunii în cadrul laturii

obiective a componenței de infracțiune; determinarea locului instituției legăturii cauzale în cadrul dreptului penal; definirea şi elucidarea regulilor generale şi speciale care trebuie luate în considerare în cazul stabilirii legăturii cauzale, la general, şi în cazul componențelor de infracțiune săvârşite prin inacțiune, în special; analiza complexă a practicii judiciare; investigarea legăturii cauzale sub aspect de drept comparat; înaintarea recomandărilor *de lege ferenda*, precum şi argumentarea necesității şi oportunității perfecționării legislației penale la compartimentul legăturii cauzale.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele investigației desfăşurate în cadrul tezei de doctorat au fost implementate în procesul educațional la Facultățile de drept în cadrul orelor practice prevăzute la disciplina *Drept penal*.

***Aprobarea rezultatelor obținute*.** Lucrarea a fost elaborată în cadrul Departamentului Drept penal al Universității de Stat din Moldova, unde a fost discutată şi recomandată spre susținere. Materialele cercetărilor realizate, concluziile şi recomandările expuse în lucrare şi-au găsit reflectare în publicațiile ştiințifice prevăzute în revistele de specialitate din Republica Moldova, precum şi în materialele unor conferințe ştiințifice – atât naționale, cât şi internaționale.

***Sumarul compartimentelor tezei*.** Conținutul tezei de doctorat este expus în patru capitole, care cuprind toate aspectele instituției legăturii cauzale în dreptul penal, inclusiv temeiurile şi condițiile stabilirii legăturii cauzale, atât la general, cât şi în cazul componențelor de infracțiune săvârşite prin inacțiune. Teza de doctorat mai conține: introducerea, ca inițiere în studiu; încheierea ce include concluziile şi recomandările formulate în cadrul investigației; anexele ca suport explicativ-ilustrativ practic al aspectelor principale abordate în teză; bibliografia, expusă în dependență de suportul doctrinar şi documentar utilizat în teză; adnotarea şi cuvintele-cheie.

În ***Introducere*** au fost expuse opiniile ce vizează actualitatea şi importanța temei investigate. De asemenea, sunt argumentate şi motivate scopurile şi obiectivele tezei, noutatea ştiințifică a rezultatelor obținute. O atenție relevantă s-a atras la semnificația teoretică şi la valoarea aplicativă a lucrării, făcându-se referire şi la aprobarea rezultatelor obținute.

***Capitolul 1* – „Analiza situației în domeniul legăturii cauzale în dreptul penal”** – constituie o sinteză a doctrinei penale naționale şi internaționale, inclusiv a documentelor normative din domeniu, prin intermediul cărora este pus în evidență gradul de cercetare a subiectului investigației. În acest capitol a fost realizată analiza comparativă a articolelor, monografiilor, manualelor, tratatelor etc. cu referire la tema tezei noastre, publicate atât în țară, cât şi peste hotare (România, Federația Rusă etc.). Tot aici este conturată şi problema de cercetare, sunt specificate direcțiile de soluționare a acesteia, fiind formulate scopul şi obiectivele studiului.

În ***Capitolul* 2** – **„Conceptul de cauzalitate în dreptul penal” –** am prezentat concepțiile ştiințifice asupra evoluției noțiunii de legătură cauzală în doctrina penală. Tot aici sunt făcute unele precizări terminologico-ştiințifice asupra conceptelor şi noțiunilor „legătură cauzală”, „cauzalitate”, „cauză şi efect”, fiind stabilită corelația dintre aceste noțiuni. Este argumentat caracterul consolidat al legăturii cauzale, sunt abordate calitățile, particularitățile şi specificul stabilirii cauzalității în dreptul penal.

Capitolul 3 – **„Construcția teoretică a legăturii cauzale în dreptul penal” –** este de o importanță deosebită, fiind dedicat coraportului legăturii cauzale cu alte elemente şi semne ale componenței de infracțiune. În el este specificat locul incidentului şi al determinismului în cadrul dreptului penal, este expusă teoria adecvată a legăturii cauzale, se face referire la categoria cauzalității şi la construcția teoretică a legăturii cauzale în cadrul componențelor de infracțiune săvârşite prin inacțiune.

Capitolul 4 – **„Particularitățile structurii şi conținutului laturii obiective a componențelor de infracțiune, săvârşite prin inacțiune, în dependență de importanța noțiunilor cauzale” –** însumează opiniile doctrinare şi practice referitoare la particularitățile inacțiunii ca parte componentă a faptei, inacțiunea fiind abordată în calitatea sa de element al complexului cauzal. Se fac referiri la caracterul cauzator al inacțiunii.

În compartimentul ***„Concluzii generale şi recomandări”*** sunt expuse rezultatele studiului realizat; sunt prezentate avantajele şi dezavantajele actualului mecanism de stabilire a legăturii cauzale, inclusiv în cazul componențelor de infracțiune săvârşite prin inacțiune; sunt înaintate un şir de propuneri *de lege ferenda* şi scoase la lumină unele momente referitoare la adaptarea legislației penale la conceptele ştiințifice din acest domeniu. Tot aici este evidențiată şi importanța rezultatelor obținute pentru dezvoltarea adecvată şi continuă a ştiinței dreptului penal.

1. ANALIZA SITUAȚIEI ÎN DOMENIUL LEGĂTURII CAUZALE ÎN DREPTUL PENAL

1.1. Analiza materialelor ştiinţifice consacrate legăturii cauzale publicate peste hotare

În cele ce urmează vom întreprinde analiza materialelor ştiinţifice la tema tezei publicate în Federaţia Rusă, în România şi în alte ţări.

Ţinem să menţionăm că nicidecum nu poate fi negată sau pusă la îndoială moştenirea jurisprudenţei sovietice la subiectul dat. Aici vom încerca să trecem în revistă cele mai valoroase lucrări care abordează specificul instituţiei legăturii cauzale în dreptul penal şi, în special, particularităţile manifestării acesteia în componenţele de infracţiune săvârşite prin inacţiune.

Legătura cauzală sau, în sens larg – cauzalitatea constituie obiectul de studiu al mai multor investigaţii ştiinţifice în diferite domenii de cercetare. În ce priveşte studiul nostru, au trezit interesul următoarele momente: legătura cauzală ca obiect al filosofiei; legătura cauzală în calitate de obiect al ştiinţelor naturale; legătura cauzală în calitate de obiect de cercetare al dreptului penal.

În primul rând, cauzalitatea constituie o categorie ştiinţifică abstractă, care este studiată într-un compartiment special al filosofiei – determinismul. Filosofia cercetează particularităţile, calităţile, caracteristicile legăturii cauzale, formulează un şir de teorii referitoare la esenţa legăturii cauzale. Legătura cauzală se include în obiectul filosofiei; ea prima s-a interesat de problemele determinismului. Tezele de bază ale ştiinţei deterministe au fost iniţial formulate în cadrul filosofiei, pentru ca mai apoi să-şi găsească reflectare şi în cadrul altor ştiinţe. Examinând şi soluţionând problema referitoare la legătura cauzală în calitate de obiect de cercetare al mai multor ştiinţe, a fost necesar să explicăm tezele asupra noţiunilor deterministe în dreptul penal. În acest sens, de o utilitate substanţială ne-a fost lucrarea aparţinând lui *H.H. Тарасов* [169].

Cercetând noţiunile utilizate în jurisprudenţă, acest autor le clasifică în trei grupe:

1) noţiuni organice – noţiuni juridice care constituie obiectul de cercetare într-un domeniu al ştiinţei. Ele se atribuie la acest obiect generic şi istoric, apărând şi dezvoltându-se în cadrul activităţii juridice în baza reglementărilor proprii;
2) noţiuni consolidate – noţiuni juridice care apar şi se dezvoltă în alte domenii ale ştiinţei, care nu se includ în mod mecanic în domeniul juridic, ci, suportând anumite schimbări, obţin un conţinut juridic nou;
3) noţiuni asociate – noţiuni din alte domenii ale ştiinţei, implicate în domeniul jurisprudenţei pentru obţinerea reprezentărilor despre fapte, evenimente care au o importanţă practică în

activitatea organelor de drept sau care asigură „transferuri de sens” al cercetărilor din domeniul ştiinţelor juridice în alte ştiinţe sau domenii de cercetare.

H.H. Тарасов propune ca examinarea şi studierea jurisprudenței să se facă concomitent de pe trei poziții: filosofică, doctrinară şi dogmatică. Într-adevăr, o atare abordare în cumul ne permite să studiem cât mai profund domeniul dreptului; în particular, să ne clarificăm asupra esenței legăturii cauzale în dreptul penal, care nu poate fi limitată doar la tratarea filosofică sau la cea juridică (doctrinară şi dogmatică).

Pe lângă determinismul cauzal, în doctrina deterministă generală sunt evidențiate următoarele categorii ale condiționării (determinării). Astfel, *М.Бунге* evidențiază în lucrarea sa [89, p.31-35] următoarele categorii:

1) autodeterminarea cantitativă – determinarea ulteriorului de către premergător, „dominarea în evoluție continuă a stărilor care se deosebesc una de alta doar sub aspect cantitativ”;
2) autodeterminarea calitativă (dialectică) – determinarea întregului proces de „luptă internă” şi sinteza finală a componentelor contradictorii esențiale: „în contradictorialitatea autodeterminării cantitative dialectica internă include modificări calitative”;
3) determinarea teleologică – determinarea mijloacelor potrivit scopurilor şi sarcinilor;
4) determinarea statistică – determinarea rezultatului final prin acțiunea unificată a esențelor, în general, independente;
5) determinarea mecanică – determinarea ulteriorului de către premergător, de obicei cu luarea în considerare a cauzelor în evoluare şi a acțiunilor reciproce;
6) determinarea structurală (holistică) – determinarea părților componențe ale unui tot unitar, întregul nicidecum nefiind premergător părților care l-au format;
7) interdependența (cauzalitatea reciprocă şi interdependența funcțională) – determinarea efectului de către acțiunea reciprocă.

În continuare, М.Бунге menționează în aceeaşi lucrare că „orice delimitare clară între tipurile determinării include presupunerea că ele sunt incompatibile,... însă legate reciproc, formând ierarhia tipurilor determinării, şi... niciun tip de determinare, ca rezultat al acestei corelații, nu acționează în formă proprie firească, excluzând toate celelalte categorii, ceea ce ar fi posibil doar în situații ideale”. Această specificare a categoriilor determinării a fost realizată cu scopul de a evidenția că determinarea cauzală constituie o varietate a condiționării (a determinismului) şi că, până a clarifica chestiunea referitoare la prezența legăturii cauzale, este necesar a clarifica dacă efectul este determinat de cauză şi că nu avem în situația respectivă un alt tip de determinism, ca, de exemplu, condiționarea cantitativă sau determinismul structural. Pentru evidențierea determinării cauzale din cadrul determinării generale (prin care subînțelegem clarificarea unor stări prin intermediul altora), este necesar să concretizăm trăsăturile esențiale

ale condiționării cauzale.

În primul rând, cauzalitatea dispune de anumite particularități genetice, şi anume – de calitatea efectului produs. Calitățile efectului generat (produs) sunt determinate de calitățile cauzei. Geneza constituie o noțiune largă şi, evident, fiind tratată după principiul „nimic nu poate rezulta din nimic", aparține nu doar cauzalității, dar face parte şi din alte procese de determinare, fiind o urmare a anumitor activități. De aceea, evidențierea cauzalității din întregul spectru al determinării doar în baza principiului genetic nu este suficientă. Sunt necesare în acest sens şi alte careva semne ale cauzalității.

În al doilea rând, determinarea cauzală are un caracter nomologic (de lege). Acest moment poate fi ilustrat pe cale inductivă: una şi aceeaşi cauză sau o totalitate similară a mai multor condiții, care constituie cauza, întotdeauna au drept rezultat unul şi acelaşi efect. Constatare pe care o face *В.Б. Малинин* [141, p.51]. În lucrarea ce-i aparține am întâlnit următoarea clasificare a teoriilor legăturii cauzale:

1) teorii juridice speciale;
2) teoria cauzalității informaționale;
3) teoria „mediului pasiv";
4) teoria posibilității de a acționa;
5) teoriile normative, sau teoriile obligațiunii de a acționa;
6) teoria pricinuirii daunelor relațiilor sociale;
7) teoria folosirii forțelor şi legităților naturii în scopul cauzării daunelor;
8) teoria probabilității legăturii cauzale.

O altă lucrare, de data aceasta a lui *Т.В. Церетели* [178, p.31-37], ne-a permis să evidențiem cea de a treia dogmă a pozitivismului, care este legată de perceperea deosebită a explicațiilor ştiințifice. Explicația ştiințifică este, în sens larg, „cauzală". Mai mult ca atât, ea constă în plasarea cauzelor individuale sub legile ipotetice generale ale ştiințelor naturii, luând în considerare „natura persoanei". Tot la Церетели întâlnim şi evidențierea următoarelor motive normative ale construirii, materializării componențelor formale:

1) consecința survine inevitabil prin comiterea unei fapte determinate, de aceea acestea sunt, practic, inseparabile una de cealaltă;
2) o singură faptă poate cauza variate consecințe infracționale şi este dificil a concretiza aceste consecințe;
3) relația socială protejată are o importanță atât de mare, încât se consideră că nu putem aştepta survenirea daunei evidente ca să legăm de acest moment epuizarea faptei socialmente periculoase; de aceea, sancționabilă este însăşi săvârşirea faptei, care conține fie şi posibilitate îndepărtată de survenire a daunei.

Explicațiile finalistice, adică încercările de a trata faptele în termenii intențiilor, scopurilor, tendințelor, fie că sunt respinse ca nefundamentate ştiințific, fie că se încearcă a arăta că ele pot fi transformate în cazuale, dacă ar fi lipsite de elementele „animistice” şi „vitalistice”, au fost expuse de *G.H. von Wright* [92, p.43].

În opinia savantului *Ф.Лист*, „pentru noi legea „cauzalității” a fost şi rămâne forma principală a cunoaşterii. Careva schimbări în mediul înconjurător fără cauză, fără acțiune ar veni în contradicție cu legile care dirijează capacitatea noastră de a gândi, ar pune capăt oricărei perceperi, oricărei ştiințe şi experiențe... În viziunea noastră, nu există consecințe în lipsa cauzelor, precum nu există nici cauze fără consecințe. Legea cauzalității există pentru perceperea faptelor, fenomenelor şi evenimentelor de către intelectul nostru. Jurisprudența recunoaşte şi admite doar lumea faptelor materiale” [135, p.80-81].

Profesorul *В.Н. Кудрявцев* de asemenea dă definiția noțiunii de cauzalitate: „Categoria filosofică a cauzalității reflectă una dintre cele mai generale şi fundamentale legi ale lumii obiective. Această lege se răspândeşte asupra tuturor proceselor ce au loc în natură şi în societate...” [127, p.29].

Categoria cauzalității are o importanță deosebită şi pentru dreptul penal. Această importanță îşi găseşte argumentare în faptul că în Partea Generală a Codului penal este modelată construcția teoretică a legăturii cauzale. În baza caracterului categorial al cauzalității şi a tuturor particularităților acesteia, construcția legăturii cauzale se caracterizează prin faptul că:

1) din punct de vedere teoretic, este adecvată, adică fundamentată şi dovedită, pentru soluționarea sarcinilor teoretice;
2) din punct de vedere practic, este aplicabilă (adică, adecvată în vederea realizării sarcinilor practice, conținând reguli clare care permit soluționarea întrebărilor legate de stabilirea şi dovedirea prezenței legăturii cauzale).

Tot cu referire la acest subiect putem menționa că tentative de clasificare a teoriilor penale referitoare la legătura cauzală, cu noțiuni sau concepte înrădăcinate în filosofie sau în dreptul penal, au fost întreprinse. O atare clasificare a fost propusă, de exemplu, de către savantul *В.Б. Малинин* [142, p.126-131]. Dânsul susține că o foarte mare parte a savanților recunoaşte categoria examinată ca fiind una având, în general, caracter filosofic. În acelaşi timp, semnele şi particularitățile legăturii cauzale stabilite în filosofie au fost transferate asupra realităților specifice dreptului penal. Drept exemplu В.Б. Малинин aduce teoriile elaborate de А.Хорн, Р.Хорн, С.В. Познышев, Н.Ф. Кузнецова, С.П. Мокринский, М.С. Гринберг, А.Н. Трайнин ş.a., la ele referindu-se teoriile deosebirii cauzelor şi condițiilor sau teoria inegalității valorice a cauzei, teoriile probabilității şi teoriile obiective ale legăturii cauzale. În acest sens, incontestabilă este următoarea idee: „Nu există şi nici nu pot exista concepte şi doctrine speciale

despre legătura cauzală în discipline ştiinţifice separate. Deci, nu poate exista o doctrină specifică, separată şi în ştiinţa dreptului penal. Avem o noţiune unică a legăturii cauzale şi numai ea poate fi plasată la temelia construcţiei legăturii cauzale în cadrul disciplinelor speciale, inclusiv în domeniul dreptului penal. De aici devine absolut clar şi evident faptul că aspectul cauzalităţii în planul dreptului penal şi cauzalitatea în sens filosofic general constituie o categorie obiectivă". Aici accentul a fost puternic plasat pe lucrarea aparţinând lui *А.Н. Трайнин* [173, p.101].

La clasificarea oferită de В.Б. Малинин se face referire în lucrările savanţilor М.И. Ковалев, Н.Д. Сергеевский, А.А. Тер-Акопов ş.a. Aşa, de exemplu, în lucrarea lui *М.И. Ковалев şi П.Т. Васьков* [106, p.8, 36] esenţa legăturii cauzale este examinată şi tratată din punctul de vedere al materialismului dialectic: „Chestiunea referitoare la legătura cauzală în dreptul penal urmează a fi soluţionată în totalitate şi pe deplin în baza conceptului despre cauzalitate". Şi în continuare: „Conceptul despre legătura cauzală... este unic pentru toate disciplinele şi ştiinţele, inclusiv pentru dreptul penal".

Totuşi, ca finalitate, conform conceptului general expus în cercetările savanţilor nominalizaţi mai sus, „în dreptul penal urmează a fi aplicată nu noţiunea filosofică generală, firească a cauzalităţii, ci acea specială, juridică".

Mai mult ca atât, deosebirea consecutivă a categoriei cauzalităţii, a construcţiei teoretice a legăturii cauzale şi a mecanismului cauzării empirice ne permite să apreciem ca binevenită propunerea de a ne dezice de construcţia generală a legăturii cauzale pentru toate componenţele de infracţiune şi „de a examina legătura cauzală ca fiind element al unei componenţe concrete, care se deosebeşte de celelalte legături cauzale din cadrul altor componenţe". Această propunere a savanţilor criminalişti occidentali, printre care E.Beling şi K.Enghiş, este susţinută şi de savantul *М.Д. Шаргородский*. În general, examinând istoricul problemei cu privire la legătura cauzală în dreptul penal, dânsul menţionează că „iniţial, întrebarea cu privire la legătura cauzală era prevăzută în legislaţie; aceasta viza anumite componenţe de infracţiune şi era prevăzută în Partea Specială a legii penale doar în cazul infracţiunilor de omor". În continuare, această chestiune „a fost examinată de către teoria dreptului penal în calitate de entitate a Părţii Generale a dreptului penal. Majoritatea autorilor considerau că, deşi s-ar părea că este imposibil a constitui o doctrină despre legătura cauzală în dreptul penal în baza conceptului general filosofic despre cauzalitate, totuşi dreptul penal îşi poate cristaliza o construcţie a sa a legăturii cauzale, comună şi aplicabilă tuturor componenţelor de infracţiune".

Astfel, avem diferite modalităţi şi posibilităţi de a determina construcţia teoretică a legăturii cauzale în dreptul penal. În particular, М.Д. Шаргородский susţine că ea poate fi determinată pe două căi:

1) prin crearea, în măsură suficientă şi necesară, a unei construcţii speciale de drept penal a legăturii cauzale în cadrul Părţii Generale a dreptului penal şi, în special, în teoria şi doctrina dreptului penal;
2) prin includerea menţiunilor cu privire la legătura cauzală în articolele din Partea Specială a legii penale [179, p.21].

Importantă sub aspect ştiinţific s-a dovedit a fi şi clasificarea inacţiunii realizată de către savantul М.Д. Шаргородский. Conform lui, „infracţiunile săvârşite prin inacţiune constau în:

1) abţinerea de la săvîrşirea acţiunilor, pe care persoana dată era obligată să le realizeze, fără a fi necesară survenirea unui careva anumit rezultat..., adică aşa-numitul *delictum omissionis*;

2) abţinerea de la săvîrşirea acţiunilor, pe care persoana era obligată să le realizeze şi care, pentru recunoaşterea prezenţei unei componenţe „împlinite", necesită existenţa rezultatului stabilit de lege, adică aşa-numitele *delicta comissioner per omissionem.*

Categoriei cauzalităţii îi sunt specifice un şir de particularităţi. În literatura de specialitate acestea sunt specificate după cum urmează:

1) obiectivitatea;
2) universalitatea;
3) generalitatea;
4) infinitivitatea;
5) desfăşurarea (decurgerea) în timp;
6) desfăşurarea (decurgerea) în spaţiu;
7) necesitatea;
8) caracterul firesc (legitatea).

La caracterizarea acestor trăsături de un real folos ne-a fost lucrarea elaborată de *Л.Д. Гаухман* [93, p.114].

În alte surse doctrinare [109, p.16-18] am întâlnit următoarele particularităţi:

1) capacitatea de a genera efectul;
2) obiectivitatea;
3) universalitatea;
4) continuitatea în timp şi spaţiu;
5) relativitatea;
6) legitatea.

Într-o altă sursă [120, p.246], pe care am pus accentul într-un mod deosebit, se menţionează că trăsăturile specifice legăturii cauzale sunt:

1) asimetria temporară (prezenţa unui interval de timp între cauză şi efect);
2) inevitabilitatea;

3) caracterul unilateral şi necesar al legăturii dintre cauză şi efect;

4) caracterul generator al cauzei.

Trăsăturile şi calităţile atribuite legăturii cauzale în literatura de specialitate, de obicei, nu coincid totalmente, de asemenea şi numărul trăsăturilor este diferit. Noţiunile „cauzalitate” şi „legătură cauzală” nu sunt delimitate, trăsăturile administrate sunt aceleaşi, iar de frecvente ori chiar şi comune pentru toate faptele, evenimentele şi fenomenele realităţii obiective.

În acelaşi timp, mergând pe calea delimitării categoriilor cauzalităţii şi evidenţierii cu titlu independent a cauzei şi a efectului, putem observa că particularităţile, semnele invocate în literatură pot fi clasificate în:

1) trăsături independente ale cauzei;

2) trăsături independente ale cauzalităţii;

3) trăsături independente ale legăturii cauzale;

4) trăsături independente ale efectului.

Autenticitatea şi veridicitatea principiilor vizate este verificată şi examinată minuţios de către savantul *В.А. Светлов* [160, p.322-333]. Examinând canoanele Bacon–Mille, autorul analizează suficienţa fiecărei metode de stabilire a cauzalităţii, utilizând principiul simetriei. Ajunge la concluzia că prezenţa doar a unui oricare din cele cinci canoane Bacon–Mille nu este suficientă pentru a oferi un răspuns clar şi exhaustiv asupra existenţei legăturii cauzale. Însă, utilizarea, după posibilitate, a acestor metode în cumul poate să sporească esenţial corectitudinea concluziilor cu privire la prezenţa sau lipsa legăturii cauzale.

În baza lucrării elaborate de *Н.К. Семернева* [161, p.201] ne-am expus asupra faptului că motivul infracţiunii poate fi determinat în felul următor: el este „un imbold intern determinat de anumite necesităţi şi interese, care generează hotărârea persoanei de a săvârşi o faptă infracţională”. Scopul infracţiunii este reflectarea imaginară, modelul consecinţelor socialmente periculoase, spre a căror realizare tinde persoana care săvârşeşte infracţiunea.

O altă lucrare de un real folos pentru investigaţia noastră a fost cea a savantului rus *Н.С. Таганцев* [168, p.465]. Examinând „orientarea voinţei spre activitatea practică”, dânsul menţionează: „Ca moment generator al activităţii noastre, dorinţa, obţinând forţă orientativă, constituie un stimul, motiv şi, ca limită presupusă de conştiinţa noastră, cu a cărei atingere urmează să se finiseze activitatea prestată, se materializează sub formă de scop al acţiunii”. În continuare, Н.С. Таганцев susţine că scopul întotdeauna constituie o reprezentare, închipuire, care determină voinţa, adică un motiv general, principal. Potrivit acestei din urmă afirmaţii, autorul ajunge la concluzia că motivul şi scopul sunt „două noţiuni corelative, ...momente ale activităţii psihice, examinate din două puncte de vedere, ceea ce, de fapt, nu presupune identitatea lor condiţionată, ci admite deosebiri în volum şi în gradul de specializare”.

Urmează a fi pusă pe cântarul utilității şi lucrarea savantului *В.В.Лунев* [137, p.62], în care noțiunile penale de motiv, scop şi imbold se examinează ca fiind elemente de bază ale motivării, determinate drept „factor (proces) subiectiv intern al infracțiunii, care includ în sine actualizarea necesității, formarea motivului concret, materializarea motivului în scop, alegerea căilor de atingere a scopului şi prognozarea posibilelor consecințe, luarea deciziei de a acționa, controlul şi corectarea acțiunilor săvârşite în baza motivului prezent şi multe alte momente".

În dreptul penal, cauzalitatea subiectivă se află în corelație cu cauzalitatea obiectivă. În această privință suntem absolut de acord cu opinia savantului *В.Н. Кудрявцев* [128, p.147], care menționează, pe bună dreptate, că „latura subiectivă a componenței de infracțiune constituie un anumit model al laturii obiective a componenței reflectat în psihicul subiectului".

La aşa concluzii ajunge şi savantul *В.Н. Сенаторов* [163, p.18]: „Prin atitudinea psihică față de consecințele socialmente periculoase este îmbrățişat şi reflectat în psihicul subiectului atât caracterul daunei, cât şi procesul de cauzare a acesteia. Ultimul este constituit din acțiunea unui spectru de condiții, fiecare dintre care este necesară survenirii rezultatului... În atitudinea psihică a subiectului infracțiunii față de procesul cauzării este reflectată fiecare din condițiile menționate şi din circumstanțele enumerate. Clarificarea atitudinii psihice față de aşa circumstanțe permite nu doar de a stabili prezența sau lipsa vinovăției, dar şi de a clarifica forma şi varietatea ei".

Însă, în sfera dreptului penal întâmplarea, iar mai precis – incidentul (cazusul), are o cu totul altă importanță, care nu poate fi ignorată. Iată cum este definită noțiunea de incident în literatura de specialitate şi în cea ştiințifică [85, p.244; 181, p.174; 94, p.130]:

1) incident – acțiune întâmplătoare, care (spre deosebire de cea intenționată sau imprudentă) dispune de semnele exterioare ale unei fapte socialmente periculoase, însă este lipsită de elementul vinovăției şi, respectiv, nu atrage după sine survenirea răspunderii juridice; incidentul urmează a fi delimitat de forța majoră;

2) incident – eveniment care nu depinde de voința persoanei, din care considerent nu poate fi prevăzut în condițiile respective;

3) incident – caz de cauzare a daunei fără de vinovăție, ce se caracterizează fie prin lipsa deplină a criteriului obiectiv şi subiectiv al neglijenței criminale, fie prin lipsa unuia dintre acestea;

4) incident – situație ce exclude răspunderea penală, prezentă atunci când omul nu era obligat sau nu putea să prevadă posibilitatea survenirii consecințelor socialmente periculoase în rezultatul acțiunii sau inacțiunii sale.

Acestea sunt definițiile date incidentului în literatura de specialitate. Ele puțin se deosebesc unele de altele, toate recunoscând în calitate de trăsături de bază ale incidentului următoarele:

1) în faptă se conțin semnele obiective ale infracțiunii;

2) în faptă se conțin semnele subiective ale infracțiunii.

În demersul nostru ştiinţific nu este susținută sau argumentată o careva anumită teorie din cadrul celor existente cu referire la legătura cauzală, deoarece, în primul rând, în cea mai mare parte aceste teorii tratează aproape similar noțiunea de legătură cauzală; în al doilea rând, la nivelul temeliei cercetării, se pare a fi corectă ideea relativismului metodologic, elaborată şi dezvoltată de către savantul *П.Фейерабенд* [176]. Mai mult ca atât, în studiile juridice metodologice din trecut se observă o trecere a ştiinței juridice de pe pozițiile metodologiei monice pe tărâmul pluralismului metodologic. Acest postulat pare a fi corect atât pentru investigațiile generale, cât şi pentru cele de specialitate. În sfârşit, cercetările efectuate în cadrul acestei teze de doctorat sunt chemate să explice esența noțiunilor consolidate de drept penal prin prisma determinismului cauzal, iar rezultatele atinse pot fi aplicate cu referire la oricare din teoriile existente ale legăturii cauzale în dreptul penal.

Însă, cu referire la teoria legăturii cauzale adecvate în dreptul penal am dori să expunem anumite opinii şi concluzii, deoarece, în pofida dominației teoriei ***conditio sine qua non***, *de facto* în anumite situații este aplicată, în mod echivoc şi fără careva alte soluții, anume teoria cauzalității adecvate.

Teoria cauzalității adecvate (teoria legăturii cauzale adecvate) a apărut la sfârşitul secolului XIX, grație savantului german J.Kries, care în lucrarea sa *Über den Begriff der objektiven Möglichkeit und einige Anwendungen desselben* scria: „Fiecare fapt, eveniment, care survine *de facto*, este un rezultat obligatoriu al condițiilor care i-au premers”.

Probabilitatea, după J.Kries, are un caracter exclusiv subiectiv şi presupune că unui oarecare subiect nu-i sunt cunoscute toate, fără excepție, circumstanțele, fiindcă dacă sunt cunoscute toate circumstanțele premergătoare (care constituie cauza), apoi putem vorbi nu despre probabilitate, dar despre inevitabilitatea survenirii unei anumite consecințe (rezultat). În cadrul studiului său J.Kries a divizat noțiunea de probabilitate şi noțiunea de posibilitate, reducând probabilitatea la o cunoaştere cauzală subiectivă, iar posibilitatea – la opiniile obiective cu privire la survenirea rezultatului. Probabilitatea unanim recunoscută, sau posibilitatea obiectivă a apariției rezultatului, reflectă răspândirea cunoştințelor cu referire la condițiile generale ale survenirii acestuia. Comentând opiniile lui J.Kries, В.Б. Малинин menționează: „Posibilitatea obiectivă are în calitate de premisă determinarea cunoştințelor cu privire la legăturile tipice dintre fapte şi fenomene. De aceea, în fiecare situație concretă de examinare a prezenței legăturii cauzale... este necesar a clarifica dacă condiția dată este susceptibilă de a contribui, la general, la survenirea unui anumit fapt, fenomen... Acolo unde nu există această legătură tipică între condiție şi rezultatul survenit, unde condiția, doar datorită particularităților

individuale ale acestui caz concret, a dus la survenirea rezultatului examinat, acolo lipseşte legătura cauzală adecvată dintre ele". J.Kries susține că subiectul nu poate fi responsabil pentru consecințele neadecvate (întâmplătoare) ale comportamentului său: el a contrapus rezultatul adecvat „cauzării întâmplătoare, neadecvate şi efectului întâmplător".

Teoria legăturii cauzale adecvate poate fi concepută drept:

1) teorie subiectivă a cauzării adecvate (Kries);

2) teorie obiectivă a cauzării adecvate (unul dintre reprezentanții acestei teorii este savantul Riumelin).

De o importanță esențială pentru investigația noastră este şi lucrarea elaborată de *C.B. Бородин* [87, p.121-122]. Aici întâlnim două varietăți ale modalității de recunoaştere a mijloacelor drept periculoase pentru viața sau sănătatea mai multor persoane. Prima vizează „armele şi mijloacele cu ajutorul cărora a fost comisă fapta de omor". Această modalitate, varietate de determinare a criteriului vizat, se prezintă a fi incompletă, nefundamentată. Avem în vedere faptul că indicarea la mijloacele şi armele de comitere a infracțiunii nu reflectă de la sine legătura dintre recunoaşterea modului de comitere a omorului „ca fiind periculos pentru viața sau sănătatea mai multor persoane" şi reala periculozitate socială a faptei comise. Utilizarea armelor şi a mijloacelor ce prezintă pericol pentru viața sau sănătatea mai multor persoane şi periculozitatea socială a faptei se află în dependență funcțională reciprocă, adică au un anumit determinativ comun; însă, luate izolat, exclud legătura cauzală. Mai mult ca atât, utilizarea anumitor arme sau mijloace nu atestă nemijlocit faptul că a persistat pericolul iminent pentru viața sau sănătatea mai multor persoane.

De aceea, considerăm ca fiind mult mai adecvată utilizarea unui alt concept: mijloacele periculoase pentru viața sau sănătatea mai multor persoane constituie „o modalitate de cauzare a morții, care, pe lângă victima determinată, prezintă un pericol real şi pentru viața altor persoane"; altfel spus, modalitatea de săvârşire a faptei determină posibilitatea cauzării prejudiciului, aspect caracteristic legăturii cauzale. O atare opinie este susținută şi de *H.K. Семернева*, dânsa făcând referire la variatele modalități de săvârşire a faptei de omor [162, p.57].

Însă, construcția componenței formale a infracțiunii presupune existența doar a unui singur semn al laturii obiective: fapta în formă de acțiune sau inacțiune. După cum menționează savanții В.Н. Кудрявцев şi С.Г. Келина, consecințele unor infracțiuni fie că se prezumează, fie că survin nu în toate cazurile sau nu au caracter material, de aceea nu pot fi stabilite prin mijloace procesuale [129, p.160].

Atragem atenția şi asupra faptului că s-a vorbit şi despre construcția formal-materială a componențelor de infracțiune. Potrivit lui *B.B. Лунев*, componențele de infracțiune sunt materiale numai atunci când au dus la survenirea reală a daunei; atunci, însă, când fapta doar ar fi

putut avea drept consecință cauzarea de daune, componența infracțiunii reale rămâne a fi formală. Totodată, în situația respectivă, stabilirea legăturii cauzale se impune ca o necesitate obligatorie [136, p.293].

După cum menționează savantul *И.Я. Козаченко*, „funcția regulativă este o formă activă (în mişcare) de protejare a subiecților raportului juridic, care se reflectă, în mod obligatoriu, în situații extremale (infracțiuni), deoarece în cadrul acestora din urmă funcția regulativă se transformă în cea de apărare” [108, p.13].

Am luat în vizor şi lucrarea aparținând lui *В.Д. Филимонов* [177, p.43]. Analizând normele de drept penal, dânsul menționează că „anume normele ce stabilesc răspunderea pentru comportamentul criminal sunt destinate, în general, reglementării comportamentului cetățenilor,... pentru a-i face să se abțină de la săvârşirea faptelor socialmente periculoase”. Spre deosebire de normele de drept civil, majoritatea dintre care indică direct asupra modalității comportamentului aşteptat de la subiect, în sfera legislației penale măsura comportamentului necesar este determinată din lege pe cale analitică, cu luarea în considerare a formulei reglementate juridic: „este permis aceea ce nu este interzis direct şi expres”.

Pentru cercetarea analitică a întrebărilor ce vizează funcția regulativă a dreptului penal de real folos ne-a fost lucrarea lui *К.К. Жоль* [97, p.266-267], unde sunt utilizate tezele logicii deontice (logicii normelor) – compartiment al logicii care investighează legăturile logice şi structura expresiilor normative. În special, pentru analiza prevederilor regulative ale dreptului penal un interes deosebit prezintă aşa legi ale logicii deontice, precum:

1) realizarea faptei (acțiunii, inacțiunii) şi abținerea de la săvârşirea acesteia nu pot fi simultan obligatorii;

2) dacă fapta duce la o consecință interzisă, apoi şi acțiunea (inacțiunea) este interzisă.

Trebuie să menționăm, de asemenea, şi faptul că delimitarea consecutivă a acțiunii de inacțiune, ca abținere de la realizarea anumitor acțiuni, nu este echivalentă cu o simplă inactivitate. Din punct de vedere logic, ea constituie o extindere a teoriei logice a acțiunii şi, de asemenea, constituie obiectul logicii deontice, care îşi găseşte o largă aplicare în procesul analizei materialului normativ.

În sensul dreptului penal sau, mai corect spus, în sensul funcției regulative a dreptului penal, acțiunea şi inacțiunea constituie antipodul, contradictoriul uneia față de cealaltă. Putem menționa că acțiunea este pedepsibilă în acel caz când de la subiect se aşteaptă o inacțiune, adică neîndeplinirea de către el a acelor acțiuni care sunt interzise de către funcția regulativă a dreptului penal; şi invers, inacțiunea este sancționată atunci când de la subiect se aşteaptă un comportament activ, corespunzător situației create.

În literatura de specialitate se menționează, de asemenea, că fapta nu trebuie să fie viciată, ea trebuie să fie:

1) volitivă;

2) conştientizată;

3) independentă, adică săvârşită fără constrângere. Tezele respective şi-au găsit exprimare în studiul elaborat de *В.Н. Кудрявцев* axat pe latura obiectivă a infracțiunii, la care am apelat [124, p.178].

Temeiurile indicate ale obligațiunii de a acționa într-un anumit mod constituie criteriul obiectiv al inacțiunii. Aici nu poate fi trecută cu vederea lucrarea aparținând lui *В.С. Прохоров* [154, p.327], unde este fundamentată propunerea de a diviza temeiurile obligațiunii subiectului de a acționa în temeiuri *obiective* şi temeiuri *subiective*, avându-se în vedere, respectiv, existența necesității obiective de a acționa şi cerințele legii de a săvârşi anumite acțiuni.

O altă lucrare pe care am cercetat-o temeinic este cea elaborată de *М.И. Ковалев* [104, p.148], în care se menționează că inacțiunea mixtă intră în componența unei aşa laturi obiective, care poate să includă şi acțiunea, şi inacțiunea. Această clasificare este ceva mai preferată, deoarece inacțiunea este, în exclusivitate, formă a faptei, şi clasificarea inacțiunii ca formă a faptei nu trebuie să depăşească limitele acestui semn al laturii obiective a componenței de infracțiune.

Componențele de infracțiune cu inacțiune în cadrul laturii obiective se divizează în materiale şi formale; în continuare, în latura obiectivă atât a componenței materiale, cât şi a celei formale a infracțiunii poate exista o inacțiune simplă (care nu este legată de prezența acțiunii) şi o inacțiune mixtă, care, conform opiniei lui М.И. Ковалев, intră în structura unei aşa laturi obiective, care poate să prevadă şi acțiunea, şi inacțiunea.

O contribuție notorie la dezvoltarea subiectului investigației noastre a adus-o *А.А. Тер-Акопов* [171, p.54]. Dânsul expune ideea că divizarea binomă a faptei în acțiune şi inacțiune nu reflectă în măsură deplină sensul juridico-penal al faptei. Autorul propune cea de a treia varietate a vinovăției, pe care o denumeşte „încălcarea regulilor speciale de comportament”. Indicând asupra faptului că această varietate constituie „o formă independentă a comportamentului infracțional”, А.А. Тер-Акопов susține: „În exterior, încălcarea regulilor se exprimă în acțiune sau în inacțiune. De exemplu, în cazul încălcării regulilor de circulație conducătorul mijlocului de transport se deplasează cu viteza care depăşeşte limita admisă, adică săvârşeşte o acțiune şi, în acelaşi timp, nu reduce viteza – manifestă inacțiune. Coincidența într-un singur act faptic a acțiunii şi inacțiunii nu permite de a-l atribui nici la acțiune, nici la inacțiune, dar indică asupra independenței acestei forme a faptei”. În continuare, autorul menționează că „încălcarea regulilor speciale de comportament se deosebeşte de acțiune şi inacțiune după mecanismul cauzării

consecinţelor periculoase. În cazul acţiunii şi inacţiunii fiecare act separat este apt să cauzeze dauna... În situaţia încălcării, consecinţa survine în principal nu în rezultatul acţiunii sau inacţiunii, ci în rezultatul încălcării de către persoană a unui anumit comportament, care este stabilit pentru participanţii la forma specială a activităţii vitale şi la care toţi aceşti participanţi se orientează". Examinând particularităţile legăturii cauzale în cazul încălcării regulilor speciale de comportament, autorul nominalizat opinează că „în formă generală acestea se caracterizează prin faptul că legătura cauzală este stabilită nu la nivel fizic, ci la nivel de corelaţie programată". Aceasta presupune că importanţă juridică prezintă nu corelaţia fizică dintre subiect şi obiect, dar cea social-juridică, informaţională şi programată".

Privitor la cea de a treia formă a vinovăţiei, de rând cu acţiunea şi inacţiunea, pe care o propune A.A. Тер-Акопов, considerăm că ideea autorului pare a nu fi pe deplin fundamentată şi lipsită de necesitate reală. Acţiunea şi inacţiunea, după cum a fost menţionat anterior în studiul nostru şi după cum se menţionează frecvent în literatura de specialitate, se referă nu la întregul comportament al persoanei, dar numai la o parte determinată a celor comise de ea. Astfel, inacţiunea presupune neîndeplinirea celor necesare şi, într-o aşa reprezentare, manifestare, inacţiunea redă pe deplin situaţiile similare celei când subiectul din exemplul adus de A.A. Тер-Акопов nu reduce viteza. Opinia noastră este că acea construcţie a inacţiunii care există în dreptul penal este suficientă şi aplicabilă faţă de situaţiile descrise.

În ceea ce ţine de observaţiile asupra particularităţilor legăturii cauzale în situaţia încălcării regulilor speciale de comportament, considerăm că particularităţile indicate de către A.A. Тер-Акопов sunt pe deplin aplicabile la cercetarea legăturii cauzale în cadrul laturii obiective a componenţei de infracţiune. De către dreptul penal este elaborată o construcţie clară şi de înaltă calitate a componenţei de infracţiune, care dispune de o unitate internă. Caracteristicile subiective ale comportamentului urmează a fi luate în mod obligatoriu în considerare. Aceasta însă nu presupune transferul legăturii cauzale în domeniul idealului şi atribuirea momentelor subiective la legătura cauzală. Aceasta înseamnă că subiectul, fiind responsabil în conformitate cu criteriul medical şi cel juridic, conştient alege un comportament determinat, care şi condiţionează survenirea consecinţelor socialmente periculoase. În procesul unui astfel de comportament, factorii informaţionali, social-juridici, după cum îi desemnează savantul A.A. Тер-Акопов în lucrarea sa, au, fără îndoială, o importanţă esenţială.

La investigarea subiectului luat în vizor am pus un accent pronunţat şi asupra literaturii de specialitate din România. În acest sens, ţinem să evidenţiem în prim-plan lucrarea savantului notoriu *Ion Oancea* [62]. În ea autorul expune valoarea cauzală a inacţiunii şi argumentează că cel ce se face vinovat de ea trebuie să răspundă penalicește. Argumentele invocate sunt următoarele: 1) în caz de inacţiune nu se face ceva ce trebuie făcut şi prin aceasta se lasă drum

liber declanşării unor cauze (de exemplu, defectarea liniei ferate – când nu se controlează linia ferată); persoana, care nu împiedică declanşarea altor acţiuni, are o poziţie similară cu acela care provoacă, el însuşi, deraierea trenului; 2) este greu de făcut o distincţie absolută între o acţiune superficială sau greşită şi o inacţiune (de exemplu, un control prost făcut la calea ferată); aşa fiind, de ce am admite că o acţiune greşită are valoare cauzală şi o inacţiune nu are valoare cauzală?; 3) societatea modernă cu tehnica ei atât de dezvoltată, cu atâtea dezlănţuiri de forţe mecanice, fizice, chimice, sociale şi atâtea pericole, a impus îndatoriri şi activităţi multiple, destinate a preveni aceste forţe şi pericole; unele acţiuni prevăzute de lege sunt absolut necesare, iar neîndeplinirea lor implică pericole mari şi echivalează cu adevărate acţiuni. Pentru aceste considerente, inacţiunea are valoare cauzală şi faptele săvârşite prin inacţiuni, care produc urmări periculoase pentru societate, se incriminează şi se sancţionează.

În aceeaşi lucrare Ion Oancea menţionează că raportul cauzal aplicat la infracţiune are două limite, şi anume: mai întâi, el trebuie să se limiteze la acţiunea-inacţiunea umană, izolând-o de acţiunile fizice, mecanice, chimice care au loc odată cu acţiunea-inacţiunea umană; în al doilea rând, el trebuie să se limiteze la efectul acestei acţiuni, izolându-l de alte efecte care se produc. După cum se spune, trebuie să se admită o „izolare artificială” a fenomenelor.

Au fost analizate, cu un anumit grad de profunzime, şi studii ştiinţifice româneşti ceva mai vechi, precum articolul elaborat de savantul *Gh.Elian* [34, p.79], în care acesta se expune asupra noţiunii raportului de cauzalitate. Dintre „cele vechi” este şi lucrarea lui *Octav Băncilă* [11, p.196], unde este tratată, destul de reuşit, chestiunea referitoare la raportul dintre două fenomene, în care un fenomen precede şi determină sau generează, în mod obiectiv, alt fenomen.

Nu poate fi pusă la îndoială importanţa pentru investigaţia noastră a lucrării aparţinând lui *Matei Basarab* [7], de unde ne-am inspirat la tratarea conceptului raportului de cauzalitate, referitor la urmare, consecinţă. Tot în baza acestei lucrări am efectuat delimitarea dintre întâmplare şi cazul fortuit şi am realizat clasificarea cauzelor – în concomitente *şi* succesive.

O valoare deosebită pentru cercetarea realizată de noi prezintă şi lucrarea savanţilor români *Ioan Mureşan* şi *Pop Olimpiu Sabău* [57]. Datorită acestei lucrări am reuşit să accentuăm faptul că în practica judiciară s-a statuat că există raport de cauzalitate şi în următoarele situaţii:

- când a fost lovită o persoană despre care făptuitorul ştia că suferă de grave afecţiuni cardiace, care decedează din cauza bolii, însă declanşată în urma agresiunii, chiar dacă leziunile cauzate prin lovire sunt lipsite de gravitate; în acest caz, o cauză preexistentă – boala – se împleteşte cu o împrejurare concomitentă – agresiunea;

- când moartea victimei s-ar fi putut evita printr-o intervenţie chirurgicală la timp, care însă nu a avut loc, dar lovirea victimei în cap cu piatra a constituit cauza determinantă a morţii, în acest caz cauza principală împletindu-se cu o cauză survenită ulterior;

- la fel, când decesul victimei s-a produs datorită loviturilor multiple în cap, neavând relevanță fragilitatea sporită a craniului sau a vaselor sanguine capilare ale victimei (o împrejurare preexistentă);

- nu are importanță nici împrejurarea că victima nu şi-a îngrijit la timp rana produsă, ceea ce a condus la septicemie şi moartea acesteia (împrejurare survenită anterior).

Astfel, din aceste exemple devine clar că se pot împleti în anumite situații cauze anterioare, concomitente sau ulterioare săvârşirii unei fapte prevăzute de legea penală.

O lucrare care a văzut lumina tiparului în prima jumătate a secolului trecut, dar a fost reedidată la începutul secolului XXI, este acea a savantului *V.Dongoroz* [31, p.221-222]. Pe această lucrare punem un deosebit accent atunci când luăm în vizor teoriile de drept penal cu privire la raportul de cauzalitate. Astfel, am stabilit că în doctrină sunt prezentate mai multe teorii ce vizează problema cauzalității, care pot fi grupate în două curente: care susțin **teza monistă** şi care susțin **teza pluralistă.** Astfel:

a) Teza monistă susține că urmarea imediată are o singură cauză, iar în cadrul acestei teze s-au conturat mai multe teorii, ca de exemplu:

- ***Teoria cauzei eficiente***, care consideră drept cauză a rezultatului pe aceea care a declanşat procesul genetic şi a creat pentru celelalte condiții aptitudinea de a produce urmarea imediată;

- ***Teoria cauzei proxime,*** care consideră drept cauză contribuția umană ce se situează imediat anterior rezultatului;

- ***Teoria cauzei adecvate*** sau tipice, care consideră drept cauză a unui rezultat pe aceea care este aptă, prin natura ei, să producă acel rezultat. Potrivit acestei teorii, se susține că fiecare rezultat îşi are o cauză tipică, proprie, firească, adecvată. O acțiune sau o inacțiune are deci caracter cauzal numai în măsura în care se înscrie într-o astfel de cauzalitate tipică.

Acestei teorii i se reproşează, ca de altfel şi celorlalte teorii moniste, că restrânge antecedența cauzală la o singură contribuție umană, neoferind soluții în care rezultatul este produs prin situații atipice (de exemplu, amenințarea făcută unei persoane bolnave de inimă care îi provoacă acesteia o criză cardiacă soldată cu moartea victimei).

b) Teza pluralistă, care susține că rezultatul poate fi urmare a mai multor cauze, teză în care la fel s-au conturat mai multe teorii, dintre care cele mai importante sunt următoarele:

- ***Teoria echivalenței condițiilor,*** denumită şi ***teoria condiției*** *sine qua non*, potrivit căreia sunt considerate cauze ale rezultatului produs toate condițiile care l-au precedat şi fără de care rezultatul nu s-ar fi produs. Deci, orice condiție care a precedat şi a avut o legătură cât de mică cu rezultatul este cauză a acestuia, este echivalentă cu cauza. Acestei teorii i s-a reproşat că lărgeşte nejustificat antecedența cauzală, că pune pe acelaşi plan toate condițiile fără a evidenția

contribuția acestora la producerea rezultatului, nu diferențiază cauzele de condiții şi nu deosebeşte diferitele condiții în ce priveşte rolul lor în producerea rezultatului;

- ***Teoria condiției necesare*** propune să fie considerată drept cauză a rezultatului orice condiție necesară pentru producerea acestuia, ținându-se seama de contribuția concretă adusă de fiecare condiție, recomandând acelaşi procedeu, ca şi în teoria precedentă, de stabilire a cauzelor unui anumit rezultat. De altfel, acestei teorii i se reproşează că nu aduce nimic nou în problema cauzalității în dreptul penal.

În contextul investigației noastre este de menționat studiul ştiințific elaborat de *Gr.Rîpeanu* [70]. Analizându-l, am reuşit să evidențiem că actul infracțional, ca act volitiv şi conştient, cuprinde într-un tot indivizibil elementul material şi cel subiectiv; ca urmare, raportul de cauzalitate nu poate fi redus la cauzalitatea fizică dintre acțiune şi inacțiune şi rezultatul produs. În continuare, întru susținerea acestei concepții am apelat la lucrarea savantului român notoriu *Costică Bulai* [16], potrivit căruia „soluționarea problemei legăturii de cauzalitate, ca element al infracțiunii, implică cercetarea faptei atât sub aspectul manifestării exterioare, cât şi sub acela al proceselor psihice care au stat la baza acestei manifestări".

Întru expunerea altui punct de vedere ne-am documentat din lucrarea lui *Matei Basarab* [7]. Aici, deşi se recunoaşte că în penal fenomenul cauză este un fenomen complex, care nu are doar o latură obiectivă, ci şi una subiectivă, se susține că „existența sau inexistența raportului de cauzalitate nu depinde de împrejurarea că persoana a prevăzut sau nu urmările acțiunii sale, deoarece prevederea ține de vinovăție, de aceea prevederea nu este necesară pentru existența raportului de cauzalitate, care subzistă independent de conştiința omului, în mod obiectiv".

În temeiul unei alte lucrări valoroase, de data aceasta aparținând arhicunoscutului savant român *V.Dongoroz* [32], am reuşit de asemenea să demonstrăm că legătura de cauzalitate în săvârşirea infracțiunilor nu se limitează numai la raportul de cauzalitate fizică, ci se întregeşte şi printr-o legătură de ordin psihic, inerentă tuturor manifestărilor umane, dar în cuprinsul laturii obiective această legătură priveşte numai cauzalitatea fizică, adică legătura cauzală dintre acțiunea sau inacțiunea care constituie elementul material al infracțiunii. Celălalt aspect al legăturii de cauzalitate – cauzalitatea psihică – priveşte latura subiectivă şi rezultă totdeauna din constatarea vinovăției, fiindcă voința de a săvârşi o acțiune (comisiune) sau de a se abține de la îndeplinirea unei obligații (omisiune) devine cauza psihică a rezultatului acțiunilor sau omisiunii.

În contextul expunerii teoriei adecvate a legăturii cauzale în dreptul penal ținem să evidențiem şi lucrarea elaborată de *Vasile Dobrinoiu, Ilie Pascu, Ioan Molnar, Gheorghe Nistoreanu, Alexandru Boroi, Valerică Lazăr* [29], lucrare a cărei importanță s-a dovedit a fi incontestabilă în contextul studiului nostru în ceea ce ține de stabilirea momentului întreruperii raportului de cauzalitate.

Conform opiniei lui V.Dobrinoiu, raportul de cauzalitate se întrerupe atunci când, pe parcursul desfăşurării procesului cauzal, intervine o energie independentă care produce ea însăşi rezultatul. O acțiune sau inacțiune poate fi considerată una dintre condițiile rezultatului survenit doar în măsura în care a contribuit la producerea acelui rezultat, chiar dacă între ea şi urmarea produsă există o cât de mică legătură. Această legătură necesară este însă frântă atunci când între acea acțiune sau inacțiune şi rezultatul considerat s-a interpus o energie independentă care, prin intervenția sa, a generat ea însăşi, singură şi împreună cu altele ce i-au succedat, acel rezultat.

La îndemână ne-a stat şi lucrarea autorilor *Gheorghe Nistoreanu, Alexandru Boroi* [58]. În ceea ce ține de subiectul care ne interesează, facem trimitere la definiția dată de aceşti autori raportului de cauzalitate, care, în viziunea lor, apare „ca un fenomen existent independent de conştiința omului, pe care conştiința îl reflectă în mod obiectiv, numai că în componența lui trebuie incluse şi procesele psihice care determină şi însoțesc activitatea persoanei fizice.

Cu alte cuvinte, în cazul raportului de cauzalitate în dreptul penal avem de a face cu o cauzalitate care cuprinde în ea toate celelalte forme de cauzalitate, de la cea psihică până la cea mecanică, fizică, dar care nu poate fi redusă numai la acestea din urmă, cea psihică fiind forma cea mai complexă de cauzalitate".

Am făcut referire şi la autorul român *Gheorghe Alecu,* care în lucrarea sa [1] ține să pună accentul asupra următoarelor momente cu referire la aprecierea raportului de cauzalitate dintre faptă şi urmările socialmente periculoase ale acesteia:

a) existența raportului de cauzalitate nu este influențată de faptul că rezultatul acțiunii sau inacțiunii nu s-a produs imediat, ci după trecerea unui interval de timp, chiar îndelungat;

b) raportul de cauzalitate există şi în cazul în care acelaşi rezultat s-ar fi produs datorită altei cauze (exemplu: moartea a survenit pe calea evoluției naturale a unei maladii grave);

c) există raport de cauzalitate şi în situația în care acțiunea sau inacțiunea a provocat rezultatul (moartea) prin unire cu alte împrejurări preexistente, concomitente sau posterioare, dacă fără intervenția acelei acțiuni sau inacțiuni urmarea nu s-ar fi produs (starea de ebrietate sau de slăbiciune a organismului victimei, vârsta, boala, lipsa unei îngrijiri medicale, neefectuarea unei intervenții chirurgicale necesare etc.).

În scopul stabilirii exacte a raportului de cauzalitate trebuie să ținem seama de situațiile speciale, când raportul cauzal este mai complex, când există concurs de cauze. În acest context, ne-a fost foarte utilă lucrarea autorului român *Ioan Lascu* [41], care ne-a permis să evidențiem următoarele situații:

1) când mai multe acțiuni umane produc un singur efect;

2) când mai multe acțiuni umane produc mai multe efecte;

3) când o singură acțiune umană produce mai multe efecte.

În opinia acestui autor, în asemenea situații este prezent un concurs de cauze şi un concurs de efecte, şi trebuie să stabilim cât mai exact rolul şi contribuția fiecărei acțiuni la apariția fenomenului efect. Aşa, de exemplu, la omor pot participa mai multe persoane care desfăşoară mai multe acțiuni: una – acțiunea de imobilizare a victimei, alta – acțiunea de lovire a victimei. În aceste cazuri, rezultatul – decesul victimei – este cauzat de un concurs de acțiuni umane.

De asemenea, ținem să evidențiem şi unele lucrări din doctrina românească care, deşi nu au un caracter de drept penal, dar totuşi ne-au fost de un real folos la cristalizarea noțiunilor de determinism, cauzalitate, cauză, efect, legătură cauzală, raport de cauzalitate, necesitate şi întâmplare etc. [76].

1.2. Analiza materialelor ştiințifice consacrate legăturii cauzale publicate în Republica Moldova

În literatura ştiințifică din spațiul geografic al Republicii Moldova problema privind legătura cauzală a fost „atinsă" foarte rezervat, la moment existând un număr redus de publicații, care se referă la problema generală a legăturii cauzale în dreptul penal. În ce priveşte subiectul nemijlocit al investigației noastre – particularitățile legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune – aceste lucrări se referă tangențial la el, astfel fiind lipsă careva studii temeinice autohtone axate pe acest subiect.

În contextul studiului nostru este de menționat articolul ştiințific elaborat de *Ivan Macari* [45, p.8-10]. În el autorul vine cu anumite opinii vizând conceptul de cauzalitate în dreptul penal şi în filosofie, abordează rolul şi importanța stabilirii acesteia în procesul investigării faptelor infracționale, consolidând, pe alocuri, concepțiile prin exemple concrete din practica judiciară. Cu referire la particularitățile legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune autorul vizat pune accentul pe necesitatea stabilirii următoarelor momente:

1) că persoana respectivă era obligată să săvârşească anumite acțiuni;

2) că această persoană avea posibilitatea să efectueze acțiunile necesare;

3) că nesăvârşirea acestor acțiuni a cauzat sau nu a prevenit consecințele prevăzute de articolele corespunzătoare din Partea Specială a Codului penal în calitate de semne ale acestei componențe de infracțiune.

Într-o altă lucrare a sa [43] autorul sus-citat acordă o mai multă atenție doar conceptului general de raport de cauzalitate, raportului cauzal în calitate de semn obligatoriu al laturii obiective, precum şi situațiilor în care faptele socialmente periculoase sunt săvârşite printr-un complex de acțiuni şi inacțiuni. Însă, în ce priveşte particularitățile legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune, acestea sunt expuse extrem de rezervat.

În calitate de coautor al unei alte lucrări [12], I.Macari abordează condițiile răspunderii penale, corelația dintre fapta criminală şi consecințele ei, raportul cauzal privit prin prisma materialismului dialectic.

Privitor la raportul cauzal în forma sa generală de interacțiune între societate şi fenomenele naturii, a fost specificat că teoria dreptului penal nu creează o noțiune deosebită (juridică) despre raportul cauzal, ea însăşi porneşte în întregime de la principiile de bază ale filosofiei privind teoria cauzalității ca una dintre categoriile materialismului dialectic.

Un suport solid în realizarea studiului întreprins de noi s-a dovedit a fi şi o altă lucrare elaborată în coautorat [15]. În ea, *Stela Botnaru* vine cu anumite explicații referitor la stabilirea legăturii cauzale. Dar susține că, în problema legăturii de cauzalitate, teoria şi practica dreptului penal relevă un şir de teze a căror cunoaştere facilitează constatarea justă a raportului de cauzalitate:

1) în cazul identificării mai multor fapte urmează a se stabili care din ele au rol de contribuții determinante (cauze), ce au generat producerea urmării, şi care au caracter de ajutor, reprezentând doar condiții favorabile în producerea rezultatului;

2) raportul de cauzalitate există şi în situația în care urmarea prejudiciabilă nu s-a produs imediat după săvârşirea faptei, ci după trecerea unui anumit interval de timp (o vătămare corporală gravă, care a provocat decesul victimei – alin.(4) art.151 C. pen. RM);

3) legătura cauzală există şi în situația în care fapta a provocat o urmare prejudiciabilă în comun cu alte împrejurări preexistente, concomitente sau posterioare, dacă fără intervenția acțiunii rezultatul nu s-ar fi produs (de pildă, există infracțiunea de vătămare corporală gravă a integrității corporale sau a sănătății care a provocat decesul victimei, prevăzută de alin.(4) art.151 C. pen. RM, atunci când o persoană a aplicat o lovitură care prin ea însăşi nu poate duce la decesul persoanei, dar care s-a produs pentru că victima suferea de o boală cronică sau se afla în stare de ebrietate, sau într-o stare de slăbiciune din cauza vârstei sau a unei boli).

Nu putem trece cu vederea şi tratarea problemei privind legătura de cauzalitate pe care o face *Gheorghe Ulianovschi*. Într-o lucrare al cărei coautor este [6] dânsul vine cu anumite precizări referitor la capacitatea acțiunii şi inacțiunii de a produce urmări negative. În acest sens, este pus accentul pe faptul că inacțiunea obține semnificație juridico-penală prin capacitatea reală de a produce o urmare negativă, care constă în vătămarea unor valori sociale indicate expres în art.2 din Codul penal al Republicii Moldova sau în crearea unui pericol pentru acestea. Sub acest aspect, prin faptă (inclusiv inacțiune), într-o accepție generală, se înțelege activitatea desfăşurată laolaltă cu urmările produse. De aici concluzia că nu pot fi apreciate drept infracțiuni gândurile, ideile, convingerile persoanei, fără o substanță reală a acestora. Numai în măsura în care ele (gândurile, ideile, convingerile) s-au concretizat într-o acțiune sau o inacțiune

incriminată, care a produs urmări dăunătoare, se poate vorbi despre infracțiune.

Am luat în vizor şi lucrarea aparținând lui *Alexandru Mariț* [47]. Aceasta ne-a fost de un real folos în ceea ce ține de expunerea teoriilor raportului de cauzalitate, de evidențierea trăsăturilor raportului de cauzalitate, precum şi referitor la caracterizarea cauzei şi efectului şi la constatarea raportului de cauzalitate. În baza aceleiaşi lucrări am reuşit să fundamentăm ideea că între raportul cauzal şi vinovăție există o strânsă legătură; numai acțiunile, inacțiunile umane, precedate şi însoțite de anumite stări de conştiință, specifice şi care au cauzat urmări prevăzute de legea penală, vor fi luate în considerare. Însă, vinovăția nu se poate identifica cu raportul cauzal. Fapta nu este infracțiune, fiindcă raportul cauzal, deşi existent, nu are semnificație penală, deoarece răspunderea penală este subiectivă şi numai împreună pot atrage răspunderea penală.

O lucrare pe care de asemenea a fost pus un anumit accent este cea elaborată, în limba rusă, de *Valeriu Bujor* şi *Victor Guțuleac* [88]. Apelând la această lucrare ne-am străduit să evidențiem, în special, particularitățile acțiunii şi inacțiunii în calitate de componente ale faptei recunoscute de legea penală în calitate de infracțiune.

O contribuție aparte la elaborarea demersului nostru ştiințific revine tezei de doctorat cu genericul „Cauzalitatea – condiție inerentă a răspunderii juridice", susținute de *Mariana Prodan* în anul 2007. Autoarea pune accentul pe astfel de noțiuni, care au fost utilizate în cadrul lucrării vizate, precum: determinismul; cauzalitatea în calitate de categorie a determinismului, caracteristicile cauzalității și tipurile ei. De un real folos ne-au fost conceptele expuse în respectiva teză de doctorat cu referire la cauzalitate în calitate de premisă a tragerii la răspundere penală și la importanța raportului cauzal pentru instituția răspunderii juridice.

Tot în baza lucrării nominalizate am reușit să evidențiem anumite aspecte cu privire la specificul raportului de cauzalitate, precum:

1) specificul raportului de cauzalitate în cadrul răspunderii civile;

2) specificul raportului de cauzalitate în cadrul răspunderii penale;

3) specificul raportului de cauzalitate în cadrul răspunderii contravenționale;

4) specificul raportului de cauzalitate în cadrul răspunderii disciplinare etc. [67^1].

În cadrul unei lucrări apărute în Republica Moldova cu referire la subiectul legăturii cauzale în dreptul penal se menționează următoarele: nu putem afirma că noțiunea de legătură cauzală în dreptul penal rămâne a fi una asociată: ea s-a consolidat şi s-a impus foarte serios în dreptul penal, a obținut trăsături proprii de drept penal în ce priveşte sensul şi niciodată, în literatura de specialitate, ea nu a fost examinată fără a fi luată în considerare importanța termenilor şi noțiunilor specifice dreptului penal. După cum s-a menționat anterior, cauzalitatea constituie o categorie metodologică generală; mecanismul cauzării empirice ține de obiectul de

studiu al diverselor ştiinţe naturale; construcţia teoretică a legăturii cauzale este formulată anume în normele de drept penal cu referire la diferite componenţe de infracţiune. În aşa fel, ar fi corect să menţionăm că ideea general filosofică şi general raţională a cauzalităţii este inclusă în ciclul juridic nu în mod mecanic, ci cu luarea în considerare a anumitor noţiuni specifice dreptului penal; legătura cauzală în dreptul penal a obţinut un conţinut juridic propriu, fiind expusă într-un limbaj ştiinţific specific dreptului penal, nu însă într-un limbaj filosofic general. Respectiv, noţiunea de legătură cauzală în dreptul penal are un caracter consolidat [84[1], p.48].

În acest context, nu trecem cu vederea şi un alt studiu publicat în Republica Moldova, ai cărui autori, *I.Ciobanu* şi *N.Nedelcu,* vin cu argumentul că este evident coraportul dintre definiţia indeterministă a „întâmplării" şi definiţia incidentului în sensul dreptului penal. Determinismul, de fapt ca şi contrariul acestuia – indeterminismul, are de-a face cu realitatea obiectivă, cu anumite caracteristici obiective. Cauzalitatea este examinată ca un proces obiectiv firesc de generare genetică a unui fapt, eveniment prin intermediul unei cauze externe. Incidenţa, din punctul de vedere al dreptului penal, reprezintă construcţia uneia din varietăţile cauzării daunei fără de vinovăţie, în cadrul căreia persoanei îi lipseşte în totalitate previziunea cauzării şi conştientizarea complexului cauzal. Anume din acest considerent se evidenţiază în mod deosebit că incidentul urmează a fi delimitat de forţa majoră, deoarece în cazul forţei majore este viciat elementul din cadrul laturii obiective, iar în cazul incidentului sunt viciate elementul intelectual şi cel volitiv ale laturii subiective a componenţei de infracţiune [84[2], p.24].

Finalizând expunerea compartimentului materialelor ştiinţifice consacrate legăturii cauzale publicate în Republica Moldova, atragem atenţie şi asupra faptului că am utilizat unele lucrări din doctrina Republicii Moldova care, deşi nu au un caracter de drept penal, dar care totuşi s-au dovedit a fi utile la cristalizarea esenţei noţiunilor de determinism, cauzalitate, cauză, efect, legătură cauzală, raport de cauzalitate, necesitate şi întâmplare, fiind vorba despre investigaţiile ştiinţifice ale cercetătorilor *V.Ţapoc* şi *V.Capcelea* [77].

1.3. Evaluarea scopului şi obiectivelor tezei de doctorat

Realizarea studiului privind particularităţile legăturii cauzale în componenţele de infracţiune săvârşite prin inacţiune a fost determinată de necesitatea tratării acestora, necesitate izvorâtă atât din raţiuni practice, cât şi teoretice. În special, în practică se pune problema specificului legăturii cauzale în componenţele de infracţiune săvârşite prin inacţiune. Stabilirea corectă a acesteia este de maximă importanţă practică, deoarece numai astfel poate fi asigurată o aplicare corectă a legii penale în cazul faptelor socialmente periculoase săvârşite prin inacţiune.

Teoretic, problema privind legătura cauzală, atât la general, cât şi, în special, componenţele

săvârşite prin inacţiune, este impusă de faptul că există numeroase lacune şi neclarităţi la tratarea acestor subiecte. Referitor la problematica abordată de noi, ţinem să menţionăm că au fost expuse diverse teorii şi concepte care contribuie la delimitarea particularităţilor legăturii cauzale în componenţele de infracţiune săvârşite prin inacţiune. Acestea fiind luate în calcul, am stabilit trăsăturile şi unitatea legăturii cauzale în componenţele de infracţiune săvârşite prin inacţiune.

Suportul teoretico-ştiinţific l-au constituit, în primul rând, sursele doctrinare elaborate în ţară. În mare parte am apelat şi la doctrina procesual-penală din alte state, inclusiv din România, Federaţia Rusă, axată în special pe componenţele de infracţiune săvârşite prin inacţiune, surse care deja au fost nominalizate în cadrul capitolului respectiv.

În vederea elucidării specificului legăturii cauzale în componenţele de infracţiune săvârşite prin inacţiune, au fost examinate şi un număr impunător de articole în care este tratat, nemijlocit sau tangenţial, acest subiect.

Scopul de bază al lucrării noastre ţine de expunerea, ordonarea şi cizelarea teoretico-practică a particularităţilor legăturii cauzale în componenţele de infracţiune săvârşite prin inacţiune.

Cercetarea realizată se axează pe următoarele *obiective*:

- studierea complexă şi multilaterală a conţinutului normativ-teoretic al legăturii cauzale ca instituţie de drept penal;
- efectuarea unor precizări de ordin terminologic, sub aspect juridic şi filosofic, cu referire la conceptele „legătură cauzală”, „raport de cauzalitate”, „determinism”, „inacţiune”, „construcţie teoretică a legăturii cauzale”, „mecanism al cauzării empirice” etc.;
- analiza reglementărilor normative şi a doctrinei ce vizează subiectul investigat;
- specificarea importanţei legăturii cauzale în componenţele de infracţiune săvârşite prin inacţiune;
- evidenţierea şi analiza trăsăturilor definitorii ale legăturii cauzale la general şi ale legăturii cauzale în componenţele de infracţiune săvârşite prin inacţiune şi clasificarea teoriilor referitoare la legătura cauzală în baza anumitor criterii;
- elucidarea regulilor generale şi speciale care trebuie luate în considerare la stabilirea legăturii cauzale în componenţele de infracţiune săvârşite prin inacţiune;
- conturarea deosebirilor şi similitudinilor ce marchează procesul de abordare a acestei instituţii de drept penal;
- specificarea locului şi rolului instituţiei legăturii cauzale în cadrul instituţiilor de drept penal;
- reliefarea funcţiilor şi rolului legăturii cauzale în activitatea organelor de drept;
- analiza complexă a practicii judiciare, accentul fiind plasat pe cazurile concrete de

stabilire, corectă sau eronată, a legăturii cauzale;

- investigarea instituției legăturii cauzale sub aspect de drept penal comparat;
- înaintarea recomandărilor *de lege ferenda*, precum şi argumentarea necesității şi oportunității perfecționării legislației penale la compartimentul legătura cauzală.

1.4. Concluzii la Capitolul 1

1. Reiterând ideile prezentate în lucrările savanților menționați, putem susține că instituția legăturii cauzale în dreptul penal poate fi privită ca o structură bine determinată, având trăsături precum: coerență, claritate, consistență şi completitudine.

2. Ne mai permitem să afirmăm că sistemul legăturii cauzale în dreptul penal constituie o asamblare logică de entități integrate, în scopul materializării sarcinilor şi obiectivelor dreptului penal.

3. Importanța unui studiu amplu asupra particularităților legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune a fost determinată de necesitatea tratării acestui subiect, necesitate izvorâtă la ziua de azi atât din rațiuni practice, cât şi teoretice.

4. Examinarea complexă şi abordarea problemei privind legătura cauzală în dreptul penal se întâlneşte, practic, în lucrările tuturor savanților nominalizați. În cadrul acestora, dânşii îşi concentrează atenția şi asupra problemelor ce vizează stabilirea legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune. Însă, temele de cercetare selectate de ei nu le-au permis examinarea detaliată a întregului spectru de particularități ale legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune.

5. În lucrarea noastră analizei sunt supuse acele studii care tangențial sau doar tematic au atins problema particularităților legăturii cauzale în dreptul penal. O atenție deosebită ne-am străduit să acordăm acelor surse care s-au dovedit a fi cât mai aproape de tematica noastră, şi anume – de particularitățile legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune. Nu au fost plasate pe ultimul plan nici reglementările normative din domeniu.

6. În vederea elucidării specificului legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune au fost examinate şi o serie de articole ştiințifice publicate în revistele de specialitate, atât din Republica Moldova, cât şi de peste hotarele ei.

7. Studiul pe care l-am realizat se axează pe compararea diferitelor opinii – atât doctrinare, cât şi practice – cu privire la legătura cauzală în dreptul penal şi la particularitățile acesteia în cadrul componențelor de infracțiune săvârşite prin inacțiune. În acest sens, în următoarele capitole vom întreprinde o analiză detaliată a lucrărilor nominalizate aici, atunci când vom aborda, sub diferite aspecte, particularitățile legăturii cauzale. Menționăm că, abordând acest subiect, am ținut cont şi de activitatea practică a organelor de drept.

8. Monitorizarea gradului de studiere a temei investigate ne permite să afirmăm că problema privind particularitățile legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune nu este suficient cercetată în ştiința dreptului penal.

9. Deşi în domeniul dreptului penal există numeroase studii cu titluri ce conțin conceptul de legătură cauzală, majoritatea urmăresc clarificarea sau analiza acestuia într-o manieră generală. Iar literatura de specialitate, ce se încadrează strict în domeniul cercetat, este relativ redusă la număr, atât pe plan internațional, cât şi la nivel național.

10. În vederea cercetării multilaterale şi complexe a subiectului supus investigației şi în vederea atingerii obiectivelor trasate, ne-am străduit să aplicăm cele mai adecvate şi eficiente metode de cercetare ştiințifică.

11. În această privință, fundamentul metodologic al cercetărilor îl constituie *metoda logică* (analiza inductivă, analiza deductivă, generalizarea, specificarea, analiza, sinteza), *metoda sistemică*, indispensabilă pentru cercetarea sistemului dreptului penal, *metoda comparativă*, folosită foarte eficient în vederea evidențierii corelației dintre noțiunile „mecanism al cauzării empirice" şi „construcție teoretică a legăturii cauzale", *metoda observației*, extrem de importantă în ceea ce ține de evidențierea locului şi rolului legăturii cauzale în activitatea de sancționare a faptelor socialmente periculoase, *metoda gramaticală*, care ne-a oferit posibilitatea de a percepe adecvat sensul semantic al mai multor noțiuni de care se foloseşte dreptul penal, în special la capitolul luat de noi în vizor.

12. Problema privind legătura cauzală, atât la general, cât şi, în special, componențele săvârşite prin inacțiune, este impusă de faptul că există numeroase lacune şi neclarități la tratarea acestor subiecte.

13. Stabilirea corectă a legăturii cauzale este de maximă importanță practică, deoarece numai astfel poate fi asigurată o aplicare corectă a legii penale, inclusiv în cazul faptelor socialmente periculoase săvârşite prin inacțiune

14. Concluzia care se impune este că, în rezultatul analizei celor mai importante lucrări din literatura de specialitate autohtonă, dar şi din cea română, rusă, franceză, engleză, germană, italiană, axate, într-o măsură mai mare sau mai mică, pe tema noastră de cercetare, am stabilit că legătura cauzală în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune dispune de anumite particularități, de un anumit specific, atât ca esență, cât şi ca conținut.

2. CONCEPTUL DE CAUZALITATE ÎN DREPTUL PENAL

2.1. Temeiurile raționale ale concepției cauzalității în dreptul penal

Relația cauzală este un proces de generare, cu o anumită durată, în care are loc, de obicei, schimbarea unei stări. Concepția cauzalității reliefează, în primul rând, existența obiectivă a relațiilor cauzale, apoi faptul că ele sunt redate de conştiința umană, care – la rândul ei – este supusă acțiunii principiului cauzalității [89, p.197].

Condiția necesară răspunderii penale o constituie stabilirea legăturii cauzale dintre fapta infracțională şi consecințele criminale. Este vorba despre stabilirea consecințelor criminale care au fost provocate anume de această faptă infracțională, dar nu de acțiunile sau inacțiunile altor persoane sau de oarecare puteri ale naturii etc. Fapta săvârşită de o persoană anumită alcătuieşte infracțiunea pentru care ea poate fi trasă la răspundere penală numai pentru că fapta în cauză a provocat consecințe socialmente periculoase prevăzute de legea penală [12, p.109].

Problema răspunderii penale în cazul existenței raportului de cauzalitate se pune numai în cazul în care urmările produse sunt o consecință logică necesară a acțiunilor sau inacțiunilor conştiente ale persoanei fizice [65, p.63]. Urmările întâmplătoare se plasează în afara sferei de reglementare a dreptului penal.

Pentru rezolvarea corectă a oricărei fapte infracționale, o importanță deosebită are studierea, în timpul cercetării cauzei, prezenței legăturii cauzale dintre fapta socialmente periculoasă, săvârşită de o persoană concretă, şi consecințele criminale survenite [45, p.8].

Raportul de cauzalitate desemnează relația existentă între două fenomene: *cauză* şi *efect*. Cauza este fenomenul care determină naşterea altui fenomen, iar efectul – fenomenul determinat, rezultatul. În dreptul penal raportul de cauzalitate se stabileşte între acțiunea (inacțiunea) omului prevăzută de legea penală, care constituie fapta, şi urmarea periculoasă, ca efect al acestei acțiuni (inacțiuni) [10, p.100-101].

Deoarece legătura cauzală, prezentă în cazul inacțiunii, este prezentată ca deținând anumite particularități, este necesar să ne expunem în primul rând asupra trăsăturilor generale ale concepției determinismului cauzal în dreptul penal.

Legătura cauzală sau, în sens larg – cauzalitatea, fiind obiectul mai multor investigații ştiințifice, constituie obiectul de studiu al diferitelor domenii de cercetare [169, p.134]. În ce ne priveşte, în continuare ne vor interesa următoarele momente: legătura cauzală ca obiect al filosofiei; legătura cauzală în calitate de obiect al ştiințelor naturale; legătura cauzală în calitate de obiect de cercetare al dreptului penal.

În primul rând, cauzalitatea constituie o categorie ştiinţifică abstractă, care este studiată de către un compartiment special al filosofiei – determinismul. Determinismul este o parte integrantă a ontologiei în cadrul căreia ocupă un loc de prim ordin. Esența lui constă în recunoaşterea existenței unor relații de dependență şi condiționare obiectivă, în virtutea cărora producerea (apariția, evoluția, dispariția) şi existența tuturor fenomenelor se realizează pe un temei propriu. Determinismul ca teorie se referă la două planuri: 1) constatarea unei anumite ordini; 2) explicarea mecanismelor acestei ordini [76, p.127].

Filosofia cercetează particularitățile, calitățile, caracteristicile legăturii cauzale, formulează un şir de teorii referitoare la esența legăturii cauzale. Prin „filosofie” se înțelege în mod exclusiv compartimentul filosofiei cu referire la metodele de acumulare a cunoştințelor. Cu alte cuvinte, filosofia în cadrul textului se foloseşte în sens de ştiință metodologică generală. Acest moment, însă, nu exclude rolul de sine stătător al metodologiei. Legătura cauzală se include în obiectul filosofiei, şi anume ea prima s-a interesat de problemele determinismului. Tezele de bază ale ştiinței deterministe au fost inițial formulate în cadrul filosofiei, pentru ca mai apoi să-şi găsească reflectare şi în cadrul altor ramuri ale ştiinței.

În al doilea rând, legătura cauzală constituie un fapt obligatoriu al realității obiective, care evoluează în baza regulilor ştiințelor naturii. Ea se prezintă ca o cauzalitate empirică pură. În aşa sens, legătura cauzală ca obiect al investigației este reflectat de către ştiințele naturii şi nu este inclusă în obiectul dreptului penal. Cu o atare percepere a noțiunii de cauzalitate este strâns legată întrebarea referitoare la stabilirea nemijlocită a legăturii cauzale în cadrul unei cauze penale concrete.

După cum menționează profesorul М.Д. Шаргородский, majoritatea problemelor cuprinse de Partea Generală a dreptului penal, inclusiv problemele legăturii cauzale, în cea mai mare parte sunt ridicate şi soluționate în legătură cu infracțiunile de omor [179, p.21]. În albia celor menționate putem menționa că întrebarea referitoare la o legătură cauzală concretă în cazul atentării la viața şi sănătatea persoanei este soluționată de către ştiința medicală de rând cu dreptul penal (de exemplu, în cazul înaintării întrebării cu privire la cauza morții se dă concluzia: „moartea a survenit în rezultatul anumitor vătămări ale anumitor organe sau țesuturi”.

În al treilea rând, ştiința dreptului penal formează construcția teoretică a legăturii cauzale, care se încadrează logic în conceptul dreptului penal referitor la componența de infracțiune şi la legătura dintre elementele acesteia. În acest sens, legătura cauzală poate fi privită şi ca un obiect de studiu propriu ştiinței dreptului penal. Construcția teoretică a legăturii cauzale, exprimată în formularea normativă a normei de drept penal, precum şi în diferite teorii referitoare la legătura cauzală, îşi găseşte aplicare practică în cauzele penale concrete. Astfel, chestiunea referitoare la stabilirea nemijlocită a legăturii cauzale, strâns legată cu perceperea cauzalității în baza

legităților științelor naturii, este legată, de asemenea, şi de construcția teoretico-penală a legăturii cauzale.

Aşa, de exemplu, cauza concretă care a generat moartea este stabilită în baza datelor ştiinței medicale, iar rolul ştiinței dreptului penal constă în aceea că ea modelează construcția legăturii cauzale care este utilizată la soluționarea întrebării dacă este sau lipseşte componența de infracțiune şi dacă poate fi stabilită în fapta subiectului (atât în cazul acțiunii, cât şi al inacțiunii) legătura cauzală care a generat survenirea consecințelor socialmente periculoase. În acelaşi timp, este necesar să ținem cont de faptul că stabilirea legăturii cauzale necesare (adică, construcția teoretică a legăturii cauzale) în cazul inacțiunii dispune de un şir de particularități în comparație cu stabilirea acesteia în cazul acțiunii (adică, al cauzei active).

În viziunea lui I.Macari, legătura cauzală, în general, este o categorie filosofică, de aceea dreptul şi, îndeosebi, dreptul penal nu soluționează nemijlocit legitatea legăturii cauzale [45, p.8].

Soluționând problema referitoare la legătura cauzală în calitate de obiect de cercetare al mai multor ştiințe, este necesar să explicăm tezele asupra noțiunilor deterministice în dreptul penal. Cercetând noțiunile utilizate în jurisprudență, В.Н. Тарасов le clasifică în trei grupe:

1) noțiuni organice – noțiuni juridice ce constituie nucleul obiectului unui domeniu al ştiinței. Ele se atribuie la acest obiect genetic şi istoric, apărând şi dezvoltându-se în cadrul activității juridice în baza reglementărilor proprii;

2) noțiuni consolidate – noțiuni juridice ce apar şi se dezvoltă în alte domenii ale ştiinței, care nu se includ în ciclul juridic în mod mecanic, ci suportă anumite schimbări şi obțin un conținut juridic nou;

3) noțiuni asociate – noțiuni din alte domenii ale ştiinței, implicate în domeniul jurisprudenței pentru obținerea reprezentărilor, închipuirilor despre fapte, evenimente care au o importanță practică în activitatea organelor de drept sau care asigură „transferuri de sens” al cercetărilor din domeniul ştiințelor juridice în alte ştiințe sau domenii de cercetare” [169, p.165-166].

Este evident că aparatul terminologic determinist, în care sunt incluse aşa noțiuni precum cauzalitate, legătură cauzală, cauză, efect etc., pentru jurisprudență nu are un caracter organic. Mult mai puțină claritate, la prima vedere, este prezentă în întrebarea dacă noțiunile vizate au un caracter consolidat sau asociat pentru jurisprudență. Între timp, stabilirea unei clarități în această privință va permite a soluționa problema privind temeiurile conceptului de legătură cauzală în dreptul penal: dacă aceste temeiuri trebuie să fie exclusiv filosofice după natura lor şi cum natura strict filosofică a unui aşa concept corelează cu acea circumstanță că dreptul penal este o ştiință de sine stătătoare? Soluționarea acestei chestiuni ne va permite să concepem mult mai

fundamental modelarea construcției legăturii cauzale în dreptul penal.

Problema în cauză poate fi soluționară numai după clarificarea caracterului – consolidat sau asociat – al noțiunilor deterministe în dreptul penal. Însă, clarificarea *a priori* a caracterului acestor noțiuni este greu realizabilă, de aceea e necesar a investiga, inițial, conținutul acestor noțiuni deterministe.

Mai mult ca atât, până a purcede la investigarea noțiunilor deterministe, este necesar a evidenția bazele metodologice ale studiului întreprins. Savantul В.Н. Тарасов propune ca examinarea şi studierea jurisprudenței să se facă de pe trei poziții: filosofică, doctrinară şi dogmatică [169, p.122]. Într-adevăr, aplicarea în cumul a pozițiilor expuse ne va permite să studiem cât mai profund domeniul dreptului; în particular, clarificarea esenței legăturii cauzale în dreptul penal nu poate fi limitată doar la tratarea filosofică sau la cea juridică (doctrinară şi dogmatică).

Filosofia are importanța unei ştiințe metodologice generale. Metodologia apare în calitate de ştiință sau de teorie generală a metodelor cunoaşterii. Metodologia studiază metodele şi procedeele utilizate în ştiință şi principiile de organizare a cunoaşterii prin prisma acceptării sau respingerii lor [77, p.81].

În acest sens, filosofia, în limitele paradigmelor ştiințifice determinate, ne oferă un anumit tablou al lumii înconjurătoare, în care sunt expuse şi fundamentate cele mai importante şi de bază categorii ale acestei lumi. Cauzalitatea, în particular, constituie una dintre aceste categorii. În aşa fel, ştiința despre cauzalitate trebuie să fie fundamentată filosofic şi prezentată în conformitate cu regulile şi principiile metodologice.

În acelaşi timp, dreptul penal utilizează de sine stătător construcția teoretică a legăturii cauzale. Legătura cauzală constituie un element (semn) obligatoriu al laturii obiective a componenței materiale de infracțiune care necesită un probatoriu propriu şi se află într-un anumit coraport cu celelalte semne şi elemente ale componenței de infracțiune. Deoarece de către filosofie, ca şi de către oricare altă ştiință, nu pot fi predeterminate întrebările care se află după limita posibilităților lor, pentru perceperea adecvată a esenței construcției legăturii cauzale în dreptul penal nu este suficientă doar tratarea filosofică. Transferul mecanic al ideilor filosofice deterministice pe tărâmul ştiințific al dreptului penal ar crea un spectru larg de lacune şi ar lăsa fără răspuns numeroase întrebări din domeniu. Pe de altă parte, nu este posibil a construi o concepție logică, ştiințific fundamentată, despre legătura cauzală bazându-ne doar pe doctrina dreptului penal. Ca entitate, noțiunea de legături cauzală, precum şi metodele de investigare şi stabilire a acesteia, nu sunt după natura lor pur juridice.

După cum menționează I.Macari, problema legăturii cauzale este o problemă filosofică, şi nu de drept penal. Prin raport cauzal materialismul dialectic înțelege o astfel de legătură

obiectivă între fenomene, dintre care unul sau câteva fenomene, care acționează reciproc, dau naştere altor fenomene (consecințe, efecte, urmări).

Teoria dreptului penal nu creează o noțiune deosebită (juridică) despre raportul cauzal, ea însăşi porneşte în întregime de la principiile de bază ale filosofiei privind teoria cauzalității ca una dintre categoriile materialismului dialectic. Iată de ce sarcina juriştilor constă în aceea ca, aplicând corect metodele justiției, să folosească principiul filosofic dat cu privire la acele cauze, urmări ale fenomenelor lumii înconjurătoare, care sunt studiate în legătură cu săvârşirea unei infracțiuni concrete.

Filosofia examinează raportul cauzal ca fiind o formă generală de interacțiune între societate şi fenomenele naturii. Cauzalitatea este una dintre legile generale ale naturii, care îşi găseşte exprimare concretă în toate domeniile vieții. Legăturile cauzale sunt variate şi fără hotar în spațiu şi în timp, fiindcă ele exprimă trăsăturile generale ale materiei: mişcarea, schimbarea şi dezvoltarea.

Legătura cauzală este o categorie obiectivă, care există independent de conştiința individului, de fenomenele lumii externe înconjurătoare, cunoscute de om. Întrucât toate fenomenele naturii şi ale vieții sociale se găsesc într-o dependență reciprocă permanentă, adică interacționează, atunci şi fenomenele care îi interesează pe jurişti trebuie privite (examinate, interpretate) tot în conformitate cu acest principiu universal [12, p.110].

În aşa fel, soluționarea chestiunii cu privire la legătura cauzală în dreptul penal pretinde, pe bună dreptate, ca totalitatea întrebărilor din domeniu să fie fundamentate pe două ştiințe: filosofie şi drept penal. În acelaşi timp, filosofia se utilizează în calitate de pârghie metodologică pe tărâmul investigațiilor juridice, de rând cu tratările ştiințifice şi dogmatice.

Constatăm faptul că în literatura de specialitate cercetarea raportului de cauzalitate a constituit o problemă asupra căreia şi-au îndreptat atenția numeroşi autori, ale căror eforturi au fost canalizate în vederea elucidării acesteia pe planul dreptului penal şi creării, astfel, a unui instrument care, pus la îndemâna practicii, să ofere soluții juste pentru toate situațiile cu care se confruntă organele judiciare, situații care, prin diversitatea şi complexitatea lor, au ridicat adeseori aspecte delicate, a căror soluționare nu a fost lipsită de dificultate [3, p.234].

În ceea ce ține de sfera dreptului penal, savanții români Gh.Nistoreanu şi A.Boroi definesc raportul de cauzalitate ca „un fenomen existent independent de conştiința omului, pe care conştiința îl reflectă în mod obiectiv, numai că în componența lui trebuie incluse şi procesele psihice care determină şi însoțesc activitatea persoanei fizice. Cu alte cuvinte, în cazul raportului de cauzalitate în dreptul penal, avem de a face cu o cauzalitate care cuprinde în ea toate celelalte forme de cauzalitate, de la cea psihică până la cea mecanică, fizică, dar care nu poate fi redusă numai la acestea din urmă, cea psihică fiind forma cea mai complexă de cauzalitate” [58, p.105-106].

După cum am menționat anterior, cauzalitatea, fiind un obiect de studiu al filosofiei, este studiată de către un compartiment special al acesteia, şi anume – determinismul, ştiință despre legătura, interdependența şi condiționarea reciprocă a faptelor şi fenomenelor realității obiective. Cauzalitatea este o categorie a determinismului. Există o multitudine de forme în care se manifestă cauzalitatea, şi anume: 1) cauzalitatea mecanică, proprie sistemelor sumative şi proceselor mecanice în care relațiile cauzale sunt directe, univoce; 2) cauzalitatea statistică, care exprimă relații neunivoce, nelineare dintre cauză şi efect, relații în care cauzele interacționează cu factorii întâmplători, cu un cerc larg de condiții, astfel încât trecerea de la cauză la efect este mediată de jocul întâmplător; 3) cauzalitatea imanentă, ce are în vedere raporturi de cauzalitate între stări ale aceluiaşi fenomen, mai precis – raporturi de autodeterminare; 4) cauzalitatea tranzitivă, care se referă la relații genetice (cauzale) între fenomene. Ea se manifestă ca raporturi de exterioritate [76, p.139-140].

Determinismul, ca ştiință, afirmă certitudinea anumitor evenimente şi stări față de altele. Determinismul este combătut de indeterminism. Totodată, deseori în literatura de specialitate determinismul se utilizează în calitate de sinonim contextual al „cauzalității" şi al „legăturii cauzale". O aşa utilizare este admisibilă, însă este necesar să ținem cont de faptul că determinarea cauzală constituie un caz particular al determinității, şi anume – ea determină, condiționează faptele, evenimentele de cauzele şi efectele lor. Pe lângă determinismul cauzal, în doctrina deterministă generală sunt evidențiate următoarele categorii ale condiționării (determinării). Astfel, savantul М.Бунге le clasifică în felul următor:

1) autodeterminarea cantitativă – determinarea ulteriorului de către premergător, „dominarea în evoluție continuă a stărilor care se deosebesc una de alta doar sub aspect cantitativ";

2) autodeterminarea calitativă (dialectică) – determinarea întregului proces al „luptei interne" şi a ulterioarei sinteze finale față de componentele contradictorii esențiale. „În contradictorialitatea autodeterminării cantitative, dialectica internă include modificări calitative";

3) determinarea teleologică – determinarea mijloacelor de către scopuri şi sarcini;

4) determinarea statistică – determinarea rezultatului final prin acțiunea unificată a esențelor, în general, independente;

5) determinarea mecanică – determinarea ulteriorului de către premergător, de obicei cu luarea în considerare a cauzelor în evoluare şi a acțiunilor reciproce;

6) determinarea structurală (holistică) – determinarea părților componențe ale unui tot unitar, unde întregul nicidecum nu poate fi premergător părților sale care îi formează integritatea";

7) interdependența (cauzalitatea reciprocă şi interdependența funcțională) – determinarea

efectului cauzat de către acțiunea reciprocă [89, p.31-35].

După cum susține însuşi autorul, enumerarea tipurilor determinării nu este una exhaustivă, urmează a fi evidențiate şi alte tipuri de determinare, aceasta în rezultatul unor studii şi cercetări mai profunde.

În continuare, în lucrarea sa М.Бунге menționează că „orice delimitare clară între tipurile determinării include în sine presupunerea că ele sunt incompatibile,... însă legate reciproc, formând ierarhia tipurilor determinării, şi... niciun tip de determinare ca rezultat al acestei corelații nu acționează în formă proprie firească, excluzând toate celelalte categorii, ceea ce ar fi posibil doar în situații ideale".

Enumerarea categoriilor determinării este realizată cu scopul de a evidenția că determinarea cauzală constituie o varietate a condiționării (determinismului). Şi până a clarifica chestiunea referitoare la prezența legăturii cauzale, este necesar a clarifica dacă efectul este determinat de cauză şi că nu avem în situația dată un alt tip de determinism, ca, de exemplu, condiționarea cantitativă sau determinismul structural. Pentru evidențierea determinării cauzale din cadrul determinării generale (prin care subînțelegem clarificarea unor stări prin intermediul altora), este necesar a indica trăsăturile esențiale ale condiționării cauzale.

În primul rând, cauzalitatea dispune de anumite particularități genetice, şi anume – de calitatea efectului produs. Calitățile efectului prin geneză (producerea) sunt determinate de calitățile cauzei. Geneza constituie o noțiune largă şi, evident, după principiul „nimic nu poate rezulta din nimic şi nici se poate transforma în ceva", aparține nu doar cauzalității, dar face parte şi din alte procese de determinare, fiind o urmare a anumitor activități. De aceea, prezența doar a principiului genetic pentru evidențierea cauzalității din întregul spectru al determinării nu este suficientă. Sunt necesare în acest sens şi careva alte semne ale cauzalității.

În al doilea rând, determinarea cauzală are un caracter nomologic (de lege). Acest moment poate fi ilustrat pe cale inductivă: una şi aceeaşi cauză sau o totalitate similară a mai multor condiții, care constituie cauza, întotdeauna au drept rezultat unul şi acelaşi efect [141, p.51].

În al treilea rând, determinarea cauzală poate fi tratată ca o condiționare prin intermediul „unei cauze active sau pasive". Noțiunea de „cauză pasivă" presupune cauza care are un caracter pasiv. Cu referire la dreptul penal, cauză pasivă poate fi inacțiunea în latura obiectivă a componenței materiale de infracțiune. Acest termen, pe care îl considerăm unul dintre cei mai rezonabili în cazul cercetării de față, va fi utilizat în continuare de noi. Cauza activă este mult mai transparentă pentru cercetări, deoarece în majoritatea cazurilor poate fi clar evidențiată. Cauza pasivă prezintă un mai mare grad de complexitate în vederea stabilirii şi perceperii. În acelaşi timp, cauza pasivă, adică lipsa aparentă la prima vedere a faptelor active, are de asemenea o anumită capacitate cauzatorie. Excepția constă în faptul că semnul de bază al cauzei îl

constituie aici nu comportamentul activ sau pasiv, ci eficacitatea şi caracterul extern în coraport cu entitatea influențată.

Aceste particularități, în totalitate, ne permit să delimităm determinarea cauzală de alte varietăți ale condiționării (de exemplu, autodeterminarea, determinarea statistică în cazul prezenței acestora în formă ideală).

În aşa mod, determinarea cauzală reprezintă o apariție sau o schimbare condiționată nomologică generatoare a unui fapt (fenomen) extern şi eficient în coraport cu un alt fapt (fenomen). Această varietate a determinării poate fi condiționată de influența unor factori materiali, energetici sau informaționali.

Trebuie să evidențiem şi faptul că întrebările privind delimitarea determinării cauzale de alte varietăți ale acesteia nu sunt epuizate prin tratarea respectivă şi prezintă un grad mult mai avansat de complexitate. În particular, în dreptul penal pot apărea dificultăți în cazul delimitării autodeterminării şi determinării cauzale; stabilirea categoriei determinării urmează a fi realizată pe cale analitică, prin evidențierea particularităților individuale specifice determinării cauzale.

Determinismul se ocupă, de asemenea, de studierea unor aşa noțiuni, precum: necesitate, întâmplare, libertatea de voință, lege etc. Anumite noțiuni ale determinismului filosofic vor fi dezvăluite, în măsura în care va fi necesar, şi în continuare.

2.2. Noțiunea cauzalității, a legăturii cauzale, a cauzei şi efectului

În procesul de cercetare a semnelor laturii obiective a componenței de infracțiune dreptul penal operează, în mod exclusiv, cu noțiunea de „legătură cauzală”. În literatura de specialitate uneori este utilizată, de asemenea, şi noțiunea de „cauzalitate”, însă fără delimitarea evidentă şi clară a acesteia de legătura cauzală, iar de frecvente ori – în calitate de sinonim contextual al celei din urmă.

Nu putem spune că o atare utilizare este întotdeauna greşită: în contextul respectiv cauzalitatea poate fi într-adevăr concepută ca „o anumită corelație internă între fapte, fenomene, o aşa legătură între acestea, în cadrul căreia unul urmează altuia”. Pentru practică utilizarea doar a noțiunii „legătură cauzală” este pe deplin argumentată şi suficientă. Însă, pentru ştiința empirică şi teoretică a dreptului penal limitarea întregii cauzalități doar la legătura cauzală este inadmisibilă: în cazul analizei acestor noțiuni devine clar că după conținut ele nu coincid şi, respectiv, este diferită şi importanța acestora.

Coraportul noțiunilor „cauzalitate” şi „legătură cauzală” se reflectă în formă de subordonare, unde în ordine ierarhică superioară este plasată categoria cauzalității. În acelaşi timp, noțiunea „legătură cauzală” ne atrage atenția asupra coraportului intern, asupra legăturii

dintre două elemente – dintre cauza şi efect – şi presupune existența modelului constituit din trei componente: „cauza – legătura cauzală – efectul (consecința)”. Termenul „cauzalitate” nu presupune şi nu cuprinde acest accent strict; mai mult ca atât, cauzalitatea nu este un model şi nu reprezintă o temelie categorială a ulterioarelor cercetări ştiințifice.

Cauzalitatea. Până a purcede la expunerile ulterioare, este necesară o observație preliminară. Ea ține de faptul că cercetarea respectivă ține de expunerea determinismului în realitatea obiectivă. Însă, deoarece cauzalitatea constituie o anumită categorie, ea este aplicabilă şi în cazul investigării realității subiective. În acelaşi timp, reprezentările despre caracterul şi rolul determinismului în cadrul realității obiective şi subiective nu coincid; îndeosebi, aceste deosebiri sunt evidente în domeniul dreptului penal.

Reprezentările despre cauzalitate în cadrul realității subiective sunt departe de a avea o soluționare unanim acceptată. Acest moment este dependent de chestiunea libertății de voință. Soluționarea diferențiată a acestei chestiuni influențează nemijlocit asupra determinării temeiurilor răspunderii penale. În cadrul examinării continue a coraportului dintre cauzalitate (legătură cauzală) şi latura subiectivă a componenței de infracțiune, întrebarea referitoare la cauzalitate în cadrul realității subiective nu va fi atinsă, însă urmează să menționăm că dreptul penal se conduce în mod consecutiv de principiul determinismului doar cu referire la realitatea obiectivă. Cu referire la realitatea subiectivă, este enormă şi simțitoare influența conceptelor indeterministe, deoarece se consideră că persoana este singură responsabilă pentru faptele sale. Această prevedere coincide în totalitate cu principiul răspunderii individuale în dreptul penal.

Astfel, cauzalitatea constituie una dintre categoriile de bază ale „tabloului lumii înconjurătoare”, care presupune că toate fenomenele realității obiective se află în corelație şi că această corelație se reflectă în felul următor:

1) nu există fapte, fenomene şi evenimente fără cauză;

2) nu există fapte, fenomene şi evenimente fără consecințe.

Aceste două teze invocate (în cumulul lor), pe de o parte, reprezintă conținutul noțiunii de cauzalitate; pe de altă parte, ele îndeplinesc o altă funcție: şi anume, sunt temeiuri pentru declararea cauzalității ca fiind categoria de bază a lumii ce ne înconjoară. Până a trece la investigațiile de mai departe cu tezele sus-menționate ca temeiuri ale obținerii de noi cunoştințe, este necesar să ne oprim asupra chestiunii privind fundamentarea determinismului (adică, a temeiului probatoriu, conform căruia „cauzalitatea ar fi categoria cea mai importantă”).

Recunoaşterea cauzalității ca fiind una dintre categoriile de bază ale lumii ce ne înconjoară constituie un adevăr convențional: cu alte cuvinte, i se recunoaşte acest statut de către comunitatea ştiințifică, el fiind inclus în paradigma ştiințifică existentă. Inițialmente, cauzalitatea este fundamentată pe cale inductivă. Cauza poate fi determinată numai în baza unui raționament.

În logică sunt elaborate anumite metode de realizare a raționamentelor, ele obținând denumirea de principii sau inducții. Inițial, stabilirea inductivă a cauzelor anumitor fapte, fenomene, evenimente şi perfectarea teoretică ulterioară a rezultatelor obținute, cristalizarea anumitor legi în ştiințele naturii şi în cele umanitare ne permit să formulăm o concluzie metodologică despre aceea că entitatea cauzalității constituie una dintre categoriile de bază ale lumii înconjurătoare.

În continuare, cauzalitatea trebuie recunoscută anume în calitate de *categorie* şi asupra acestui moment urmează să ne concentrăm atenția. „Categoriile sunt noțiuni ce reprezintă mijloace materializate. Categoriile au un rol metodologic important în gândirea şi activitatea persoanei, deoarece fixează ordinea examinării anumitor noțiuni, determină modalitatea de percepere a diverselor obiecte" [120, p.312]. Anume în acest sens cauzalitatea trebuie examinată în calitate de categorie: adică, cauzalitatea constituie o modalitate de examinare a realității obiective într-un aşa fel, încât unele fapte, fenomene, evenimente pot fi recunoscute drept cauze, iar altele – drept efecte. Coraportul dintre acestea constituie o legătură specifică, denumită *legătură cauzală*.

Rolul caracterului categorial al cauzalității pentru ştiință nu poate fi diminuat. Recunoaşterea cauzalității în calitate de categorie în sensul dat determină posibilitatea existenței ştiințifice, deoarece cauzalitatea dispune de un caracter nomologic anume sub forma categoriei, extinzând această calitate şi asupra legăturii cauzale ca asupra unei noțiuni ierarhic subordonate. Pentru legătura cauzală caracterul nomologic se reflectă în legitatea survenirii efectelor, consecințelor sub influența unei anumite cauze. Pentru categoria ştiințifică şi metodologică a cauzalității, caracterul nomologic se reflectă în baza următoarelor particularități:

1) permite formularea legilor ştiințifice;

2) permite a prezice posibila evoluție a anumitor fapte, evenimente, fenomene (dacă percepem aceste fapte, evenimente, fenomene drept cauză) şi permite a clarifica chestiunea referitoare la geneza lor sub aspectul efectelor şi consecințelor survenite.

Conform opiniei expuse de G.H. Brigt, „a treia dogmă a pozitivismului este legată de perceperea deosebită a explicațiilor ştiințifice. Explicarea ştiințifică este, în sens larg, „cauzală". Mai mult ca atât, ea constă în plasarea cauzelor individuale sub legile ipotetice generale ale ştiințelor naturii, luând în considerare şi „natura persoanei". Explicațiile finaliste, adică încercările de a trata faptele în termenii intențiilor, scopurilor, tendințelor, fie că sunt respinse ca nefundamentate ştiințific, fie că se întreprinde tentativa de a arăta că ele pot fi transformate în cazuale, dacă ar fi lipsite de elementele „animistice" şi „vitalistice" [92, p.43].

În viziunea lui F.List, „pentru noi legea „cauzalității" a fost şi rămâne forma principală a cunoaşterii. Careva schimbări în mediul înconjurător fără cauză, fără acțiune ar contrazice legilor care dirijează capacitatea noastră de a gândi, ar pune capăt oricărei perceperi, oricărei ştiințe şi

experienţe... În viziunea noastră, nu există consecinţe în lipsa cauzelor, precum nu există nici cauze fără consecinţe. Legea cauzalităţii există pentru perceperea faptelor, fenomenelor şi evenimentelor de către intelectul nostru. Jurisprudenţa recunoaşte şi admite doar lumea faptelor materiale" [135, p.80-81].

Profesorul В.Н. Кудрявцев de asemenea evidenţiază categoria de cauzalitate care ne-a trezit interesul: „Categoria filosofică a cauzalităţii reflectă unul dintre cele mai generale şi fundamentale legi ale lumii obiective. Această lege se răspândeşte asupra tuturor proceselor ce au loc în natură şi în societate..." [127, p.29].

Categoria cauzalităţii are o importanţă deosebită şi pentru dreptul penal. Această importanţă se reflectă în aceea că în Partea Generală a Codului penal este modelată construcţia teoretică a legăturii cauzale. În baza caracterului categorial al cauzalităţii şi al tuturor particularităţilor acesteia, construcţia vizată se caracterizează prin aceea că:

1) din punct de vedere teoretic, este adecvată în sens ştiinţific (adică, fundamentată şi dovedită, adecvată pentru soluţionarea sarcinilor teoretice);

2) din punct de vedere practic, este aplicabilă (adică, adecvată în vederea realizării sarcinilor practice, conţinând reguli clare şi realizabile întru soluţionarea întrebărilor legate de stabilirea şi dovedirea prezenţei legăturii cauzale).

Mai mult ca atât, recunoaşterea caracterului categorial al cauzalităţii are importanţă pentru determinarea anumitor momente particulare în ştiinţa dreptului penal. În continuare va fi examinată chestiunea privind categoria cauzalităţii cu referire la componenţele formale de infracţiune. În acest context, poate fi expusă succint viziunea lui Т.В. Церетели referitoare la fundamentarea prezenţei categoriei cauzalităţii în infracţiunile neterminate. Dânsul susţine următoarele: „Aici este sancţionat comportamentul orientat spre săvârşirea infracţiunii... Însă, din aceasta nu reiese obligatoriu că temeiul sancţionării infracţiunii neterminate urmează a fi căutat doar în latura psihică internă a făptuitorului... şi că urmează a fi totalmente ignorată importanţa laturii obiective a infracţiunii neterminate... Dimpotrivă, şi în cazul infracţiunilor neterminate se conţin momente indică asupra faptului că acţiunea respectivă nu doar că scoate în vileag voinţa criminală a persoanei, dar şi că prezintă, în acelaşi timp, un anumit grad de periculozitate socială obiectivă" [178, p.323]. În continuare, Т.В. Церетели menţionează că „latura obiectivă a tentativei este exprimată în perceperea posibilităţii reale de survenire a daunelor" [183, p.324], adică a consecinţelor prevăzute de componenţa de infracţiune. Conform concepţiei lui referitoare la cauzalitate, putem menţiona că însăşi posibilitatea survenirii daunei poate fi apreciată şi dovedită anume datorită faptului că există şi este general recunoscută categoria cauzalităţii – ca una dintre categoriile fundamentale recunoscute de către ştiinţă.

În aşa fel, în dreptul penal este evidenţiat şi utilizat cumulul trăsăturilor care constituie

esența categoriei cauzalității, argumentarea ideilor ştiințifice fiind pe deplin posibilă anume prin intermediul utilizării acestui cumul de semne.

Legătura cauzală. Noțiunea de legătură cauzală nu este recunoscută în calitate de *categorie* în sensul celor sus-menționate. Legătura cauzală constituie o reflectare a categoriei cauzalității (de rând cu cauza şi efectul) şi reprezintă o categorie a coraportului dintre două fapte, evenimente, dintre care prima este cauza, iar a două – efectul, şi unde prima, în mod obligatoriu, o generează pe cea de-a două.

În literatura de specialitate se menționează că legătura cauzală (raportul de cauzalitate) cuprinde, în mod necesar, două tipuri de relații:

1) relația de succesiune ce constă în faptul că întotdeauna cauza precede efectul, că întotdeauna există o succesiune în timp a efectului față de cauză (ceea ce nu înseamnă însă că efectul şi cauza nu pot coexista);

2) relația genetică, ce semnifică faptul că acțiunea cauzei implică cu necesitate producerea efectului [76, p.132].

În cadrul examinării în literatura de specialitate a problemei privind legătura cauzală ca semn al componenței de infracțiune nu se acordă o atenție suficientă însăşi definirii noțiunii de „legătură cauzală", aceasta fiind tratată doar din punctul de vedere al materializării ei.

Totodată, noțiunea generală de legătură cauzală cuprinde, *de facto*, sensuri diferite, adică sunt evidențiate încă câteva cumuluri de particularități care se deosebesc unele de altele. Evidențierea acestor particularități ne-ar permite perceperea mai adecvată şi utilizarea rezultativă a acestei instituții.

În baza delimitării sensurilor cuprinse în noțiunea de legătură cauzală, aceasta din urmă poate fi reprezentată în două forme schematice, diferite:

1) legătura cauzală în sens îngust (cauza – **legătura cauzală** – efectul);

2) legătura cauzală în sens larg (**cauza –** legătura cauzală – **efectul).**

În primul caz (cauza – **legătura cauzală** – efectul), accentul este plasat asupra legăturii, asupra coraportului dintre două fapte, fenomene, caz în care cercetarea va fi orientată anume spre acest coraport, unde un element este recunoscut *a priori* drept cauză, iar celălalt, de asemenea *a priori* – drept efect. De aceea, în situația dată este vorba despre o legătură cauzală în sens îngust, şi anume: despre legătura cauzală ca o legătură exclusivă dintre două fapte, fenomene. În prima formă a schemei prezentată *supra* cauza şi efectul accentuează începutul şi sfârşitul legăturii cauzale dintre două fapte, fenomene, adică, *de facto,* ele sunt necesare doar pentru a delimita frontierele *proprii legături*, coraportul dintre ele în cadrul legăturii cauzale în sens îngust.

Legătura cauzală în sens îngust este studiată (nemijlocit) de către determinism, care

constituie un compartiment al filosofiei, iar de către alte ştiinţe este „împrumutată” într-o formă invariabilă, obţinând o importanţă instrumentară pentru ele. Caracteristicile proprii cauzei şi efectului nu trezesc un interes deosebit pentru determinism, deoarece, neconstituind un obiect al filosofiei, îndeplinesc, în cea mai mare parte, doar un rol ilustrativ.

Legătura cauzală în sens larg (**cauza –** legătura cauzală – **efectul)** constituie deja nu un obiect de studiu al determinismului ca compartiment al filosofiei, ci se include în obiectul de studiu al mai multor discipline de specialitate. Aici, în calitate de elemente de bază studiate sunt faptele, fenomenele, materializate ca finalitate în forma cauzei şi a efectului. Este evident că coraportul dintre acestea poartă denumirea de legătură cauzală, însă în cazul dat o importanţă deosebită reprezintă calităţile cauzei şi ale efectului ca elemente necesare şi, într-o anumită măsură independente, ale legăturii cauzale. În aşa fel, când este vorba despre legătura cauzală, este prezumată schema vizată în totalitate. Adică, se iau în considerare cauza şi efectul, iar atenţia principală, în situaţia dată, este orientată spre caracteristicile cauzei care generează efectul şi spre caracteristicile efectului care au provenit din calităţile cauzei. Anume din acest considerent această reprezentare a legăturii cauzale urmează a fi evidenţiată ca legătură cauzală în sens larg.

Evidenţierea strictă a legăturii cauzale în sens larg şi în sens îngust are o importanţă esenţială. Noţiunea de legătură cauzală în sens îngust este elaborată şi studiată de către filosofie; sunt recunoscute aşa trăsături ale legăturii cauzale, precum: caracterul genetic, inevitabilitatea etc.

Alte ştiinţe, intenţionat împrumutând categoria cauzalităţii şi noţiunea de legătură cauzală în sens îngust din filosofie, se ocupă de investigaţii şi elaborări proprii asupra noţiunii de legătură cauzală în sens larg. Deoarece filosofia nu operează la propriu cu aşa obiecte, care sunt incluse în diferite domenii ale ştiinţei, precum medicina, dreptul penal, fizica etc., în diferite ramuri ale ştiinţei au fost elaborate reprezentări şi concepte proprii asupra legăturii cauzale în sens larg. Cauzele şi efectele incluse în structura legăturii cauzale în sens larg au o importanţă esenţială pentru descrierea schemei care este reflectată în felul următor: **cauza –** legătura cauzală – **efectul**, unde pe locul cauzei generale şi a efectului general sunt plasate faptele, fenomenele care intră în propriul obiect de studiu al disciplinei, ştiinţei respective.

Divizarea de mai departe a legăturii cauzale pe categorii se va face doar cu referire la legătura cauzală în sens larg.

Pentru dreptul penal importanţă esenţială prezintă:

1) legătura cauzală în calitate de semn al laturii obiective a componenţei de infracţiune;

2) legătura cauzală cercetată, descrisă de către ştiinţele naturii, în special de către medicină, fizică, chimie.

De menționat că deosebirea dintre aceste reflectări ale legăturii cauzale urmează a fi efectuată, în special, din considerentul că analiza teoretică a dispoziției articolului din legea penală şi aplicarea acesteia poate fi subiectul cercetărilor care, deşi abordează aspectul cauzării, rezultatele lor reprezintă o soluție finală pentru constituirea laturii obiective a componenței respective de infracțiune. O așa calitate o dețin, în special, rapoartele de expertiză judiciară. De exemplu, raportul de expertiză privind cauza morții, cauza unui accident de circulație etc. nu constituie o descriere exhaustivă şi finală a laturii obiective, ci reprezintă prin sine doar un oarecare element luat în considerare de către ofițerul de urmărire penală, procuror la luarea deciziei privitor la calificarea faptei, adică privitor la recunoaşterea prezenței în fapta învinuitului a anumitor momente ale laturii obiective prevăzute de legea penală. Drept dovadă a celor menționate poate servi următorul caz: *cet M. s-a adresat cu o plângere către organul de urmărire penală, menționând că, în rezultatul unui conflict cu un vecin de-al său, cet. S., i-au fost cauzate leziuni corporale sub formă de fractură a piciorului şi comoție cerebrală. Drept rezultat, a fost pornită urmărirea penală asupra faptului că la data de 17.01.2012 între cet. S. şi cet. M s-a iscat o ceartă cu aplicarea intenționată a diverselor lovituri, în urma cărora cet. M., conform raportului EML nr.48D din 07.02.2012, i-au fost cauzate leziuni corporale medii sub formă de fractură închisă a gambei drepte în regiunea epicondilului lateral al tibiei fără deplasare. Fiind recunoscut ca parte vătămată în această cauză penală, cet. M. a declarat că la data de 17.01.2012, în timpul discuției cu cet. S., a fost lovit de ultimul în tâmplă pe dreapta, de la care a căzut, pe partea stângă a corpului, pe scări. După ce a căzut S. i-a aplicat o lovitură puternică cu piciorul, de sus în jos, în regiunea genunchiului drept. Ridicându-se, a simțit dureri acute în această regiune. Deplasându-se spre ieşire de pe acest teritoriu, M. a mai fost maltratat de către S., împreună cu încă câteva persoane, fiindu-i aplicate lovituri în regiunea capului, în burtă, în spate, peste ambele mâini şi umeri. Fiind audiat în calitate de bănuit, S. a declarat că, la momentul conflictului cu M., acesta, aflându-se pe scară, a încercat să-l lovească cu piciorul, dar a alunecat şi a căzut în genunchi. Clarificarea adecvată a circumstanțelor cauzei a fost posibilă abia după dispunerea şi, respectiv, efectuarea unei expertize medico-legale repetate (raport de expertiză medico-legală nr.370 din 24.09.2012). Drept urmare, au fost stabilite următoarele: „Ținând cont de lipsa leziunilor de contact în regiunea genunchiului, dar şi de mecanismul de producere a astfel de fracturi, putem afirma că fractura epicondilului tibiei drepte s-a produs prin mecanism indirect (răsucire a piciorului, hiperextensie, valgus) şi se exclude formarea acesteia prin lovire directă cu un obiect contondent (inclusiv cu piciorul) sau cădere pe genunchi. De asemenea, toate celelalte leziuni corporale invocate (durerile în regiunea stomacului cauzate de ulcerul gastric) nu sunt în legătură cauzală cu trauma suportată la data de 17.01.2012 şi nu se supun aprecierii medico-legale a gravității vătămării corporale”*.

Având la bază raportul de expertiză medico-legală repetată, precum şi alte probe administrate în cauza dată, organul de urmărire penală a încetat urmărirea penală din lipsa în acțiunile cet.S. a elementelor constitutive ale componenței de infracțiune prevăzute de art.152 alin.(1) Cod penal al Republicii Moldova (Secția de Urmărire Penală a Inspectoratului de Poliție Bălți, cauza penală nr. 2012040478).

O independență mult mai evidentă a instituțiilor dreptului penal îşi găseşte materializare în cazurile când raportul de expertiză se referă doar la consecințele fixate nemijlocit în legea penală, de exemplu când este vorba despre leziunile corporale. În aşa situații este evident că legătura cauzală, în sens larg, materializată în baza datelor ştiinței medicale asupra elementelor de bază (cauza, efectul), nu coincide totalmente cu legătura cauzală prezentă în fapta persoanei vinovate şi în dispoziția articolului din legea penală. Coraportul acestora din urmă este realizat în procesul calificării. Informațiile stabilite prin expertiză, prin spectrul unei alte ştiințe – nu însă a dreptului penal – sunt necesare, dar nu sunt destule pentru calificarea definitivă a celor comise.

În aşa fel, în domeniul teoretic şi aplicativ al dreptului penal nu poate să nu fie luat în considerare faptul că, fiindu-i proprie noțiunea de legătură cauzală, în sens larg, aceasta este aplicată şi în alte ştiințe, de obicei ale naturii. Totodată, este necesar a delimita domeniul „propriu" şi „cel străin" de cercetare. Din acest considerent, pentru necesitățile dreptului penal, atenție cuvenită trebuie să fie acordată şi unor alte aspecte ale legăturii cauzale, astfel legătura cauzală fiind abordată:

1) ca mecanism al cauzării empirice;

2) în calitate de construcție teoretică a dreptului penal.

În procesul interpretării, analizei normei de drept o atenție deosebită urmează a fi acordată legăturii cauzale ca unei construcții teoretice fixate în mod normativ de către legiuitor – pe calea descrierii laturii obiective a componenței de infracțiune în dispoziția articolului legii penale. În procesul aplicării normelor de drept trebuie să fie investigată legătura cauzală în calitate de mecanism al cauzării empirice şi în calitate de construcție teoretică. Mai mult ca atât, este necesar să fie stabilit(ă) un coraport, o proporție dintre aceste noțiuni. În cazul necoincidenței lor, fapta comisă de către persoană nu poate fi recunoscută ca fiind o componență de infracțiune.

Acestea sunt motivele introducerii noțiunilor de mecanism al cauzării empirice şi de construcție teoretică a legăturii cauzale. În continuare vom întreprinde o investigație temeinică a acestora.

Mecanismul cauzării empirice. Mecanismul cauzării empirice constituie o legătură cauzală obiectivă care există între fapte (evenimente, fenomene) ale realității obiective, incluzând trei elemente:

1) cauza;

2) efectul;

3) legătura cauzală dintre cauză şi efect, care constituie o varietate deosebită a determinismului – determinismul cauzal – adică, legătură cauzală în sens îngust.

Atât cauza, cât şi efectul sunt descrise prin termeni specifici diferitelor ştiinţe ale naturii. Mecanismul cauzării empirice nu constituie un obiect de studiu al domeniului de drept penal. El se include în obiectul de studiu al disciplinei ce ţine de ştiinţele naturii şi, spre deosebire de construcţia teoretică a legăturii cauzale în dreptul penal, reprezintă un *mecanism concret al cauzării empirice.* Legătura cauzală în acest sens constituie obiectul de studiu al diferitelor ştiinţe ale naturii şi este stabilită în baza datelor oferite dreptului penal de către medicină, fizică, chimie, biologie etc.

Chestiunea referitoare la mecanismul cauzării empirice apare, în primul rând, în procesul de aplicare a normelor de drept în cazul determinării legăturii cauzale dintre faptă şi consecinţele survenite. În acelaşi timp, mecanismul cauzării empirice este stabilit şi în afara datelor de drept penal, fiind luate ca suport informaţiile oferite de un spectru larg de ştiinţe ale naturii.

Soluţionarea întrebării cu privire la prezenţa legăturii cauzale ca semn al elementului obiectiv al componenţei de infracţiune are loc în câteva etape. Iniţial, este necesar a determina prezenţa mecanismului cauzării empirice, adică este necesar a stabili existenţa legăturii cauzale la concret. Abia după aceasta urmează a fi soluţionată întrebarea: sunt oare prezente toate semnele construcţiei teoretice a legăturii cauzale prevăzute în dreptul penal în cadrul faptei infracţionale concrete din realitatea obiectivă? Soluţionarea pozitivă a acestei chestiuni încă nu poate predetermina prezenţa componenţei de infracţiune în cadrul celor comise. Construcţia legăturii cauzale nu poate înlocui, substitui prin sine construcţia componenţei de infracţiune, însă este foarte strâns legată de celelalte elemente ale componenţei de infracţiune. Determinarea existenţei tuturor elementelor componenţei de infracţiune poate avea loc până la sau după soluţionarea chestiunii referitoare la existenţa legăturii cauzale. Consecutivitatea, în situaţia dată, este determinată de sarcinile concrete urmărite de către organul de urmărire penală în fiecare caz aparte.

Construcţia teoretică a legăturii cauzale. Construcţia teoretică a legăturii cauzale este o construcţie specială, valabilă pentru soluţionarea adecvată a anumitor întrebări şi necesară pentru atingerea anumitor obiective teoretico-practice. Construcţia teoretică a legăturii cauzale este modelată în platitudinea dreptului penal în temeiul categoriei metodologice generale a cauzalităţii şi include în sine trei elemente, şi anume: cauza (comportamentul criminal), efectul (consecinţa socialmente periculoasă) şi legătura dintre acestea, care constituie o categorie deosebită a determinismului – determinismul cauzal, adică legătura cauzală (în sens îngust).

Legătura cauzală ca o entitate a laturii obiective a componenţei de infracţiune urmează a fi recunoscută ca fiind o construcţie teoretică deosebită a dreptului penal. Cu toate că

particularitățile şi calitățile legăturii cauzale în sens îngust (ca ale unui gen specific de corelație dintre cauză şi efect) în dreptul penal sunt utilizate, bineînțeles, cu luarea în considerare a datelor filosofice şi general metodologice inițiale, putem menționa că această construcție a legăturii cauzale în dreptul penal este una specială, deoarece ea există în doctrina dreptului penal într-o expresie specială: efectul este consecința infracțiunii, fixată în legea penală; cauza este fapta socialmente periculoasă şi ilegală.

În aşa fel, schema metodologică generală a legăturii cauzale în sens larg (**cauza** – legătura cauzală – **efectul**) în dreptul penal este totalmente substituită printr-o schemă proprie: (**fapta socialmente periculoasă şi ilegală** – legătura cauzală – **consecința socialmente periculoasă**). Aici fapta, într-adevăr, constituie cauza, iar consecința socialmente periculoasă – efectul; totodată, şi fapta, şi consecința au o exprimare normativă. Anume datorită faptului că şi cauza, şi efectul în sensul dreptului penal sunt exprimate normativ, urmează să vorbim despre construcția teoretică a legăturii cauzale în dreptul penal. Mai mult ca atât, exprimarea normativă a cauzelor şi a efectelor ne permite să constatăm că este important a realiza o investigare ştiințifică a legăturii cauzale cu referire la fiecare componență de infracțiune în parte. Teoria generală a legăturii cauzale în dreptul penal are o tot aşa importanță ca şi teoria generală a componenței de infracțiune. Însă, studierea componenței generale de infracțiune nu exclude studierea componențelor concrete şi nu le poate înlocui pe acestea. Aşa, de exemplu, dispoziția art.291 din Codul penal al Republicii Moldova este formulată în felul următor: „Păstrarea neglijentă a armelor de foc, a muniților...", ceea ce poate crea condiții pentru utilizarea armelor şi muniților de către alte persoane şi, respectiv, pentru survenirea anumitor consecințe. În situația dată, pot să se materializeze, în unele situații, anumite consecințe socialmente periculoase. Cauza acestora poate fi păstrarea neglijentă a armelor de foc, care a creat condiții pentru utilizarea acestora de către alte persoane. Însă, cu referire la survenirea anumitor consecințe figurant activ este nu doar subiectul componenței de infracțiune prevăzute la art.291 din C. pen. RM, dar şi o altă persoană. În aşa fel, construcția teoretică a legăturii cauzale (păstrarea neglijentă – legătura cauzală – consecința) este completată esențial prin apariția unei alte persoane, care şi provoacă consecința. Cu alte cuvinte, construcția teoretică a legăturii cauzale indică asupra unui subiect, iar mecanismul cauzării empirice „este generat" de către o altă persoană, prevăzută în dispoziția legii penale.

În construcția componenței de infracțiune prevăzute de art.345 din C. pen. RM este expus un model foarte interesant de realizare a construcției teoretice a legăturii cauzale. Fapta o constituie încălcarea regulilor stabilite de păstrare a documentelor ce conțin secrete de stat, precum şi a obiectelor, datele despre care constituie secret de stat; în calitate de consecință socialmente periculoasă dispoziția articolului respectiv prevede pierderea documentelor ce conțin

secrete de stat, precum şi a obiectelor, datele despre care constituie secret de stat şi survenirea urmărilor grave. Drept cauză în componența construcției teoretice a legăturii cauzale figurează *încălcarea regulilor stabilite*, iar consecința ține de *pierderea documentelor ce conțin secrete de stat, precum şi a obiectelor, datele despre care constituie secret de stat şi survenirea urmărilor grave*. În acelaşi timp, însăşi survenirea urmărilor grave trebuie să fie *cauzal determinată* de pierderea documentelor şi a obiectelor vizate. Astfel, în construcția teoretică a legăturii cauzale, în efect (consecință) sunt incluse două elemente, care, la rândul lor, se află în legătură cauzală între ele (*pierderea documentelor ce conțin secrete de stat, precum şi a obiectelor, datele despre care constituie secret de stat şi survenirea urmărilor grave*); altfel spus, efectul ca element al legăturii cauzale în sens larg conține o schemă adecvată, deplină a legăturii cauzale, cu efectul şi cauza sa.

Se pare că aceste cazuri, neordinare din punctul de vedere al determinismului cauzal, merită investigații speciale. De aceea, în cazul descrierii teoretice a unei anumite componențe de infracțiune este necesar să se acorde o atenție deosebită şi legăturii cauzale, nu însă doar faptei, consecințelor şi semnelor facultative ale laturii obiective, dacă acestea sunt indicate în dispoziția articolului din legea penală.

Astfel, construcția teoretică a legăturii cauzale reprezintă prin sine un model, care este constituit din trei elemente: cauza, efectul şi legătura cauzală dintre acestea. Exact din astfel de elemente constructive este constituit şi mecanismul cauzării empirice. Însă, elementele legăturilor cauzale ale acestora nu coincid totalmente între ele. Deosebirea esențială se ascunde în ceea ce se numeşte *cauza.* Cauză în dreptul penal este recunoscută fapta în formă de acțiune sau inacțiune, fixată normativ în Partea Specială a Codului penal al Republicii Moldova. Efectul survenit trebuie să coincidă cu dauna, consecința normativă a infracțiunii – semnul final, de încheiere, al laturii obiective a componenței de infracțiune. Cauza, însă, în componența mecanismului cauzării empirice este stabilită în limitele ştiințelor naturii şi nu poartă un caracter normativ.

Acțiunea socialmente periculoasă şi ilegală se dovedeşte a fi cauza evoluției mecanismului cauzării empirice, adică acțiunea subiectului se dovedeşte a fi cauza care, la rândul ei, generează o altă cauză care şi determină survenirea consecinței periculoase. Altfel aceasta se prezintă în cazul inacțiunii, unde inițial este prezent mecanismul cauzării empirice, iar ulterior în complexul cauzal se adăugă inacțiunea, apărând astfel construcția teoretică a legăturii cauzale.

Cauza. Cauza este determinată ca fiind un fenomen, eveniment, fapt care determină în deplinătate apariția sau modificarea unui alt eveniment, fenomen sau fapt (efectul). Cauza este categoria filosofică ce desemnează fenomenul (sistemul) care precede şi provoacă (produce, determină, generează) în mod necesar apariția, schimbarea, dezvoltarea, dispariția unui alt

fenomen (sistem) [76, p.129-130]. Particularitatea esențială, de bază a cauzei ține de faptul că ea dispune de un caracter genetic cu referire la consecință, efect. Cauza urmează a fi delimitată de evenimentele, fenomenele, faptele care au fot premergătoare unor alte evenimente, fenomene şi fapte, criteriile de delimitare în situația dată fiind semnele categoriei cauzalității anterior evidențiate. Ca şi legătura cauzală, cauza este o noțiune subordonată în coraport cu categoria specifică cauzalității.

Cauza, în calitate de fenomen, fapt, eveniment de scurtă durată, care generează procesul consecinței, poate fi constituită dintr-o singură entitate (fapt, eveniment, fenomen), însă de cele mai dese ori „cauza" este constituită dintr-un întreg *complex cauzal* – un cumul de fapte, evenimente, fenomene, care dau început evoluției procesului de survenire a efectului, rezultatului.

În literatura de specialitate română se pune accentul pe clasificarea cauzelor în concomitente şi succesive, unele din ele chiar fiind susceptibile de a slăbi sau împiedica producerea efectului altora. De exemplu, X îndreaptă arma spre Y pentru a-l ucide, însă este lovit peste mână de către Z, iar Y nu este nimerit de glonț [10, p.105].

În continuare ținem să menționăm că unul dintre motivele introducerii noțiunii de „complex cauzal" ține de faptul că întregul cumul al faptelor, evenimentelor şi fenomenelor aflate în corelație nu trebuie să fie, în primul rând, studiat, aşa cum se recomandă în literatura de specialitate, din punctul de vedere al „evidențierii cauzelor şi condițiilor survenirii rezultatului": în cazul unei astfel de tratări, ardoarea excesivă referitoare la divizarea faptelor, evenimentelor şi fenomenelor în cauze şi condiții poate să ne îndepărteze de la determinarea mecanismului cauzării empirice şi de la perceperea corectă a construcției teoretice a legăturii cauzale. În primul rând, este necesar a concentra faptele, evenimentele şi fenomenele conform semnului genetic al legăturii cauzale într-un complex cauzal; stabilirea coraportului dintre fapte, evenimente, fenomene care se află în interiorul complexului cauzal nu este, de regulă, o sarcină primordială, dar totuşi necesară. Coraportul dintre faptele, evenimentele, fenomenele ce constituie complexul cauzal poate fi, de asemenea, cauzal, atât deterministic, cât şi nedeterministic; mai mult ca atât, aceste fapte, evenimente, fenomene pot şi să nu se afle în careva coraport, să se coreleze, dar pur şi simplu să coincidă după timp şi locul existenței.

Complicații şi erori în aprecierea legăturii cauzale apar frecvent în legătură cu dificultățile specifice determinării componentelor complexului cauzal – adică, cu depistarea cauzelor, condițiilor, temeiurilor evoluției legăturii cauzale şi survenirii rezultatului; mai mult ca atât, la aprecierea adecvată a faptului, fenomenului, evenimentului premergător ca element al complexului cauzal, nefiind element al acestuia. Aşa, de exemplu, G. şi B. au fost recunoscuți vinovați în lipsirea de viață din imprudență. În viziunea organului de urmărire penală, acțiunile

ilegale s-au exprimat în faptul că aceştia noaptea, îmbrăcaţi în haine albe, au speriat paznicul unor imobile care, speriat fiind, s-a împiedicat, a căzut şi a decedat. După o anumită perioadă de timp, expertiza medico-legală a cadavrului a depistat că moartea a survenit din cauza tuberculozei. Ulterior, cauza penală în privința cet. G. şi B. a fost încetată. Astfel, organul de urmărire penală din start a comis unele gafe esențiale în ceea ce ține de depistarea legăturii cauzale şi, în special, de stabilirea componentelor complexului cauzal.

De asemenea, este necesar a delimita cauza în sens propriu de condiția sau temeiul survenirii rezultatului. Cauza, în mod *genetic*, în mod firesc generează efectul, îl determină; temeiul constituie o circumstanță externă, un catalizator orientat spre începerea evoluției unei anumite legături cauzale şi, respectiv, spre survenirea consecinței. Condiția, spre deosebire de cauză, nu este susceptibilă a da de sine stătător un imbold evoluției mecanismului cauzal şi, în aşa fel, nu coincide cu ceea ce numim cauză. Condiția, ca şi temeiul, de rând cu ceea ce poartă denumirea de cauză, fac parte din elementele complexului cauzal. După cum afirmă savantul М.Д. Шаргородский, „nu există nicio deosebire între cauze şi condiții, însă nu toate cauzele sunt echivalente” [179, p.114], prin ce reuşeşte să evidențieze că cauzele şi condițiile au un caracter destul de apropiat după importanța lor deterministică; însă, condițiile nu dispun de aşa calități genetice eficiente pentru a putea determina apariția sau modificarea unui nou fapt, eveniment, fenomen – a efectului.

Cauza, în calitatea sa de componentă a mecanismului cauzării empirice, este un fapt, eveniment, fenomen, care generează un alt fapt, eveniment, fenomen ce poartă denumirea de *efect*. Cauza se conține în faptă, însă nu este echivalată, atribuită şi orientată automat faptei din punctul de vedere al dreptului penal. Aşa, de exemplu, în caz de omor moartea survine în rezultatul atingerii aduse de cuțit organelor de importanță vitală, fiind afectată integritatea lor. Aceasta este cauza în sensul mecanismului cauzării empirice. Însă, drept faptă (cauză din punctul de vedere al construcției teoretice a legăturii cauzale) în cazul dat poate fi recunoscută totalitatea acțiunilor persoanei vinovate, adică cumulul mişcărilor corpului care au determinat afectarea organelor de importanță vitală prin atingerea ce le-a fost adusă cu cuțitul. Fapta şi cauza în sens de părți componente ale mecanismului cauzării empirice constituie în cumul un complex cauzal, în care se conțin multiple elemente cauzale: cauzele nemijlocite (cauza) şi condițiile (condiția). Mai mult ca atât, există şi temei (temeiuri) care de asemenea urmează a fi scos (scoase) în vileag. În situația dată întregul complex cauzal poate fi împărțit în două componente:

1) cumulul mişcărilor corpului constituie componenta, elementul juridic;

2) afectarea integrității organelor de importanță vitală constituie elementul medical.

Cel de-al doilea element poate să aparțină şi altor domenii ale ştiinței – biologiei, chimiei, fizicii etc. – în dependență de obiectul de studiu al domeniului ştiințific în care este inclusă cauza

căutată.

Efectul. Efectul este categoria filosofică ce desemnează fenomenul (sistemul) care succede cauzei şi care este generat (produs, determinat) de aceasta [76, p.130]. Efectul este rezultatul acțiunii cauzei. Dacă e să expunem acest aspect mai desfăşurat, apoi efectul este un fapt, eveniment, fenomen a cărui apariție sau modificare este determinată de acțiunea genetică (determinativă) a cauzei din cadrul complexului cauzal. Trăsătura de bază a efectului ține de legitatea obiectivă a apariției acestuia din cauză. Deşi principala modalitate de determinare a cauzei în coraport cu efectul sau a efectului în coraport cu cauza îl constituie metoda inductivă, totuşi unul şi acelaşi complex cauzal trebuie să aibă ca rezultat, în anumite condiții, survenirea unuia şi aceluiaşi efect. În aceasta şi constă legitatea efectului, care reflectă caracterul nomologic al categoriei cauzalității, anterior expuse.

Efectul este ceva mai mult decât cauza. Aceasta se explică prin faptul că efectul nu este numai produsul cauzei, ci în conținutul său se adaugă contribuția numeroaselor condiții care au acționat concomitent şi care au transmis efectului, în parte sau în totalitate, însuşirile lor [76, p.136].

Efectul, în calitatea sa de componentă a legăturii cauzale, urmează a fi examinat, cercetat ca fiind o totalitate de circumstanțe survenite *de facto* în rezultatul acțiunii cauzei. În acest context apare ca firească următoarea întrebare: coincide sau nu efectul, în acest sens, cu ceea ce constituie consecințele infracționale din punct de vedere juridic?

În opinia noastră, coraportul dintre acestea este de o aşa natură şi categorie ca şi coraportul dintre consecințele concrete ale infracțiunii şi acele consecințe care sunt fixate în dispozițiile articolelor Părții Speciale a Codului penal al Republicii Moldova. Un aşa coraport este supus verificărilor în procesul calificării. Efectul în componența, în structura mecanismului cauzării empirice şi în componența construcției teoretice a legăturii cauzale trebuie să coincidă. Altfel spus, în cadrul totalității rezultatelor obiective survenite urmează a fi depistată consecința socialmente periculoasă fixată normativ. Dacă consecința normativă este mai largă sau mai îngustă decât efectul natural-ştiințific, atunci componența de infracțiune căutată (în baza criteriului normativ) lipseşte.

În aşa fel, pentru ca mecanismul cauzării empirice să aibă importanță în cadrul plenitudinii de drept penal, este necesară coincidența efectului în calitate de element al mecanismului cauzării empirice cu consecința socialmente periculoasă fixată normativ (adică, cu efectul în sensul construcției teoretice a legăturii cauzale).

2.3. Caracterul consolidat al noțiunii de legătură cauzală în dreptul penal

După ce au fost expuse importanța și sensurile noțiunilor de bază ale determinismului cauzal, care sunt utilizate în sfera „câmpului" obiectului dreptului penal și după ce aceste noțiuni „au fost traduse în limba dreptului penal", a devenit posibilă soluționarea întrebării referitoare la faptul dacă noțiunea de legătură cauzală în dreptul penal are un caracter asociat sau consolidat.

Nu putem afirma că noțiunea de legătură cauzală în dreptul penal rămâne a fi una asociată: ea s-a consolidat și s-a impus foarte serios în dreptul penal, a obținut trăsături proprii de drept penal în ce privește sensul și niciodată, în literatura de specialitate, ea nu a fost examinată fără a fi luată în considerare importanța termenilor și noțiunilor specifice dreptului penal. După cum s-a menționat anterior, cauzalitatea constituie o categorie metodologică generală; mecanismul cauzării empirice ține de obiectul de studiu al diverselor științe naturale; construcția teoretică a legăturii cauzale este formulată anume în normele de drept penal cu referire la diferite componențe de infracțiune. În așa fel, ar fi corect să menționăm că ideea general filosofică și general rațională a cauzalității este inclusă în ciclul juridic nu în mod mecanic, ci cu luarea în considerare a anumitor noțiuni specifice dreptului penal; legătura cauzală în dreptul penal a obținut un conținut juridic propriu, fiind expusă într-un limbaj științific specific dreptului penal, nu însă într-un limbaj filosofic general. Respectiv, noțiunea de legătură cauzală în dreptul penal are un caracter consolidat [84[1], p.48].

Divizarea, anterior expusă, a legăturii cauzale în dependență de obiectul de studiu al diferitelor discipline, precum și recunoașterea caracterului consolidat al noțiunii de legătură cauzală în dreptul penal ne permite să soluționăm întrebarea formulată în modul următor: „Trebuie oare ca știința dreptului penal să aplice noțiunea filosofică a legăturii cauzale sau poate atribui acestei noțiuni un caracter voluntar, samavolnic, care o va face să corespundă cerințelor speciale ale dreptului penal?" [178, p.75].

Răspunzând la această întrebare, vom menționa, în primul rând, că o definiție filosofică unică a noțiunii de *legătură cauzală* nu există. Invocând în calitate de temelie, premisă „noțiunea de legătură cauzală fixată în filosofie", cercetătorul, dacă nu face trimitere la careva doctrine filosofice concrete, atribuie el singur, în mod involuntar, acestei noțiuni un anumit conținut și o anumită esență. Mai mult ca atât, după cum menționează (în viziunea noastră, corect) М.Бунге, „nicio școală filosofică, niciodată nu a prezentat, măcar pentru o perioadă scurtă de timp, o soluționare reușită a problemei determinismului... Pe de altă parte, în lucrările reprezentanților diferitelor curente contemporane ale științei filosofice și ai ontologiei pot fi depistate, într-o formă incompletă, izolată, elementele necesare pentru aprecierea științifică contemporană a determinismului și a determinării" [89, p.9]. Т.В. Церетели menționează că majoritatea

savanților criminaliști (în special, din statele occidentale) recunosc definiția filosofică a cauzei, formulată de pozitivistul englez D.Mille, ca fiind unica corectă: „... Din punct de vedere filosofic, cauza este totalitatea condițiilor pozitive şi negative ale faptei, evenimentului, fenomenului, luate împreună, întregul cumul al întâmplărilor de gen diferit (contingencies), a căror prezență are ca rezultat generarea efectului" [178, p.75]. Această formulare, de fapt ca şi definițiile succinte similare ei, nu pot fi recunoscute în calitate de concept filosofic asupra cauzalității: fiind obiect de studiu, determinismul în cadrul conceptelor filosofice se transformă inevitabil într-un sistem extrem de desfăşurat. Aşa concepte şi doctrine sistematice cu referire la legătura cauzală în cadrul filosofiei există o multitudine, uneori situându-se pe poziții antagoniste una față de alta şi excluzându-se reciproc.

În pofida acestui fapt, tentative de clasificare a teoriilor penale referitoare la legătura cauzală în baza înrădăcinării lor în filosofie sau în dreptul penal au fost întreprinse. O atare clasificare a fost propusă, de exemplu, de către В.Б. Малинин [142, p.126-131]. Dânsul susține că o foarte mare parte a savanților recunoaşte categoria examinată ca fiind una având caracter filosofic general. Dacă e să facem referire nemijlocită la autor, apoi dânsul consideră că „legea cauzalității în forma sa natural-firească constituie legea generală a naturii şi a societății".

În acelaşi timp, semnele şi particularitățile legăturii cauzale stabilite în filosofie au fost transferate asupra realităților specifice dreptului penal. Aşa au procedat А.Хорн, Р.Хорн, С.В. Познышев, Н.Ф. Кузнецова, С.П. Мокринский, М.С. Гринберг, А.Н. Трайнин elaborând teoriile privind deosebirea cauzelor şi condițiilor sau inegalitatea valorică a teoriilor probabilității cauzei şi a teoriilor obiective ale legăturii cauzale. În acest sens, incontestabilă este următoarea idee: „Nu există şi nici nu pot exista concepte şi doctrine speciale despre legătura cauzală în discipline ştiințifice separate. De aceea, şi în ştiința dreptului penal nu poate exista o doctrină specifică, separată. Avem o noțiune unică a legăturii cauzale şi numai ea poate fi plasată la temelia construcției legăturii cauzale în cadrul disciplinelor speciale, inclusiv în domeniul dreptului penal. De aici devine absolut clar şi evident faptul că şi în planul dreptului penal, şi în calitatea de cauzalitate în sens filosofic general, aspectul cauzalității constituie o categorie obiectivă" [174, p.101].

O altă poziție cu referire la clasificarea făcută de В.Б.Малинин este expusă în lucrările savanților М.И. Ковалев, Н.Д. Сергеевский, А.А. Тер-Акопов ş.a. Aşa, de exemplu, în lucrarea lui М.И. Ковалев şi Р.Т. Васьков, intitulată *Legătura cauzală în dreptul penal sovietic*, esența legăturii cauzale este examinată şi tratată din punctul de vedere al materialismului dialectic: „Chestiunea referitoare la legătura cauzală în dreptul penal urmează a fi soluționată în totalitate şi pe deplin în baza conceptului despre cauzalitate"; şi în continuare: „Conceptul despre legătura cauzală... este unic pentru toate disciplinele şi ştiințele, inclusiv pentru dreptul penal" [106, p.8, 36].

Totuşi, ca finalitate, conform conceptului general expus în cercetările savanților nominalizați mai sus, „în dreptul penal urmează a fi aplicată nu definiția filosofică generală, firească a cauzalității, ci acea specială, juridică” [142, p.126]. La acest din urmă grup de savanți se asociază Tregher şi Riumelin (conform viziunii lui Т.В. Церетели) [178, p.76-77].

În situația creată, adepții primei concepții susțin că la aşa-numita definiție filosofico-generală a legăturii cauzale trebuie adaptate categoriile de drept penal, iar adepții celei de-a doua concepții, de asemenea recunoscând prezența în cadrul legăturii cauzale a unor semne generale, evidențiază drept temelie pentru fundamentarea concepțiilor sale anume categoriile de drept penal. Mai mult ca atât, „elaborând o definiție specifică juridică a cauzei... juriştii fac trimitere la faptul că legea are dreptul de a atribui noțiunilor pe care le utilizează un sens juridic deosebit, neluând în considerare faptul dacă aceste noțiuni sunt utilizate sau nu în acelaşi sens în filosofie şi în alte ştiințe” [178, p.77].

În orice caz, clasificarea teoriilor legăturii cauzale în dreptul penal în baza criteriului nominalizat întâmpină un grad avansat de complexitate: înseşi teoriile de drept penal privind legătura cauzală se deosebesc prin multitudinea tezelor, pozițiilor, de fapt ca şi teoriile filosofice; mai mult, uneori savanții apelează şi la tezele teoriei care neagă existența legăturii cauzale.

Problema privind temeiurile conceptului de legătură cauzală în dreptul penal poate fi relativ uşor soluționabilă cu ajutorul metodologiei expuse.

Legătura cauzală constituie obiectul de studiu al mai multor discipline, însă pentru ştiința dreptului penal această noțiune are un caracter consolidat. Aceasta ar însemna că semnele inițiale, calitățile legăturii cauzale, cauzele, efectele, metodele de probare a legăturii cauzale – toate acestea constituie temelia determinării cauzale, avându-şi rădăcinile implementate adânc în filosofie. În continuare, dreptul penal, utilizând noțiunile specifice determinării cauzale, atribuie acestora anumite sensuri specifice şi caracteristice doar dreptului penal. Noțiunea legăturii cauzale, privită ca una consolidată, „apărând şi existând în domeniul său, după conținut s-a adaptat la caracteristicile ştiinței juridice, îndeosebi ale practicii juridice, a obținut, spre deosebire de prototipul său, un alt volum, s-a inclus în sistemul noțiunilor juridice, adică a contribuit la formarea obiectului de studiu al disciplinei” [169, p.165]. Ar fi incorect dacă am presupune că dreptul penal de sine stătător a construit categoria *cauzalității*: dreptul penal a împrumutat această categorie din metodologie, care este privită ca un compartiment aparte al filosofiei cu privire la mijloacele şi metodele de obținere a cunoştințelor ştiințifice.

Crearea construcției teoretice a legăturii cauzale ca element al laturii obiective în totalitate se include în obiectul dreptului penal, însă construcția teoretică în constituirea sa depinde de faptul în ce mod este reprezentată în cadrul metodologiei categoria cauzalității. Mecanismul cauzării empirice de asemenea nu se include în obiectul dreptului penal, deoarece în cazul

soluționării întrebării cu privire la existența legăturii cauzale între anumite fapte, evenimente şi fenomene concrete sunt utilizate datele obținute din domeniul ştiinţelor naturale, incluse în sfera unui proces penal în baza concluziilor şi rapoartelor de expertiză judiciară. Şi, în sfârşit, construcția teoretică a legăturii cauzale într-un mod predeterminat corelează cu mecanismul cauzării empirice, adică permite a stabili în cadrul procesului de aplicare a dreptului dacă este necesară incriminarea, adică imputarea în vinovăția persoanei a existenței legăturii cauzale, sau, altfel spus, dacă subiectul este supus răspunderii din punctul de vedere al legii penale.

Mai mult ca atât, deosebirea consecutivă a categoriei cauzalității, a construcției teoretice a legăturii cauzale şi a mecanismului cauzării empirice permite a cerceta rezultativ propunerea de a se dezice de construcția generală a legăturii cauzale pentru toate componențele de infracțiune şi „a examina legătura cauzală ca fiind element al unei componențe concrete, care se deosebeşte de celelalte legături cauzale din cadrul altor componențe". Această propunere a savanților criminalişti occidentali, printre care E.Beling şi K.Enghiş, este susținută şi de savantul М.Д. Шаргородский [179, p.82]. În general, examinând istoricul chestiunii cu privire la legătura cauzală în dreptul penal, М.Д. Шаргородский menționează că „inițial, întrebarea cu privire la legătura cauzală era prevăzută în legislație, fiind legată de anumite componențe de infracțiune, şi era prevăzută în Partea Specială a legii penale doar în cazul infracțiunilor de omor" (ca, de exemplu, Codul penal al Bavariei din 1813, art.144; Regulamentul militar al lui Petru I, art.154). În continuare, această chestiune „a fost examinată de către teoria dreptului penal în calitate de entitate a Părții Generale a dreptului penal, majoritatea autorilor considerând că, deşi s-ar părea că este imposibil a constitui o doctrină despre legătura cauzală în dreptul penal în baza conceptului general filosofic despre cauzalitate, totuşi dreptul penal îşi poate cristaliza o construcție a sa a legăturii cauzale, comună şi aplicabilă tuturor componențelor de infracțiune" [179, p.82].

Astfel, avem diferite modalități şi posibilități de a determina construcția teoretică a legăturii cauzale în dreptul penal. În particular, М.Д. Шаргородский atenționează asupra a două modalități:

1) crearea, în măsură suficientă şi necesară, a unei construcții speciale de drept penal a legăturii cauzale în cadrul Părții Generale a dreptului penal şi, în special, în teoria şi doctrina dreptului penal;

2) includerea mențiunilor cu privire la legătura cauzală în cadrul articolelor din Partea Specială a legii penale.

În dreptul penal contemporan al Republicii Moldova a fost aleasă prima variantă, adică în cazul examinării întrebărilor generale ce țin de dreptul penal, în particular privind latura obiectivă a componenței de infracțiune, este examinată şi chestiunea cu referire la legătura

cauzală. În ce priveşte a doua modalitate, fixarea în cadrul dispozițiilor articolelor din Partea Specială a legii penale a regulilor cauzalității cu referire la anumite componențe concrete se prezintă a fi o cale nici pe departe corectă de soluționare a problemei: fixarea normativă a chestiunilor şi problemelor cauzalității este, în mod evident, practic imposibilă.

În acelaşi timp, există încă o modalitate de a soluționa problemele privind legătura cauzală în dreptul penal, destul de aplicabilă şi rezultativă: s-a dovedit a fi destul de posibilă elaborarea unei definiții consolidate a legăturii cauzale în dreptul penal fundamentată pe calitățile şi particularitățile categoriei cauzalității şi a noțiunilor specifice dreptului penal. Totodată, este rațional ca investigarea legăturii cauzale în dreptul penal să nu se limiteze la aceasta, ci să fie examinate anumite chestiuni ale construcției teoretice a legăturii cauzale cu referire la componențele de infracțiune concrete.

Calitățile şi trăsăturile generale ale categoriei cauzalității rămân neschimbătoare şi în cazul permutării acestora pe tărâmul dreptului penal, în situația în care acestea sunt atribuite componențelor de infracțiune concrete şi chiar faptelor infracționale reale. Mecanismul cauzării empirice constituie domeniul de cercetare şi al altor ştiințe, de obicei ale naturii, şi nu urmează a fi examinat în teoria dreptului penal ca fiind o chestiune proprie doar acestui domeniu. În ceea ce priveşte construcția teoretică a legăturii cauzale, ar fi cu totul incorect dacă am menționa că această construcție nu dispune de un spectru de particularități în normele legii penale formulate într-un mod diferit. Aşa, de exemplu, deosebiri esențiale atestăm între procesele de cauzare a consecințelor prevăzute de diferite articole ale Părții Speciale a legii penale, în primul rând din punctul de vedere al mecanismului cauzării empirice, ceea ce determină deosebirea şi în cadrul construcțiilor teoretice ale legăturii cauzale specifice acestor articole. Astfel, în scopul aplicării cât mai rezultative a Codului penal al Republicii Moldova, pentru interpretarea cât mai adecvată a legii penale şi perfecționarea acesteia, se recomandă cercetarea minuțioasă a problemei privind particularitățile construcțiilor teoretice ale legăturii cauzale cu referire la diferite componențe de infracțiune, exact în felul în care, studiind în cadrul Părții Generale a dreptului penal teoria referitoare la noțiunea de faptă ca element al laturii obiective, s-a purces la investigarea particularităților faptei în cadrul unei componențe de infracțiune concrete.

2.4. Calitățile şi particularitățile cauzalității, ale legăturii cauzale, ale cauzei şi efectului

Categoriei cauzalității îi sunt specifice un şir de particularități. În unele surse din literatura de specialitate acestea sunt specificate ca fiind următoarele:

1) obiectivitatea;
2) universalitatea;

3) generalitatea;

4) infinitatea;

5) desfăşurarea (decurgerea) în timp;

6) desfăşurarea (decurgerea) în spaţiu;

7) necesitatea;

8) caracterul firesc (legitatea) [93, p.114; 58, p.105].

Alte surse doctrinare evidenţiază următoarele semne:

1) capacitatea de a genera efectul;

2) obiectivitatea;

3) universalitatea;

4) continuitatea în timp şi spaţiu;

5) relativitatea;

6) legitatea [109, p.16-18; 29, p.161-162].

În Dicţionarul filosofic se menţionează că trăsăturile specifice legăturii cauzale sunt:

1) asimetria temporară (prezenţa unui interval de timp între cauză şi efect);

2) inevitabilitatea;

3) caracterul unilateral, necesar şi obligatoriu, al legăturii dintre cauză şi efect;

4) caracterul generator al cauzei [120, p.246].

Trăsăturile şi calităţile atribuite legăturii cauzale în literatura de specialitate, de obicei, nu coincid totalmente, respectiv şi numărul trăsăturilor este unul diferit. Noţiunile „cauzalitate” şi „legătură cauzală” nu sunt delimitate, trăsăturile administrate sunt unice, iar de frecvente ori chiar şi comune pentru toate faptele, evenimentele şi fenomenele realităţii obiective.

În acelaşi timp, mergând pe calea delimitării, demarcării categoriilor cauzalităţii şi evidenţierii cu titlu independent a cauzei şi a efectului, putem observa că particularităţile, semnele invocate în literatură pot fi clasificate în:

1) trăsături independente ale cauzei;

2) trăsături independente ale cauzalităţii;

3) trăsături independente ale legăturii cauzale;

4) trăsături independente ale efectului.

Astfel, în mod analitic, putem constitui un anumit tabel (*a se vedea* Anexa 1).

În continuare vom examina unele trăsături de bază ale noţiunilor determinismului cauzal, şi anume: acelea care încă nu au fost analizate.

1. Caracterul generator al cauzei. Acest semn corelează cu trăsătura genetică a legăturii cauzale, adică: fapta, evenimentul, fenomenul, recunoscut drept cauză, generează fapta, evenimentul sau fenomenul, recunoscut drept efect, rezultat al anumitor procese ce au loc în

cadrul faptului, evenimentului sau fenomenului-cauză. Aceste procese sunt descrise de către ştiinţele naturale. Anume esenţa genetică a determinării cauzale, exprimată prin caracterul generator al faptei, evenimentului sau fenomenului-cauză, şi delimitează legătura cauzală de alte varietăţi ale determinităţii. Trăsătura genetică a legăturii cauzale, dacă e să vorbim la general, este una centrală, de bază; toate celelalte trăsături derivă din ea şi tot de către ea sunt determinate.

2. Asimetria temporară a cauzei şi efectului. Ea presupune că ceea ce numim cauză întotdeauna este premergătoare în timp efectului. Oricum, această opinie a fost supusă criticii: au fost înaintate presupuneri că atât cauza, cât şi efectul există concomitent. Despre aceasta, în particular, ne vorbeşte В.Б. Малинин, înaintând ideea conform căreia „cauza este premergătoare efectului, dar poate exista şi în paralel cu el", deoarece, dacă ne-am închipui existenţa cauzei, până la efect, în altă perioadă de timp finisată până la momentul survenirii efectului, atunci cauza nu este aptă de a genera efectul; respectiv, dacă cauza şi efectul există concomitent, apoi cauza de asemenea nu este aptă de a provoca efectul – de această dată din considerentul sincronităţii desfăşurării perioadelor de timp în care ele există" [142, p.20-21].

Oricum, percepând faptul că determinismul cauzal este unul genetic, vom putea soluţiona foarte uşor contradicţia existentă în interpretarea asimetriei temporare dintre cauză şi efect. Determinismul genetic, aflându-se în coincidenţă deplină cu noţiunea cauzalităţii, se atribuie la acele situaţii când un anumit fapt, fenomen, eveniment (primul după apariţie din punctul de vedere al timpului) generează, provoacă prin puterile sale un alt fapt, fenomen, eveniment (al doilea după apariţie din punctul de vedere al timpului). Încetează oare primul fapt, fenomen, eveniment la momentul începerii celui de-al doilea, ori îşi continuă existenţa paralel cu el o anumită perioadă de timp, fie că îşi continuă existenţa şi după depăşirea celui de-al doilea fapt, eveniment, fenomen, sau şi primul şi al doilea fapt, eveniment, fenomen îşi încetează concomitent, simultan existenţa? – aceasta depinde de esenţa acestor fapte, evenimente, fenomene. Altfel spus, situaţia se reglementează de către ştiinţele naturii şi nicidecum de legile filosofiei şi, mai ales, de cele ale dreptului penal. În aşa fel, şi asimetria temporară dintre cauză şi efect, şi consecutivitatea lor, şi corelaţia lor constituie, în viziunea savantului В.Б. Малинин, cazuri particulare ale regulii generale privind principiul legăturii genetice, care presupune că acel fapt, fenomen, eveniment, care este recunoscut drept cauză, generează de sine stătător, prin propriile forţe, un alt fapt, fenomen, eveniment, denumit efect. Faptul, fenomenul, evenimentul recunoscut ca efect, la general, apare anume în rezultatul anumitor procese care au loc în cadrul faptului, evenimentului, fenomenului-cauză, procese care pot fi explicate, în exclusivitate, doar din punctul de vedere al ştiinţelor naturii.

3. De chestiunea referitoare la asimetria în timp dintre cauză şi efect este strâns legată şi problema referitoare la ***inevitabilitatea legăturii cauzale***. Faptul, fenomenul, evenimentul-cauză este premergător în timp faptului, fenomenului, evenimentului-efect; conform perceperii dialectice a universalității cauzalității, faptul, fenomenul, evenimentul-efect singur se poate transforma în cauză pentru un anumit efect nou. În acelaşi timp, faptul, fenomenul, evenimentul-efect nu poate figura în calitate de cauză a faptului, fenomenului, evenimentului-cauză. Mai mult ca atât, inevitabilitatea cauzalității presupune şi faptul că, potrivit regulii generale, în situația evoluției şi transformării cauzei în efect, acest proces al transformării la o anumită etapă a sa nu mai poate fi influențat să „evolueze înapoi", adică să se mişte în sens invers.

4. Caracterul unilateral, necesar şi obligatoriu, al legăturii dintre cauză şi efect. Referindu-se la „legea de bază a cauzalității", V.Vindeliband menționează: „Toată realitatea empirică are cauza sa, după care ea urmează conform anumitor reguli, adică evoluează în timp". Pe lângă trimiterile pe care dânsul le face la regula deja examinată a asimetriei temporare, el se expune şi referitor la caracterul obligatoriu al legăturii dintre cauză şi efect: aceasta este „cunoscuta regulă" care presupune că anume un aşa fapt, fenomen, eveniment (cauza) cu necesitate generează anume un aşa fapt, fenomen, eveniment (efectul). Însă, urmează să luăm în considerare şi caracterul relativ al legăturii cauzale: „legătura cauzală întotdeauna este ***relativă***, adică dependentă de condițiile concomitente, paralele... Condiția reprezintă o totalitate de fapte, fenomene, evenimente materiale şi procese, fără de care cauza respectivă nu poate genera efectul necesar. În acelaşi timp, condiția nu are un rol activ, hotărâtor în apariția efectului aşteptat. Însă, odată cu modificarea condițiilor se schimbă şi caracterul legăturilor dintre cauză şi efect" [109, p.17-18]. În dependență de efectul survenit, conform caracterului necesar şi unilateral al legăturii cauzale şi cu luarea în considerare a relativității legăturii cauzale, putem judeca despre caracterul cauzei prin intermediul restabilirii retrospective a legăturii cauzale care a existat între ele.

Aşa, de exemplu, „prezența unei răni prin tăietură, mai frecvent în linie dreaptă, cu delimitarea învelişului cutanat de la marginea rănii, cu margini ascuțite pe la capete, cu afecțiuni liniare de suprafață a afectării pielii este caracteristică şi constituie o probă evidentă şi incontestabilă a aplicării unei lame ascuțite" [155, p.126]. Acest exemplu ilustrează elocvent, în primul rând, caracterul obligatoriu al legăturii cauzale, unde despre efectul survenit putem judeca în dependență de caracterul cauzei; în al doilea rând, este evidențiat faptul cum stabilirea legăturii cauzale şi, respectiv, a cauzei este legată de utilizarea anume a acestei calități.

În literatura de specialitate română de asemenea întâlnim anumite trăsături ale legăturii cauzale. Astfel, savantul Ion Oancea delimitează următoarele trăsături ale raportului cauzal:

1) raportul cauzal este un raport obiectiv, în sensul că un fenomen – cauza – determină prin forța lui un alt fenomen – efectul;

2) raportul cauzal nu se poate confunda cu o legătură de interdependență dintre două fenomene, raport în care un fenomen depinde de un alt fenomen;

3) raportul cauzal nu se poate confunda nici cu un raport de condiționare, raport în care un fenomen ajută sau favorizează un alt fenomen, ori cu un raport întâmplător, în care un fenomen întârzie ori grăbeşte apariția unui alt fenomen [62, p.110].

Raportul cauzal trebuie circumscris la fapta infracțională în cadrul căreia el se stabileşte între două elemente ale acesteia, între acțiunea-inacțiunea şi urmarea imediată şi periculoasă [196, p.4].

2.5. Stabilirea cauzalității, legăturii cauzale, a cauzei şi efectului

După cum menționează (în viziunea noastră, foarte corect) savantul român Ion Oancea, la constatarea existenței raportului cauzal între acțiune-inacțiune şi urmarea imediată trebuie să se rețină: în primul rând, că acea acțiune-inacțiune a precedat urmarea imediată; în al doilea rând, că acea acțiune-inacțiune a determinat (cauzat) acea urmare imediată şi, în al treilea rând, că acea acțiune-inacțiune a determinat în mod obiectiv acea urmare periculoasă... Raportul cauzal, aplicat la infracțiune, are două limite, şi anume: mai întâi, el trebuie să se limiteze la acțiunea-inacțiunea umană, izolându-le de acțiunile fizice, mecanice, chimice care au loc odată cu acțiunea-inacțiunea umană; în al doilea rând, el trebuie să se limiteze la efectul acestei acțiuni, izolându-l de alte efecte care se produc. Deci, trebuie să se admită o „izolare artificială" a fenomenelor [62, p.110].

De asemenea, conform opiniei autorului român I.Dobrinescu, „acțiunea (inacțiunea) făptuitorului nu trebuie privită izolat, ci ca fiind capabilă să producă rezultatul (efectul) numai în prezența unor condiții cu care se află în conexiune" [27, p.17].

Astfel, printre cele mai complicate probleme reflectate în doctrina axată pe cauzalitatea judiciară se înscriu, fără echivoc, problemele ce vizează stabilirea prezenței sau lipsei legăturii cauzale în calitate de entitate a componenței de infracțiune. Stabilirea legăturii cauzale în procesul aplicării normelor de drept este strâns corelată cu ştiința despre probe şi probatoriu. Toate elaborările ştiințifice ale determinării cauzale au obiectivul de a evidenția ca finalitate cele mai adecvate şi aplicabile metode de stabilire a legăturii cauzale. Aşa, de exemplu, В.Б. Малинин a elaborat teoria, denumită de el „regula de aur a cauzalității" [141, p.51], în baza căreia propune să fie soluționată întrebarea privind stabilirea legăturii cauzale. Esența „regulii de aur a cauzalității" constă în următoarele: „Dacă imaginar am separa faptul, evenimentul sau fenomenul care ne interesează (cu referire la dreptul penal – acțiunea persoanei) din totalitatea sumei factorilor premergători şi vom găsi că efectul, consecința nu ar fi survenit sau s-ar fi realizat pe altă cale sau în altă perioadă, apoi urmează să recunoaştem că acest fapt, fenomen,

eveniment (acțiune) constituie o condiție a consecinței respective. Dacă, însă, se va stabili că efectul, consecința ar fi survenit şi evoluat în aceeaşi ordine, aceasta înseamnă că acțiunea nu este o condiție a consecinței şi între ele nu există o legătură cauzală. Adică, dacă combinația ABC prezintă efectul D, iar combinația AB nu prezintă acelaşi rezultat, aceasta serveşte drept dovadă că fapta, evenimentul, fenomenul (acțiunea) C constituie condiția consecinței D" [141, p.51]. În contextul celor menționate, menționăm şi faptul că savantul В.Б. Малинин neagă existența legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune.

Este posibil oare ca în baza noțiunii şi concepției expuse să fie stabilită prezența legăturii cauzale în calitate de semn al laturii obiective a componenței de infracțiune? Se pare că este prematur a denumi teza expusă de В.Б. Малинин ca fiind „regula de aur". Aceasta deoarece regulile inductive ale stabilirii prezenței determinării cauzale ale unui eveniment, fapt, fenomen de către altul, care au obținut denumirea de principii sau canoane ale inducției, au fost elaborate la începutul secolului al XVII-lea de către F.Bacon, fiind apoi sistematic studiate în secolul XIX de către D.Mille; de aici şi denumirea lor „canoanele (principiile) lui Bacon şi Mille". Examinarea minuțioasă şi verificarea probabilității autenticității şi veridicității principiilor vizate se conține în valoroasa lucrare a savantului В.А. Светлов. Examinând canoanele Bacon – Mille, autorul analizează, utilizând principiul simetriei, suficiența fiecărei metode de stabilire a cauzalității şi ajunge la concluzia că prezența doar a unui oricare din cele cinci canoane Bacon – Mille nu este suficientă pentru a oferi un răspuns clar şi exhaustiv asupra existenței legăturii cauzale [160, p.322-333]. Însă, utilizarea, după posibilitate, a acestor metode în cumul poate să mărească esențial corectitudinea concluziilor cu referire la prezența sau lipsa legăturii cauzale [160, p.322-333].

În continuare ne vom expune asupra canoanelor Bacon – Mille. La acestea se referă următoarele:

1) **Metoda coincidenței.** Dacă faptele, evenimentele, fenomenele AB şi AC au premers apariției fenomenului, faptei, evenimentului E, apoi este corect şi întemeiat a considera că A este cauza lui E;

2) **Metoda deosebirii (delimitării).** Dacă faptele, evenimentele, fenomenele ABC au premers apariției fenomenului, faptei, evenimentului E, şi fapta, evenimentul, fenomenul ABC a premers apariției fenomenului, faptei, evenimentului E, apoi este corect şi întemeiat a considera că A este cauza lui E;

3) **Metoda unificată a asemănării şi deosebirii.** Dacă faptele, evenimentele, fenomenele AB şi AC au premers apariției fenomenului, faptei, evenimentului E, iar faptele, evenimentele, fenomenele AB şi AC au premers apariției fenomenului, faptei, evenimentului E, apoi este corect şi întemeiat a considera că A este cauza lui E;

4) **Metoda resturilor (rămăşiţelor).** Dacă fapta, evenimentul, fenomenul AB a premers apariţiei fenomenelor, faptelor, evenimentelor E_1, E_2 şi este absolut clar că B este cauza lui E_2, apoi este corect şi întemeiat a considera că A este cauza lui E_1;

5) **Metoda măsurătorilor concomitente (paralele).** Dacă A este condiţia obligatorie a unităţilor A_1 şi A_2, E este condiţia obligatorie a unităţilor E_1 şi E_2. În acelaşi timp, A_1=/=A_2 şi E_1=/=E_2 şi dacă A_1 premerge lui E_1 şi A_2 premerge lui E_2, apoi este corect şi întemeiat a considera A ca fiind cauza schimbării lui E.

Formulând „regula de aur a cauzalităţii”, profesorul И.Б. Малинин a utilizat doar o singură metodă din cele enumerate – metoda deosebirii (delimitării). În aşa fel, probabilitatea obţinerii cunoştinţelor corecte, adecvate cu referire la legătura cauzală este esenţial diminuată, deoarece i-au scăpat din vedere încă patru modalităţi de stabilire a cauzalităţii. В.А. Светлов în lucrarea sa lasă foarte clar de înţeles că o singură metodă utilizată nu poate oferi la sigur probabilitatea survenirii efectului: altfel spus, nu permite a stabili unilateral şi cu absolută certitudine prezenţa sau lipsa legăturii cauzale.

În acelaşi timp, prezenţa exclusivă a metodelor logice în determinarea prezenţei legăturii cauzale nu este destulă. În procesul aplicării normelor de drept nu este soluţionată chestiunea referitoare la prezenţa categoriei cauzalităţii: aceasta nu stârneşte careva critici sau careva îndoieli, deoarece categoria cauzalităţii constituie un punct iniţial şi prezenţa acesteia nu este pusă la îndoială. În realitate, urmează a fi rezolvate două întrebări:

1) stabilirea prezenţei mecanismului cauzării empirice;

2) corelarea obiectivă a mecanismului cauzării empirice cu ceea ce este construcţia teoretică a legăturii cauzale, fixată în norma de drept penal, stabilind în aşa fel coincidenţa cauzării obiective prezente cu construcţia teoretică a legăturii cauzale.

La rezolvarea acestor întrebări, legătura cauzală urmează a fi divizată în componentele sale. Pentru început este evidenţiat complexul cauzal: sunt selectate faptele, fenomenele, evenimentele care, după criteriile categoriei cauzalităţii, a legăturii cauzale şi a cauzei, intră prezumptiv, ipotetic în componenţa complexului cauzal (sarcina – de a stabili cauza: în speţă avem un cumul de fapte, evenimente, acţiuni care se referă la cauza concretă). În continuare este determinată cauza în componenţa mecanismului cauzării empirice. O aşa cauză, ca, de exemplu, cauza morţii, poate fi afectarea de către glonte a integrităţii masei craniene şi a creierului. După aceasta este necesar a stabili (de această dată cu certitudine, dar nu ipotetic) întregul complex cauzal în partea mecanismului cauzării empirice şi pe tărâmul construcţiei teoretice a legăturii cauzale. Aceasta se face pe calea cercetării retrospective a tuturor faptelor, evenimentelor care au determinat nimerirea glontelui în craniul (creierul) persoanei. Astfel, va fi clarificat că glontele a fost tras dintr-o anumită armă de foc de către o anumită persoană. Şi aici are loc trecerea la

cercetarea cauzei în sensul construcției teoretice a legăturii cauzale: elementul medical şi trasologic au materializat cauza drept o componentă a complexului cauzal în sensul mecanismului cauzării empirice. Elementul (criteriul) juridic constituie cea de-a doua componentă a complexului cauzal, deoarece există norma de drept penal care interzice „omorul, adică lipsirea de viață a unei persoane". Articolele respective din cadrul Părții Speciale a Codului penal al Republicii Moldova conțin indicații asupra consecințelor interzise, adică asupra lipsirii de viață a persoanei. După regulile logicii, este interzisă orice faptă care ar duce la survenirea consecințelor interzise. În aşa fel, se realizează compararea cauzei, în sensul legăturii cauzale concrete, cu acea entitate ce este fundamentată pe deducerea analitică din dispoziția legii penale şi se numeşte cauză în sensul construcției teoretice a legăturii cauzale. Dacă cauza, sub forma de componentă a construcției teoretice a legăturii cauzale, include în sine perceperea cauzei într-o aşa formă, în care ea este parte componentă a legăturii cauzale în sensul mecanismului cauzării empirice, apoi este permisibil de a formula concluzia cu referire la prezența legăturii cauzale între faptă şi consecințele infracționale (ceea ce încă nu ne permite de a soluționa pozitiv chestiunea cu privire la prezența în fapta persoanei a elementelor specifice componenței de infracțiune).

Urmarea (efectul) constă în schimbarea care se produce în realitatea obiectivă şi are caracter periculos. Aceasta poate fi: mecanică, fizică, biologică, socială etc. ori se manifestă în comportarea altor persoane [10, p.101].

Stabilirea efectului (în terminologia dreptului penal – a consecinței socialmente periculoase) constituie un proces mai puțin complicat. Efectul dispune de un conținut pur juridic, deoarece este pe deplin descris în norma de drept penal şi, în caz de incriminare, trebuie să corespundă totalmente acestei descrieri. Natura juridică exclusivă a efectului ca a unei componente a legăturii cauzale constituie o confirmare suplimentară a afirmației că legătura cauzală în dreptul penal dispune de o construcție teoretică personală. Dacă multiplele cauze în componența complexului cauzal pot fi apreciate ca fiind juridice, medicale, chimice etc., apoi efectul coincide întotdeauna cu efectul care este fixat în lege. Pentru claritate, menționăm că nu este vorba despre infracțiunile care nu au fost duse până la capăt. Din cele expuse urmează următoarea concluzie: dreptul penal trebuie să folosească în mod exclusiv doar propria construcție a legăturii cauzale.

Tot în cadrul acestui paragraf dorim să reproducem şi opinia expusă de către I.Macari, conform căruia „unii autori neagă existența legăturii cauzale dintre inacțiune şi urmările prejudiciabile survenite. Faptul constă în aceea că în lumea fenomenelor sociale inacțiunea înseamnă pur şi simplu a nu face nimic. Ea constă în neexecutarea de către persoană a unor anumite acțiuni, pe care ea este obligată şi poate să le exercite. De obicei, neexecutarea unor

asemenea acțiuni (inactivitate infracțională) provoacă, nemijlocit, schimbări ale obiectelor sau fenomenelor lumii reale, adică le cauzează daune. De exemplu, neprezentarea inculpatului în judecată serveşte drept temei pentru amânarea examinării dosarului penal pe un anumit timp. Aşadar, în viața socială, unde, spre deosebire de lumea fenomenelor fizice şi biologice, acționează omul înzestrat cu rațiune şi voință (*homo sapiens*), inacțiunea poate da naştere unor urmări socialmente periculoase sau actul de inacțiune poate fi cauza din care nu au putut fi preîntâmpinate urmările provocate de altă acțiune sau inacțiune" [43, p.127-128].

În acelaşi context, ținem să menționăm şi faptul că, potrivit unui punct de vedere exprimat mult timp în urmă în literatura juridică, legătura de cauzalitate se poate stabili numai într-o acțiune şi rezultat, inacțiunea neavând valoare cauzală.

Aceasta concepție a fost combătută cu timpul, susținându-se că se pot produce urmări prejudiciabile nu doar prin comiterea unei acțiuni, ci şi printr-o conduită umană manifestată sub formă de inacțiune. În toate cazurile însă, pentru ca o inacțiune să constituie cauza urmării prejudiciabile este necesar ca ea să reprezinte neîndeplinirea unei obligații speciale a făptuitorului de a acționa; în cazul dat, inacțiunea sa constituind un gen special de conduită. A evita un efect, cu toate că există o obligație juridică de a-l împiedica să aibă loc, este acelaşi lucru cu a-l cauza [55, p.67].

Uneori, stabilirea legăturii de cauzalitate nu implică probleme deosebite, aşa cum se întâmplă în cazul omorului comis de o singură persoană prin împuşcare. Însă, alteori determinarea legăturii cauzale este dificil de făcut; avem în vedere situațiile în care urmarea a fost precedată de mai multe acțiuni concomitente sau succesive, de mai multe persoane, ipoteză în care trebuie aleasă dintre toate cauzele posibile acea împrejurare care a generat în mod efectiv rezultatul [66, p.139].

Tot în acest context ținem să menționăm că în practica judiciară s-a statuat că există raport de cauzalitate şi în următoarele situații:

- când a fost lovită o persoană despre care făptuitorul ştia că suferă de grave afecțiuni cardiace, care decedează din cauza bolii, însă declanşate în urma agresiunii, chiar dacă leziunile cauzate prin lovire sunt lipsite de gravitate; în acest caz, o cauză preexistentă – boala – se împleteşte cu o împrejurare concomitentă – agresiunea;

- când moartea victimei s-ar fi putut evita printr-o intervenție chirurgicală la timp, care însă nu a avut loc, dar lovirea victimei în cap cu piatra a constituit cauza determinantă a morții, în acest caz cauza principală împletindu-se cu o cauză survenită ulterior;

- la fel, când decesul victimei s-a produs ca urmare a loviturilor multiple în cap, neavând relevanță fragilitatea sporită a craniului sau a vaselor sanguine capilare ale victimei (o împrejurare preexistentă);

- nu are importanță nici împrejurarea că victima nu şi-a îngrijit la timp rana produsă, ceea ce a condus la septicemie şi la moartea acesteia (împrejurare survenită anterior).

Astfel, din aceste exemple devine clar că se pot împleti în anumite situații cauze anterioare, concomitente sau ulterioare săvârşirii unei fapte prevăzute de legea penală [57, p.145-146].

Tot aici vom face referire şi la opinia savantului român Gheorghe Alecu, care ține să pună accentul asupra următoarelor momente cu referire la aprecierea raportului de cauzalitate dintre faptă şi urmările socialmente periculoase ale acesteia:

a) existența raportului de cauzalitate nu este influențată de faptul că rezultatul acțiunii sau inacțiunii nu s-a produs imediat, ci după trecerea unui interval de timp, chiar îndelungat;

b) raportul de cauzalitate există şi în cazul în care acelaşi rezultat s-ar fi produs datorită altei cauze (exemplu: moartea a survenit pe calea evoluției naturale a unei maladii grave);

c) există raport de cauzalitate şi în situația în care acțiunea sau inacțiunea a provocat rezultatul (moartea) prin unire cu alte împrejurări preexistente, concomitente sau posterioare, dacă fără intervenția acelei acțiuni sau inacțiuni urmarea nu s-ar fi produs (starea de ebrietate sau de slăbiciune a organismului victimei, vârsta, boala, lipsa unei îngrijiri medicale, neefectuarea unei intervenții chirurgicale necesare etc.) [1, p.54].

Ținem să evidențiem şi faptul că „la stabilirea exactă a raportului de cauzalitate trebuie să ținem seama de situațiile speciale, când raportul cauzal este mai complex, când există concurs de cauze” [74, p.59]. În acest context, autorul român Ioan Lascu evidențiază următoarele situații:

1) când mai multe acțiuni umane produc un singur efect;

2) când mai multe acțiuni umane produc mai multe efecte;

3) când o singură acțiune umană produce mai multe efecte.

În asemenea situații este prezent un concurs de cauze şi un concurs de efecte, şi trebuie să stabilim cât mai exact rolul şi contribuția fiecărei acțiuni la apariția fenomenului efect. Aşa, de exemplu, la omor pot participa mai multe persoane care desfăşoară mai multe acțiuni: una – acțiunea de imobilizare a victimei, alta – acțiunea de lovire a victimei. În aceste cazuri, rezultatul – decesul victimei – este cauzat de un concurs de acțiuni umane [15, p.170].

În contextul celor evidențiate mai sus, ținem să subliniem încă o dată cele menționate de către savanta din Republica Moldova, Stela Botnaru, care vine cu anumite explicații referitor la stabilirea legăturii cauzale, şi anume: momentul că „în problema legăturii de cauzalitate, teoria şi practica dreptului penal relevă un şir de teze a căror cunoaştere facilitează constatarea justă a raportului de cauzalitate:

1) în cazul identificării mai multor fapte urmează a se stabili care din ele au rol de contribuții determinante (cauze), ce au generat producerea urmării, şi care au caracter de ajutor, reprezentând doar condiții favorabile în producerea rezultatului;

2) raportul de cauzalitate există şi în situația în care urmarea prejudiciabilă nu s-a produs imediat după săvârşirea faptei, ci după trecerea unui anumit interval de timp (o vătămare corporală gravă, care a provocat decesul victimei – alin.(4) art.151 din C. pen. RM;

3) legătura cauzală există şi în situația în care fapta a provocat o urmare prejudiciabilă în comun cu alte împrejurări preexistente, concomitente sau posterioare, dacă fără intervenția acțiunii rezultatul nu s-ar fi produs (de pildă, există infracțiunea de vătămare corporală gravă a integrității corporale sau a sănătății care a provocat decesul victimei, prevăzută de alin.(4) art.151 din C. pen. RM, atunci când o persoană a aplicat o lovitură care prin ea însăşi nu poate duce la decesul persoanei, dar care s-a produs pentru că victima suferea de o boală cronică sau se afla în stare de ebrietate, sau într-o stare de slăbiciune din cauza vârstei sau unei boli)" [15, p.170].

2.6. Concluzii la Capitolul 2

1. Soluționarea chestiunii cu privire la legătura cauzală în dreptul penal pretinde, pe bună dreptate, să fie fundamentată pe două ştiințe: filosofie şi drept penal. În acelaşi timp, filosofia se utilizează în calitate de pârghie metodologică pe tărâmul investigațiilor juridice, de rând cu tratările ştiințifice şi dogmatice.

2. Pentru evidențierea determinării cauzale din cadrul determinării generale (prin care subînțelegem clarificarea unor stări prin intermediul altora) este necesar a indica trăsăturile esențiale ale condiționării cauzale.

3. În primul rând, cauzalitatea dispune de anumite particularități genetice, şi anume: de calitatea productivității. Calitățile efectului prin geneză (producerea) apar din calitățile cauzei. Geneza constituie o noțiune largă şi, evident că, fiind tratată potrivit principiului „nimic nu poate rezulta din nimic şi nu se poate transforma în ceva", aparține nu doar cauzalității, dar face parte şi din alte procese de determinare, fiind o urmare a anumitor activități. De aceea, prezența doar a principiului genetic pentru evidențierea cauzalității din întregul spectru al determinării nu este suficientă. Sunt necesare în acest sens şi careva alte semne ale cauzalității.

4. În al doilea rând, determinarea cauzală are un caracter nomologic (de lege). Acest moment poate fi ilustrat pe cale inductivă: una şi aceeaşi cauză sau o totalitate similară a mai multor condiții, care constituie cauza, întotdeauna au drept rezultat unul şi acelaşi efect.

5. În al treilea rând, determinarea cauzală poate fi tratată ca o condiționare prin intermediul „unei cauze active sau pasive". Cauza activă este mult mai transparentă pentru cercetări, deoarece în majoritatea cazurilor poate fi clar evidențiată. Cauza pasivă prezintă un mai mare grad de complexitate în vederea stabilirii şi perceperii. În acelaşi timp, cauza pasivă, adică lipsa aparentă la prima vedere a faptelor active, are, de asemenea, o anumită capacitate cauzatorie.

Explicația constă în faptul că semnul de bază al cauzei aici îl constituie nu comportamentul activ sau pasiv, ci eficacitatea şi caracterul extern în coraport cu entitatea influențată. Aceste particularități, în totalitate, ne permit să delimităm determinarea cauzală de alte varietăți ale condiționării (de exemplu, autodeterminarea, determinarea statistică în cazul prezenței acestora în formă ideală). În aşa mod, determinarea cauzală reprezintă o apariție sau o schimbare condiționată nomologică genetică a unui fapt (fenomen) extern şi eficient în coraport cu un alt fapt (fenomen). Această varietate a determinării poate fi condiționată de influența unor factori materiali, energetici sau informaționali.

6. Trebuie să evidențiem şi faptul că întrebările privind delimitările determinării cauzale de alte varietăți ale acesteia nu sunt epuizate prin tratarea respectivă şi prezintă un grad mult mai avansat de complexitate. În particular, în dreptul penal pot apărea complicații în cazul delimitării autodeterminării şi determinării cauzale; stabilirea categoriei determinării urmează a fi realizată pe cale analitică, prin evidențierea particularităților individuale specifice determinării cauzale.

7. Categoria cauzalității are o importanță deosebită şi pentru dreptul penal. Această importanță se reflectă în aceea că în Partea Generală a Codului penal este modelată construcția teoretică a legăturii cauzale. În baza caracterului categorial al cauzalității şi al tuturor particularităților acesteia, construcția vizată se caracterizează prin faptul că: 1) din punct de vedere teoretic, este adecvată în sens ştiințific (adică, fundamentată şi dovedită pentru soluționarea sarcinilor teoretice); 2) din punct de vedere practic, este aplicabilă (adică, adecvată în vederea realizării sarcinilor practice, conținând reguli clare şi realizabile ce permit soluționarea întrebărilor legate de stabilirea şi dovedirea prezenței legăturii cauzale).

8. Conform concepției expuse referitoare la cauzalitate, putem menționa că însăşi posibilitatea survenirii daunei poate fi apreciată şi dovedită anume datorită faptului că există şi este universal recunoscută categoria cauzalității – ca una dintre categoriile fundamentale recunoscute de către ştiință.

9. În dreptul penal este evidențiat şi utilizat cumulul trăsăturilor care constituie esența categoriei cauzalității şi argumentarea ideilor ştiințifice este pe deplin posibilă anume prin intermediul utilizării acestui cumul de semne. Pentru dreptul penal importanță esențială prezintă: 1) legătura cauzală în calitate de semn al laturii obiective a componenței de infracțiune; 2) legătura cauzală cercetată, descrisă de către ştiințele naturii, în special de către medicină, fizică, chimie.

Deosebirea acestor reflectări ale legăturii cauzale urmează a fi efectuată, în special, din considerentul că în procesul aplicării şi analizei teoretice a dispoziției articolului din legea penală sunt implicate cercetări care au atribuție la aspectul cauzării, însă nu constituie o soluție finală pentru latura obiectivă a componenței de infracțiune.

10. Domeniul teoretic şi cel aplicativ ale dreptului penal nu pot să nu ia în considerare faptul că, de rând cu propria noțiune de „legătură cauzală în sens larg”, această noțiune mai este aplicată şi în alte ştiințe, de obicei ale naturii. Totodată, este necesar a delimita domeniul „propriu” de „cel străin” de cercetare. Din acest considerent, pentru necesitățile dreptului penal, atenție cuvenită urmează să fie acordată şi unor alte aspecte ale legăturii cauzale: 1) legătura cauzală ca mecanism al cauzării empirice; 2) legătura cauzală în calitate de construcție teoretică a dreptului penal.

11. În procesul interpretării, analizei normei de drept o atenție deosebită este acordată legăturii cauzale ca unei construcții teoretice fixate în mod normativ de către legiuitor – pe calea descrierii laturii obiective a componenței de infracțiune în dispoziția articolului din legea penală. În procesul aplicării normelor de drept este necesar a investiga legătura cauzală în calitate de mecanism al cauzării empirice şi în calitate de construcție teoretică.

12. Chestiunea referitoare la mecanismul cauzării empirice apare, în primul rând, în procesul de aplicare a normelor de drept în cazul determinării legăturii cauzale dintre faptă şi consecințele survenite. În acelaşi timp, mecanismul cauzării empirice este stabilit şi în afara datelor ce țin de dreptul penal, fiind luate ca suport informațiile oferite de un spectru larg de ştiințe ale naturii.

13. Soluționarea problemei privind prezența legăturii cauzale ca semn al elementului obiectiv al componenței de infracțiune are loc în câteva etape. Inițial, este necesar a determina prezența mecanismului cauzării empirice, adică a stabili existența legăturii cauzale la concret. Abia după aceea este se impune soluționarea următoarei întrebări: sunt prezente oare toate semnele construcției teoretice a legăturii cauzale în dreptul penal în cadrul faptei infracționale care există în realitatea obiectivă? Însă, soluționarea pozitivă a acestei chestiuni nu poate predetermina prezența componenței de infracțiune în cadrul celor comise. Construcția legăturii cauzale nu poate înlocui, substitui prin sine construcția componenței de infracțiune, însă este foarte strâns legată de celelalte elemente ale componenței de infracțiune. Determinarea existenței tuturor elementelor componenței de infracțiune poate avea loc până la sau după soluționarea chestiunii referitoare la existența legăturii cauzale. Consecutivitatea, în situația dată, este determinată de sarcinile concrete urmărite de către organul de urmărire penală în fiecare caz aparte.

14. Legătura cauzală ca o entitate a laturii obiective a componenței de infracțiune urmează a fi recunoscută ca fiind o construcție teoretică deosebită a dreptului penal. Cu toate că particularitățile şi calitățile legăturii cauzale în sens îngust (ca a unui gen specific de corelație dintre cauză şi efect) în dreptul penal sunt utilizate, bineînțeles, cu luarea în considerare a datelor filosofice şi general metodologice inițiale, putem menționa că această construcție a legăturii

cauzale în dreptul penal este una specială, deoarece ea există în doctrina dreptului penal într-o expresie specială: efectul este consecința infracțiunii, fixată în legea penală; cauza este fapta socialmente periculoasă şi ilegală.

15. Construcția teoretică a legăturii cauzale reprezintă un model, care este constituit din trei elemente: cauza, efectul şi legătura cauzală dintre acestea. Exact din astfel de elemente constructive este constituit şi mecanismul cauzării empirice. Însă, elementele legăturilor cauzale ale acestora nu coincid totalmente între ele. Deosebirea esențială constă în aceea ce se numeşte *cauză.* În dreptul penal, cauză este recunoscută fapta în formă de acțiune sau inacțiune, fixată normativ în Partea Specială a Codului penal al Republicii Moldova. Efectul survenit trebuie să coincidă cu dauna, consecința normativă a infracțiunii – semnul final, de încheiere, al laturii obiective a componenței de infracțiune. Cauza, însă, în componența mecanismului cauzării empirice, este stabilită în limitele ştiințelor naturii şi nu poartă un caracter normativ.

16. Pentru ca mecanismul cauzării empirice să aibă importanță în cadrul plenitudinii de drept penal, este necesară coincidența efectului în calitate de element al mecanismului cauzării empirice cu consecința socialmente periculoasă fixată normativ (adică, cu efectul în sensul construcției teoretice a legăturii cauzale).

17. Avem diferite modalități şi posibilități de a determina construcția teoretică a legăturii cauzale în dreptul penal, şi anume: 1) crearea, în măsură suficientă şi necesară, a unei construcții speciale de drept penal a legăturii cauzale în cadrul Părții Generale a dreptului penal, în special în teoria şi doctrina dreptului penal; 2) includerea mențiunilor cu privire la legătura cauzală în cadrul articolelor din Partea Specială a legii penale.

18. În dreptul penal contemporan al Republicii Moldova a fost aleasă prima modalitate, adică în cazul examinării întrebărilor generale ce țin de dreptul penal, în particular a laturii obiective a componenței de infracțiune, este examinată şi chestiunea cu referire la legătura cauzală. În ceea ce priveşte a doua modalitate, fixarea în cadrul dispozițiilor articolelor din Partea Specială a legii penale a regulilor cauzalității cu referire la anumite componențe concrete, aceasta se prezintă a fi o cale nici pe departe corectă de soluționare a problemei: fixarea normativă a problemelor cauzalității, în mod evident, este practic imposibilă.

19. În acelaşi timp, există încă o modalitate de soluționare a problemei privind legătura cauzală în dreptul penal, destul de aplicabilă şi rezultativă: s-a dovedit a fi destul de posibilă crearea unei noțiuni consolidate a legăturii cauzale în dreptul penal fundamentate pe calitățile şi particularitățile categoriei cauzalității şi ale noțiunilor specifice dreptului penal. Totodată, este rațional a nu se limita doar la investigarea legăturii cauzale în dreptul penal; necesită a fi examinate anumite chestiuni ale construcției teoretice a legăturii cauzale cu referire la componențele de infracțiune concrete.

20. În scopul aplicării cât mai rezultative a dispozițiilor Codului penal al Republicii Moldova, interpretării cât mai adecvate a legii penale şi perfecționării acesteia, se recomandă cercetarea minuțioasă a chestiunii despre particularitățile construcțiilor teoretice ale legăturii cauzale cu referire la diferite componențe de infracțiune, exact în felul în care, studiind în cadrul Părții Generale a dreptului penal teoria referitoare la noțiunea de faptă ca element al laturii obiective, s-a purces la investigarea particularităților faptei în cadrul unei componențe de infracțiune concrete.

21. Finalizând investigațiile prevăzute de sarcinile capitolului respectiv, vom concluziona că filosofia nu se ocupă de întrebările privind legăturile cauzale atribuite unor altor ştiințe şi domenii de investigații, cauza fiind că fiecare îşi are obiectul său şi metoda de cercetare. Însă, aprecierile şi tratările filosofice, de rând cu cele dogmatice şi cu cele specifice altor ştiințe, sunt necesare ştiințelor juridice. Mai mult ca atât, această necesitate este determinată şi de caracterul consolidat al noțiunii, de legătură cauzală în dreptul penal.

3. CONSTRUCȚIA TEORETICĂ A LEGĂTURII CAUZALE ÎN DREPTUL PENAL

3.1. Coraportul legăturii cauzale cu alte elemente ale componenței de infracțiune

Esența investigării speciale, din punct de vedere penal, a legăturii cauzale constă în faptul că filosofia, realizând o fundamentare şi explicare inițială a determinismului, nu este în stare (dar nici nu este, de fapt, necesar) să examineze legătura cauzală în coraport cu ceea ce constituie categorii ale dreptului penal.

Se pare, totuşi, că ne-am putea limita la expunerea filosofică a cauzalității, dacă această categorie şi-ar avea rădăcinile în filosofie.

Însă, transferul mecanic al concluziilor pur metodologice şi filosofice pe teren de drept penal este inadmisibil: dreptul constituie o ştiință de sine stătătoare care operează cu noțiuni proprii.

Legătura cauzală se află în coraport şi interdependență cu multiple categorii de drept penal, de aceea este necesar, în temeiul unei cercetări metodologice generale, de a realiza obiecții şi observații speciale referitoare la construcția teoretică a legăturii cauzale, utilizând limbajul dreptului penal.

Şi deoarece aici particularitățile categoriei cauzalității se reflectă în volum mai mare anume prin expunerea lor în coraport cu alte categorii de drept penal, va fi rațional de a realiza o investigare a acestora, în parte, anume în aşa mod.

Mai mult ca atât, putem vorbi şi despre faptul că toată schema componenței de infracțiune în calitate de temei al răspunderii penale este constituită în baza ideii cauzării, a legității cauzale a survenirii consecinței ilegale şi socialmente periculoase, urmărindu-se restabilirea obligatorie a adevărului şi echității prin sancționarea subiectului care se face vinovat de prezența acestei legături cauzale.

Reprezentarea filosofico-generală a legăturii cauzale este reflectată în modul următor: cauza → legătura cauzală → efectul.

În dreptul penal această reprezentare este corectată în corespundere cu specificul noțiunilor de drept penal: fapta socialmente periculoasă şi ilegală → legătura cauzală → consecința socialmente periculoasă.

În aşa fel, elementul de bază al componenței de infracțiune – latura obiectivă – reprezintă o construcție specială a legăturii cauzale în dreptul penal.

În acelaşi timp, independența fiecărui element şi semn al componenței de infracțiune şi destula independență a noțiunii legăturii cauzale în sens îngust permite a stabili coraportul legăturii cauzale cu alte elemente şi semne ale componenței de infracțiune.

În acest context, ținem să menționăm că în dispozițiile legii penale nu se menționează în mod expres raportul cauzal, dar, în mod implicit, el este menționat mai cu seamă în dispozițiile referitoare la infracțiunile la care, pe lângă acțiune-inacțiune, se prevede şi urmarea imediată (rezultatul). În practica judiciară problema raportului cauzal se pune aproape la toate spețele ce se judecă, instanța trebuind să constate că acțiunea-inacțiunea învinuitului sau inculpatului a cauzat sau a putut să cauzeze o urmare imediată sau un rezultat [34, p.79]. Oricum, raportul cauzal constituie acel raport între două fenomene în care un fenomen precede şi determină sau generează, în mod obiectiv, alt fenomen. Fenomenul care precedă şi determină (cauzează) un alt fenomen se numeşte fenomen-cauză, iar fenomenul care urmează şi este determinat se numeşte fenomen-efect sau efect [61, p.78; 11, p.196].

În doctrină, cercetarea raportului de cauzalitate a constituit o preocupare pentru mulți autori, deoarece în practică apar numeroase situații în care un asemenea raport este greu de stabilit [2, p.234].

Legătura de cauzalitate este uşor de stabilit în majoritatea situațiilor şi în privința infracțiunilor de rezultat, deoarece în mod firesc o anumită acțiune-inacțiune a omului determină în mod direct un anumit rezultat (de exemplu, moartea unei persoane este determinată de o acțiune de împuşcare de către infractor). Dar, în practică apar situații în care urmarea periculoasă este determinată de acțiunea sau inacțiunea mai multor persoane, peste care se suprapun şi anumite împrejurări ce pot influența rezultatul produs, situații în care este dificil a stabili raportul de cauzalitate [57, p.142].

Cu referire la raportul de cauzalitate, în contextul expunerii aspectelor generale ale construcției teoretice a legăturii cauzale în dreptul penal, ținem să evidențiem şi teoriile cu referire la acest raport, care sunt expuse (după părerea noastră, foarte reuşit) în literatura română de specialitate. Astfel, în doctrină au fost expuse mai multe teorii, care pot fi grupate în două curente care susțin teza monistă sau teza pluralistă în problema cauzalității:

a) Teza monistă susține că urmarea imediată are o singură cauză, iar în cadrul acestei teze s-au conturat mai multe teorii, ca de exemplu:

- ***Teoria cauzei eficiente*** consideră drept cauză a rezultatului pe aceea care a declanşat procesul genetic şi a creat pentru celelalte condiții aptitudinea de a produce urmarea imediată;

- ***Teoria cauzei proxime*** consideră drept cauză contribuția umană ce se situează imediat anterior rezultatului;

- ***Teoria cauzei adecvate*** sau tipice consideră drept cauză a unui rezultat pe aceea care este aptă, prin natura ei, să producă acel rezultat. În această teorie se susține că fiecare rezultat îşi are o cauză tipică, proprie, firească, adecvată. O acțiune sau o inacțiune are deci caracter cauzal numai în măsura în care se înscrie într-o astfel de cauzalitate tipică.

Acestei teorii i se impută faptul, ca de altfel şi celorlalte teorii moniste, că restrânge antecedența cauzală la o singură contribuție umană, neoferind soluții în care rezultatul este produs prin situații atipice, de exemplu: amenințarea unei persoane bolnave de inimă care îi provoacă acesteia o criză cardiacă ce are drept rezultat moartea victimei.

b) Teza pluralistă, care susține că rezultatul se poate datora mai multor cauze, teză în care la fel s-au conturat mai multe teorii, dintre care cele mai importante sunt următoarele:

- ***Teoria echivalenței condițiilor,*** denumită şi ***teoria condiției*** *sine qua non*, potrivit căreia sunt considerate cauze ale rezultatului produs toate condițiile care l-au precedat şi fără de care rezultatul nu s-ar fi produs. Deci, orice condiție care a precedat şi a avut o legătură cât de mică cu rezultatul este cauză a acestuia, este echivalentă cu cauza. Acestei teorii i s-a reproşat că lărgeşte nejustificat antecedența cauzală, că pune pe acelaşi plan toate condițiile fără a evidenția contribuția acestora la producerea rezultatului, că nu diferențiază cauzele de condiții şi nu deosebeşte diferitele condiții în ce priveşte rolul acestora în producerea rezultatului;

- ***Teoria condiției necesare*** propune să fie considerată drept cauză a rezultatului orice condiție necesară pentru producerea acestuia, ținându-se seama de contribuția concretă adusă de fiecare condiție, recomandând acelaşi procedeu ca şi în teoria precedentă de stabilire a cauzelor unui anumit rezultat. De altfel, acestei teorii i s-a reproşat că nu aduce nimic nou în problema cauzalității în dreptul penal [31, p.221-222].

În doctrina penală actuală se apreciază că teoria echivalenței condițiilor oferă cele mai mari posibilități pentru soluționarea legăturii de cauzalitate, dar aceasta trebuie completată cu cerința ca la stabilirea acestei legături să se țină seama de contribuția fiecărui participant la comiterea infracțiunii.

Componența de infracțiune, care reprezintă prin sine un tot unitar organic, este divizată, condițional, abstract, în elemente. Corelația acestor elemente în cadrul componenței de infracțiune nu stârneşte careva dubii. În acelaşi timp, examinate separat în scopul satisfacerii necesităților teoretice şi empirice ale ştiinței dreptului penal, aceste elemente nu se transformă într-o simplă corelație mecanică, dar continuă să rămână un tot unitar organic. Examinarea unuia dintre elementele componenței (sau a unuia din semnele elementelor componenței de infracțiune) prin prisma altuia dispune, pe deplin, de o anumită valoare euristică. De aceea, nu este de prisos a indica în special asupra caracterului corelației legăturii cauzale cu alte elemente ale componenței de infracțiune.

Legătura cauzală ca semn al laturii obiective a componenței de infracțiune. Latura obiectivă a infracțiunii se caracterizează printr-un grup de semne ce determină aspectul exterior al comportamentului persoanei. Cercetarea laturii obiective a infracțiunii se face prin examinarea semnelor sale componente, recunoscute în doctrina penală ca fiind: a) fapta prejudiciabilă;

b) urmarea prejudiciabilă; c) legătura cauzală dintre faptă şi urmarea prejudiciabilă; d) locul, timpul, metoda şi mijlocul comiterii faptei [15, p.157].

Legătura cauzală, în calitate de construcție abstractă, presupune existența cauzei şi a efectului. În legătură cu acest fapt, se impun următoarele două întrebări:

1) care este coraportul, corelația dintre faptă şi cauză?

2) poate oare fi divizată fapta în cauză şi în efect – procesul survenirii unui nou fapt, fenomen, eveniment?

Răspunsul la aceste două întrebări poate fi dedus pe baza unui argument unic. Noi deja ne-am referit, într-o oarecare măsură, la acest argument în procesul examinării definițiilor legăturii cauzale ca construcție teoretică şi ca mecanism al cauzării empirice, precum şi în procesul cercetării nemijlocite a noțiunilor de cauză şi efect. Soluționarea întrebărilor puse este imposibilă fără divizarea consecutivă a acestor idei, diferite după sens şi importanță. Pentru o ilustrare a celor expuse vom construi un model al procesului cauzării în baza unui exemplu evident – exemplu al comiterii crimei de omor cu aplicarea armei reci de tăiere-spintecare.

1. Pregătirea către comiterea loviturii cu ajutorul cuțitului
↓
2. Mişcarea orientată a corpului
↓
3. Comiterea loviturii orientate în regiunea cavității toracice
↓
4. Provocarea rănii penetrante în regiunea cavității toracice
↓
5. Afectarea integrității țesutului muscular
↓
6. Afectarea integrității țesutului inimii
↓
7. Stopul cardiac
↓
8. Oprirea respirației, a alimentării organelor de o importanță vitală cu sânge, a creierului, inclusiv alte procese
↓
9. Moartea clinică
↓
10. Moartea biologică

În baza modelului expus este reflectat procesul cauzării. Punctul 10, moartea biologică, constituie consecința, efectul care coincide, din punct de vedere juridic, cu consecința indicată în dispoziția articolului legii penale. Punctele 8 şi 9, care descriu detaliat procesele ce se desfăşoară în organism după oprirea inimii, prin esență, constituie nu altceva decât o expunere minuțioasă, deoarece, din punctul de vedere al medicinei, stopul cardiac (punctul 7) deja constituie prin sine o cauză a morții.

Astfel, cauză a survenirii consecinței socialmente periculoase, interdicția asupra căreia este pusă de legea penală, îl constituie punctul 7. Însă, dacă legătura cauzală este descrisă de punctele 7-10, unde punctul 7 este cauza, punctul 10 – efectul, consecința, iar punctele 8 şi 9 descriu procesul genetic de producere a efectului de către cauză, apoi ce rol joacă în această situație punctele 1-6?

Răspunsul la această întrebare poate fi găsit aplicând metodica anterior expusă – deosebirea mecanismului cauzării empirice şi a construcției teoretice a legăturii cauzale în dreptul penal. În caz contrar vom fi nevoiți să construim un sistem complicat şi neefectiv al câtorva legături cauzale, unde fapta – cauza leziunilor incompatibile cu viața (consecința, efectul 1), care, la rândul său, constituie cauza morții (consecința, efectul 2), care, revenind din nou la nivelul juridic, coincide cu ceea ce este recunoscut în calitate de consecință socialmente periculoasă.

În aşa fel, putem formula următoarele concluzii: punctele 1-7 din schema expusă *supra* formează un complex cauzal, în cadrul căruia punctele 1, 2, 3 descriu fapta (în cazul dat – acțiunea), constituind elementul juridic al complexului cauzal al construcției teoretice a legăturii cauzale; punctele 4, 5, 6 şi 7 constituie elementul medical al complexului cauzal al construcției teoretice a legăturii cauzale; punctele 3, 4, 5 corelează reciproc elementul juridic al complexului cauzal şi elementul medical al complexului cauzal, nepermițând a diviza legătura cauzală unică în două componente diferite; punctele 8 şi 9, după cum am menționat deja, constituie descrierea procesului genetic al generării de către cauză a efectului; şi, ca finalitate, punctul 10 constituie nemijlocit efectul. Efectul (elementul mecanismului cauzării empirice) şi consecința socialmente periculoasă (elementul construcției teoretice a legăturii cauzale) trebuie în mod obligatoriu să coincidă între ele. Elementele volitiv şi intelectual ale formei intenționate de vinovăție constituie instrumente importante pentru soluționarea chestiunii cu privire la răspunderea penală în cazul infracțiunii neterminate; în alte cazuri, necorespunderea efectului (în mecanismul cauzării empirice) şi a consecinței ilegale (în construcția teoretică a legăturii cauzale) exclud prezența componenței de infracțiune căutate. Mecanismul cauzării empirice, conform celor anterior expuse, constituie domeniul de cercetare al ştiinței medicale (în cazul expus) şi este limitat de punctele 7-10.

În acelaşi timp, este necesar a menționa că ceea ce constituie cauză în componența construcției teoretice a legăturii cauzale (fapta ilegală în formă de acțiune) este premergătoare în timp cauzei din componența mecanismului cauzării empirice.

Astfel, deja pot fi formulate anumite răspunsuri la întrebările anterior înaintate:

1) fapta ce constituie parte componentă a complexului cauzal este cauză în componența construcției teoretice a legăturii cauzale;

2) în cadrul construcției teoretice a legăturii cauzale este imposibil a separa fapta de

procesul genetic al survenirii efectului; pentru aceasta este necesar să facem trimitere la noțiunea mecanismului cauzării empirice, unde datele altor ştiințe, nejuridice, descriu procesele apariției faptelor noi (efecte) din fapte prezente, externe şi efective, active sau pasive (adică, cauze).

Legătura cauzală şi obiectul infracțiunii. În urma investigațiilor efectuate mai sus a devenit posibilă stabilirea coraportului dintre conceptele determinism cauzal şi obiectul infracțiunii (inclusiv cel material).

Legătura cauzală, în calitatea sa de semn al laturii obiective a componenței de infracțiune, şi obiectul infracțiunii nu sunt corelate în mod direct, nemijlocit între ele. Totuşi, semn constitutiv pentru construcția structurii legăturii cauzale în norma legii penale (care este dedusă din formularea dispoziției pe cale analitică) îl constituie, în mod evident, obiectul infracțiunii.

Primul punct din sistemul coraportului vizat îl constituie corelația categoriei cauzalității cu obiectul infracțiunii. Această constatare se confirmă chiar din punct de vedere terminologic: noi întotdeauna evidențiem „cauzarea daunelor obiectului infracțiunii". Interdicția de drept penal apare în felul următor: mai întâi se cristalizează obiectul care necesită protejare prin normele de drept penal; în continuare, în baza utilizării calităților categoriilor cauzalității, se stabileşte anume ce daună, pricinuire este esențială şi periculoasă pentru acest obiect, care necesită protejare anume prin prisma dreptului penal. Altfel spus, sunt propuse efecte diferite sub denumirea de „daune pricinuite obiectului" în sensul dreptului penal, iar apoi, prin metode inductive şi cu ajutorul regulilor logice, cunoscute sub denumirea de Bacon-Mille, se restabileşte retrospectiv legătura cauzală şi sunt formulate concluzii asupra faptului care anume cauze au ca rezultat survenirea unui anumit efect (efecte). Cauzele evidențiate constituie complexul cauzal, în baza căruia, cu luarea în considerare a construcției legăturii cauzale, sunt formulate interdicții cu referire la anumite fapte concrete. Este necesar a menționa că anumite norme sunt formulate într-un aşa mod, încât sunt indicate doar consecințele interzise, reieşind din faptul că sunt interzise şi acțiunile sau inacțiunile ce duc sau ar putea duce la atare consecințe. Într-un aşa mod este formulată, de exemplu, dispoziția de la alin.(1) art.145 din C. pen. RM. Aici termenul „omorul" constituie nu o interdicție asupra realizării faptei, ci o interdicție în vederea atingerii consecinței. O atare tehnică legislativă permite a evita încărcarea legii penale cu dispoziții voluminoase şi, în acelaşi timp, permite a percepe şi a reprezenta clar interdicția de drept penal. În aşa fel, construcția legăturii cauzale constituie cel de-al doilea punct în cadrul coraportului dintre noțiunile determinism cauzal şi obiectul infracțiunii.

Următorul coraport – dintre legătura cauzală şi obiectul material al infracțiunii – are, de asemenea, un anumit specific. Coraportul dintre legătura cauzală şi obiectul material al infracțiunii se reflectă în sens dublu (reguli similare sunt aplicate şi în privința părții vătămate din punctul de vedere al dreptului penal).

În primul rând, coraportul dintre aceste elemente este stabilit prin intermediul unui aşa semn al componenței de infracțiune, cum este consecința socialmente periculoasă. Între obiectul material al infracțiunii şi consecința infracțiunii există o interdependență şi legătură directă. Consecințele socialmente periculoase, ca semne obligatorii şi constitutive ale componenței, sunt schimbările survenite ca rezultat al atentatului criminal asupra obiectului material ocrotit prin legea penală. La rândul său, legătura cauzală reflectă retransformarea cauzei în efect, altfel spus – în consecințele infracțiunii.

În al doilea rând, coraportul dintre obiectul material al infracțiunii şi legătura cauzală se realizează prin intermediul altui semn al laturii obiective a componenței de infracțiune – prin faptă: modalitatea de influențare asupra obiectului material al infracțiunii, aleasă de către subiect (modalitatea atingerii consecințelor care sunt interzise de legea penală), şi determină modalitatea de a acționa sau determină alegerea inacțiunii.

Savantul rus A.H. Трайнин utilizează noțiunea „grad al cauzării”, indicând că „acțiunea omului în calitate de cauză a rezultatului socialmente periculos nu este deloc unilaterală, nu este întotdeauna egală. Dimpotrivă, ea poate să exprime diferite grade ale cauzării, fiind cauză generală, călăuzitoare sau hotărâtoare, ori fiind cauză mai puțin importantă, secundară” [173, p.113]. În viziunea autorului nominalizat, gradul cauzării joacă un rol decisiv în cazul determinării gradului de pericol social al infracțiunii şi al infractorului [173, p.114].

Conceptul „grad al cauzării” de asemenea reflectă legătura dintre obiectul infracțiunii (obiectul material al infracțiunii) şi legătura cauzală în calitate de semn al laturii obiective. Având importanță pentru determinarea gradului de pericol social al faptei, ceea ce în componențele materiale de infracțiune se reflectă prin intermediul consecinței criminale, adică dauna cauzată obiectului, gradul de cauzare în calitate de noțiune specifică anume determinismului cauzal de drept penal, corelează, în reprezentări abstracte, obiectul infracțiunii cu legătura cauzală dintre faptă şi consecință.

Legătura cauzală şi latura subiectivă a infracțiunii. Cauză poate fi percepută de pe poziții teleonomice (în dependență de scop), adică ca fiind o forță determinatoare, ca o motivare. În acest sens, cauza ca forță determinatoare orientată spre acțiune (inacțiune) are în dreptul penal o denumire specială şi este descrisă prin intermediul semnelor facultative ale laturii subiective a componenței de infracțiune. Întrebarea constă în următoarele: motivul sau scopul reflectă determinarea teleonomică (după obiectivul urmărit) în dreptul penal?

Motivul infracțiunii poate fi determinat în felul următor: el este „un imbold intern determinat de anumite necesități şi interese, care generează hotărârea persoanei de a săvârşi o faptă infracțională” [161, p.201]. Scopul infracțiunii este reflectarea imaginară, modelul consecințelor socialmente periculoase, spre a căror realizare tinde persoana care săvârşeşte

infracțiunea” [ibidem, p.204].

Savantul rus H.C. Таганцев, examinând „orientarea voinței spre activitatea practică”, menționează: „Ca moment generator al activității noastre, dorința, obținând forță orientativă, constituie un stimul, motiv, şi ca limită presupusă de conştiința noastră, cu a cărei atingere urmează să se finiseze activitatea prestată, se materializează sub formă de scop al acțiunii” [167, p.465]. În continuare, dânsul susține că scopul întotdeauna constituie o reprezentare, închipuire, care determină voința, adică un motiv general, principal [ibidem, p.753]. Conform acestei din urmă afirmații, autorul ajunge la concluzia că motivul şi scopul sunt „două noțiuni corelative, ...momente ale activității psihice, examinate din două puncte de vedere, ceea ce, de fapt, nu presupune identitatea lor condiționată, ci admite deosebiri în volum şi în gradul specializării” [ibidem, p.465].

B.B. Лунев examinează noțiunile penale de motiv, scop şi imbold ca fiind elemente de bază ale motivării, determinate ca un „factor (proces) subiectiv intern al infracțiunii ce include în sine actualizarea necesității, formarea motivului concret, materializarea motivului în scop, alegerea căilor de atingere a scopului şi prognozarea posibilelor consecințe, luarea deciziei de a acționa, controlul şi corectarea acțiunilor săvârşite în baza motivului prezent şi multe alte momente” [137, p.62].

Reieşind din cele expuse, considerăm că nu există posibilitate de a delimita motivul şi scopul infracțiunii cu referire la determinarea teleonomică: cauza, în calitatea sa de forță generatoare, în cazul dat presupune reflectarea în cadrul categoriei de drept penal a motivării, fără evidențierea aparte a motivului şi scopului.

În Codul de procedură penală al Republicii Moldova se prevede că cauzele care au contribuit la săvârşirea infracțiunii intră în categoria circumstanțelor care urmează a fi dovedite în procesul penal (art.96 alin.(2)). Trebuie să menționăm că termenul „cauzele” utilizat în Codul de procedură penală al Republicii Moldova, după esența sa, presupune anume motivarea, adică motivul ca imbold şi scopul ca model al consecințelor dorite de subiect într-o formă unificată.

În aşa fel, cauzalitatea subiectivă se află în corelație cu cauzalitatea obiectivă în dreptul penal. În această privință suntem absolut de acord cu opinia lui B.H. Кудрявцев, care menționează, pe bună dreptate, că „latura subiectivă a componenței de infracțiune constituie un anumit model al laturii obiective a componenței reflectat în psihicul subiectului” [128, p.147]. Aşa semne facultative ale laturii subiective a componenței de infracțiune, precum motivul şi scopul, care constituie esența determinării teleonomice, sunt posibile, după toate probabilitățile, doar în cazul infracțiunilor intenționate. De aceea, anume la acestea şi ne vom opri. Teoria, iar, la rândul ei, şi activitatea practică de aplicare a normelor de drept penal deosebeşte noțiunile *vinovăție*, *motiv* şi *scop* în vederea atingerii anumitor obiective special determinate. Însă, toate

aceste semne ale laturii subiective luate împreună constituie o idee unică a subiectului infracțiunii, fiind planul lui de acțiune în perspectivă. Analizând modalitățile de atingere a rezultatului dorit, subiectul infracțiunii mai întâi presupune rezultatul dorit, apoi tinde spre atingerea acestuia. Acest rezultat îl constituie consecința socialmente periculoasă, adică efectul în componența construcției teoretice (normative) a legăturii cauzale şi efectul în componența mecanismului cauzării empirice. În continuare, bazându-se pe propriile cunoştințe, pe experiența de viață, pe informația suplimentară, subiectul infracțiunii imaginar şi retrospectiv derulează legătura cauzală – de la efect spre cauză. La etapa dată cauza este o parte componentă a mecanismului cauzării empirice. În continuare, subiectul infracțiunii imaginar construieşte elementele lipsă ale complexului cauzal – completându-l cu idei referitoare la comportamentul ce urmează a fi ales, adică ce acțiuni urmează a fi săvârşite şi de la care urmează a se abține (adică, păstrarea inacțiunii în sensul dreptului penal). Anume în aşa fel este creat „modelul imaginar al laturii obiective în psihicul subiectului", adică sunt modelate **consecința → legătura cauzală → fapta.** Din acest considerent, corelația dintre determinarea teleonomică în cadrul laturii subiective a componenței de infracțiune şi determinarea cauzală în latura obiectivă a componenței de infracțiune este foarte şi foarte strânsă.

Procesele ce derulează în psihicul subiectului pot fi descrise cu ajutorul categoriilor cauzale şi, în genere, pot fi investigate prin prisma categoriilor cauzalității.

Corelația dintre legătura cauzală şi vinovăție în dreptul penal constituie ceea ce savantul Т.В. Церетели a numit „unitate dialectică, realizată în cadrul noțiunii generale a infracțiunii" [178, p.305]. În procesul examinării corelației dintre cauzalitate şi vinovăție este important să nu se admită confundarea sau chiar identificarea acestor noțiuni diferite după esență (atât din punct de vedere obiectiv, cât şi subiectiv). А.А. Пионтковский şi В.М. Киквадзе menționează că „confundarea noțiunilor „legătură cauzală" şi „vinovăție" în dreptul penal poate genera în practică situații de incriminare obiectivă" [178, p.304].

Examinarea detaliată şi minuțioasă a coraportului dintre categoriile de drept penal *legătură cauzală* şi *vinovăție* ne oferă posibilitatea de a trata în mod deosebit vinovăția, apelând la trăsăturile şi caracteristicile legăturii cauzale. Această tratare nu are destinația de a o înlocui pe cea deja existentă; specificul ei constă în faptul că descrie particularitățile subiective ale vinovăției prin prisma categoriei cauzalității. Corelația dintre determinismul subiectiv şi determinismul cauzal obiectiv, expusă mai sus, ne convinge de faptul că o atare tratare este susceptibilă să dea viață la noi postulate cu referire la noțiunea de vinovăție în dreptul penal.

După cum ştim din teoria dreptului penal ce vizează latura subiectivă a infracțiunii, vinovăția este atitudinea psihică, internă a persoanei cu referire la semnele componenței de infracțiune. Urmează să atragem atenția asupra faptului că această atitudine psihică este descrisă

în lege exclusiv cu referire la semnele obiective ale componenței de infracțiune, şi anume: elementul intelectual al vinovăției ne permite să stabilim atitudinea persoanei față de faptă şi față de consecință; elementul volitiv al vinovăției este orientat exclusiv spre consecința infracțiunii (în cadrul componențelor materiale). În cazul determinării formelor vinovăției în Codul penal al Republicii Moldova, termenul „faptă" este utilizat în sens îngust – adică, nemijlocit ca element al laturii obiective a componenței de infracțiune, cu toate că uneori acest termen presupune fapta infracțională privită în totalitate.

Vinovată este recunoscută persoana care a săvârşit, intenționat sau din imprudență, o faptă infracțională. Modalitatea de formulare logică a conținutului vinovăției prin luarea în considerare a atitudinii celui vinovat față de semnele laturii obiective a componenței este respectată doar în cazul formei intenționate a vinovăției. În ce priveşte imprudența ca formă a vinovăției, conținutul acesteia este determinat, în exclusivitate, prin atitudinea subiectului față de consecința socialmente periculoasă; în lege nu se vorbeşte despre perceperea, conştientizarea de către subiect a periculozității sociale a faptei. Teoria completează într-o anumită măsură aceste lacune. Astfel, Н.С. Семернева menționează că în cazul vinovăției sub formă de imprudență subiectul prevede periculozitatea socială a faptei [162, p.192]. В.В. Лунев vine cu propunerea ca „în definiția vinovăției în formă de imprudență... să fie introdusă atitudinea subiectului față de acțiunea (inacțiunea) care a dus la survenirea consecințelor socialmente periculoase" [137, p.48], adică să se indice direct în lege momentul conştientizării de către persoană a periculozității sociale a faptei pe care o săvârşeşte. В.В. Лунев supune, pe bună dreptate, unei critici vehemente definiția formei imprudente a vinovăției, de pe poziția necesității realizării consecutive în lege a principiului incriminării subiective.

Cum putem explica determinarea normativă şi teoretică a noțiunii de vinovăție prin prisma categoriei cauzalității?

Elementul volitiv al vinovăției constă nu în dorința sau în lipsa de dorință, dar în admiterea conştientă sau în atitudinea indiferentă față de cauzarea daunei obiectului infracțiunii. Utilizarea expresiei „cauzare" ne plasează pe terenul noțiunilor deterministice. Însă, mult mai interesant pentru atare analize este elementul intelectual al vinovăției şi componentele sale, deoarece putem observa că există prevederea (neprevederea) cauzării şi conştientizarea complexului cauzal.

Prevederea cauzării – adică, prevederea posibilității sau inevitabilității survenirii consecințelor socialmente periculoase – prin spectrul determinismului cauzal presupune că subiectul dispune de o schemă imaginară, mintală, că are un model al legăturii cauzale, unde în componența complexului cauzal sunt prezente un şir de cauze şi condiții analizate de el, apte să producă genetic efectul.

La aşa concluzii ajunge şi savantul Н.В. Сенаторов, menționând următoarele: „Prin atitudinea psihică față de consecințele socialmente periculoase în psihicul subiectului este reflectat atât caracterul daunei, cât şi procesul de cauzare a acesteia. Ultimul este constituit din acțiunea unui spectru de condiții, fiecare dintre care este necesară survenirii rezultatului... Atitudinea psihică a subiectului infracțiunii față de procesul cauzării daunei cuprinde reflectarea în psihicul acestuia a fiecăreia din condițiile menționate şi din circumstanțele enumerate. Clarificarea atitudinii psihice față de aşa circumstanțe permite să stabilim nu doar prezența sau lipsa vinovăției, dar şi forma şi varietatea ei" [163, p.18].

O atenție deosebită în formularea normativă a vinovăției legiuitorul acordă conştientizării de către subiect a complexului cauzal, altfel spus – perceperii periculozității sociale a acțiunii (inacțiunii) sale, adică perceperii faptului că cauzele şi condițiile respective luate în totalitate sunt apte să dea imbold dezvoltării mecanismului cauzării empirice, care duce la survenirea efectului dorit, sau apte de a nu-l stopa.

Este oare necesară indicarea la perceperea, conştientizarea complexului cauzal (în terminologia investigației noastre) în cazul formulării vinovăției în forma imprudenței, după cum aceasta este propusă şi argumentată de către Н.К. Семернева şi В.В. Лунев? În viziunea noastră, este necesară. Meditațiile asupra viitorului comportament constituie un element esențial al activității psihice a persoanei, şi în sfera de aplicare practică a normelor de drept penal acest moment nu poate fi ignorat.

Referitor la cele expuse *supra*, Alexandru Mariț face unele precizări: „Între raportul cauzal şi vinovăție există o strânsă legătură; numai acțiunile, inacțiunile umane, precedate şi însoțite de anumite stări de conştiință, specifice, care au cauzat urmări prevăzute de legea penală, vor fi luate în considerare. Însă, vinovăția nu se poate identifica cu raportul cauzal. Fapta nu este infracțiune, fiindcă raportul cauzal, deşi existent, nu are semnificație penală, deoarece răspunderea penală este subiectivă şi numai împreună pot atrage răspunderea penală" [47, p.122].

Legătura cauzală şi subiectul infracțiunii. Coraportul dintre legătura cauzală şi subiectul infracțiunii constă în faptul că legătura cauzală este determinată de subiectul infracțiunii, unicul element activ, energic al infracțiunii. Totodată, trebuie să reținem faptul că subiectul infracțiunii nu trebuie confundat cu ceea ce constituie cauza: nici în sensul construcției teoretice a legăturii cauzale (în cadrul căreia cauza este acțiunea sau inacțiunea subiectului), nici în sensul mecanismului cauzării empirice (unde în calitate de cauză figurează, în genere, fapta, evenimentul, care, de regulă, este legat ulterior de subiectul infracțiunii). Aici deosebiri esențiale există între legătura cauzală în cazul acțiunii şi legătura cauzală în cazul inacțiunii subiectului infracțiunii: dacă în cadrul componențelor de infracțiune, săvârşite prin acțiune, legătura cauzală

ca mecanism al cauzării empirice este stabilită de către subiect, care în mod activ selectează modalitatea de atingere a rezultatului dorit, apoi în cazul inacțiunii obligațiunea imputată subiectului de a nu admite anumite consecințe se realizează prin „pauza, stoparea" mecanismului cauzării empirice deja existent. Putem menționa că coraportul dintre legătura cauzală şi subiectul infracțiunii în cazul acțiunii are un caracter subiectiv-obiectiv, iar în cazul inacțiunii, invers – obiectiv-subiectiv. În acelaşi timp, modelarea construcției teoretice a legăturii cauzale depinde esențial de modalitatea apariției mecanismului cauzării empirice. În aşa fel, posibila modalitate a comportamentului subiectului infracțiunii – pasiv, activ sau mixt (îmbinat) – în mod obligatoriu se ia în considerare în procesul construirii componenței de infracțiune. S-ar părea că această afirmație este absolut evidentă, dar ea totuşi este confirmată suplimentar şi de coraportul stabilit între legătura cauzală şi subiectul infracțiunii.

Cu referire la coraportul dintre legătura cauzală şi alte elemente ale componenței de infracțiune ținem să evidențiem şi opiniile expuse în doctrina română de drept penal. În acest context, Gr.Rîpeanu menționează că „actul infracțional, ca act volitiv şi conştient, cuprinde într-un tot indivizibil elementul material şi cel subiectiv; ca urmare, raportul de cauzalitate nu poate fi redus la cauzalitatea fizică dintre acțiune şi inacțiune şi rezultatul produs" [70, p.3].

La rândul său, C.Bulai opinează: „Soluționarea problemei legăturii de cauzalitate, ca element al infracțiunii, implică cercetarea faptei atât sub aspectul manifestării exterioare, cât şi sub acela al proceselor psihice care au stat la baza acestei manifestări" [16, p.138]. Conform altui punct de vedere, deşi se recunoaşte că în penal fenomenul-cauză este un fenomen complex, care nu are doar o latură obiectivă, ci şi una subiectivă, se susține că „existența sau inexistența raportului de cauzalitate nu depinde de împrejurarea că persoana a prevăzut sau nu urmările acțiunii sale, deoarece prevederea ține de vinovăție, de aceea prevederea nu este necesară pentru existența raportului de cauzalitate, care subzistă independent de conştiința omului, în mod obiectiv" [7, p.47].

S-a mai arătat, de asemenea, că „legătura de cauzalitate în săvârşirea infracțiunilor nu se limitează numai la raportul de cauzalitate fizică, ci se întregeşte şi printr-o legătură de ordin psihic, inerentă tuturor manifestărilor umane, dar în cuprinsul laturii obiective această legătură priveşte numai cauzalitatea fizică, adică legătura cauzală dintre acțiunea sau inacțiunea care constituie elementul material al infracțiunii. Celălalt aspect al legăturii de cauzalitate – cauzalitatea psihică – priveşte latura subiectivă şi rezultă totdeauna din constatarea vinovăției, fiindcă voința de a săvârşi o acțiune (comisiune) sau de a se abține de la îndeplinirea unei obligații (omisiune) devine cauza psihică a rezultatului acțiunilor sau omisiunii" [32, p.11].

Ni se pare mai întemeiat acest din urmă punct de vedere. Desigur, nu se poate nega că orice infracțiune are un element material şi un element subiectiv, că aceste două elemente nu sunt

obiectiv independente unul de celălalt – chiar dacă, din considerente metodologice, sunt examinate separat – ci alcătuiesc împreună substanța acelei infracțiuni şi că rezultatul produs este astfel nemijlocit legat, sub aspect cauzal, de amândouă. Dar, în cadrul raportului de cauzalitate, care aparține laturii obiective, fenomenul-cauză nu poate fi examinat separat şi, ulterior, ca o componență a cauzalității psihice, în cadrul verificării existenței vinovăției. Dacă existența vinovăției ar fi examinată şi conformată în operația de stabilire a legăturii de cauzalitate, atunci nu doar că s-ar nesocoti caracterul obiectiv al acesteia din urmă, dar însăşi una din trăsăturile esențiale ale infracțiunii – vinovăția – şi-ar pierde autonomia, înglobându-se în trăsăturile de faptă care prezintă pericol social. Aşadar, după părerea noastră, raportul de cauzalitate trebuie stabilit, în mod exclusiv, între acțiunea sau inacțiunea făptuitorului şi rezultatul survenit, urmând ca numai apoi, după identificarea fenomenului sau fenomenelor-cauza, să se verifice, în cadrul unei operații subsecvente, dacă acțiunea-inacțiunea sau acțiunile-inacțiunile cărora li s-a recunoscut valoarea cauzală au fost comise cu vinovăție şi, pe această bază, să se constate existența sau inexistența răspunderii penale.

3.2. Locul întâmplării în cadrul determinismului şi al incidentului (cazusului) în dreptul penal

În procesul cercetării problemelor referitoare la determinismul cauzal, în literatura de specialitate o atenție deosebită se acordă aşa-numitului incident (cazus). În cadrul determinismului, incidentul necesită întotdeauna o investigare separată şi deosebită. Pe de o parte, negarea totală a incidentului ar duce la aceea că vor fi proclamate aşa teorii ale legăturii cauzale în dreptul penal, care vor face anevoioasă şi dificilă fundamentarea răspunderii penale pentru consecințe neobişnuite. Pe de altă parte, recunoaşterea totală a incidentului ar avea ca efect instituirea unei tendințe de incriminare obiectivă şi de tragere nefundamentată la răspundere penală.

Cercetând teoriile legăturii cauzale în dreptul penal, М.Д. Шаргородский supune criticii una din ele – teoria cauzalității adecvate, subliniind: „Cauza este o condiție, care ***întotdeauna*** generează rezultatul respectiv. Această opinie era recunoscută şi de teoria cauzalității adecvate, ea fiind foarte apropiată teoriei cauzalității exclusive şi incorectă, deoarece duce la *negarea cauzalității în cazul incidentului*” [179, p.98].

Apare întrebarea: este oare posibilă o aşa formulare, precum: „negarea cauzalității în cazul incidentului?”. De asemenea, de ce apare problema incriminării, imputării în cazul aşa-zisei cauzări incidentale a daunei? În continuare vom încerca să găsim răspunsul la aceste întrebări.

După cum s-a menționat anterior, în procesul perceperii mediului înconjurător omul reiese, de obicei, din recunoaşterea categoriei cauzalității, conform căreia nu există fapte, evenimente,

fenomene fără cauză, precum nu există nici fapte, evenimente, fenomene fără efect. Tot ceea ce se numeşte „întâmplare”, sau ceea ce îi este similară ei, este doar aceea a cărei cauză nu o putem stabili, fiindcă nu avem suficiente cunoştinţe despre construcţia lumii. Noţiunea „întâmplare” aparţine interdeterminismului, adică se află în sfera negării determinismului, la general. De aceea, în limitele metodologice ale cauzalităţii „întâmplarea” nu există, motiv din care a vorbi despre ea în limitele respective nu are sens.

Însă, în sfera dreptului penal întâmplarea sau, mai precis, incidentul (cazusul) are o cu totul altă importanţă, care nu poate fi ignorată. Iată cum este definită noţiunea de incident în literatura de specialitate:

1) incident – acţiune întâmplătoare, care (spre deosebire de cea intenţionată sau imprudentă) dispune de semnele exterioare ale unei fapte socialmente periculoase, însă este lipsită de elementul vinovăţiei şi, respectiv, nu atrage după sine survenirea răspunderii juridice; incidentul urmează a fi delimitat de forţa majoră [85, p.244];

2) incident – eveniment care nu depinde de voinţa persoanei, din care considerent nu poate fi prevăzut în condiţiile respective [181, p.174];

3) incident – caz de cauzare a daunei fără de vinovăţie, ce se caracterizează fie prin lipsa deplină a criteriului obiectiv şi subiectiv al neglijenţei criminale, fie prin lipsa unuia dintre acestea [162, p.195];

4) incident – situaţie ce exclude răspunderea penală, prezentă atunci când omul nu era obligat sau nu putea să prevadă posibilitatea survenirii consecinţelor socialmente periculoase ale acţiunii sau inacţiunii sale [94, p.130].

Aceste definiţii puţin se deosebesc unele de altele, toate recunoscând în calitate de trăsături de bază ale incidentului următoarele momente:

1) în faptă se conţin semnele obiective ale infracţiunii;

2) în faptă se conţin semnele subiective ale infracţiunii.

Mai mult ca atât, incidentul este cercetat şi examinat întotdeauna cu ocazia expunerii laturii subiective a componenţei de infracţiune: menţiuni cu referire la incident în cazul examinării semnelor obiective ale componenţei nu putem găsi, iar noţiunea de întâmplare se atribuie la caracteristicile obiective ale realităţii ce ne înconjoară.

Acum devine evident coraportul dintre definiţia indeterministă a „întâmplării” şi definiţia incidentului în sensul dreptului penal. Determinismul, de fapt ca şi contrariul acestuia – indeterminismul, are de-a face cu realitatea obiectivă, cu anumite caracteristici obiective. Cauzalitatea este examinată ca un proces obiectiv firesc de generare genetică a unui fapt, eveniment prin intermediul unei cauze externe. Incidenţa, din punctul de vedere al dreptului penal, reprezintă construcţia uneia din varietăţile cauzării daunei fără de vinovăţie, în cadrul

căreia persoanei îi lipseşte în totalitate previziunea cauzării şi conştientizarea complexului cauzal. Anume din acest considerent se evidențiază în mod deosebit că incidentul urmează a fi delimitat de forța majoră, deoarece în cazul forței majore este viciat elementul din cadrul laturii obiective, iar în cazul incidentului sunt viciate elementul intelectual şi cel volitiv ale laturii subiective a componenței de infracțiune [84[2], p. 24].

În acest context ne referim şi la opinia penalistului român Matei Basarab, care menționează că „întâmplarea nu poate fi confundată cu cazul fortuit, deoarece ea este obiectivă, petrecându-se în planul existenței, al realității, pe când cazul fortuit ține de prevedere, având loc în planul cunoaşterii" [10, p.103-104].

Răspunsul la întrebările înaintate anterior rezidă în următoarele. Formularea „negarea cauzalității în cazul incidentului" este discordantă şi contradictorie din interior, deoarece recunoaşterea cauzalității în calitate de categorie exclude, la general, discuțiile despre o oarecare întâmplare obiectivă. Problema imputării, învinuirii în situația aşa-numitei cauzări din întâmplare, adică a incidentului, apare deoarece sunt confundați termeni specifici diferitelor domenii de cercetare: determinismul metodologic cauzal, care neagă întâmplarea, şi dreptul penal, unde întâmplarea, denumită incident, are importanță proprie, determinată de procesele subiective care se desfăşoară în psihicul persoanei, în fapta căreia sunt întrunite doar semnele exterioare ale componenței de infracțiune. Problema imputării, învinuirii în situația cauzării daunei din întâmplare urmează a fi înaintată nu în cazul examinării laturii obiective a componenței de infracțiune şi, în particular, a legăturii cauzale, ci în cazul examinării problemelor legate de vinovăție.

În situația incidentului, latura obiectivă a componenței de infracțiune nu este viciată, legătura cauzală în calitatea sa de mecanism al cauzării empirice şi în calitatea sa de construcție teoretică este prezentă, precum este prezentă şi fapta în formă de acțiune (inacțiune) şi, respectiv, consecințele socialmente periculoase. Însă, este bine cunoscut faptul că numai prezența în cadrul faptei a tuturor semnelor componenței de infracțiune ne permite să vorbim despre răspunderea penală a făptuitorului.

Printre problemele centrale ale teoriei cauzalității se află şi relația cauzalității cu necesitatea şi întâmplarea. În acest context vom menționa că raportul dintre cauzalitate şi necesitate urmează a fi abordat pe două planuri:

1) în primul rând (în sens larg), întrucât fenomene acauzale nu există, relația cauzală fiind universală, rezultă că orice cauză are cu necesitate un efect şi orice efect are o cauză;

2) pe lângă constatarea că orice efect are o cauză, experiența milenară a omenirii a pus în evidență şi faptul că efecte identice sunt produse de cauze identice, în condiții identice; însă, luând în considerare inexistența în realitate a identității absolute, vom constata prezența unei

permanente variabilități (mai sensibile sau mai puțin sensibile). Astfel, cauze asemănătoare produc efecte asemănătoare, în condiții asemănătoare [46, p.205-206].

3.3. Teoria adecvată a legăturii cauzale în dreptul penal

În știința dreptului penal sunt întâlnite multiple opinii cu referire la esența legăturii cauzale și rolul acesteia în dreptul penal. Aceste opinii, expuse logic și conceptual, constituie teoriile de drept penal ale legăturii cauzale. Nu este necesar să ne oprim aici asupra esenței acestor teorii în parte, deoarece lor le sunt consfințite un spectru larg de lucrări în domeniul vizat.

Anterior, am expus una din clasificările teoriilor legăturii cauzale în dreptul penal, propusă de savantul В.Б. Малинин. În lucrarea de față nu este susținută sau argumentată o careva anumită teorie din cadrul celor cu referire la legătura cauzală, deoarece, în primul rând, în cea mai mare parte aceste teorii tratează aproape similar noțiunea de legătură cauzală; în al doilea rând, se pare a fi corect ca oricare cercetare să fie fundamentată pe ideea relativismului metodologic, elaborată și dezvoltată de către П.Фейерабенд [176]. Mai mult ca atât, în studiile juridice metodologice din trecut de asemenea se observă o trecere a științei juridice de pe pozițiile metodologiei monice pe pozițiile pluralismului metodologic [169]. Acest postulat pare a fi corect atât pentru investigațiile generale, cât și pentru cele de specialitate. În ce privește cercetările realizate în cadrul acestei teze de doctorat, ele sunt chemate să explice esența noțiunilor consolidate de drept penal prin prisma determinismului cauzal, iar rezultatele atinse pot fi aplicate cu referire la oricare din teoriile existente ale legăturii cauzale în dreptul penal.

Însă, cu referire la teoria legăturii cauzale adecvate în dreptul penal am dori să expunem anumite opinii și să formulăm unele concluzii, deoarece, în pofida dominației teoriei ***conditio sine qua non***, în anumite situații *de facto* se aplică în mod echivoc anume teoria cauzalității adecvate.

Teoria cauzalității adecvate (teoria legăturii cauzale adecvate) a apărut la sfârșitul secolului XIX, fiind elaborată de germanul J.Kries, care scria: „Fiecare fapt, eveniment, care survine *de facto*, este un rezultat obligatoriu al condițiilor care i-au premers” [142, p.53].

Probabilitatea, după J.Kries, are un caracter exclusiv subiectiv și presupune că unui oarecare subiect nu-i sunt cunoscute toate, fără excepție, circumstanțele, fiindcă dacă sunt cunoscute toate circumstanțele premergătoare (care constituie cauza), atunci putem vorbi nu despre probabilitate, dar despre inevitabilitatea survenirii unei anumite consecințe (rezultat). În studiul său J.Kries a divizat noțiunea de probabilitate și noțiunea de posibilitate, reducând probabilitatea la o cunoaștere cauzală subiectivă, iar posibilitatea – la opiniile obiective cu privire la survenirea rezultatului. Probabilitatea unanim recunoscută, sau posibilitatea obiectivă a

apariției faptei reflectă răspândirea cunoştinţelor cu referire la condițiile generale ale survenirii acesteia. Comentând opiniile lui J.Kries, В.Б. Малинин menționează: „Posibilitatea obiectivă are în calitate de premisă volumul de cunoştinţe cu privire la legăturile tipice dintre fapte şi fenomene. De aceea, în fiecare situație concretă de examinare a prezenței legăturii cauzale... este necesar a clarifica dacă condiția dată poate să contribuie, la general, la survenirea unui anumit fapt, fenomen... Acolo unde nu există această legătură tipică între condiție şi rezultatul survenit, unde condiția doar datorită particularităților individuale ale acestui caz concret a dus la survenirea rezultatului examinat, acolo lipseşte legătura cauzală adecvată dintre ele” [142, p.54]. J.Kries presupunea că subiectul nu poate fi responsabil pentru consecințele neadecvate (întâmplătoare) ale comportamentului său: el a contrapus rezultatul adecvat „cauzării întâmplătoare, neadecvate şi efectului întâmplător” [178, p.97].

Teoria legăturii cauzale adecvate include:

1) teoria subiectivă a cauzalității adecvate (J.Kries);

2) teoria obiectivă a cauzalității adecvate (unul din reprezentanții acestei teorii fiind savantul Riumelin).

Teoriile adecvate ale cauzării, atât cea subiectivă, cât şi cea obiectivă, au fost supuse unei critici vehemente în literatura de specialitate din domeniul dreptului penal. Aşa, de exemplu, savantul Т.В. Церетели menționează că teoria cauzalității adecvate, oferind formule elastice, pe de o parte, fundamentează limitarea răspunderii penale, iar, pe de altă parte, permite a extinde nejustificat limitele răspunderii penale [178, p.97]; mai mult decât atât, „nu dispunem de criterii ştiințifice verificate în vederea aplicării acestei teorii în practică” [ibidem].

Teoria subiectivă a cauzalității adecvate, adusă până la o finalitate logică, presupune tragerea subiectului la răspundere penală, în exclusivitate, pentru infracțiuni intenționate (deoarece este necesară perceperea adecvată de către subiect a rezultatului survenit; la rândul său, perceperea adecvată constituie o posibilitate obiectivă a survenirii rezultatului) şi ignoră, în sensul răspunderii penale, cazurile utilizării de către subiect a cărorva anumite calități atipice ale obiectului atentatului (ale entității materiale, ale părții vătămate).

În ce priveşte teoria obiectivă a cauzalității adecvate, acesteia îi este specific că soluționarea problemei cu referire la existența legăturii cauzale (adecvate sau neadecvate; cu alte cuvinte, referitor la acuzare sau la imposibilitatea de a învinui) este lăsată la latitudinea instanței de judecată.

Oricum, fiind supusă criticilor vehemente şi recunoscută nu pe deplin întemeiată, teoria legăturii cauzale adecvate este aplicată în anumite situații. Aceste situații sunt relatate în dispoziția articolului legii penale, când la descrierea laturii obiective (şi anume – a consecințelor infracțiunii) se menționează următoarele: „dacă această faptă... ar fi putut duce la cauzarea

daunei”.

În procesul examinării unor aşa categorii de dosare instanţele de judecată urmează să stabilească dacă putea fapta respectivă să genereze cauzarea daunei, fundamentându-şi concluziile anume pe reprezentările cu privire la rezultatele tipice ale unor asemenea fapte, adică – pe prevederile teoriei cauzalităţii adecvate (teoria obiectivă a cauzării adecvate). Rezolvarea problemei cu referire la un aşa gen de legătură cauzală, cu luarea în considerare a legităţii şi relativităţii legăturii cauzale, prin alte metode şi varietăţi este imposibilă. De aceea, concluzia că această faptă ar fi putut cauza dauna este fundamentată anume pe cunoştinţe adecvate, tipice şi unanim recunoscute cu privire la evoluţia legăturii cauzale şi survenirea rezultatului. Respectiv, concluzia nu trebuie să ia forma unei opinii subiective referitoare la probabilitate, ceea ce J.Kries denumea ca fiind „cauzare întâmplătoare” şi „efect întâmplător”.

Nu putem vorbi că diferitele teorii ale legăturii cauzale în dreptul penal presupun perceperea şi tratarea diferită a categoriei cauzalităţii, cu toate că există un spectru variat de deosebiri între aceste teorii şi interpretări. Esenţa cauzalităţii, în calitatea sa de categorie generală şi fundamentală, rezidă în aceea că nu există fapte, fenomene fără cauză şi fără consecinţe (efecte). În acelaşi timp, reieşind din sensul unic al perceperii cauzalităţii, teoriile legăturii cauzale în dreptul penal diferă într-o anumită măsură după conţinut. Aceasta se explică, exclusiv, prin faptul că toate aceste teorii tind spre cristalizarea unei construcţii a legăturii cauzale la maximum acceptabilă pentru întregul drept penal.

Trebuie să atragem atenţia şi asupra faptului că legătura cauzală în cazul cercetării şi examinării în judecată a infracţiunilor cu o componenţă materială, sancţionate de legea penală prin indicarea în dispoziţie a consecinţelor ce pot surveni, infracţiuni care nu au o latură obiectivă complexă, prin indicarea circumstanţelor suplimentare, se stabileşte, cu preponderenţă, în baza datelor obţinute prin intermediul expertizei judiciare cu trimitere la ştiinţele naturii.

Astfel, să luăm, de exemplu, dispoziţia de la art.145 alin.(1) din C. pen. RM – omorul unei persoane. Potrivit regulilor logicii normative, interdicţia este instituită asupra săvârşirii oricărei acţiuni (inacţiuni) care ar duce la survenirea consecinţei interzise. Se pare că, în situaţia determinării construcţiei teoretice a legăturii cauzale ca semn al laturii obiective, chestiunea de bază ţine de determinarea momentului referitor la mecanismul cauzării empirice, după care, prin intermediul stabilirii faptei ca element al complexului cauzal, este restabilită întreaga latură obiectivă a componenţei de infracţiune.

Un anumit grad de complexitate prezintă problema referitoare la construcţia teoretică a legăturii cauzale în dispoziţiile legii penale a Republicii Moldova ce vizează infracţiuni cu o latură obiectivă complexă în prezenţa semnelor suplimentare. Aşa, de exemplu, cum urmează a fi soluţionată întrebarea cu privire la legătura cauzală în dispoziţia de la lit.m) alin.(2) art.145 din

C. pen. RM (omorul intenționat, săvârşit prin mijloace periculoase pentru viața sau sănătatea mai multor persoane) sau, altfel spus: de pe ce poziții este apreciată modalitatea „prin mijloace periculoase pentru viața sau sănătatea mai multor persoane”? În literatura de specialitate întâlnim două varietăți ale modalității de determinare a „mijloacelor periculoase pentru viața sau sănătatea mai multor persoane”. Prima – prin „armele şi mijloacele cu ajutorul cărora a fost comisă crima de omor” [87, p.121-122]. Această modalitate, varietate de determinare a criteriului vizat, se prezintă a fi incompletă, nefundamentată: explicația este că indicarea la mijloacele şi armele de comitere a infracțiunii nu reflectă de la sine legătura dintre recunoaşterea modului de comitere a omorului ca fiind periculos pentru viața sau sănătatea mai multor persoane şi reala periculozitate socială a faptei comise. Utilizarea armelor şi mijloacelor ce prezintă pericol pentru viața sau sănătatea mai multor persoane şi periculozitatea socială a faptei se află în dependență funcțională reciprocă, adică au un anumit determinativ comun, însă, de sine stătător, cu necesitate nu determină cauzalitatea şi periculozitatea. Mai mult ca atât, utilizarea anumitor arme sau mijloace nu vorbeşte nemijlocit despre faptul că a persistat pericolul iminent pentru viața sau sănătatea mai multor persoane.

Din acest considerent, este mult mai utilă utilizarea altui concept: mijloacele periculoase pentru viața sau sănătatea mai multor persoane constituie „o modalitate de cauzare a morții, care, pe lângă victima determinată, prezintă un pericol real şi pentru viața altor persoane” [162, p.57]; altfel spus, determinăm modalitatea prin a expune posibilitatea cauzării prejudiciului caracteristic legăturii cauzale. Un atare procedeu de determinare vizează nemijlocit esența pericolului social al modalității de realizare a actului de omor.

Printr-o atare formulare a dispoziției legii penale, complicată şi completată prin semne suplimentare, chestiunea cu privire la legătura cauzală nu mai poate fi cercetată cu utilizarea datelor altor ştiințe, care nu au un caracter juridico-penal. În situația dată, este pe deplin posibil a se vorbi despre construcția teoretică normativă specială a legăturii cauzale în dreptul penal, adică despre o construcție specială utilă pentru soluționarea chestiunilor ştiințifico-practice din domeniul dreptului penal. Într-adevăr, chestiunea referitoare la periculozitatea socială a modalității omorului se soluționează pornind de la faptul dacă a persistat un pericol real pentru viața altor persoane, în afara victimei, persoană strict determinată. Aici este examinat mecanismul cauzării empirice, care a fost declanşat de către infractor; mai apoi, prin intermediul operațiunilor logice, este soluționată întrebarea juridică: a prezentat oare acest mecanism al cauzării empirice un pericol real pentru viața altor persoane, în afară de victima determinată, selectată? Dacă răspunsul este pozitiv, atunci răspunderea penală urmează să survină în baza normei respective a legii penale. Modalitățile stabilirii legăturii cauzale, după cum s-a menționat anterior, sunt furnizate dreptului penal de către regulile logice ale inducției, însă acestea nu țin de

o anumită ştiinţă, diferită de cele juridice, ci sunt doar o modalitate de a gândi, a cugeta. În acelaşi timp, nu poate fi negat nici faptul că modalitatea de gândire, cugetare poate figura şi în calitate de ştiinţă de sine stătătoare. Anume în baza criteriilor juridice, adică în baza cercetării construcţiei juridico-penale a legăturii cauzale în procesul de cercetare şi examinare în judecată a cauzelor penale prevăzute de art.145 alin.(2) lit.m) din C. pen. RM se stabileşte „periculozitatea pentru viaţa sau sănătatea mai multor persoane". De asemenea, la soluţionarea acestei întrebări pot fi utilizate şi criteriile teoriei obiective a cauzării adecvate.

În aşa fel, în ştiinţa dreptului penal şi în activitatea practică a organelor de drept există destul loc şi pentru teoria legăturii cauzale adecvate. Regulile metodice prevăzute de alte teorii ale legăturii cauzale, care sunt respinse şi recunoscute ca incorecte în cazul studierii legăturii cauzale în dreptul penal, ca argument fiind adusă *conditio sine qua non,* îşi găsesc reflectare în anumite dispoziţii ale normelor legii penale şi în practica aplicării acestora. Sub rezerva luării în considerare a exemplelor expuse, este necesar a recomanda studierea construcţiei legăturii cauzale şi a posibilelor mecanisme ale cauzării empirice cu referire la fiecare articol din Partea Specială a Codului penal.

În ce ne priveşte, considerăm că pentru determinarea fenomenului sau fenomenelor-cauză ar fi mai exactă şi mai utilă (deşi nu perfectă) aşa-numita teorie a condiţiei – *sine qua non.*

Potrivit acestei teorii, orice condiţie, care nu poate fi legată de rezultatul produs, trebuie considerată ca fiind o cauză a acestuia, dacă a contribuit – indiferent în ce măsură – la producerea lui.

În alţi termeni, toate condiţiile care au o oarecare legătură cu rezultatul survenit sunt considerate cauze ale acestui rezultat – sunt echivalente cu cauzele – dacă au avut o contribuţie, oricât de modestă, la producerea lui. Singura cerinţă impusă în acest sens fiecăreia în parte – pentru a i se recunoaşte valoarea cauzală – este că fără ea rezultatul respectiv să nu se fi produs.

Pentru a se stabili care condiţii – din ansamblul celor avute în vedere – au fost *sine qua non,* se foloseşte, practic, procedeul eliminării, ipotetice şi succesive, a fiecărei condiţii, spre a se verifica, în legătură cu fiecare în parte, dacă în lipsa ei rezultatul s-ar fi produs sau nu.

În cazul în care se va constata că, fără acea condiţie, rezultatul n-ar fi survenit, atunci aceasta va fi socotită cauză a acelui rezultat.

În situaţia în care, dimpotrivă, se va ajunge la concluzia că rezultatul s-ar fi produs chiar şi fără condiţia luată în considerare, atunci acea condiţie nu poate fi echivalentă unei cauze şi trebuie exclusă din antecedenţa cauzală.

În contextul expunerii teoriei legăturii cauzale adecvate în dreptul penal, ţinem să evidenţiem şi momentul că raportul de cauzalitate se întrerupe atunci când, pe parcursul desfăşurării procesului cauzal, intervine o energie independentă care produce ea însăşi rezultatul.

O acțiune sau inacțiune poate fi considerată una dintre condițiile rezultatului survenit doar în măsura în care a contribuit la producerea acelui rezultat, chiar dacă între ea şi urmarea produsă există o cât de mică legătură.

Această legătură necesară este însă frântă atunci când între acea acțiune sau inacțiune şi rezultatul considerat s-a interpus o energie independentă care, prin intervenția sa, a generat ea însăşi, singură şi împreună cu altele ce i-au succedat, acel rezultat [29, p.167].

Edificator în acest sens este exemplul prezentat de savantul român V.Dongoroz, în care o persoană, fiind lovită de alta, fuge şi, în timp ce traversa regulamentar strada, este accidentată şi lovită de un autovehicul, prin nerespectarea regulilor de circulație. Fiind consultată de un medic, acesta stabileşte că victimei, deşi grav rănită, nu îi este pusă în pericol viața şi îi permite să se întoarcă acasă, putând să consume orice aliment; ea însă consumă un aliment alterat, se intoxică în mod grav şi încetează din viață după câteva ore [31, p.229].

În această succesiune de condiții care preced rezultatul letal, legătura cu aceasta din urmă s-a rupt din momentul în care victima a consumat alimentul alterat, aşa încât în sarcina celui care a aplicat lovituri şi a conducătorului auto imprudent se vor putea reține numai infracțiunile de lovire şi, respectiv, de vătămare corporală din culpă.

3.4. Categoria cauzalității şi construcția teoretică a legăturii cauzale în componențele formale de infracțiune

În ştiința contemporană a dreptului penal, chestiunea referitoare la legătura cauzală în infracțiunile cu o componență formală este rezolvată în felul următor: semn obligatoriu al laturii obiective a componenței formale de infracțiune îl constituie doar fapta, în formă de acțiune sau inacțiune. Urmările prejudiciabile sancționate în componențele formale de infracțiune lipsesc, deoarece pedepsibilă este doar fapta. Respectiv, este lipsă şi semnul legăturii cauzale în cadrul laturii obiective a unor aşa componențe de infracțiune.

Divizarea componențelor de infracțiune în materiale şi formale în ştiința dreptului penal astăzi nu este pusă la îndoială. În anii ’50 ai secolului trecut această clasificare stârnea obiecțiile mai multor savanți. Aceste obiecții țineau, în primul rând, de însăşi denumirea şi, în al doilea rând, de esența clasificării.

În particular, un oponent, adversar al componențelor formale, în dependență de esența acestora, a fost savantul А.Н. Трайнин.

Referitor la posibilitatea existenței componențelor de infracțiune „fără de consecințe”, altfel spus – „formale”, А.Н. Трайнин menționează: „A atenta înseamnă întotdeauna a cauza, a pricinui într-o formă sau alta şi într-o anumită măsură o anumită daună obiectului... Obiectul

invulnerabil al atentatului criminal se contrazice singur pe sine" [173, p.86; 106, p.16]. Fundamentându-şi concepțiile pe o premisă, corectă după esență şi dovedită de el însuşi, cu referire la prezența corelației strânse dintre obiectul atentatului criminal şi survenirea consecinței socialmente periculoase, A.H. Трайнин ajunge la concluzia că separarea componențelor formale de infracțiune nu este fundamentată, fiind lipsită de sens. În aşa fel, chestiunea cu privire la legătura cauzală în cadrul infracțiunilor cu o componență formală decade, iar „afirmația că în cadrul unui grup de aşa-numite infracțiuni cu o componență formală legătura cauzală lipseşte subminează principiul general şi de o mare importanță al justiției – tragerea persoanei la răspundere doar în cazul prezenței în cadrul celor comise a tuturor elementelor şi semnelor componenței de infracțiune" [106, p.118].

Deoarece corectitudinea şi fundamentarea clasificării componențelor de infracțiune în formale şi materiale nu este pusă la îndoială în studiul nostru, logica conceptelor savantului A.H. Трайнин, care vede cauzalitatea în toate componențele, fără excepție, negând inexistența acesteia în componențele formale, aici nu poate fi acceptată. Totodată, întrebarea cu privire la legătura cauzală în infracțiunile cu o componență formală necesită o investigație specială, deoarece, declarând cauzalitatea ca fiind o categorie generală, vom genera o contradicție internă, dacă vom recunoaşte că pentru anumite componențe de infracțiune (materiale, formale, reduse) legătura cauzală nu este un semn obligatoriu.

Este bine cunoscut că structura, construcția componenței materiale de infracțiune presupune existența a trei semne obligatorii ale laturii obiective:

1) fapta, în formă de acțiune sau inacțiune;

2) consecințele, sub formă de rezultatul socialmente periculos;

3) legătura cauzală dintre ele.

Însă, construcția componenței formale a infracțiunii presupune doar existența a unui singur semn al laturii obiective: fapta în formă de acțiune sau inacțiune. După cum menționează B.H. Кудрявцев şi С.Г.Келина, consecințele unor aşa infracțiuni fie că se prezumă, fie că survin nu în toate cazurile, sau nu au caracter material, de aceea nu pot fi stabilite prin intermediul mijloacelor procesuale [129, p.160].

Т.В. Церетели evidențiază următoarele motive normative ale construirii, materializării componențelor formale:

1) consecința survine inevitabil prin comiterea unei fapte determinate, de aceea acestea sunt, practic, *de facto*, inseparabile una de cealaltă;

2) una şi aceeaşi faptă poate cauza variate consecințe infracționale, considerent din care este dificil a concretiza aceste consecințe;

3) relația socială protejată are o importanță atât de mare, încât se consideră că nu putem

aştepta survenirea daunei evidente pentru a lega de acest moment consumarea faptei socialmente periculoase; de aceea, sancționabilă este însăşi săvârşirea faptei, care ar prezuma fie şi o posibilitate îndepărtată de survenire a daunei [178, p.65-66].

Astfel, s-ar părea că, deoarece sunt lipsă consecințele necesare, nu există, în genere, necesitatea de a vorbi despre legătura cauzală: această întrebare nu este soluționată, deoarece decade de la sine. În acest context, М.И. Ковалев şi П.Т. Васьков menționează: „În cazul infracțiunilor formale obiectului atentatului îi poate fi cauzată o daună sau poate fi creat pericolul cauzării unei aşa daune. Însă, trăsătura de bază a acestei categorii de infracțiuni ține de faptul că consecințele şi, respectiv, legătura cauzală între ele şi acțiunile socialmente periculoase ale învinuitului nu constituie semne ale componenței de infracțiune" [106, p.13]. Anume această legătură, făcută prin termenul „respectiv", şi constituie acea greşeală logică în cazul concluziei că în componențele formale lipseşte legătura cauzală, concluzie formulată în temeiul lipsei consecințelor socialmente periculoase.

Este necesar a delimita noțiunile „infracțiune" şi „componență de infracțiune". Componența de infracțiune reprezintă o construcție ştiințifică ideală, care reflectă trăsăturile esențiale ale faptei socialmente periculoase (în sens larg al cuvântului). Infracțiunea, însă, constituie un fapt materializat în exterior, existent, un obiect al ştiinței dreptului penal. În conformitate cu procesul logic al criminalizării unei anumite fapte, inițial este evidențiat obiectul care necesită protecție din partea dreptului penal. Aceasta este o cerință generală pentru orice obiecte, materiale şi imateriale, protejate de legea penală, ca de exemplu: pentru obiectul – relațiile sociale din domeniul protecției vieții şi sănătății persoanei (infracțiunea – omorul; componență materială), pentru obiectul – relațiile sociale din domeniul proprietății (infracțiunea – furtul; componență materială), pentru obiectul – relațiile sociale din domeniul drepturilor politice, de muncă şi altor drepturi constituționale ale cetățenilor (infracțiunea – încălcarea drepturilor cetățenilor; componență formală) etc. În continuare, consecutiv (pentru fiecare element în parte) este construită componența şi, în dependență de faptul dacă consecințele pot fi procesual stabilite, dacă au o expresie materială etc., componența devine materială sau formală. Infracțiuni fără consecințe, după cum este unanim recunoscut, nu există. Întrebarea constă doar în aceea dacă sunt incluse sau nu consecințele în semnele obligatorii ale componenței de infracțiune. În infracțiunile, materializate în legea penală pe calea construirii componenței formale, consecința socialmente periculoasă, care, în mod evident, survine, nu este inclusă în semnele obligatorii ale componenței. Însă, de la sine, aceasta nu neagă prezența unei corelații strânse între criminalizarea faptei şi obiectul infracțiunii anume prin evidențierea daunei, pe care o anumită faptă o aduce obiectului ce necesită protejare din partea legii penale. Astfel, nu consecințele exprimate material constituie esența „rezultatului" infracțiunii cu o

componență formală, ci stabilirea normativă a circumstanței că printr-o anumită faptă concretă unui anumit obiect i se cauzează o daună determinată.

Şi în continuare: cauzalitatea, în calitatea sa de categorie universală a tabloului lumii contemporane, persistă în toate faptele, evenimentele, fenomenele care sunt legate intern, în mod genetic, adică corelate într-un aşa mod, încât fapta, fenomenul, evenimentul *A* generează fapta, fenomenul, evenimentul *B.* Unele evenimente, fenomene într-adevăr sunt generate de fapte, însă nu sunt incluse în cadrul componenței de infracțiune în calitate de semn obligatoriu – consecințe. *Fapta, evenimentul, fenomenul A*, în calitate de cauză, atât în componențele materiale de infracțiune, formale, cât şi în cele reduse, având un semn genetic, deja conține în sine posibilitatea survenirii unui anumit rezultat (al *faptei, evenimentului, fenomenului B*), care, în acelaşi timp, datorită unor motivații practice, nu este inclus în categoria semnelor obligatorii (în calitate de consecință).

Lipsa necesității de a dovedi pricinuirea daunei (şi, respectiv, prezența legăturii cauzale) în componențele formale de infracțiune (necesitate determinată nu de cerințele legislației procesuale, dar de influența componenței de infracțiune asupra determinării cercului de circumstanțe ce urmează a fi dovedite) nu poate nega existența unei anumite legături cauzale, deoarece, după cum s-a stabilit, criminalizarea faptei este legată, în primul rând, de necesitatea de a proteja obiectul, nu însă de interdicția generală a faptei ca esență.

Astfel, dacă am recunoaşte universalitatea cauzalității şi înrădăcinarea ei, în totalitate, în cauză (dar nu independența acesteia), apoi putem formula concluzia, conform căreia categoria cauzalității este evident prezentă în cadrul componențelor formale de infracțiune.

În mai multe cazuri, în dispozițiile articolelor cu o componență formală de infracțiune (ca, de exemplu, art.171 C. pen. RM) chiar este direct prezentă legătura cauzală, ea urmând a fi dovedită.

Însă, uneori, pentru a învinui subiectul în cazul unei componențe formale, organul de urmărire penală, instanța de judecată urmează să stabilească dacă ar fi putut fapta să condiționeze pricinuirea daunei; cu alte cuvinte, să soluționeze chestiunea referitoare la prezența legăturii cauzale (*potențiale, nerealizate*) în cadrul componenței de infracțiune, formale după construcție. După cum am menționat pe parcurs, în situația dată, pentru soluționarea întrebării referitoare la legătura cauzală, urmează a fi utilizate tezele teoriei cauzalității adecvate.

Este necesar să atragem atenția şi asupra faptului că uneori putem întâlni şi construcții formal-materiale ale componențelor de infracțiune. În opinia lui В.В. Лунев, componențele de infracțiune sunt materiale numai atunci când au dus la survenirea reală a daunei; atunci, însă, când fapta doar ar fi putut avea drept consecință cauzarea de daune, componența infracțiunii reale rămâne a fi formală. Totodată, în situația respectivă, stabilirea legăturii cauzale constituie o

necesitate obligatorie [137, p.293]. Acest moment urmează a fi luat în calcul şi în cazul componenţelor formal-reduse de infracţiune.

3.5. Cazul particular al divizării categoriei cauzalităţii, al construcţiei teoretice a legăturii cauzale şi al mecanismului cauzării empirice

a) Particularităţile mecanismului cauzării empirice şi particularităţile construcţiei teoretice a legăturii cauzale în componenţele de infracţiune săvârşite prin inacţiune. Mecanismul cauzării empirice este prezent în toate infracţiunile şi ar fi incorect a-l ignora în cazul analizei componenţei de infracţiune. Pe exemplul cauzelor penale concrete putem examina mecanismul cauzării empirice, care duce la consecinţe socialmente periculoase fixate în dispoziţia articolelor din Partea Specială a Codului penal al Republicii Moldova.

Infracţiunea prevăzută la art.162 C. pen. RM – Neacordarea de ajutor unui bolnav – are o componenţă, în latura obiectivă a căreia fapta este exprimată în forma inacţiunii pure [20]. Teoreticianul С.В. Бородин menţionează, corect, că „pentru survenirea răspunderii penale trebuie să survină consecinţele indicate în lege, cauzal legate de neacordarea ajutorului” [87, p.190].

Legătura cauzală dintre consecinţele infracţionale şi fapta de neacordare de ajutor (adică, fapta în formă de inacţiune), evidenţiată de către С.В. Бородин, se prezintă, în special, în calitate de construcţie teoretică specială de drept penal a legăturii cauzale; altfel spus, inacţiunea infracţională aici nu „cauzează, pricinuieşte” în acelaşi sens în care „cauzează, pricinuieşte” acţiunea. Aceasta, însă, nu neagă legătura cauzală generată de o cauză pasivă. Acţiunea cauzează în sensul că determină apariţia mecanismului cauzării empirice, creează cauza naturală, firească, în sensul acordat acesteia de ştiinţele naturii. Inacţiunea, în calitate de categorie excepţională de drept penal în sensul neîndeplinirii celor necesare, intră în componenţa complexului cauzal, care determină survenirea consecinţelor periculoase indicate în lege. În această situaţie, cauza obiectivă, aşa cum aceasta este tratată de ştiinţele naturii, este premergătoare în timp inacţiunii persoanei obligate.

Specificul mecanismului cauzării empirice constă în faptul că în cazul inacţiunii el apare; respectiv, acest mecanism, urmează a fi analizat mult mai devreme decât construcţia teoretică a legăturii cauzale. Explicaţia constă în faptul că coraportul dintre mecanismul cauzării empirice şi construcţia teoretică a legăturii cauzale, care are importanţă în sensul dreptului penal (adică, pentru soluţionarea întrebării referitoare la dreptul penal), se realizează prin:

1) coincidenţa deplină a efectului şi a consecinţei ilegale (aici este vorba doar despre infracţiunea consumată);

2) constatarea complexului cauzal existent, ceea ce este extrem de important pentru stabilirea legăturii cauzale.

Complexul cauzal trebuie să includă în sine cauza în sensul mecanismului cauzării empirice şi cauza în sensul construcției teoretice a legăturii cauzale; dacă inacțiunea persoanei obligate nu are atribuție la cauză în sensul mecanismului cauzării empirice, apoi despre existența componenței de infracțiune în situația dată nu poate fi vorba. De aceea, doar după stabilirea minuțioasă a întregului mecanism al cauzării empirice putem trece la întrebarea referitoare la faptul dacă există subiect special şi dacă inacțiunea acestuia este în legătură cauzală (în sensul construcției teoretice a legăturii cauzale) cu consecința ilegală.

În speță, *S. a fost pusă sub învinuire în baza alin.(2) art.162 din C. pen. RM (Neacordarea de ajutor, fără motive temeinice, unui bolnav de către o persoană care, în virtutea legii sau a regulilor speciale, era obligată să îl acorde, dacă această faptă a provocat din imprudență o vătămare gravă a integrității corporale sau a sănătății sau decesul bolnavului). S. a fost învinuită pentru faptul că, activând în calitate de medic de familie, nu a acordat ajutor medical adecvat lăuzei N.; ca urmare, aceasta a suportat vătămare gravă a sănătății din cauza hemoragiei. În cursul urmăririi penale s-a stabilit că S., observând că procesul de naştere la cet. N. a început spontan, fiind însoțit de o hemoragie intensivă, nu i-a comunicat despre aceasta medicului ginecolog raional, nu a examinat pacienta în modul necesar. Mai mult ca atât, şi-a dat acordul la transportarea acesteia cu un mijloc de transport de ocazie (la spitalul raional) care se afla la o distanță de 18 km. După ce pacienta N. a fost adusă la spital, S. nu a informat personalul medical despre starea bolnavei şi a plecat imediat într-o altă localitate* (Secția de Urmărire Penală a Inspectporatului de Poliție Bălți, cauza penală nr. 2012040540).

În cazul dat, mecanismul cauzării empirice este exprimat cu toată claritatea şi este stabilit în baza investigării medicale, prezentate în cauza penală prin raportul de expertiză.

Hemoragiile legate de naştere sunt determinate cauzal de particularitățile organismului, de traume şi alte cauze, a căror stabilire se realizează în cadrul ştiinței medicale [166, p.103-106; 78, p.350-351]. În conformitate cu caracterul cauzei medicale a hemoragiei sunt prescrise modalitățile de înlăturare a acestui proces patologic. Dacă nu se întreprind măsurile necesare în vederea opririi hemoragiei sau dacă mijloacele aplicate în această privință nu corespund necesității reale, pacienta moare în rezultatul pierderii masive de sânge.

În aşa fel, mecanismul cauzării empirice este stabilit de către expert – persoană care dispune de cunoştințe speciale într-un anumit domeniu, adică de către un specialist într-un alt domeniu al ştiinței decât cel juridic; acesta se prezintă în felul următor: cauza (hemoragia) → efectul (moartea pacientei).

Urmează să menționăm că în exemplul dat cauza (hemoragia) este, de asemenea, determinată de particularitățile organismului părții vătămate sau de particularitățile procesului naşterii. Însă, aceste cauze nu sunt dependente de careva categorii importante în sensul dreptului penal, cu toate că au o importanță esențială pentru observațiile medicale asupra mecanismului cauzării empirice. Adică, dacă e să redăm această schemă mai desfăşurat în următorul mod: (cauza hemoragiei → hemoragia → moartea în rezultatul hemoragiei), apoi în sfera interesului de drept penal sunt implicate doar ultimele două momente şi este totalmente ignorat cel dintâi. Aceasta este determinat de faptul că dreptul penal examinează numai acele evenimente, fenomene, fapte care se află în raport nemijlocit cu fapta normativ fixată în formă de acțiune sau inacțiune şi constituie, în cumul cu ea (fapta), complexul cauzal. Anume din acest considerent este necesar a examina construcția teoretică a legăturii cauzale, fără a ne limita doar la mecanismul cauzării empirice (şi, mai mult ca atât, la noțiunile general-filosofice referitoare la legătura cauzală).

Astfel, după ce a fost determinat mecanismul cauzării empirice, este necesar a stabili dacă există complexul cauzal, adică dacă inacțiunea normativă a subiectului obligat se află în coraport cu ceea ce constituie cauza, care este stabilită în limitele mecanismului cauzării empirice.

Particularitatea construcției teoretice a legăturii cauzale în cazul inacțiunii se reflectă în procesul depistării complexului cauzal. Inacțiunea constituie o formă a comportamentului persoanei, fixată normativ şi interzisă prin legea penală. Acest comportament poartă un caracter infracțional doar în cazul în care este coraportat la anumite condiții stabilite de lege. Condițiile, în a căror prezență inacțiunea este una infracțională, sunt divizate în următoarele categorii:

- prima condiție o constituie prezența subiectului special – adică, statutul persoanei asupra căreia este plasată o anumită obligațiune. Anterior acest subiect a fost supus examinării şi a fost formulată concluzia referitoare la faptul că inacțiunea, fie simplă sau mixtă, formează subiectul special;
- cea de a doua condiție, legată nemijlocit de prima, o constituie însăşi obligațiunea de a săvârşi anumite acțiuni;
- a treia condiție ține de o anumită stare a realității, în cadrul căreia subiectul obligat (prima condiție) trebuie să realizeze anumite acțiuni (cea de a două condiție) şi are posibilitatea reală de a le îndeplini.

În cazul anterior expus cea de-a treia condiție se prezintă în felul următor: starea patologică a procesului de naştere, în cadrul căruia persoana obligată (prima condiție) urmă să întreprindă anumite acțiuni (a doua condiție). Cea de-a treia condiție este strâns corelată cu primele două. Totodată, cea de-a treia condiție indicată reprezintă mecanismul cauzării empirice, adică reprezentările cu privire la legătura cauzală, privită prin prisma ştiințelor naturale, unde efectul îl

constituie moartea pacientei ca rezultat al hemoragiei, iar cauza o constituie hemoragia.

Prezența tuturor celor trei condiții, adică inacțiunea fără motive întemeiate a persoanei obligate în circumstanța când la pacientă era prezentă hemoragia, denotă că construcția teoretică a legăturii cauzale, exprimată normativ în alin.(2) art.162 C. pen. RM, la mod direct, prin intermediul noțiunii de complex cauzal, este corelată cu mecanismul cauzării empirice. Şi anume ambele cauze – inacțiunea în componența construcției teoretice a legăturii cauzale (elementul juridic) şi hemoragia în sensul mecanismului cauzării empirice (elementul medical) – au determinat survenirea consecinței socialmente periculoase, decesul pacientei.

În aşa fel, cauza pasivă specifică – inacțiunea – se include în totalitate în complexul cauzal şi reprezintă cauza consecinței infracționale survenite cu rezerva prezenței celor trei condiții anterior evidențiate, unde cea mai importantă dintre ele o constituie coraportarea directă la cauza firească, în sensul specific.

În cadrul ultimului paragraf al capitolului precedent au fost formulate două întrebări, la care acum putem da un anumit răspuns.

Prima întrebare constă în următoarele: putem oare vorbi despre legătura cauzală dintre fapta în formă de inacțiune şi consecința socialmente periculoasă sau legătura cauzală într-o aşa construcție lipseşte?

Răspunsul la întrebarea dată este absolut evident în ipoteza delimitării diferitelor sensuri ale legăturii cauzale, utilizate în dependență de necesitate în dreptul penal. Legătura cauzală în calitate de mecanism al cauzării empirice este prezent în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune. În componențele materiale cu inacțiune în latura obiectivă, în afara inacțiunii, apar cauze a căror evoluție duce, prin intermediul legăturii cauzale, la survenirea consecințelor.

Mult mai interesantă este întrebarea despre reprezentarea proprie dreptului penal cu referire la aşa componențe (cu inacțiune în cadrul laturii obiective). Aici este utilă şi aplicabilă ideea înaintată anterior cu privire la complexul cauzal. Deoarece în sfera de acțiune şi influențare a dreptului penal sunt plasate doar acele fapte care sunt socialmente periculoase şi ilegale, inacțiunea, de rând cu anumite cauze, se include în complexul cauzal şi constituie unul dintre evenimentele premergătoare necesare, care, luate în cumul, duc la survenirea rezultatului infracțional. După cum a fost menționat anterior, cauza are un caracter genetic şi nomologic şi este externă în coraport cu efectul survenit. Aceste particularități se atribuie în deplină măsură şi complexului cauzal. Inacțiunea şi alte cauze şi condiții respective constituie complexul cauzal, care determină survenirea consecinței socialmente periculoase. În aşa fel este prezentată construcția teoretică a legăturii cauzale în componențele cu inacțiune în cadrul laturii obiective. Prevederea cu privire la complexul cauzal, în componența căruia se conțin: 1) fapta în forma prevăzută de dispoziția respectivă a articolului *şi* 2) cauza descrisă de mecanismul cauzării

empirice, este aplicabilă în egală măsură atât componenţelor de infracţiune săvârşite prin acţiune, cât şi componenţelor de infracţiune săvârşite prin inacţiune.

Cea de-a doua întrebare consta în următoarele: este oare necesară o construcţie teoretică specială cu referire la legătura cauzală în cazul inacţiunii, sau orice teorie generală a legăturii cauzale în dreptul penal este suficientă pentru descrierea legăturii cauzale în componenţele de infracţiune săvârşite prin inacţiune?

După cum a fost menţionat anterior, orice teorie a legăturii cauzale în dreptul penal reprezintă prin sine descrierea sistematizată a determinismului cauzal de drept penal. Este posibil să ne ghidăm consecutiv de afirmaţiile unei anumite teorii elaborate, însă, totodată, este necesar să reieşim şi din prevederea că aşa-numita cauză „pasivă" pe deplin şi în întregime se află pe tărâmul determinismului cauzal. În acelaşi timp, în influenţarea sa asupra lumii obiective ea se deosebeşte esenţial de cauza activă, de aceea are anumite particularităţi strict determinate.

b) Particularităţile legăturii cauzale în sens îngust, determinate de caracterul pasiv al cauzei. Legătura cauzală în sens îngust (adică, ca legătură între două evenimente, fenomene) constituie, fără echivoc, un anumit grad de complexitate pentru perceperea şi studierea componenţelor de infracţiune săvârşite prin inacţiune.

Într-adevăr, mecanismul cauzării empirice este stabilit în baza datelor ştiinţelor naturii şi reprezintă anumite procese, cauza evidentă a cărora poate fi depistată după limitele, inclusiv temporale, ale componenţei de infracţiune. Această cauză obiectivă, firească, în procesul calificării se află în coraport cu cauza normativă – cauză în componenţa construcţiei teoretice a legăturii cauzale. Respectiv, complexul cauzal obţinut, înglobând ambele cauze, ne oferă reprezentări cu referire la cauzare prin intermediul inacţiunii.

Legătura cauzală în sens îngust, adică legătura nemijlocită, coraportul dintre evenimente, fenomene, procesul generării genetice, nomologice a unui eveniment, fenomen de către altul constituie un subiect care s-a dovedit a fi dificil de studiat, dar care nu poate fi ignorat şi lăsat fără o examinare specială. Anume dificultatea studierii legăturii cauzale în sens îngust şi oferă adepţilor teoriei acauzalităţii inacţiunii posibilitatea de a nega legătura cauzală în componenţele de infracţiune săvârşite prin comportamentul infracţional pasiv. Problema de bază aici constă în faptul că pentru percepere, înţelegere, care să aibă ca reper anumite observaţii, este complicat a constitui un aşa sistem, în cadrul căruia evenimentul, fenomenul exterior pasiv constituie anume *cauza* în sensul deplin al cuvântului.

În conformitate cu abordarea, tratarea „energetică" expusă de către В.Н. Кудрявцев, „nu există cauză în sensul specific al acestui cuvânt (spre deosebire de condiţii). Cauza se „cristalizează" într-un cumul de condiţii, iar cauzalitatea – în condiţionare, determinism... Despre cauză în aşa situaţie putem vorbi doar în sens de cauză deplină, adică formată din cumulul

tuturor condițiilor necesare şi suficiente” [127, p.34]. În acelaşi timp, condiționarea nu este altceva decât determinismul, în cazul dat fiind vorba despre determinismul cauzal. Conform poziției sistemice, cauze, în sensul direct al cuvântului, sunt acele evenimente, fenomene a căror necesitate este fundamentată pe includerea lor indispensabilă în sistemul corespunzător.

Abordarea expusă de В.Н. Кудрявцев se atribuie, ținând cont de contextul studiului nostru, cel mai mult la dovedirea prezenței categoriei cauzalității în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune. Spre deosebire de acest autor, Г.А. Злобин descrie anume legătura cauzală, nu însă la general caracteristicile universale şi definițiile date categoriei cauzalității. În acest context, în continuare vom expune trăsăturile specifice legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune.

Prima particularitate a legăturii cauzale în situația inacțiunii constă în următoarele: legătura cauzală urmează a fi examinată sistemic, adică „în limitele sistemului respectiv şi cu aplicare la el” [127, p.34], ceea ce ar permite a determina cercul fenomenelor, evenimentelor-cauze din cercul general al tuturor fenomenelor, evenimentelor premergătoare, deoarece, după cum cunoaştem, „după aceasta” nu are înțelesul de „rezultat al acesteia”.

Cea de-a două particularitate a legăturii cauzale în situația inacțiunii este foarte strâns legată de examinarea în sistem a fenomenelor şi evenimentelor şi se reflectă asupra proceselor de stabilire a legăturii cauzale în situația cauzei pasive. Aici, în vederea stabilirii legăturii cauzale, este necesară, în primul rând, nu observarea fizică asupra proceselor active, ci analiza mintală, imaginară a elementelor sistemului, ceea ce oferă posibilitatea de a delimita corect cauzele de ne-cauze. Regulile proceselor imaginare, mentale de stabilire a legăturii cauzale corespund principiilor inductive ale lui Mille-Bacon (expuse anterior în cadrul tezei noastre). În procesul cercetării legăturii cauzale, stabilite printr-o cauză activă (acțiune infracțională), inițial este necesară anume observarea fizică asupra faptelor, fenomenelor, evenimentelor, ceea ce ne va oferi posibilitatea de a soluționa întrebarea referitoare la prezența legăturii cauzale. Cerința de a determina sistemul, în cadrul căruia inacțiunea are un caracter pricinuitor, esențial deosebeşte procesul stabilirii legăturii cauzale în cazul acțiunii de stabilirea legăturii cauzale în cazul inacțiunii.

În investigația noastră au fost anterior expuse caracteristicile noțiunilor incluse în determinismul cauzal, în special ale legăturii cauzale în sens îngust. Aici vom verifica cum anume aceste caracteristici „lucrează” cu referire la legătura cauzală, stabilită printr-un eveniment, fenomen, fapt pasiv. În calitate de suport şi de exemplu condiționat vom utiliza componența de infracțiune „Neacordarea de ajutor unui bolnav”, conform dispoziției prevăzute de alin.(2) art.162 C. pen. RM: medicul, cu o pregătire corespunzătoare, aflat în procesul de exercitare a obligațiilor sale şi în instituția medicală corespunzătoare, neîntemeiat a refuzat de a

acorda ajutor medical unui bolnav de apendicită acută, şi anume: intervenția chirurgicală operativă şi tratamentul. Drept rezultat, bolnavul a decedat.

Inevitabilitatea (ireversibilitatea) legăturii cauzale în cazul inacțiunii. Procesele ce se includ în cadrul mecanismului cauzării empirice au o pricină proprie, care poate fi stabilită în limitele domeniilor speciale ale științei. În baza acelui fapt că inacțiunea medicului *pricinuieşte, cauzează* este stabilită răspunderea penală şi modelată construcția teoretică a legăturii cauzale. În conformitate cu tratarea sistemică, este evidențiat un sistem unde anumite elemente (şi anume – comportamentul pasiv) constituie cauze. Inevitabilitatea legăturii cauzale în situația inacțiunii presupune că neacordarea ajutorului de către medic, de rând cu procesele care au loc în organismul bolnavului, au constituit un complex cauzal, în componența căruia în calitate de cauze figurează atât inacțiunea medicului, cât şi boala pacientului. Neacordarea de ajutor, fiind cauză, atrage după sine evoluția inevitabilă a bolii, care duce la moartea pacientului. Acordarea de ajutor într-un timp mult mai târziu, în situația redezvoltării, retransformării depline a cauzei în efect (moartea pacientului), se dovedeşte a fi neefectivă. În baza inevitabilității legăturii cauzale este luată hotărârea cu referire la răspunderea penală a subiectului vinovat.

Cea de-a treia particularitate a legăturii cauzale în situația inacțiunii este nemijlocit legată de caracteristica inevitabilității. Dacă în majoritatea faptelor, săvârşite prin acțiune, inevitabilitatea legăturii cauzale se reflectă imediat, atunci în cazul inacțiunii, de regulă, avem un interval substanțial de timp pe durata căruia legătura cauzală încă nu este inevitabilă. Aceasta îi permite subiectului, care a refuzat inițial să-şi îndeplinească obligația plasată asupra lui, ca totuşi pe viitor să realizeze obligațiunea respectivă. Dacă consecințele infracționale în situația dată nu au survenit, atunci, respectiv, nu survine nici răspunderea penală. Dacă însă, în pofida ajutorului acordat ulterior, consecințele socialmente periculoase totuşi au survenit, atunci întrebarea cu privire la răspunderea penală urmează a fi clarificată cu luarea în considerare a tuturor celorlalte semne ale componenței de infracțiune. În special, întârzierea intenționată a ajutorului medical poate însemna prezența intenției asupra cauzării morții, adică calificarea în baza alin.(2) art.162 C. pen. RM este exclusă. Dacă, însă, medicul a apreciat incorect starea bolnavului, întâmplător a pus o diagnoză incorectă, care pe urmă a fost corectată, dar nu a prevăzut posibilitatea survenirii consecințelor socialmente periculoase şi, conform circumstanțelor cauzei, nu era obligat şi nici nu putea să le prevadă, avem de-a face cu situația cauzării daunei fără vinovăție.

În aşa fel, putem concluziona că inevitabilitatea totală a legăturii cauzale în cazul acțiunii esențial se corectează în legătura cauzală în cazul inacțiunii, obținând în acelaşi timp anumite trăsături specifice „reversibilității”.

Sunt strâns legate între ele aşa trăsături ale legăturii cauzale, precum relativitatea şi legitatea. „Legătura cauzală este întotdeauna *relativă*, adică dependentă de anumite condiții care

o însoțesc... Odată cu schimbarea condițiilor, suferă schimbări şi caracterul legăturilor cauzale" [109, p.17-18]. Foarte clar şi evident se manifestă inevitabilitatea legăturii cauzale în cazul inacțiunii. Toată suma condițiilor însoțitoare în cazul inacțiunii – cauzarea pasivă – constituie un sistem în limitele căruia comportamentul pasiv se consideră a fi anume *cauză*, în sensul deplin al acestui cuvânt.

Totodată, legătura cauzală universală poartă un caracter nomologic, adică firesc, natural. Aceasta înseamnă că una şi aceeaşi cauză (un cumul de cauze) în unele şi aceleaşi condiții în mod necesar duce la survenirea efectului cunoscut. Caracterul unilateral, necesar al legăturii cauzale în cazul inacțiunii se exprimă în aceea că în unele şi aceleaşi condiții refuzul de a îndeplini acțiunile obligatorii atrage după sine survenirea rezultatului infracțional strict determinat.

Cea de-a patra particularitate a legăturii cauzale în situația inacțiunii este legată de relativitate şi legitate, deoarece aici este foarte important a stabili faptul că anume inacțiunea constituie cauza. Primul pas în acest sens îl va constitui aprecierea corectă a legăturii cauzale de pe poziția relativității acesteia; următorul pas se va referi la soluționarea chestiunii cu privire la legitatea legăturii cauzale. Drept rezultat va fi concluzia referitoare la faptul dacă inacțiunea a fost cauza rezultatului survenit sau inacțiunea nu a fost decât un fapt, eveniment, fenomen însoțitor, paralel, iar cauză a rezultatului a fost altceva.

Pentru soluționarea corectă a întrebării referitoare la legătura cauzală şi la stabilirea ei este necesar a aprecia pe deplin relativitatea legăturii cauzale; altfel spus, trebuie luate în considerare toate condițiile care şi constituie elementele sistemului, în limitele căruia poate fi evidențiată inacțiunea în calitate de cauză. Boala pacientului (care, de asemenea, reprezintă prin sine cauza în sensul mecanismului cauzării empirice), calea de evoluție a acestei boli, obligațiunea medicului de a acorda ajutor, prezența indicațiilor speciale asupra intervenției şi lecuirii operative, posibilitatea obiectivă de a realiza un aşa tratament, adresarea pacientului către medic în cadrul instituției medicale corespunzătoare – toate acestea constituie suma condițiilor necesare şi creează o anumită situație, în cadrul căreia este posibil de a examina în limitele categoriei cauzalității neacordarea de ajutor unui bolnav din partea medicului. Apoi, după ce este stabilită întreaga sumă a condițiilor şi este determinat că ele constituie în cumul sistemul necesar, urmează a fi soluționată chestiunea referitoare la legitatea legăturii cauzale. Astfel, în cazul în care medicul a refuzat să acorde ajutor unui bolnav, care după puțin timp a decedat din cauza unui accident de circulație, semnul legității legăturii cauzale lipseşte totalmente şi, respectiv, este lipsă şi legătura cauzală dintre inacțiunea medicului şi moartea persoanei. (Este evident că o anumită influență asupra soluționării întrebării cu privire la legătura cauzală în baza art.162 C.

pen. RM (luat ca exemplu) îl are momentul că vinovăția în situația dată este sub formă de imprudență).

În calitate de exemplu al componenței cu formă intenționată de vinovăție putem aduce infracțiunea prevăzută la art.364 din Codul penal al Republicii Moldova (Neexecutarea intenționată a ordinului). Apreciată de pe poziția relativității, suma condițiilor care însoțesc legătura cauzală constă în corespunderea situației tuturor cerințelor legii: prezența şefului, a subalternului, anunțarea ordinului în condițiile stabilite de lege. În aşa condiții, neexecutarea intenționată a ordinului de către subaltern poate fi cauza pricinuirii unei daune de proporții intereselor de serviciu. Dacă o anumită daună în proporții considerabile (fizică, materială, organizațională) cauzată intereselor de serviciu este prezentă, dar însuşi faptul executării sau neexecutării ordinului nu a influențat în niciun fel asupra apariției unei aşa daune de proporții, atunci legitatea în calitate de semn esențial, substanțial al legăturii cauzale lipseşte. Este lipsă şi însăşi legătura cauzală. Singură de la sine, neexecutarea ordinului nu este sancționată în ordine penală.

Caracterul genetic al legăturii cauzale în cazul inacțiunii. Intransparența întrebării referitoare la prezența caracterului genetic în situația cauzei pasive şi determină, considerăm, o opunere impetuoasă din partea adepților acauzalității inacțiunii recunoaşterii inacțiunii în calitate de cauză cu valoare deplină. Într-adevăr, întrebarea cu privire la caracterul genetic al cauzei active este soluționată uşor: glontele a nimerit în inimă şi a generat afecțiuni ale acestui organ de importanță vitală care nu erau compatibile cu viața, şi, respectiv, partea vătămată a decedat. Asupra acestui mecanism clar exprimat al cauzării empirice se plasează, în cazul calificării, construcția teoretică a legăturii cauzale, şi corespunderea lor determină întrebarea referitoare la răspunderea penală (desigur, în condițiile prezenței celorlalte semne ale componenței de infracțiune).

Mult mai complicată este situația în cazul caracterului genetic al cauzei pasive.

G.H. von Wright menționează următoarele: „Acțiunea are un analog pasiv, care, de obicei, poartă denumirea de *abținere*. Deoarece abținerea este o pasivitate intenționată, ea poate fi deosebită de simpla pasivitate, inacțiune. Prin intermediul abținerii nu putem să producem nemijlocit ceva anume sau să împiedicăm ca ceva să se realizeze, însă putem admite schimbarea sau să lăsăm neschimbat acel ceva. Atare schimbări sau neschimbări constituie aspectul exterior al abținerii de la acțiune... Putem oare numi abținerea „comportament”? Dacă am determina abținerea ca o varietate pasivă a acțiunii, apoi nu putem obiecta împotriva determinării ei ca fiind o varietate a comportamentului... Urmează să recunoaştem pericolele tratării unilaterale, care apar, dacă limităm (cum aceasta are loc adeseori) dezbaterile doar asupra acțiunii care generează schimbarea” [92, p.123].

În cazul demonstrării prezenței caracterului genetic la cauza pasivă urmează să luam în calcul poziția sistemică, conform căreia este apreciată legătura cauzală în cazul inacțiunii şi este evidențiată nemijlocit cauza. Ne vom folosi de exemplul adus anterior referitor la neacordarea de ajutor unui bolnav cu apendicită acută.

Mecanismul cauzării empirice	**Construcția teoretică a legăturii cauzale conform alin.(2) art.162 C. pen. RM**
1. Apendicită acută (cauza)	
↓	
2. Peritonită	**I**. Inacțiunea (neacordarea ajutorului fără motive întemeiate de către persoana obligată în acest sens (cauza)
↓	↓
3. Sepsis	↓
↓	
4. Moartea persoanei în rezultatul afectării activității tuturor organelor şi sistemelor (efectul)	**II**. Moartea bolnavului (consecința)

În prima coloană a schemei este prezentat mecanismul cauzării empirice, adică se arată în ce mod, din punctul de vedere al medicinei, survine moartea pacientului cu diagnoza „apendicită acută”. La general vorbind, sepsisul are alte cauze în comparație cu peritonita, iar peritonita are alte cauze, pe lângă apendicita acută. De asemenea, şi apendicita are anumite cauze care nu sunt incluse în schema respectivă şi sunt lăsate în afara atenției la calificarea infracțiunii. În conformitate cu principiul izolării, pentru soluționarea întrebării cu privire la prezența în acțiunile persoanei obligate a semnelor componenței de infracțiune, mecanismul cauzării empirice urmează a fi limitat la cauza şi efectul care ne interesează.

Efectul este determinat în baza construcției teoretice a legăturii cauzale, reflectate în articolul legii penale. În alți termeni, efectul în componența mecanismului cauzării empirice întotdeauna urmează să coincidă pe deplin cu consecința socialmente periculoasă, fixată în dispoziția articolului respectiv din Codul penal al Republicii Moldova. În caz contrar poate fi vorba despre o infracțiune neconsumată sau despre lipsa în genere a componenței de infracțiune.

În conformitate cu semnul relativității legăturii cauzale, cauză în componența mecanismului cauzării empirice va fi boala (adică, condiția în baza căreia persoana este recunoscută drept pacient şi are dreptul la ajutor medical). Efectul în exemplul examinat este moartea bolnavului. Sepsisul şi peritonita specificate în schemă reflectă procesul ce reprezintă caracterul genetic al acțiunii cauzei (apendicita acută), care duce la apariția unui eveniment nou –

moartea. Şi cu toate că putem menționa că pacientul a decedat din cauza sepsisului, a molipsirii sângelui, examinarea cauzală a procesului adus în calitate de exemplu permite a delimita sepsisul în calitate de cauză a morții de sepsisul ca proces genetic al evoluției legăturii cauzale, unde cauza constituie anume apendicita acută (cu condiția că anume la această etapă bolnavul s-a adresat după ajutor la medic).

Construcția teoretică a legăturii cauzale în cea de-a doua coloană este prezentată în conformitate cu determinarea legislativă stabilită în alin.(2) art.162 C. pen. RM, unde este normativ fixat că este sancționată penal neacordarea de ajutor, fără motive întemeiate, unui bolnav de către o persoană care, în virtutea legii sau a regulilor speciale, era obligată să îl acorde, dacă această faptă a provocat, din imprudență, decesul bolnavului.

Săgețile din schemă indică legătura cauzală, activitatea, lucrul genetic al cauzei, care asigură apariția unui nou eveniment, fapt, fenomen (a efectului).

În aşa fel, cele expuse în schemă permit a soluționa două întrebări:

1) întrebarea referitoare la particularitățile coraportului dintre mecanismul cauzării empirice şi construcția teoretică a legăturii cauzale în cazul inacțiunii;

2) chestiunea referitoare la caracterul genetic al cauzei pasive.

Cea de-a cincea particularitate a legăturii cauzale în situația inacțiunii constă în coraportul temporal special dintre cauza în componența mecanismului cauzării empirice şi cauza în componența construcției teoretice a legăturii cauzale. Prin acest coraport legătura cauzală în situația cauzei active se deosebeşte esențial de legătura cauzală în situația cauzei pasive.

În *Anexa 2* la prezenta teză de doctorat se arată că acțiunea ilegală (adică, cauza în componența construcției teoretice a legăturii cauzale) apare în timp mult mai devreme decât mecanismul cauzării empirice; mai mult ca atât, acțiunea ilegală determină nemijlocit apariția mecanismului cauzării empirice. Aşa, de exemplu, producerea unei lovituri cu cuțitul în regiunea inimii generează procese ireversibile în organismul omului, care au drept rezultat moartea persoanei.

Cu totul alta este situația în cazul inacțiunii. După cum aceasta este expusă în *Anexa 3* la teză, cauza în componența mecanismului cauzării empirice deja există la momentul începerii inacțiunii de către medic. În conformitate cu o anumită reversibilitate a legăturii cauzale în cazul inacțiunii, inacțiunea în calitate de cauză a consecinței ilegale în componența construcției teoretice a legăturii cauzale poate avea loc la diferite etape ale evoluției mecanismului cauzării empirice; de aceea, inacțiunea nu este indicată în acelaşi rând cu cauza morții (apendicita acută), ci mai jos, deoarece atât peritonita, cât şi sepsisul pot fi supuse lecuirii. Aceasta, însă, nu schimbă poziția expusă: mecanismul cauzării empirice pe terenul temporal apare mai degrabă decât începe a se realiza construcția teoretică a legăturii cauzale. Totodată, şi construcția

teoretică a legăturii cauzale, şi mecanismul cauzării empirice coincid în momentul finisării, care îl constituie survenirea efectului. Efectul empiric şi consecința infracțională în infracțiunea consumată coincid întotdeauna.

Acum putem da răspuns şi la întrebarea cu privire la caracterul genetic al cauzei pasive. Caracterul genetic al cauzei este un semn constitutiv al determinismului cauzal la general, de aceea lipsa unui aşa caracter la inacțiune nu ne permite totuşi să recunoaştem prezența legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune şi va face toate particularitățile expuse ca fiind doar semne separate ale determinismului acauzal sau, în genere, ale interdeterminsmului.

Soluționarea problemei este posibilă prin dovedirea contrariului. Dacă cauza pasivă nu are un caracter genetic, atunci inacțiunea persoanei obligate nu cauzează consecințe infracționale. În aşa caz, inacțiunea persoanei obligate nu poate fi atribuită la mecanismul cauzării empirice şi nu se corelează cu survenirea consecinței socialmente periculoase. Însăşi consecința, în virtutea acestui fapt, nu poate fi considerată ca fiind infracțională, însă rămâne socialmente periculoasă, şi tot în acelaşi timp nu nimereşte în sfera de acțiune a funcției de ocrotire a dreptului penal. Fiind socialmente periculoasă, consecința necesită soluționarea întrebării referitoare la persoana vinovată. Vinovat poate fi considerat, evident, nemijlocit cel bolnav. În acelaşi timp, în legea penală avem componențe de infracțiune care prevăd consecințe socialmente periculoase de un anumit caracter. Însă, dacă lipseşte caracterul genetic al cauzei „pasive”, răspunderea penală nu poate fi plasată asupra căreiva persoane. Totuşi, există şi o altă variantă a soluționării acestei probleme, şi anume: învinuirea obiectivă; adică, plasarea răspunderii penale asupra persoanei în situația negării depline a faptului că inacțiunea ei a cauzat consecințe ilegale şi socialmente periculoase. Aici revenim la opinia adepților acauzalității inacțiunii în privința faptului că pentru răspunderea penală în cazul inacțiunii este suficientă doar prezența obligațiunii neîndeplinite de a acționa.

Niciunul din rezultatele nerecunoaşterii caracterului genetic al cauzei pasive nu este admisibil, nici sub aspectul unei tratări generale şi nici, mai ales, în sensul dreptului penal.

Cea de-a şasea particularitate a legăturii cauzale în situația inacțiunii o constituie calitatea genetică a cauzei pasive, care constă în faptul că ceea ce este cauză pasivă în mod genetic produce consecința, însă, în comun cu o altă cauză, deja existentă, constituie împreună cu ea complexul cauzal – un sistem în cadrul căruia fiecare dintre elemente este obligatoriu.

3.6. Concluzii la Capitolul 3

1. Schema componenței de infracțiune în calitate de temei al răspunderii penale este constituită în baza ideii cauzării, a legăturii cauzale a acesteia cu survenirea consecinței ilegale şi socialmente periculoase şi a necesității restabilirii obligatorii a adevărului şi echității prin sancționarea subiectului care se face vinovat de prezența acestei legături cauzale.

2. Reprezentarea filosofico-generală a legăturii cauzale este reflectată în modul următor: cauza → legătura cauzală → efectul. În dreptul penal această reprezentare este corectată în conformitate cu specificul noțiunilor de drept penal: fapta socialmente periculoasă şi ilegală → legătura cauzală → consecința socialmente periculoasă. În așa fel, elementul de bază al componenței de infracțiune – latura obiectivă – reprezintă o construcție specială a legăturii cauzale în dreptul penal.

3. Independența fiecărui element şi semn al componenței de infracțiune şi destula independență a noțiunii de legătură cauzală în sens îngust permite a stabili coraportul legăturii cauzale cu alte elemente şi semne ale componenței de infracțiune.

4. Ceea ce constituie cauză în componența construcției teoretice a legăturii cauzale (fapta ilegală în formă de acțiune) este premergătoare în timp cauzei din componența mecanismului cauzării empirice. Astfel, pot fi formulate anumite *concluzii*: 1) fapta constituie parte componentă a complexului cauzal, este cauză în componența construcției teoretice a legăturii cauzale; 2) în cadrul construcției teoretice a legăturii cauzale este imposibil a separa fapta de procesul genetic de survenire a efectului; pentru aceasta este necesar să facem trimitere la mecanismul cauzării empirice, unde datele altor ştiințe, nejuridice, descriu procesele apariției faptelor noi (efecte) din fapte prezente, externe şi efective, active sau pasive (adică, cauze).

5. Ideea cu privire la gradele cauzării, de asemenea, reflectă legătura dintre obiectul infracțiunii (obiectul material al infracțiunii) şi legătura cauzală în calitate de semn al laturii obiective. Având importanță pentru determinarea gradului de pericol social al faptei, ceea ce în componențele materiale de infracțiune se reflectă prin intermediul consecinței criminale (adică, dauna cauzată obiectului), gradul de cauzare în calitate de noțiune specifică determinismului cauzal de drept penal corelează, în reprezentări abstracte, obiectul infracțiunii cu legătura cauzală dintre faptă şi consecință.

6. Examinarea detaliată şi minuțioasă a coraportului dintre categoriile de drept penal ale legăturii cauzale şi vinovăție oferă posibilitatea de a trata în mod deosebit vinovăția, realizată prin stabilirea trăsăturilor şi caracteristicilor legăturii cauzale. Această tratare nu are destinația de a o înlocui pe cea tradițională; ea descrie particularitățile subiective ale vinovăției prin prisma categoriei cauzalității. Corelația determinismului subiectiv cu determinismul cauzal obiectiv,

expusă mai sus, ne convinge de faptul că o atare tratare este susceptibilă de a formula noi postulate cu privire la noțiunea vinovăției în dreptul penal.

7. Elementul volitiv al vinovăției constă nu în dorința sau în lipsa dorinței, dar în admiterea conştientă sau în atitudinea indiferentă față de cauzarea daunei obiectului infracțiunii. Utilizarea termenului „cauzare” de la sine ne plasează pe terenul noțiunilor deterministice. Însă, pentru atare analize un mai mare interes prezintă elementul intelectual al vinovăției şi componentele sale, deoarece putem observa că există prevederea (neprevederea) cauzării şi conştientizarea complexului cauzal.

8. Prevederea cauzării – adică, prevederea posibilității sau inevitabilității survenirii consecințelor socialmente periculoase – prin spectrul determinismului cauzal presupune că subiectul dispune de o schemă imaginară, mintală, a legăturii cauzale, că are un model al acesteia, unde în componența complexului cauzal sunt prezente un şir de cauze şi condiții de el analizate, susceptibile de a produce genetic survenirea efectului.

9. O atenție deosebită în formularea normativă a vinovăției este acordată conştientizării de către subiect a suficienței complexului cauzal, altfel spus – perceperii periculozității sociale a acțiunii (inacțiunii) sale, adică înțelegerii momentului că totalitatea respectivă a cauzelor şi condițiilor poate să dea un imbold dezvoltării sau să nu stopeze mecanismul cauzării empirice, care duce la survenirea efectului dorit.

10. Subiectul infracțiunii nu trebuie confundat cu ceea ce constituie cauza: nici în sensul construcției teoretice a legăturii cauzale (în cadrul căreia cauza este acțiunea sau inacțiunea subiectului), nici în sensul mecanismului cauzării empirice (unde în calitate de cauză figurează, în genere, fapta, evenimentul, care, de regulă, este ulterior legat de subiectul infracțiunii). Deosebiri esențiale aici există între legătura cauzală în cazul acțiunii şi legătura cauzală în cazul inacțiunii subiectului infracțiunii: dacă în cadrul componențelor de infracțiune, săvîrşite prin acțiune, legătura cauzală ca mecanism al cauzării empirice este stabilită de către subiect, care în mod activ selectează modalitatea de atingere a rezultatului dorit, apoi în cazul inacțiunii obligațiunea imputată subiectului de a nu admite anumite consecințe se realizează prin „pauza, stoparea” mecanismului cauzării empirice deja existent. Putem menționa că legătura cauzală în cazul acțiunii are un caracter subiectiv-obiectiv, iar în cazul inacțiunii, invers – obiectiv-subiectiv. În acelaşi timp, modelarea construcției teoretice a legăturii cauzale depinde în mare parte de modalitatea apariției mecanismului cauzării empirice. În aşa fel, posibila modalitate a comportamentului subiectului infracțiunii – pasiv, activ sau mixt (îmbinat) – în mod obligatoriu se ia în considerare în procesul construirii componenței de infracțiune.

11. Incidența, din punctul de vedere al dreptului penal, reprezintă construcția uneia din varietățile cauzării daunei fără de vinovăție, în cadrul căreia persoanei îi lipseşte în totalitate

previziunea cauzării şi conştientizarea complexului cauzal. Anume din acest considerent se evidențiază în mod deosebit momentul că incidentul urmează a fi delimitat de forța majoră, deoarece în cazul forței majore este viciată fapta din cadrul laturii obiective, iar în cazul incidentului sunt viciate elementul intelectual şi cel volitiv ale laturii subiective a componenței de infracțiune.

12. Răspunsul la întrebările privind cauzalitatea în cazul incidentului constă în următoarele. Formularea „negarea cauzalității în cazul incidentului" este discordantă şi contradictorie din interior, deoarece recunoaşterea cauzalității în calitate de categorie exclude, în general, discuțiile despre o oarecare întâmplare obiectivă. Chestiunea imputării, învinuirii în situația aşa-numitei cauzări din întâmplare, adică a incidentului, apare deoarece sunt confundați termeni specifici diferitelor domenii de cercetare: determinismul metodologic cauzal, care neagă întâmplarea, şi dreptul penal, unde întâmplarea, denumită incident, are importanță proprie, legată de procesele subiective care se desfăşoară în psihicul persoanei, în fapta căreia sunt întrunite doar semnele exterioare ale componenței de infracțiune. Problema imputării, învinuirii în situația cauzării daunei din întâmplare urmează a fi înaintată nu în cazul examinării laturii obiective a componenței de infracțiune şi, în particular, a legăturii cauzale, ci în cazul examinării chestiunilor legate de vinovăție.

13. În situația incidentului, latura obiectivă a componenței de infracțiune nu este viciată, legătura cauzală în calitatea sa de mecanism al cauzării empirice şi în calitatea sa de construcție teoretică este prezentă, precum este prezentă şi fapta în formă de acțiune (inacțiune) şi, respectiv, consecințele socialmente periculoase. Însă, este bine cunoscut faptul că doar prezența în cadrul faptei a tuturor semnelor componenței de infracțiune ne permite să vorbim despre răspunderea penală a făptuitorului.

14. În ştiința dreptului penal şi în activitatea practică a organelor de drept există destul loc şi pentru teoria legăturii cauzale adecvate. Regulile metodice prevăzute de alte teorii ale legăturii cauzale, care sunt respinse şi recunoscute ca incorecte în cazul studierii direcționate anume a legăturii cauzale în dreptul penal, ca argument fiind adusă *conditio sine qua non*, îşi găsesc reflectare în anumite dispoziții ale normelor legii penale şi în practica aplicării acestora. În acest sens, este necesar a recomanda studierea construcției legăturii cauzale şi a posibilelor mecanisme ale cauzării empirice cu referire la fiecare articol din Partea Specială a Codului penal.

15. Cauzalitatea, în calitatea sa de categorie universală a tabloului lumii contemporane, persistă în toate faptele, evenimentele, fenomenele, care sunt legate intern, în mod genetic, adică corelate într-un aşa mod, încât fapta, fenomenul, evenimentul *A* generează fapta, fenomenul, evenimentul *B*. Unele evenimente, fenomene într-adevăr sunt generate de fapte, însă nu sunt incluse în cadrul componenței de infracțiune în calitate de semn obligatoriu – consecințe. *Fapta*,

evenimentul, fenomenul A, în calitate de cauză, atât în componențele materiale de infracțiune, formale, cât şi în cele reduse, având un semn genetic, deja conține în sine posibilitatea survenirii unui anumit rezultat (al *faptei, evenimentului, fenomenului B*), care, însă, în acelaşi timp, datorită unor motivații practice, nu este inclus în categoria semnelor obligatorii (în calitate de consecință).

16. Lipsa necesității de a dovedi pricinuirea daunei (şi, respectiv, prezența legăturii cauzale) în componențele formale de infracțiune (necesitate determinată nu de cerințele legislației procesuale, dar de influența componenței de infracțiune asupra determinării cercului de circumstanțe ce urmează a fi dovedite) nu poate nega existența unei anumite legături cauzale, deoarece, după cum s-a stabilit, criminalizarea faptei este legată, în primul rând, de necesitatea de a proteja obiectul, nu însă de interdicția generală a faptei ca esență.

17. Dacă am recunoaşte universalitatea cauzalității şi înrădăcinarea ei, în totalitate, în cauză (dar nu independența acesteia), apoi putem formula concluzia, conform căreia categoria cauzalității este evident prezentă în cadrul componențelor formale de infracțiune.

18. Inacțiunea, în calitate de categorie excepțională de drept penal în sensul neîndeplinirii celor necesare, intră în componența complexului cauzal, care generează survenirea consecințelor periculoase indicate în lege. În această situație, cauza obiectivă ce ține de ştiințele naturii este premergătoare în timp inacțiunii persoanei obligate.

19. Particularitatea mecanismului cauzării empirice în cazul inacțiunii constă în aceea că apare și, respectiv, urmează a fi analizat mult mai devreme decât construcția teoretică a legăturii cauzale. Momentul ține de faptul că coraportul dintre mecanismul cauzării empirice şi construcția teoretică a legăturii cauzale, care are importanță în sensul dreptului penal (adică, pentru soluționarea întrebării ce vizează dreptul penal), se realizează prin: 1) coincidența deplină a efectului şi a consecinței ilegale; 2) descoperirea complexului cauzal existent, ceea ce este extrem de important pentru stabilirea legăturii cauzale.

20. Complexul cauzal trebuie să includă în sine cauza în sensul mecanismului cauzării empirice şi cauza în sensul construcției teoretice a legăturii cauzale; dacă inacțiunea persoanei obligate nu are atribuție la cauză în sensul mecanismului cauzării empirice, apoi despre existența componenței de infracțiune în situația dată nu poate fi vorba. De aceea, doar după stabilirea minuțioasă a întregului mecanism al cauzării empirice putem trece la întrebarea dacă există subiect special şi dacă inacțiunea acestuia (în sensul construcției teoretice a legăturii cauzale) se află în legătură cauzală cu consecința ilegală.

21. Particularitatea construcției teoretice a legăturii cauzale în cazul inacțiunii se reflectă în procesul depistării complexului cauzal. Inacțiunea constituie o formă a comportamentului persoanei, fixată normativ şi interzisă prin legea penală. Acest comportament are un caracter

infracțional doar în cazul când se află în coraport cu anumite condiții determinate de lege. Condițiile, în a căror prezență inacțiunea este una infracțională, sunt divizate în următoarele categorii: Prima condiție o constituie prezența subiectului special – adică, statutul persoanei asupra căreia este plasată o anumită obligațiune. Anterior acest subiect a fost supus examinării şi a fost formulată concluzia că inacțiunea, fie simplă sau mixtă, formează subiectul special. Cea de-a doua condiție, legată nemijlocit de prima, o constituie însăşi obligațiunea de a săvârşi anumite acțiuni. A treia condiție ține de o anumită stare a realității, în cadrul căreia subiectul obligat (prima condiție) trebuie să realizeze anumite acțiuni (cea de a două condiție) şi are posibilitatea reală de a le îndeplini.

22. Cauza pasivă specifică – inacțiunea – se include în totalitate în complexul cauzal şi reprezintă cauza consecinței infracționale survenite, cu rezerva prezenței celor trei condiții anterior evidențiate, unde cea mai importantă dintre ele o constituie coraportarea directă la cauza firească, aşa cum aceasta este definită de ştiințele naturii.

23. Inacțiunea şi alte cauze şi condiții respective constituie complexul cauzal, care generează survenirea consecinței socialmente periculoase. În aşa fel este prezentată construcția teoretică a legăturii cauzale în componențele cu inacțiune în cadrul laturii obiective. Prevederea cu privire la complexul cauzal, în componența căruia se conțin: 1) fapta în forma prevăzută de dispoziția respectivă a articolului *şi* 2) cauza, descrisă de mecanismul cauzării empirice, este aplicabilă în egală măsură atât componențelor de infracțiune săvârşite prin acțiune, cât şi componențelor de infracțiune săvârşite prin inacțiune.

24. Mecanismul cauzării empirice este stabilit în baza datelor ştiințelor naturii şi reprezintă anumite procese, cauza evidentă a cărora poate fi depistată după limitele, inclusiv temporale, ale componenței de infracțiune. Această cauză obiectivă, firească, în procesul calificării se coraportează cu cauza normativă – cauză în componența construcției teoretice a legăturii cauzale. Respectiv, complexul cauzal obținut, înglobând ambele cauze, ne oferă reprezentări cu referire la cauzare prin intermediul inacțiunii.

25. Studiul întreprins în această direcție ne-a permis să identificăm şi, respectiv, să evidențiem trăsăturile specifice legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune.

26. <u>Prima particularitate a legăturii cauzale în situația inacțiunii</u> constă în următoarele: legătura cauzală urmează a fi examinată sistemic, adică „în limitele sistemului respectiv şi cu aplicare la el”, ceea ce ar permite a determina cercul fenomenelor, evenimentelor-cauze din cercul general al tuturor fenomenelor, evenimentelor premergătoare, deoarece cunoaştem că „după aceasta” nu are înțelesul de „rezultat al acesteia”.

27. Cea de-a două particularitate a legăturii cauzale în situația inacțiunii este foarte strâns legată de examinarea în sistem a fenomenelor şi evenimentelor şi se reflectă asupra proceselor de stabilire a legăturii cauzale în situația cauzei pasive. Aici, în vederea stabilirii legăturii cauzale, este necesară, în primul rând, nu observarea fizică asupra proceselor active, ci analiza mintală, imaginară, a elementelor sistemului, ceea ce oferă posibilitatea de a delimita corect cauzele de ne-cauze.

28. Cea de-a treia particularitate a legăturii cauzale în situația inacțiunii este nemijlocit legată de caracteristica inevitabilității. Dacă în majoritatea faptelor, săvârşite prin acțiune, inevitabilitatea legăturii cauzale se reflectă imediat, atunci în cazul inacțiunii, de regulă, avem un interval substanțial de timp pe durata căruia legătura cauzală încă nu este inevitabilă. Aceasta îi permite subiectului, care a refuzat inițial să îndeplinească obligația plasată asupra lui, ca totuşi pe viitor să realizeze obligațiunea respectivă. Dacă consecințele infracționale în situația dată nu au survenit, atunci, respectiv, nu survine nici răspunderea penală. Dacă însă, în pofida ajutorului acordat ulterior, consecințele socialmente periculoase totuşi au survenit, atunci întrebarea cu privire la răspunderea penală urmează a fi clarificată cu luarea în considerare a tuturor celorlalte semne ale componenței de infracțiune. Inevitabilitatea legăturii cauzale în cazul acțiunii esențial se corectează în legătura cauzală în cazul inacțiunii, obținând în acelaşi timp anumite trăsături specifice „reversibilității". Sunt strâns legate între ele aşa trăsături ale legăturii cauzale, precum relativitatea şi legitatea. Legătura cauzală este întotdeauna *relativă*, adică dependentă de anumite condiții care o însoțesc. Odată cu schimbarea condițiilor suferă schimbări şi caracterul legăturilor cauzale.

Legătura cauzală universală poartă un caracter nomologic, adică firesc, natural. Aceasta înseamnă că una şi aceeaşi cauză (un cumul de cauze) în unele şi aceleaşi condiții în mod necesar duce la survenirea efectului cunoscut. Caracterul unilateral, necesar al legăturii cauzale în cazul inacțiunii se exprimă în aceea că în unele şi aceleaşi condiții refuzul de a îndeplini acțiunile obligatorii atrage după sine survenirea rezultatului infracțional strict determinat.

29. Cea de-a patra particularitate a legăturii cauzale în situația inacțiunii este legată de relativitate şi legitate, deoarece aici este foarte important a stabili faptul că anume inacțiunea constituie cauza. Pentru soluționarea corectă a întrebării referitoare la legătura cauzală şi la stabilirea ei este necesar a aprecia pe deplin relativitatea legăturii cauzale; în alți termeni, a lua în considerare toate condițiile care şi constituie elementele sistemului, în limitele căruia poate fi evidențiată inacțiunea în calitate de cauză. După ce sunt stabilite toate condițiile şi este determinat că ele constituie în cumul sistemul necesar, urmează a fi soluționată chestiunea referitoare la legitatea legăturii cauzale. În cazul dovedirii prezenței caracterului genetic la cauza

pasivă, urmează să luam în calcul poziția sistemică, conform căreia este apreciată legătura cauzală în cazul inacțiunii şi este evidențiată nemijlocit cauza.

30. Cea de-a cincea particularitate a legăturii cauzale în situația inacțiunii constă în coraportul temporal special al cauzei în componența mecanismului cauzării empirice şi al cauzei în componența construcției teoretice a legăturii cauzale. Prin acest coraport, legătura cauzală în situația cauzei active se deosebeşte esențial de legătura cauzală în situația cauzei pasive. Caracterul genetic al cauzei este un semn constitutiv al determinismului cauzal la general, de aceea lipsa unui aşa caracter la inacțiune nu ne permite totuşi să recunoaştem prezența legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune şi va face toate particularitățile expuse ca fiind doar semne separate ale determinismului acauzal sau, în genere, ale interdeterminsmului. Soluționarea problemei este posibilă prin dovedirea contrariului. Dacă cauza pasivă nu are un caracter genetic, atunci inacțiunea persoanei obligate nu cauzează consecințe infracționale. În aşa caz, inacțiunea persoanei obligate nu poate fi atribuită la mecanismul cauzării empirice şi nu se corelează cu survenirea consecinței socialmente periculoase. Însăşi consecința, în virtutea acestui fapt, nu poate fi considerată ca fiind infracțională, însă rămâne socialmente periculoasă. În acelaşi timp, nu nimereşte în sfera de acțiune a funcției de ocrotire a dreptului penal. Fiind socialmente periculoasă, consecința necesită soluționarea întrebării referitoare la persoana vinovată.

31. Cea de-a şasea particularitate a legăturii cauzale în situația inacțiunii o constituie calitatea genetică a cauzei pasive care constă în faptul că ceea ce este cauză pasivă în mod genetic produce consecința, însă, în comun cu o altă cauză deja existentă, constituie împreună cu ea complexul cauzal – un sistem în cadrul căruia fiecare dintre elemente este obligatoriu.

4. PARTICULARITĂȚILE STRUCTURII ŞI CONȚINUTULUI LATURII OBIECTIVE A COMPONENȚELOR DE INFRACȚIUNE SĂVÂRŞITE PRIN INACȚIUNE.

4.1. Particularitățile inacțiunii în calitate de formă a faptei socialmente periculoase

Fapta, în calitate de termen în legea penală şi, respectiv, în literatura de specialitate, este folosită în sens dublu. În primul rând, termenul „faptă" este utilizat în calitate de sinonim al infracțiunii. În acest sens, termenul vizat este utilizat de către legea penală, în special în art.14 alin.(1) C. pen. RM: „Infracțiunea este o faptă (acțiune sau inacțiune) prejudiciabilă; prevăzută de legea penală...". În al doilea rând, prin termenul respectiv se înțelege un semn aparte al laturii obiective a componenței de infracțiune.

Fapta, în calitate de element al laturii obiective a componenței de infracțiune, se poate realiza în două forme, prin:

1) acțiune;

2) inacțiune.

Acțiunea sau inacțiunea obține semnificație juridico-penală prin capacitatea reală de a produce o urmare negativă, care constă în vătămarea unor valori sociale indicate expres în art.2 C. pen. RM sau în crearea unui pericol pentru acestea. Sub acest aspect, prin faptă (acțiune sau inacțiune), într-o accepție generală, se înțelege activitatea desfăşurată laolaltă cu urmările produse. De aici concluzia că nu pot fi apreciate drept infracțiuni gândurile, ideile, convingerile persoanei, fără o substanță reală a acestora. Numai în măsura în care ele (gândurile, ideile, convingerile) s-au concretizat într-o acțiune sau într-o inacțiune incriminată, care a produs urmări dăunătoare, se poate vorbi despre infracțiune [6, p.43].

Construcția laturii obiective a componenței de infracțiune, săvârşită prin inacțiune, se deosebeşte esențial de construcția laturii obiective a componenței de infracțiune săvârşite prin acțiune. Deosebirile constau în două aspecte, care sunt strâns legate între ele, dar totuşi o delimitare abstractă între acestea este posibilă:

1) forma de manifestare a faptei în exterior;

2) condițiile survenirii răspunderii penale.

În cazul delimitării acțiunii şi inacțiunii, trebuie să luăm în calcul acea circumstanță că inacțiunea nu constituie un comportament cu desăvârşire pasiv, ci reprezintă o varietate a comportamentului în cadrul căruia persoana nu îndeplineşte anumite acțiuni pe care era obligată să le realizeze. În limitele ştiinței dreptului penal, noi privim comportamentul ales conştiincios de către persoană prin prisma funcțiilor regulative şi de apărare ale dreptului penal. În vederea determinării inacțiunii importante din punct de vedere penal, în calitate de indicator de bază

figurează anume funcția regulativă; funcția de apărare începe să se realizeze doar atunci când cea regulativă nu-şi realizează obiectivul. De aceea, „inacțiunea” se referă exclusiv la negarea anume a acelei acțiuni, care era aşteptată din partea persoanei.

Conform opiniei savantului Ion Oancea, inacțiunea are valoare cauzală şi cel ce se face vinovat de ea trebuie să răspundă penaliceşte. Argumentele invocate sunt următoarele: 1) în caz de inacțiune nu se face ceva ce trebuie făcut şi prin aceasta se lasă drum liber declanşării unor cauze (de exemplu, defectarea liniei ferate – când nu se controlează linia ferată); această persoană, care nu împiedică declanşarea altor acțiuni, are o poziție similară cu acela care provoacă, el însuşi, deraierea trenului; 2) este greu de făcut o distincție absolută între o acțiune superficială sau greşită şi o inacțiune (de exemplu, un control prost făcut la calea ferată); aşa fiind, de ce am admite că o acțiune greşită are valoare cauzală şi o inacțiune nu are valoare cauzală?; 3) societatea modernă cu tehnica ei atât de dezvoltată, cu atâtea dezlănțuiri de forțe mecanice, fizice, chimice, sociale şi atâtea pericole, a impus îndatoriri şi activități multiple, destinate a preveni aceste forțe şi pericole; unele acțiuni prevăzute de lege sunt absolut necesare, iar neîndeplinirea lor implică pericole mari şi echivalează cu adevărate acțiuni. Pentru aceste considerente, inacțiunea are valoare cauzală şi faptele săvârşite prin inacțiuni, care produc urmări periculoase pentru societate, se incriminează şi se sancționează [62, p.112].

În acest context, este totalmente binevenită şi opinia savantului rus И.И. Козаченко, care susține că „funcția regulativă este o formă activă (în mişcare) de protejare a subiecților raportului juridic, care se reflectă, în mod obligatoriu, în situații extremale (infracțiuni), deoarece în cadrul acestora din urmă funcția regulativă se transformă în cea de apărare” [108, p.13].

La rândul său, В.Д. Филимонов menționează că „anume normele ce stabilesc răspunderea pentru comportamentul criminal sunt destinate, în general, reglementării comportamentului cetățenilor,... pentru a-i face să se abțină de la săvârşirea faptelor socialmente periculoase” [177, p.43]. Spre deosebire de normele de drept civil, majoritatea dintre care indică direct asupra modalității comportamentului aşteptat de la subiect, în sfera legislației penale măsura comportamentului necesar este determinată pe cale analitică, cu luarea în considerare a formulei reglementate juridic: „Este permis aceea ce nu este interzis direct şi expres”. În cazul cercetării analitice a întrebărilor cu privire la funcția regulativă a dreptului penal, în deplină măsură sunt utilizate tezele logicii deontice (logicii normelor) – compartiment al logicii care investighează legăturile logice şi structura expresiilor normative. În special, pentru analiza prevederilor regulative ale dreptului penal, un interes deosebit prezintă aşa legi ale logicii deontice, precum:

1) realizarea acțiunii şi abținerea de la săvârşirea acesteia nu pot fi simultan obligatorii;

2) dacă acțiunea duce la o consecință interzisă, apoi şi acțiunea este interzisă [97, p.266-267].

Trebuie, de asemenea, să menționăm şi faptul că delimitarea consecutivă a acțiunii de inacțiune, ca abținere de la realizarea anumitor acțiuni, nu este echivalentă cu o simplă inactivitate. Din punct de vedere logic, ea constituie o extindere a teoriei logice a acțiunii şi, de asemenea, constituie obiectul logicii deontice, care îşi găseşte o largă aplicare în procesul analizei materialului normativ.

În sensul dreptului penal sau, mai corect spus, în sensul funcției regulative a dreptului penal, acțiunea şi inacțiunea constituie antipodul, contradictoriul uneia față de cealaltă. Putem menționa că acțiunea este pedepsibilă în acel caz când de la subiect se aşteaptă o inacțiune, adică neîndeplinirea de către el a acelor acțiuni care sunt interzise de către funcția regulativă a dreptului penal; şi invers, inacțiunea este sancționată atunci când de la subiect se aşteaptă un comportament activ, corespunzător situației create.

În literatura de specialitate se menționează, de asemenea, că fapta nu trebuie să fie viciată, şi anume:

1) trebuie să fie volitivă;

2) trebuie să fie conştientizată;

3) trebuie să fie independentă, adică săvârşită fără constrângere [124, p.178].

Introducerea acestor semne în descrierea faptei nu pretinde la antrenarea laturii subiective a componenței în procesul de cercetare cu referire la latura obiectivă, dar în mod obligatoriu caracterizează fapta în calitate de semn al laturii obiective a componenței de infracțiune.

În sensul dreptului penal, prin faptă se subînțelege nu un comportament reflector, instinctiv şi neconştientizat sau un comportament în afara voinței persoanei, ci un comportament regulat prin activitatea volitivă şi intelectuală a creierului uman. Această afirmație ilustrează unitatea elementelor componenței de infracțiune, în cadrul căreia persoana nu este recunoscută vinovată, dacă nu a conştientizat şi, în dependență de circumstanțele cauzei, nu putea percepe periculozitatea socială a faptelor sale sau nu a prevăzut posibilitatea survenirii consecințelor socialmente periculoase şi, în temeiul circumstanțelor cauzei, nu era obligată şi nici nu putea să le prevadă.

Forma manifestării faptei în cadrul realității obiective. Acțiunea constă în mişcarea corpului sau într-un cumul de mişcări ale corpului, inclusiv în realizarea gesturilor şi în pronunțarea cuvintelor.

Inacțiunea, după cum am menționat anterior, constă în faptul că subiectul nu realizează acele acțiuni, care erau aşteptate de la el în conformitate cu cerințele legii penale ce au un caracter regulativ. Aşa, de exemplu, art.163 C. pen. RM (alin.(1) − Lăsarea, cu bună-ştiință, fără ajutor a unei persoane care se află într-o stare periculoasă pentru viață şi este lipsită de posibilitatea de a se salva din cauza vârstei fragede sau înaintate, a bolii sau a neputinței, dacă cel

vinovat ştia despre primejdie şi a avut posibilitatea de a acorda ajutor părții vătămate, fie că el însuşi a pus-o într-o situație periculoasă pentru viață) stabileşte obligațiunea normativă a subiectului infracțiunii de a acorda în anumite condiții (locul şi circumstanțele săvârşirii infracțiunii) ajutor, care nu este legat de crearea simultană a pericolului pentru el însuşi. În situația dată, anume ajutorul prezintă acea acțiune necesară care urmează a fi realizată de subiect în situația creată, în locul respectiv şi în condițiile respective. Neîndeplinirea acestei acțiuni şi reprezintă inacțiunea ilegală.

În aşa fel, în legea penală sunt descrise toate condițiile, care, luate în totalitate, determină aprecierea comportamentului subiectului ca având anume un caracter ilegal.

Putem presupune faptul că deplina corespundere a comportamentului criminal al persoanei obligate inacțiunii descrise în legea penală este suficientă pentru recunoaşterea în faptele celui vinovat, în situația respectării anumitor condiții, a componenței de infracțiune, şi legătura cauzală este aici, într-un anumit sens, de prisos, un semn care nu este necesar. Putem, însă, accepta o atare presupunere doar în calitate de ipoteză alternativă. Nemijlocit şi separat, realizarea inacțiunilor şi, nemijlocit şi separat, survenirea consecințelor socialmente periculoase, dacă şi unele şi celelalte sunt fixate într-o singură normă de drept penal, însă nu sunt legate între ele prin legătură cauzală, nu ar trebui să atragă după sine survenirea răspunderii penale. Temei al răspunderii penale îl constituie doar prezența în faptă a componenței de infracțiune, iar în componențele materiale de infracțiune legătura cauzală constituie un semn obligatoriu.

Inacțiunea poate fi însoțită de o activitate energică; această activitate (comportament) poate fi importantă sau indiferentă pentru dreptul penal.

Importanța sau indiferența, din punctul de vedere al dreptului penal, este stabilită de pe pozițiile cauzalității şi cu luarea în considerare a laturii subiective în cadrul acelor infracțiuni, componența cărora este fixată în lege ca fiind materială. Dacă comportamentul activ întreprins de către persoană a fost orientat spre aceea ca să corespundă obligațiilor plasate asupra ei de către funcția regulativă a normei de drept penal, însă survenirea rezultatului criminal nu a putut fi evitată de către persoană şi această posibilitate nimereşte, pe deplin, sub noțiunea de „cauzare din nevinovăție a daunei” (art.20 C. pen. RM), atunci în situația dată componența de infracțiune lipseşte şi evitarea rezultatului criminal este plasată după limita vinovăției persoanei.

Important din punctul de vedere al calificării, comportamentul activ al persoanei poate fi prezent şi în tentativele active de a evita acțiunile cerute ei în calitatea sa de subiect obligat la ceva anume şi poate fi apreciat, de exemplu, ca fiind o „eschivare înrăită”.

Din punctul de vedere al calificării, comportamentul activ-indiferent, nepăsător al persoanei obligate la ceva anume nu trebuie să fie legat de acea sferă, unde de la cel vinovat, în conformitate cu funcția regulativă a legii penale, este aşteptat un comportament activ. Dacă

comportamentul activ al persoanei se află dincolo de limitele sferei acțiunilor obligatorii şi comportamentul pasiv nu coroborează în niciun mod cu multitudinea acțiunilor, apoi un atare comportament activ nu trebuie să influențeze asupra calificării celor comise. În cazul aplicării pedepsei, un aşa comportament poate fi luat în considerare de către instanța de judecată doar dacă caracterizează persoana celui vinovat, nu şi modalitatea săvârşirii infracțiunii. Drept exemplu al unui atare comportament activ poate fi comportamentul pozitiv şi exemplar la serviciu.

Aşa, de exemplu, *B. a fost recunoscut vinovat în săvârşirea infracțiunii prevăzute de art.353 C. pen. RM (Eschivarea de la serviciul militar în termen, de la serviciul militar cu termen redus sau de la serviciul militar ca rezervişti concentrați sau mobilizați). După absolvirea Colegiului, B., nedorind să-şi satisfacă serviciul militar, nu s-a prezentat la Comisariatul militar, a rămas să trăiască la părinț şi s-a aranjate la lucru.* (Procuratura Militară Bălți, cauza penală nr. 2012368024).

În dispoziția articolului nominalizat sunt expuse semnele laturilor obiective şi subiective ale componenței de infracțiune, care au o importanță calificativă (automutilare, simularea unei boli, falsificarea documentelor, altă înşelăciune). Realizarea eschivării de la serviciul militar prin modalitățile indicate în lege determină calificarea celor comise, iar comportamentul lui B. (angajarea în câmpul muncii, caracteristicile pozitive etc.), în situația dată, nu vor avea o importanță calificativă. În astfel de cazuri, este necesar a delimita corect comportamentul activ, îmbinat, cuplat cu cel pasiv, care are importanță pentru calificarea actelor comise sau, respectiv, nu prezintă niciun interes în acest sens; acesta din urmă poate avea, totuşi, importanță doar în cazul determinării gradului de pedeapsă, în calitatea sa de trăsătură a persoanei celui vinovat.

Condițiile survenirii răspunderii penale. Conform condițiilor survenirii răspunderii penale, acțiunea este caracterizată prin aceea că este prezentă obligațiunea normativă a persoanei de a se abține de la realizarea acesteia, obligațiune dedusă în mod analitic din reglementările legii penale (în sfera de activitate a funcției regulative).

Soluționarea chestiunii referitoare la faptul dacă este interzisă acțiunea este legată şi de interpretarea logică şi gramaticală a legii penale, precum şi de chestiunile de tehnică legislativă.

Dispozițiile articolelor Părții Speciale a Codului penal al Republicii Moldova conțin, în mod obligatoriu, descrierea laturii obiective a componenței de infracțiune. Alte elemente şi semne ale componenței de infracțiune nu primesc întotdeauna o reflectare directă în cadrul articolelor din legea penală. Astfel, obiectul infracțiunii de cele mai frecvente ori este stabilit nu nemijlocit în articolul din Partea Specială a Codului penal al Republicii Moldova, ci în denumirea capitolului la care se atribuie infracțiunea respectivă. Indicarea asupra obiectului în cadrul dispoziției articolului legii penale este necesară atunci când componența de infracțiune

include un obiect suplimentar sau facultativ. Semnele subiectului general al infracțiunii îşi găsesc reflectare în Partea Generală a Codului penal al Republicii Moldova, iar în dispozițiile articolelor din Partea Specială a Codului penal al Republicii Moldova sunt indicate doar caracteristicile, trăsăturile subiectului special.

În ceea ce ține de latura subiectivă, apoi, conform Părții Generale a Codului penal al Republicii Moldova, sunt pedepsibile infracțiunile săvârşite, potrivit regulii generale, intenționat sau din imprudență.

Faptele săvârşite din imprudență şi cu intenție sunt expuse direct în forma respectivă a vinovăției şi în Partea Specială a Codului penal al Republicii Moldova. O aşa formulare a dispoziției este legată de gradul avansat de pericol social al atentatelor la viața şi sănătatea persoanei şi de importanța social-psihologică a strictеții răspunderii penale pentru comiterea unor aşa fapte.

Latura obiectivă nu poate să nu fie fixată în legea penală, deoarece anume latura obiectivă reprezintă reflectarea externă a comportamentului sancționabil. Însă, latura obiectivă a componenței de infracțiune conține un rând de semne obligatorii (fapta, legătura cauzală, consecința), acestea nefiind, însă, fixate în totalitate de fiecare dată în dispoziția articolului din legea penală.

Aşa, de exemplu, la art.145 alin.(1) C. pen. RM legiuitorul sancționează omorul – adică, cauzarea intenționată a morții unei alte persoane. În acest caz, în cadrul laturii obiective se conțin indicații doar asupra consecinței infracțiunii (cauzarea morții).

De facto, sunt interzise toate acțiunile care ar putea genera aşa consecințe.

Alte dispoziții din legea penală conțin doar descrierea faptei (de obicei, în cadrul componențelor formale de infracțiune), ca, de exemplu, dispozițiile art.184 C. pen. RM (Violarea dreptului la libertatea întrunirilor).

Fapta şi consecințele sunt descrise, de exemplu, în dispoziția art.185 C. pen. RM (Atentarea la persoană şi la drepturile cetățenilor sub formă de propovăduire a credințelor religioase şi de îndeplinire a riturilor religioase), unde sunt indicate acțiunile ilegale şi consecința, condiția obligatorie a survenirii răspunderii penale – cauzarea de daune sănătății cetățenilor etc.

În articolele din Partea Specială a Codului penal al Republicii Moldova întâlnim şi indicații cu referire la legătura cauzală. Acestea se exprimă prin aşa formulări şi expresii, precum: „cauzare”, „provocat”, „soldată ...” etc.

Deci, în vederea survenirii răspunderii penale pentru infracțiunea săvârşită prin acțiune, în cadrul laturii obiective este necesară săvârşirea acțiunii interzise (cu condiția prezenței tuturor semnelor componenței sau a construcției infracțiunii neconsumate). Aceasta este reglementarea

normativ-legislativă a condițiilor răspunderii penale pentru infracțiunile săvârşite prin acțiune.

Cu referire la răspunderea penală pentru inacțiune, V.Bujor şi V.Guțuleac evidențiază trei semne ale acesteia:

1) obligațiunea persoanei de a îndeplini o anumită acțiune determinată;

2) posibilitatea de a realiza acțiunea în condițiile existente;

3) neîndeplinirea de către persoană a acelor acțiuni care erau de la ea cerute şi aşteptate [88, p.61].

În aşa fel, întru fundamentarea răspunderii penale pentru inacțiunea infracțională este necesară prezența obligațiunii de a acționa, care decurge dintr-un spectru larg de temeiuri. Aceste obligațiuni sunt:

1) stabilite de lege, inclusiv de cea penală (funcția regulativă a legii penale);

2) stabilite prin acte normative subordonate legii;

3) stabilite de contracte de diferit gen, inclusiv de cele de muncă;

4) premergătoare, anterioare comportamentului subiectului;

5) generate din relațiile de rudenie şi din anumite norme sociale generale.

Temeiurile indicate ale obligațiunii de a acționa într-un anumit mod constituie criteriul obiectiv al inacțiunii.

В.С. Прохоров vine cu propunerea de a diviza criteriul obiectiv în temeiuri *obiective* şi *subiective* ale comportamentului obligatoriu activ al subiectului, adică, respectiv – există necesitatea obiectivă de a acționa legea ce înaintează cerințe de a săvârşi anumite acțiuni [154, p.327].

Criteriul obiectiv al inacțiunii criminale nu poate fi unic în vederea învinuirii; de asemenea, este necesară şi prezența criteriului subiectiv, care se exprimă în aceea că persoana are posibilitatea reală de a săvârşi acțiunea aşteptată de la ea în condițiile situației existente.

Un interes aparte prezintă întrebarea referitoare la modalitatea formulării legislative în cadrul laturii obiective a componențelor de infracțiune săvârşite prin inacțiune. În unele cazuri, inacțiunea interzisă poate fi dedusă din consecința interzisă; în aşa mod, este constituit, de exemplu, cunoscutul model al omorului prin inacțiune, când mama intenționat nu-şi alăptează copilul, astfel cauzând moartea acestuia. Survenirea morții în mod obligatoriu trebuie să fie legată cauzal cu lipsa alăptării; dacă moartea a survenit din alt motiv, atunci comportamentul mamei urmează a fi luat în considerare şi urmează să survină răspunderea penală cu luarea în considerare a altor semne ale componenței.

Însă, acest exemplu este unul particular. Atunci când în legea penală este formulată o normă cu inacțiune în cadrul laturii obiective, fapta – inacțiunea – potrivit regulii generale, trebuie să fie minuțios expusă în dispoziția articolului. Cerința dată este legată de circumstanța că

pasibilă de pedeapsă este, după cum s-a menționat anterior, nu comportamentul pasiv la general, ci anume nesăvârşirea, nerealizarea a ceea ce este necesar. În baza particularităților funcției regulative a dreptului penal, nesăvârşirea celor necesare (inacțiunea penală) este stabilită anume de către normele Codului penal al Republicii Moldova şi, respectiv, tot de către el urmează a fi reglementată cu un grad optim de minuțiozitate. În aşa fel, dispozițiile componențelor de infracțiune săvârşită prin inacțiune trebuie să conțină în cadrul laturii obiective descrierea a însăşi inacțiunii infracționale, iar în componențele materiale – şi a consecințelor criminale.

Printr-o aşa modalitate a tehnicii legislative sunt formulate, de exemplu, componențele unor aşa infracțiuni, precum: Neacordarea de ajutor unui bolnav (art.162 C. pen. RM – componență formală de infracțiune; Lăsarea în primejdie (art.163 C. pen. RM – componență formală de infracțiune) etc.

Formularea clară în legea penală a faptei infracționale, exprimată în forma inacțiunii, oferă adepților acauzalității inacțiunii temei de a formula concluzia că inacțiunea criminală în situația prezenței obligațiunii (neîndeplinite) de a acționa constituie – în limitele laturii obiective a componenței – suficient temei de supunere a celui vinovat răspunderii penale; stabilirea legăturii cauzale dintre inacțiune şi consecința infracțională nu este necesară. Drept rezultat, în genere este negată legătura cauzală în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune. Însă, corespunderea deplină a comportamentului persoanei inacțiunii infracționale indicate în lege, chiar şi împreună cu prezența consecințelor infracționale, formulate în aceeaşi normă a legii, nemijlocit de la sine nu permite a formula concluzia despre prezența în faptă a componenței de infracțiune. Desigur, în realitate, nu este exclusă următoarea situație: medicul, fiind o persoană obligată, nu a acordat ajutor pacientului; ultimul, ieşind din spital, a fost lovit de un automobil şi a decedat. Din acest exemplu este evident faptul că, nemijlocit de la sine, neacordarea de ajutor (inacțiunea criminală) nu se află în legătură cauzală cu moartea persoanei. Vinovat în moartea acesteia, în cazul prezenței tuturor semnelor componenței de infracțiune, va fi conducătorul mijlocului de transport. Putem aduce şi un exemplu puțin mai sofisticat: medicul-stomatolog a refuzat să acorde ajutor pacientului care invocă dureri asemănătoare celor de dinți; pacientul a decedat din cauza hemoragiei cerebrale, generate de tensiunea arterială înaltă. În acest exemplu inacțiunea medicului-stomatolog de asemenea nu se află în legătură cauzală cu moartea pacientului, deoarece obligațiunea de a acționa a unui medic-stomatolog nu include investigarea medicală deplină a persoanei, inclusiv verificarea şi tratamentul tensiunii arteriale. Astfel, nemijlocit de la sine, corespunderea comportamentului subiectului obligat la careva inacțiuni criminale descrise în lege, în componențele materiale, nu ne permite să concluzionăm că componența de infracțiune există; mai este necesar a stabili existența tuturor semnelor laturii obiective a componenței, adică a consecințelor, care se află în legătură cauzală cu inacțiunea ce

constituie cauza.

Inacțiunea poate fi clasificată în:

1) simplă (absolută);

2) mixtă (combinată).

Această clasificare este recunoscută în dreptul penal, însă nu se caracterizează prin unitate în ceea ce ține de formularea anumitor concluzii şi a anumitor definiții.

Л.Д. Гаухман menționează că inacțiunea simplă este inacțiunea care nu e legată de o careva acțiune, nu se îmbină cu aceasta şi nici nu generează careva consecințe.

Inacțiunea mixtă este acea inacțiune care:

1) este legată sau se îmbină cu îndeplinirea acțiunii – răspunderea penală survine pentru inacțiune, indiferent de faptul dacă ea a fost însoțită de acțiune;

2) a generat consecința – răspunderea penală intervine doar în cazul survenirii consecințelor prevăzute de lege.

În continuare, inacțiunea mixtă este exprimată în dispoziția articolului legii penale prin două modalități:

1) prin indicarea la inacțiune şi la consecință;

2) prin indicarea doar la consecință [94, p.106].

Savantul М.И. Ковалев menționează că inacțiunea mixtă intră în componența unei aşa laturi obiective, care poate să includă şi acțiunea, şi inacțiunea [104, p.148]. Ultima clasificare este ceva mai preferată, deoarece inacțiunea este, în exclusivitate, formă a faptei, şi clasificarea inacțiunii ca formă a faptei nu trebuie să iasă în afara limitelor acestui semn al laturii obiective a componenței de infracțiune. În clasificarea oferită de savantul Л.Д. Гаухман inacțiunea, în calitate de formă a faptei, se îmbină cu construcția componenței de infracțiune după modalitatea formulării laturii obiective, adică a construcției materiale sau formale a componenței.

În aşa fel, componențele de infracțiune cu inacțiune în cadrul laturii obiective se divizează în materiale şi formale; în continuare, în latura obiectivă atât a componenței materiale, cât şi a celei formale a infracțiunii poate exista o inacțiune simplă (care nu este legată de prezența acțiunii) şi o inacțiune mixtă, care, în opinia lui М.И. Ковалев, intră în structura unei aşa laturi obiective, care poate să prevadă şi acțiunea, şi inacțiunea.

Clasificarea inacțiunii este realizată şi de către savantul М.Д. Шаргородский. În opinia lui, infracțiunile săvârşite prin inacțiune constau în:

1) nesăvârşirea acțiunilor, pe care persoana dată era juridic obligată să le realizeze, fără cerința survenirii unui careva anumit rezultat... aşa-numitele *delictum omissionis*;

2) nesăvârşirea acțiunilor, pe care persoana dată era juridic obligată să le realizeze, şi care, pentru recunoaşterea prezenței unei componențe „împlinite”, necesită rezultatul stabilit de lege,

adică aşa-numitele *delicta comissioner per omissionem.* În atare situații urmează să deosebim două categorii de infracțiuni:

a) infracțiuni generale, săvârşite prin inacțiune (ca, de exemplu, omorul săvârşit de către medic, care intenționat nu a oferit antidotul necesar);

b) componențe reglementate şi prevăzute în mod special (ca, de exemplu, atragerea minorilor la consumul ilegal de droguri, medicamente şi de alte substanțe cu efect narcotizant) [180, p.67-68].

Aşadar, întrebarea cu privire la legătura cauzală apare în cazul cercetării *delicta comissioner per omissionem*, deoarece legătura cauzală trebuie să fie stabilită în acele infracțiuni, componențele cărora sunt descrise în legea penală ca fiind materiale. Chestiunea cu privire la prezența acesteia în cadrul *delictum omissionis* constituie o întrebare generală referitor la legătura cauzală în cadrul componenților formale, care se soluționează în felul următor: legătura cauzală, ca, de fapt, şi consecințele, nu sunt semne obligatorii ale componenților de infracțiune, formale după construcție. Categoria cauzalității în cadrul acestor componențe este fundamentată prin formularea construcției componenței.

4.2. Inacțiunea în calitate de element al complexului cauzal

Definirea finală a noțiunii de „acțiune”, la fel ca şi a inacțiunii, întâlneşte uneori anumite dificultăți. Astfel, fapta este determinată ca fiind un comportament pasiv al subiectului obligat (inacțiune infracțională) sau ca un comportament activ, o mişcare a corpului sau un cumul de mişcări ale acestuia, exprimat şi prin gesturi, prin pronunțarea cuvintelor (amenințarea, răspândirea informațiilor umilitoare etc.), adică – acțiunea infracțională. Însă, o întrebare la care nu avem încă un răspuns exhaustiv este următoarea: se referă oare la noțiunea de faptă forțele şi legitățile naturii care sunt utilizate de către persoană?

Cercetând noțiunea de legătură cauzală, В.Н. Кудрявцев vorbeşte despre forțele accesorii, de altă natură, şi menționează că „includerea în noțiunea de acțiune infracțională, privită ca un cumul de acte ale comportamentului infracțional, şi a aşa-numitelor forțe externe şi a legităților realității obiective utilizate de către făptuitori ... extinde peste măsură noțiunea de acțiune a persoanei din contul fenomenelor lumii înconjurătoare, care, deşi sunt legate cu acțiunea şi într-o oarecare măsură determină consecințele ei, totuşi constituie nişte elemente îndepărtate ale lanțului cauzal, care duc de la acțiune spre rezultatul infracțional” [125, p.194].

В.С. Прохоров soluționează această întrebare într-un cu totul alt mod, contradictoriu celui expus mai sus: „Faptele elementare complexe sunt legate inseparabil de acțiunea forțelor externe şi a legităților, care nu doar că sunt puse în mişcare, dar şi în mod conştient sunt orientate,

schimbate şi înlocuite de către subiectul infracțiunii în procesul activității lui. În acest caz, forțele externe şi legitățile utilizate de către persoană constituie o parte componentă organică a acțiunii sale” [154, 324-325].

Examinează temeinic întrebarea referitoare la coraportul dintre acțiune, forțele externe şi legitățile realității obiective şi В.Б. Малинин, dânsul indicând asupra „imposibilității de a se oferi un răspuns unic” [142, p.142]. El ajunge la următoarea concluzie: „Cumulul mişcărilor corpului, al forțelor şi legităților naturii urmează a fi examinat ca o activitate unică”. Şi în continuare: „Propunem ca în cadrul studiilor despre latura obiectivă să fie cercetate nu doar acțiunea şi inacțiunea, dar şi activitatea ca o formă ce se deosebeşte de aceste modalități de săvârşire a infracțiunii” [142, p.143].

Despre activitate ne vorbeşte puțin într-un alt sens şi В.Н. Кудрявцев: „În unele cazuri, ar fi mai corect a se vorbi nu despre acțiune, ci despre activitatea infractorului, care este constituită dint-un complex întreg de acte, reciproc legate între ele” [125, p.194]. Dânsul vorbeşte despre activitate ca despre un cumul complicat de acte, care, la rândul lor, reprezintă un cumul de mişcări ale corpului. În acelaşi timp, din noțiunea de acțiune el exclude toate legitățile naturii utilizate de către cel vinovat. În continuare, susține că nu ar fi de dorit să atribuim diferite sensuri noțiunii de acțiune şi să includem în ea acțiunea forțelor şi legitățile naturii, utilizate de către infractor, astfel identificând-o ca fiind cea de-a treia formă a faptei.

Nu este clar pe deplin ce urmează a se înțelege în aşa cazuri prin „legități şi forțe ale naturii”. Putem presupune că un şir de legități şi forțe ale naturii, ale realității ce ne înconjoară, precum forța atracției universale, posibilitatea deplasării în spațiu şi multe alte calități ale obiectelor lumii înconjurătoare, nici nu pot fi discutate dacă urmează a fi incluse, înglobate sau nu în noțiunea de faptă din punctul de vedere al dreptului penal. Aceste legități ale realității obiective constituie doar condiții ce fac posibilă existența acțiunii şi inacțiunii.

В.Н. Кудрявцев indică asupra următoarelor forțe accesorii, străine: „faptele, actele altor persoane (de exemplu, în cazul instigării la săvârşirea infracțiunii); diferitele mecanisme (de exemplu, mijloacele de transport) şi chiar forțele naturii (inundațiile, surpările etc.)” [125, p.180].

La rândul său, В.Б.Малинин numeşte „forțele şi legitățile naturii” ca fiind un element al activității, fără a indica special care anume forțe şi legități intră în acest cerc. În acest sens aduce următorul exemplu: „Dacă şoferul conduce mijlocul de transport şi într-un anumit moment nu virează într-o parte şi loveşte un pieton, putem noi oare să separăm inacțiunea lui de acțiunile premergătoare şi de acțiunile mecanismelor mijlocului de transport?” [142, p.143].

Componența de infracțiune presupune o unitate logică; şi pentru comoditatea analizei ştiințifice şi practice (chiar şi sub formă abstractă) aceasta este divizată în elemente constitutive,

care sunt strâns şi inseparabil legate între ele. Fapta, inclusă în componența laturii obiective ca unicul, după unele surse [93, p.90], semn obligatoriu al componenței de infracțiune, ar fi o noțiune inaplicabilă, dacă nu ar reflecta legătura dintre latura obiectivă a infracțiunii şi subiectul acesteia. Dacă prin faptă, fie ea acțiune sau inacțiune, am înțelege un cerc larg de influențe care nu constituie acțiuni sau inacțiuni nemijlocite ale subiectului infracțiunii, apoi va fi afectată integritatea componenței de infracțiune ca entitate echilibrată constituită dintr-o totalitate de părți componente. În aşa fel, are deplină dreptate В.Н. Кудрявцев când susține că forțele şi legitățile naturii, fiind utilizate, nu constituie elementul faptei, cu toate că sunt legate de aceasta în modul cel mai strâns.

Forțele şi legitățile obiective, în cazul cercetării inductive şi analitice, au o importanță diferită. În primul rând, ele constituie o condiție a posibilității acțiunii (inacțiunii) la general. Aşa sunt, de exemplu, viteza căderii libere, forța gravității, legitatea deplasării obiectelor în spațiu, viteza etc. Aceste legități obiective nu urmează a fi cercetate în vederea includerii ca parte componentă în conținutul faptei, fiindcă sunt obiective şi de neînlăturat. Alte „forțe accesorii" nu pot constitui, în genere, mijloace ale săvârşirii infracțiunii. Fapta şi mijloacele săvârşirii infracțiunii sunt semne diferite ale laturii obiective a componenței, care nu trebuie să fie confundate.

Pentru soluționarea acestei chestiuni şi determinarea faptei (atât a acțiunii, cât şi a inacțiunii) trebuie să utilizăm noțiunea anterior propusă – de complex cauzal. Întru păstrarea construcției componenței de infracțiune împărțită în elemente, cu referire la faptă urmează a fi atribuit doar comportamentul activ sau pasiv al persoanei, în conformitate cu regulile formulate în normele regulative ale dreptului penal. Legătura cauzală, în sensul larg al cuvântului, include aşa entități, precum cauza şi efectul, şi în construcția teoretică de drept penal a legăturii cauzale fapta figurează în calitate de cauză, iar consecința socialmente periculoasă – în calitate de efect. Nemijlocit, fapta în calitate de semn fixat normativ al laturii obiective a componenței de infracțiune urmează a fi deosebită de fapta în calitate de cauză în sensul larg al noțiunii de legătură cauzală. Numai doar fapta, atât acțiunea, cât şi inacțiunea, nu întotdeauna este susceptibilă de a genera, a determina legătura cauzală, care duce la survenirea rezultatului infracțional. Fapta şi forțele accesorii, în opinia lui В.Н. Кудрявцев, urmează a fi examinate ca fiind un complex cauzal, unde forțele accesorii constituie, de regulă, condiții ale survenirii rezultatului criminal. În aşa fel, forțele accesorii constituie un element, care se atribuie într-o măsură mult mai mare la caracteristica legăturii cauzale decât la faptă, adică forțele accesorii nu constituie un element al comportamentului persoanei.

А.А. Тер-Акопов susține că divizarea binomă a faptei în acțiune şi inacțiune nu reflectă în măsură deplină sensul juridico-penal al faptei. Autorul propune cea de-a treia varietate a faptei,

pe care o denumeşte „încălcarea regulilor speciale de comportament”. Indicând asupra faptului că această varietate constituie „o formă independentă a comportamentului infracțional”, A.A. Тер-Акопов menționează: „În exterior, încălcarea regulilor se exprimă în acțiune sau inacțiune. De exemplu, în cazul încălcării regulilor de circulație conducătorul mijlocului de transport se deplasează cu viteza care depăşeşte limita admisă, adică săvârşeşte o acțiune şi, în acelaşi timp, nu micşorează viteza – manifestă inacțiune. Coincidența într-un singur act faptic a acțiunii şi inacțiunii nu permite de a-l atribui nici la acțiune, nici la inacțiune, dar indică asupra independenței acestei forme a faptei”. În continuare, dânsul indică asupra faptului că „încălcarea regulilor speciale de comportament se deosebeşte de acțiune şi inacțiune după mecanismul cauzării consecințelor periculoase. În cazul acțiunii şi inacțiunii fiecare act separat este capabil să cauzeze dauna... În situația încălcării, consecința survine în principal nu în rezultatul acțiunii sau inacțiunii, ci în rezultatul încălcării de către persoană a unui anumit comportament, care este stabilit pentru participanții la forma specială a activității vitale şi la care toți aceşti participanți se orientează”.

Mai departe, autorul examinează particularitățile legăturii cauzale în cazul încălcării regulilor speciale de comportament, care „în formă generală, se caracterizează prin aceea că legătura cauzală este stabilită nu la nivel fizic, ci la nivel de corelație programată. Aceasta presupune că importanță juridică prezintă nu corelația fizică dintre subiect şi obiect, dar cea social-juridică, informațională şi programatică” [171, p.54].

Teza cu privire la cea de a treia formă a vinovăției, de rând cu acțiunea şi inacțiunea, pare a fi nefundamentată pe deplin şi lipsită de necesitate reală. Acțiunea şi inacțiunea, după cum a fost menționat anterior în studiul nostru şi după cum se menționează frecvent în literatura de specialitate, se referă nu la întregul comportament al persoanei, ci numai la o parte determinată a celor comise de către ea.

Astfel, inacțiunea presupune neîndeplinirea celor necesare şi, într-o aşa reprezentare, manifestare, inacțiunea descrie pe deplin acele cazuri, situații similare celui când subiectul nu reduce viteza, ca în exemplul adus de A.A. Тер-Акопов; deci, construcția inacțiunii care există în dreptul penal este suficientă şi aplicabilă față de situațiile descrise.

În ceea ce ține de observațiile asupra particularităților legăturii cauzale în situația încălcării regulilor speciale de comportament, apoi particularitățile indicate, evidențiate de către A.A. Тер-Акопов, sunt pe deplin aplicabile la cercetarea legăturii cauzale în cadrul laturii obiective a componenței de infracțiune.

De către dreptul penal este elaborată o construcție clară şi de calitate înaltă a componenței de infracțiune, care dispune de o unitate internă. Caracteristicile subiective ale comportamentului urmează a fi luate, în mod obligatoriu, în considerare.

Aceasta însă nu presupune transferul legăturii cauzale în domeniul idealului şi atribuirea momentelor subiective legăturii cauzale. Aceasta înseamnă că subiectul, fiind responsabil în conformitate cu criteriul medical şi cel juridic, conştient alege un comportament determinat, care şi condiționează survenirea consecințelor socialmente periculoase.

În procesul unui astfel de comportament, factorii informaționali, social-juridici, după cum îi desemnează A.A. Тер-Акопов, au, fără îndoială, o importanță esențială.

4.3. Specificul caracterului cauzator al inacțiunii

În literatura ştiințifică de specialitate o atenție deosebită este acordată studierii legăturii cauzale în calitatea ei de semn al laturii obiective a componenței de infracțiune. Totodată, chestiunea cu privire la legătura cauzală în componențele de infracțiune săvârşite prin acțiune este analizată cu prioritate, adică ca fiind una de bază, şi numai după aceasta se acordă o anumită atenție problemei privind legătura cauzală şi cauzalitatea cu referire la inacțiune. Rezultatele examinării legăturii cauzale în cazul acțiunii se aplică, într-o formă mai mult sau mai puțin modificată, şi componențelor de infracțiune cu formă pasivă a cauzării. Cu toate acestea, problema legăturii cauzale în cadrul componențelor de infracțiune săvârşite prin inacțiune rămâne a fi una „suplimentară” după genul şi caracterul său. Aceasta depinde nu de importanța redusă a chestiunii vizate, dar de anumite dificultăți esențiale teoretico-constructive, deoarece cauza activă este mult mai transparentă şi accesibilă pentru investigații decât „cauza pasivă”.

La momentul de față dispunem de un număr suficient şi variat de construcții teoretice, care dovedesc argumentat şi fundamental prezența caracterului prejudiciabil al inacțiunii şi prezența legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune. Unei aşa modalități de examinare a componenței generale de infracțiune şi a componențelor concrete de infracțiune i se opun cercetările de drept penal în planul determinismului cauzal, care indică la lipsa posibilității cauzării prejudiciului prin inacțiune, afirmându-se nonsensul logic al existenței legăturii cauzale, nonsens argumentat prin *lipsa acțiunii*. Parțial, această din urmă variantă de soluționare a chestiunii este legată de momentul că se consideră a fi practic şi teoretic imposibil ca ceea ce constituie cauza să aibă un caracter pasiv. Însă, cauza poate fi, în măsură egală, atât activă, cât şi pasivă; principala caracteristică aici fiind eficacitatea cauzei, calitatea genetică a legăturii dintre fapta, care este presupusă a fi cauza, şi fapta, care este presupusă a fi consecința.

În aşa fel, urmează a fi soluționate două întrebări de bază:

1) putem oare vorbi despre legătura cauzală dintre fapta în formă de inacțiune şi consecința socialmente periculoasă, sau legătura cauzală în aşa construcție a componenței de infracțiune lipseşte?

2) este oare necesară o construcție teoretică specială cu referire la legătura cauzală în cazul inacțiunii, sau teoria generală a legăturii cauzale în dreptul penal (fie teoria cauzalității exclusive, a cauzalității adecvate sau teoria condiției necesare, precum şi oricare alte teorii) este suficientă pentru descrierea legăturii cauzale în cadrul componenților de infracțiune săvârşite prin inacțiune?

Considerații de ordin istoric. Cu referire la întrebarea vizând inacțiunea, savanții în domeniu s-au împărțit în două lagăre; primii dovedesc acauzalitatea inacțiunii; ceilalți, dimpotrivă, recunosc prezența cauzalității în inacțiune în componența laturii obiective. Până a oferi o fundamentare personală a caracterului cauzator al inacțiunii, este necesar să demonstrăm, în primul rând, alogica teoriilor care combat caracterul prejudiciabil al inacțiunii, şi, în al doilea rând, logica teoriilor care dovedesc prezența elementului cauzator în inacțiune în calitatea şi forma sa de comportament infracțional. Mai mult ca atât, expunerea punctelor de reper ale teoriei negării inacțiunii cauzatoare de prejudiciu va determina punctele care necesită polemică şi combatere.

Teoriile ce combat cauzarea prin inacțiune. Prezența legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune este categoric negată de М.Д. Шаргородский. Rezultatele prezentate de el constituie cea mai reuşită ilustrare a opiniilor savanților, care în mod consecutiv au susținut acauzalitatea inacțiunii.

În special, М.Д. Шаргородский menționează: „Inacțiunea, în genere, nu poate cauza, pricinui". Noțiunile şi stările, în multe situații obişnuite la prima vedere, precum căderea fructelor de pe copaci, se atribuie lipsei de ploaie, iar sustragerile de bunuri din avutul proprietarului – lipsei organelor judiciare, nicidecum nu ar putea presupune că ploaia, în cazul dat fiind lipsă, ar dezbate fructele de pe copac. Logica filosofică corectă constă în aceea că „unde nu există momentul acțiunii, acolo nici nu poate fi, în esență, vorba despre legătura cauzală" [180, p.68-69]. Inițialmente М.Д. Шаргородский este, în viziunea noastră, corect când susține că nu putem confunda chestiunea cu privire la răspundere pentru inacțiune cu chestiunea referitoare la prezența legăturii cauzale în cadrul inacțiunii [180, p.70]; însă, conform logicii de mai departe a acestuia, întru fundamentarea răspunderii penale pentru inacțiune este suficientă doar prezența obligației juridice de a acționa, care, însă, nu a fost realizată de către cel vinovat. Legătura cauzală nu poate fi stabilită de inacțiune – adică de cauza pasivă, de lipsa acțiunii (inactivitate în sens juridico-penal). „În cazul inacțiunii legătura cauzală lipseşte şi întrebarea care urmează a fi soluționată se referă nu la faptul când inacțiunea constituie cauza rezultatului survenit, ci la faptul când persoana răspunde pentru inacțiune" [180, p.71]. În legătură cu clasificarea infracțiunilor săvârşite prin inacțiune pe care o oferă însuşi М.Д. Шаргородский, dânsul menționează că „dacă infractorul nu a dorit survenirea rezultatului socialmente periculos,

acțiunea lui poate fi examinată doar ca o infracțiune independentă şi, în aşa fel, este sancționată doar atunci când este special prevăzută de lege (***delictum sui generis***), ca de exemplu, neacordarea de ajutor unei persoane care se află în pericol de moarte" [ibidem]. Îndrăznim să presupunem că indicarea pe care o face М.Д. Шаргородский cu privire la sancționarea *acțiunii* constituie nu altceva decât o greşeală tehnică.

În continuare, autorul menționează (considerăm, corect) că în cazul componențelor formale, săvârşite prin inacțiune, problema cu referire la legătura cauzală în genere nu apare. Problema cauzalității în cazul infracțiunilor cu componențe formale a fost deja atinsă în studiul nostru cu ocazia examinării construcției teoretice a legăturii cauzale în dreptul penal. Întrebarea cu privire la legătura cauzală în infracțiunile cu o construcție formală, într-adevăr, nici nu are necesitatea unei soluționări. Alta este situația dacă în componență sunt plasate *eventualele şi potențialele consecințe*; în aşa cazuri urmează a fi soluționată întrebarea cu privire la *legătura cauzală potențială.* Însă, potrivit regulii generale, legătura cauzală în sens larg – în calitate de construcție teoretică şi ca mecanism al cauzării empirice – lipseşte în componențele de infracțiune, modelate în dreptul penal ca fiind formale.

În sfârşit, М.Д. Шаргородский concluzionează că „întrebarea cu privire la „cauzare" apare numai atunci când are loc o faptă infracțională cu caracter material, săvârşită prin inacțiune" [ibidem]. Însă, examinând în continuare în lucrarea sa această întrebare, autorul ajunge la aceleaşi concluzii anterior menționate, ce fundamentează lipsa cauzării prin inacțiune: pentru survenirea răspunderii penale în cazul inacțiunii este suficientă prezența unei obligațiuni juridice de a acționa, neîndeplinite şi, de asemenea, a vinovăției persoanei. „Legiuitorul nu recunoaşte cauzarea prin inacțiune", conchide М.Д. Шаргородский, indicând în aşa fel că în construcția componenței de infracțiune cu inacțiune în latura obiectivă în genere nu se conține ideea cauzalității. În acelaşi timp, dacă e să atragem atenție la modalitatea formulării dispoziției articolelor ce sancționează infracțiunile având o componență materială în cadrul laturii obiective, săvârşite prin inacțiune, apoi constatăm că prin legea penală este recunoscut faptul cauzării prin inacțiune. Despre aceasta ne conving, de exemplu, dispozițiile art.364 C. pen. RM: Neexecutarea intenționată a ordinului şefului, dat în modul stabilit, dacă aceasta a cauzat daune în proporții considerabile intereselor de serviciu (alin.(1); aceeaşi faptă, soldată cu urmări grave (alin.(2) litb)). Despre existența legăturii cauzale dintre inacțiune şi consecințe se vorbeşte direct şi în dispozițiile art.162 C. pen. RM: Neacordarea de ajutor, fără motive întemeiate, unui bolnav de către o persoană care, în virtutea legii sau a regulilor speciale, era obligată să îl acorde (alin.(1)), dacă această faptă a provocat din imprudență o vătămare gravă a integrității corporale sau a sănătății sau decesul persoanei (alin.(2)).

Urmează să menționăm că fundamentarea prezentată de М.Д. Шаргородский cu referire la lipsa nu doar a legăturii cauzale, dar şi a însăşi ideii cauzalității în construcția componențelor de infracțiune săvârşite prin inacțiune constituie, în esență, unica modalitate posibilă de argumentare în acest sens. Părtaşii acauzalității inacțiunii susțin că temeiurile răspunderii penale pentru inacțiune constau doar în prezența unei obligațiuni juridice de a acționa neîndeplinite – cu respectarea, desigur, a condiției că în fapta comisă de persoană sunt prezente toate semnele componenței de infracțiune.

Într-o aşa formă şi varietate sunt reflectate în literatura de specialitate teoriile care neagă legătura cauzală în cazul inacțiunii. În acelaşi timp, nu putem confunda întrebarea referitoare la legătura cauzală în situația inacțiunii şi întrebarea despre răspunderea penală pentru inacțiunea infracțională. În caz contrar, s-ar ajunge la o concluzie nu pe deplin corectă chiar şi din punct de vedere logico-formal, deoarece se presupune că temeiul răspunderii penale pentru inacțiunea infracțională, privită prin prisma obligațiunii neîndeplinite, epuizează totalmente cercetările de drept penal ale infracțiunilor săvârşite prin inacțiune şi a componențelor de acest gen fixate normativ în legea penală.

Pentru depăşirea situației respective, la caracterizarea fiecărui element al componenței de infracțiune urmează a fi stabilită o aşa condiție a răspunderii penale, precum prezența obligațiunii de a săvârşi acțiuni corespunzătoare. Totodată, punct inițial rămâne a fi faptul că obligațiunea de a acționa este un criteriu obiectiv, adică caracterizează anume necesitatea manifestată exterior de a acționa într-un anumit mod în anumite condiții, dar nu convingerea internă a persoanei cu privire la necesitatea sau la posibilitatea săvârşirii anumitor acțiuni în anumite situații.

Pentru început, putem presupune două variante de soluționare a acestei întrebări:

Obligațiunea de a săvârşi anumite acțiuni determinate caracterizează cel mai mult subiectul infracțiunii şi, respectiv, mult mai logic poate fi atribuită la un aşa element al componenței de infracțiune cum este subiectul. De aceea, obligațiunea de a săvârşi anumite acțiuni în toate componențele cu inacțiune în latura obiectivă, atât simple, cât şi mixte, se referă la subiectul special (de exemplu, persoana care, în conformitate cu legea sau în temeiul anumitor reglementări, este obligată să acorde ajutor bolnavului – art.162 C. pen. RM; militarul, care este obligat să execute ordinul şefului, dat în modul stabilit – art.364 C. pen. RM). În situația în care problema va fi tratată într-un aşa mod, rămâne totuşi problematică, la prima vedere, chestiunea privind locul condiției respective a răspunderii penale în cazul inacțiunii mixte: de exemplu, are oare subiect special infracțiunea de omor intenționat (art.145 C. pen. RM), dacă omorul a fost săvârşit prin inacțiune? Răspunsul la aceasta întrebare ne vom strădui să-l găsim pe parcurs, continuând abordarea ideii expuse.

Astfel, neîndeplinirea obligației de a realiza anumite acțiuni, plasate asupra persoanei, caracterizează în cea mai mare măsură un aşa element al componenței de infracțiune, precum latura obiectivă şi, în genere, constituie o condiție a existenței noțiunii de drept penal *inacțiune*, deoarece noțiunea de inacțiune în dreptul penal presupune nu o inactivitate deplină, ci lipsa acțiunilor necesare, determinate în conținut şi formă în conformitate cu funcția regulativă a dreptului penal. În acelaşi timp, obligațiunea de a acționa nu afectează caracteristicile subiectului infracțiunii în calitatea sa de element al componenței de infracțiune.

Analizând obligațiunea de a săvârşi anumite acțiuni într-o situație corespunzătoare drept caracteristică a subiectului infracțiunii sau drept caracteristică a laturii obiective a infracțiunii, trebuie să se ia în considerare faptul că această condiție caracterizează ambele elemente ale componenței de infracțiune. (În acelaşi mod este soluționată, în teoria dreptului penal, şi chestiunea cu privire la caracterul perceptiv şi volitiv al faptei în calitate de trăsătură care se referă la latura obiectivă a infracțiunii şi care nu coincide cu criteriile intelectiv şi volitiv ale laturii subiective a componenței de infracțiune).

Din cele două variante de soluționare propuse, cea mai aproape de adevăr este prima: prezența obligațiunii de a acționa în cea mai mare măsură caracterizează subiectul infracțiunii. O atare soluție permite a determina cercul de persoane asupra cărora este plasată obligațiunea de a acționa şi, astfel, de a evita probleme în procesul de stabilire a celui vinovat în cazul inacțiunii infracționale a persoanei. Obligațiunea de a acționa este plasată asupra persoanei prin lege, printr-un anumit act cu caracter normativ sau individual, inclusiv prin legea penală, în virtutea funcției regulative a acesteia, fie printr-o regulă specială, care nu contravine reglementărilor din domeniul jurisprudenței, în special al dreptului penal. De fapt, aşa o obligațiune este caracteristică subiectului special – persoană obligată să săvârşească anumite acțiuni în situații strict determinate; şi anume în privința unor astfel de persoane urmează a fi soluționată problema privind răspunderea penală, dacă acțiunea necesară nu a fost realizată.

Şi ultima condiție care constituie esența inacțiunii în dreptul penal – nerealizarea acțiunii obligatorii. Aici o importanță deosebită are formularea: prezența obligațiunii de a acționa caracterizează subiectul infracțiunii, în timp ce la latura obiectivă se atribuie nu prezența obligațiunii de a acționa, ci prezența *neîndeplinirii* obligațiunii de a acționa. Obligațiunea de a acționa constituie o caracteristică de bază a subiectului infracțiunii, iar neîndeplinirea acestei obligații – esența inacțiunii în sensul dreptului penal. Anume o atare soluție se pare a fi cea mai optimală.

Astfel, nemijlocit de la sine prezența obligațiunii de a acționa nu epuizează componența de infracțiune, nu determină prezența componenței de infracțiune şi nu permite a soluționa unilateral problema cu privire la răspunderea penală. În continuare, neîndeplinirea obligațiunii de

a acționa constituie inacțiune, sancționabilă nemijlocit de la sine, fără să mai fie necesară soluționarea problemelor cu privire la existența legăturii cauzale în construcția formală a componenței (în cazul stabilirii celorlalte elemente şi semne ale componenței de infracțiune). De asemenea, dacă componența cu inacțiune simplă sau mixtă este construită în dreptul penal ca fiind materială, apoi prezența obligațiunii neîndeplinite de a acționa nicidecum nu poate înlocui prin sine legătura cauzală dintre consecințe şi inacțiune şi nu permite a afirma prezența componenței de infracțiune în fapta persoanei (exact ca şi în cazul când săvârşirea faptei interzise, dacă aceasta este descrisă nemijlocit în lege, nu predetermină chestiunea cu referire la componența de infracțiune, dacă nu există legătură cauzală care să fi adus la survenirea consecinței infracționale). Evident, toate cele expuse sunt absolut corecte şi aplicabile doar în cazul când în fapta persoanei sunt prezente celelalte semne ale componenței de infracțiune.

Componențele cu inacțiune mixtă în cadrul laturii obiective, de asemenea, urmează a fi tratate ca având subiect special, deoarece anume o atare abordare permite a evidenția din întregul cerc de persoane pe acelea care erau obligate să acționeze, şi numai apoi putem soluționa problema referitoare la legătura cauzală. Aşa, de exemplu, В.Н. Кудрявцев examinează chestiunea cu privire la faptul „dacă sunt echivalenți factorii mediului pasiv sau, altfel spus, dacă este similară, în sens fizic, inacțiunea mamei copilului, vecinei de apartament şi a tuturor persoanelor străine” [127, p.34], aici fiind vorba despre modelul omorului prin acțiune, despre care am vorbit anterior în cadrul lucrării noastre. Pentru soluționarea acestei întrebări, numitul autor apelează la opiniile contradictorii expuse de А.А. Айсман şi З.А. Злобин, menționând că între aceste două opinii nu există contradicții, ele completându-se reciproc. Rezultatul cercetărilor realizate de В.Н. Кудрявцев rezidă în următoarele: mediul pasiv, examinat în calitate de cauză, este unul omogen, unde toți factorii, în totalitatea lor, determinând survenirea consecinței, constituie condiții echivalente. Aici cauza este un cumul al tuturor condițiilor necesare şi suficiente. O aşa analiză a legăturii cauzale descrie, în viziunea lui В.Н. Кудрявцев, corelația, coraportul la nivel energetic. În acelaşi timp, la nivel sistemic, este posibil a delimita elementele interdependente şi, în cazul oricărei stări pasive a mediului, în calitate de *cauze* vor fi anume „actele de inacțiune ale acelor persoane, care au fost real incluse în sistemele respective biologice, tehnice şi sociale în calitate de elemente obligatorii ale acestora. Astfel, cauza morții copilului o constituie nu inacțiunea vecinei, dar inacțiunea mamei, deoarece mama şi copilul acesteia constituie sistemul biologic şi social, pentru menținerea căruia comportamentul determinat al mamei constituie veriga necesară” [127, p.34].

La general vorbind, lucrul cu ceea ce numim calitatea caracterului sistemic al legăturii cauzale a inacțiunii, împreună cu consecințele acesteia, are o importanță practică deosebită la stabilirea legăturii cauzale în procesul cercetării infracțiunii şi formării bazei probatorii.

În acest context, este necesar a stabili toate condițiile răspunderii penale pentru inacțiune, depistând inițial sistemul elementelor din cadrul componenței aflate în interacțiune şi după aceasta urmând a se purcede la depistarea legăturii cauzale.

Modalitatea sistemică de cercetare a componențelor de infracțiune săvârşite prin inacțiune evidențiază o dată în plus necesitatea prezentării legăturii cauzale în calitate de semn al laturii obiective anume în calitate de construcție teoretică de drept penal. Confundarea noțiunii de drept penal a legăturii cauzale, fixate în componența de infracțiune (atât în componența generală de infracțiune, cât şi în cele concrete), cu noțiunea filosofică de legătură cauzală, fie cu noțiunea din ştiințele naturii privitoare la legătura cauzală concretă, duce la o reprezentare, reflectare denaturată, desfigurată a coraportului dintre infracțiune şi componența de infracțiune şi creează anumite dificultăți în procesul de calificare a infracțiunilor.

În aşa fel, fundamentul teoriilor care neagă posibilitatea cauzării prin inacțiune nu se corelează în măsură deplină cu dogmele de drept penal şi, respectiv, prin dogme şi sunt combătute.

Teoriile ce fundamentează cauzarea prin inacțiune. Fundamentării cauzalității în cazul inacțiunii în literatura de specialitate îi este acordată o atenție deosebită; respectiv, temeiurile argumentării acestor teorii sunt multiple. Sistematizate, clasificate şi expuse, aceste teorii ocupă destul loc în literatură [178, p.238-258]. Condițional, putem face trimitere la următoarea enumerare-clasificare:

1) teorii juridice speciale;

2) teoria cauzalității informaționale;

3) teoria „mediului pasiv";

4) teoria posibilității de a acționa;

5) teoriile normative, sau teoriile obligațiunii de a acționa;

6) teoria pricinuirii daunelor relațiilor sociale;

7) teoria folosirii forțelor şi legităților naturii în scopul cauzării daunelor;

8) teoria probabilității legăturii cauzale [142, p.189-208].

În aşa fel, avem o gamă largă de diverse temeiuri ale prezenței legăturii cauzale în cazul inacțiunii. Nu este necesar de a expune detaliat aici toate fundamentările şi argumentările cauzalității în cazul inacțiunii, deoarece, în primul rând, atare cercetări deja au fost efectuate în literatura de specialitate; în al doilea rând, fiecare teorie particulară se deosebeşte prin raritatea sa, iar clasificarea temeiurilor nu are importanță euristică, ci în plan de sistematizare. În acelaşi timp, urmează să comentăm critica adusă teoriilor juridice speciale privind legătura cauzală în cazul inacțiunii. Mai mult ca atât, nu ar fi de prisos dacă am expune fundamentarea dată de B.H. Кудрявцев caracterului cauzator al inacțiunii [127, p.28-36], deoarece elaborările teoretice ale

acestuia privind caracterul cauzator al inacțiunii au o importanță deosebită pentru știința și practica dreptului penal.

Critica adusă teoriilor juridice speciale este cunoscută. Se consideră, de exemplu, că teze doctrinare despre legătura cauzală în anumite discipline luate separat nu există (atunci, de ce în așa caz s-ar crea texte, în care s-ar expune viziunea proprie asupra legăturii cauzale în dreptul penal?), ci că există doar o „viziune și tratare filosofică unică" etc. Însă, la rândul său, filosofia operează cu așa-numita categorie a cauzalității și cu cea mai generală schemă a legăturii cauzale, care la direct nu este aplicabilă în anumite științe ramurale. A efectua cercetări și elaborări în domeniul dreptului penal, a se folosi de „limbajul" și, respectiv, de sistemul noțiunilor de drept penal și a utiliza, în același timp, „perceperea filosofică unică a legăturii cauzale" este imposibil, datorită independenței obiectului de cercetare al fiecărei științe luate în parte. Mai mult ca atât, negând teoriile juridice speciale ale legăturii cauzale, teoreticienii în domeniul dreptului penal elaborează ei înșiși noi teorii juridice speciale, unde importanță capătă teoriile și noțiunile împrumutate, în particular, din filosofie, care sunt introduse pe tărâmul dreptului penal cu anumite modificări de sens, ceea ce și determină existența noțiunilor juridice consolidate. Riscând a ne repeta, menționăm că nicio cercetare pur filosofică nu poate fi aplicată la direct în privința satisfacerii necesităților teoretice și practice ale dreptului penal. Însă, teoriile speciale juridice ale legăturii cauzale schimbă într-un mod arbitrar baza științifică fundamentată a conținutului celor mai importante noțiuni, pretinzând la o recunoaștere nemeritată. Ceea ce este absolut incorect. Reieșind din faptul că noțiunea de legătură cauzală în dreptul penal are un caracter consolidat, teoriile juridice speciale o fac să fie aplicabilă pe terenul dreptului penal. Lipsa noțiunii unice general-filosofice a legăturii cauzale și inaplicabilitatea „lucrărilor filosofice" din domeniul determinismului cauzal cu referire la realitățile dreptului penal este evidentă.

În continuare, vom face referire la teoria expusă de В.Н. Кудрявцев.

În cadrul determinismului filosofic întâlnim un număr impunător de definiții ale legăturii cauzale; pentru unele științe aceste noțiuni reprezintă un instrument, dar nu un obiect propriu de cercetare. Instrumentul cercetării trebuie să corespundă semnelor aplicabilității și scopului preconizat.

Astfel, una dintre definiții este următoarea: legătura cauzală este legătura dintre două obiecte, în cadrul căreia un obiect generează schimbarea altuia prin transmiterea unei cantități corespunzătoare de materie, energie sau informație [127, p.31]. Anume o așa definiție a legăturii cauzale utilizează В.Н. Кудрявцев în studiul întreprins. Într-adevăr, în cazul examinării mai multor legături cauzale, este necesar să ținem cont de faptul că nu doar influența mecanică (transmiterea materiei, energiei) intră în reprezentarea generală despre cauzalitate, dar și

influența informațională are un caracter cauzator. Utilizând acest instrumentariu al determinismului cauzal filosofic, В.Н. Кудрявцев examinează întrebarea cu privire la caracterul cauzator al inacțiunii ca formă a faptei infracționale (ne permitem să reamintim că în dreptul penal cauza are forma faptei).

În cadrul teoriei examinate se propune a evidenția patru varietăți ale legăturii cauzale dintre comportamentul persoanei şi rezultatul infracțional survenit; temei al divizării figurează caracterul comportamentului infracțional (activ sau pasiv) şi caracterul consecinței infracționale (de asemenea, activ sau pasiv). Obținem, în aşa fel, patru formule:

A ─ A

A ─ P

P ─ A

P ─ P

unde: „A" este elementul activ, „P" – elementul pasiv; pe primul loc este plasat comportamentul criminal, pe locul doi – consecința infracțională. Inacțiunea în formulele date este prezentată prin comportamentul pasiv (legătura P ─ A şi P ─ P).

1. *Legătura P ─ A.* Pentru acest tip de legătură este caracteristică corelația dirijată, unde de la cauză spre rezultat se transmite nu energia, ci informația, şi unde rezultatul survine în legătură cu influențarea informativă asupra obiectului. „Aici şi se depistează acea circumstanță că inacțiunea, fiind pasivă, din punct de vedere energetic, dispune de anumite calități active în plan informațional" [127, p.31].

În cazul legăturii de tipul P ─ A, după cum menționează В.Н. Кудрявцев, „caracterul corelației este acelaşi ca şi în cazul A ─ P, însă rezultatul este invers, opus, deoarece are loc nu „reținerea, stăpânirea" forțelor socialmente utile, ci „declanşarea" forțelor socialmente dăunătoare. Drept exemplu clasic, în situația dată, poate figura inacțiunea acarului, care lasă macazul în acea poziție, din cauza căreia trenul este direcționat pe linia ocupată, şi, respectiv, se produce un accident. Aici interacționează două aspecte ale cauzalității: energetică şi de dirijare" [ibidem].

În aşa fel, este oferită prima fundamentare a prezenței momentului cauzator în cazul inacțiunii, şi anume: în cadrul acelor componențe unde avem o consecință infracțională „activă", evident exprimată. În aşa situații cauzarea este prezentă şi legătura cauzală este exprimată în transmiterea informației de la cauză spre efect.

2. Însă, un anumit grad de complexitate prezintă cel de-al patrulea caz, şi anume: ***legătura P ─ P***, unde este pasiv atât comportamentul criminal, cât şi rezultatul infracțional. „După însăşi natura şi esența sa, inacțiunea este susceptibilă a determina lipsa schimbărilor pozitive în mediul înconjurător. În anumite cazuri, această lipsă a rezultatelor pozitive şi este examinată de către

lege ca fiind consecința infracțională... A explica acest rezultat negativ prin acțiunea cărorva forțe active nu ar fi posibil. Influența energetică – transmiterea materiei sau a mișcării – aici în mod evident lipsește. Nu există și nicio transmitere a informației de la cauză spre rezultat. Dar există oare, în genere, în așa situații legătura cauzală?" [127, p.32]. Prezența în legătura de tipul P ─ P a legăturii cauzale este argumentată de către В.Н. Кудрявцев în felul următor: mișcarea este o formă a existenței materiei, iar „imobilitatea – un caz particular al mișcării... Liniștea, imobilitatea, echilibrul de asemenea au cauze proprii interne (inerția) și externe. O așa cauză externă, în particular, poate fi starea deosebită a mediului înconjurător, în prezența căreia forțele în acțiune se echilibrează reciproc". Aducând exemple de legătură cauzală între două fenomene, care se află în stare pasivă (în liniște, imobilitate), В.Н. Кудрявцев menționează că „atunci când facem trimitere la fenomenele naturii vii și apoi – la cele ale vieții obștești, cauzarea prin intermediul inacțiunii devine și mai evidentă" [ibidem]. Ca o dovadă suplimentară aici figurează și rezultatele cercetărilor realizate de А.А. Айсман și З.А. Злобин cu privire la cauza deplină, în plan energetic, și la cauza concretă, în plan sistemic. În așa fel, este fundamentată prezența legăturii cauzale în ipostaza caracterului pasiv al comportamentului și al consecințelor criminale; legătura cauzală aici este prezentă, reprezentând un caz particular și, trebuie să menționăm, un caz special al aplicării, unde fapta în stare de imobilitate generează, atrage după sine starea de imobilitate, liniște a altei fapte. Este necesar a menționa că așa cazuri, când starea de imobilitate atrage după sine imobilitatea altui fapt, sunt atribuite la mecanismul cauzării empirice. Construcția teoretică a legăturii cauzale, fixată în dispoziția normei de drept penal, ia în calcul, în circumstanțe diferite, negarea cu referire la cauză și negarea cu referire la efect.

În legătura de tipul „P ─ P", P_1 (inacțiunea) și P_2 (consecința) se află anume în legătură cauzală, deoarece starea pasivă intră ca element necesar în acel complex cauzal, care în mod genetic duce la apariția în realitatea obiectivă a unui nou fenomen – efectul, iar exprimându-ne în limbajul dreptului penal – a consecinței socialmente periculoase.

Rezultatele cercetărilor efectuate de В.Н. Кудрявцев au o importanță deosebită pe tărâmul categoriilor de drept penal. Autorul indică direct că „în virtutea naturii și esenței sale, inacțiunea poate să determine lipsa modificărilor pozitive în mediul înconjurător. În unele cazuri această lipsă a rezultatelor pozitive și este examinată de lege ca fiind consecința socialmente periculoasă" [127, p.32]. Iar faptul că prezența legăturii cauzale este demonstrată de el prin prezentarea imobilității drept caz particular al mișcării se dovedește a fi esențial atunci și numai atunci când de lege sunt stabilite fapta socialmente periculoasă și ilegală în formă de inacțiune (cauza) și consecința socialmente periculoasă (efectul). În cazul dat, stabilirea prin lege a acestor două poziții presupune determinarea lor clară și deplină, inclusiv din punct de vedere etimologic.

Legătura cauzală dintre cauză și efect în ipoteza în care în articolul legii penale este redat

conținutul inacțiunii (cauzei) şi conținutul consecințelor capătă un caracter normativ determinat: se conturează construcția teoretică a legăturii cauzale. Formulările corespunzătoare o transformă, aceasta devenind adecvată realității; în caz contrar, norma de drept penal „nu lucrează" sau „lucrează incorect şi ineficient".

Fundamentarea prezenței legăturii cauzale în calitatea sa de construcție teoretică nu epuizează întregul spectru de probe ale cauzalității inacțiunii.

În viziunea savantului francez R.Garraud, faptele al căror element material constă într-o inacțiune sunt sancționate nu pentru că ar fi produs un rezultat vătămător sau periculos, deoarece ele nu pot da naştere unui asemenea rezultat, atâta vreme cât din nimic nu se poate naşte nimic, ci pentru că legea penală le-a declarat ilicite [191, p.241].

Acest punct de vedere este însă infirmat de către savantul român V.Dobrinoiu, care menționează că „neîndeplinirea unei îndatoriri legale poate deveni cauza unui rezultat socialmente periculos, deoarece, dacă obligația respectivă ar fi fost îndeplinită, acel rezultat nu s-ar fi produs.

Persoana care nu acționează pentru a se opune ca alte energii să provoace rezultatul, deşi avea obligația să le împiedice, lasă acestora posibilitatea de a acționa, ca şi cum s-ar fi folosit ea însăşi de ele" [29, p.161].

4.4. Fundamentarea caracterului cauzator al inacțiunii în baza aplicării teoriei deosebirii categoriei cauzalității, a construcției teoretice a legăturii cauzale şi a mecanismului cauzării empirice

După cum reiese din opiniile adepților acauzalității inacțiunii, soluționarea pozitivă a chestiunii referitoare la caracterul cauzator al inacțiunii în genere nu este necesară, deoarece răspunderea penală pentru inacțiune este fundamentată, în măsură suficientă, prin prezența obligațiunii neîndeplinite de a acționa. „Legătura cauzală în cazul inacțiunii lipseşte, iar răspunderea survine nemijlocit pentru inacțiune, pentru neîndeplinirea obligațiunii, dar nu pentru cauzare" [142, p.218]. Întâlnim şi varianta ce prevede „oprirea cercetării": putem (în scopuri, la prima vedere, pragmatice) nega legătura cauzală generată de inacțiune; dacă inacțiunea corespunde semnelor fixate în legea penală, respectiv, nu există necesitatea de a pune întrebarea dacă rezultatul a survenit din cauza inacțiunii acestei persoane sau dacă rezultatul a survenit datorită acțiunii altei persoane, sau, în genere, de la orice altceva – toate acestea nu sunt importante. Lucrurile, însă, nu stau chiar aşa: de exemplu, dacă o anumită consecință socialmente periculoasă a survenit în rezultatul acțiunii unei terțe persoane, atunci apar mai multe variante şi alternative de apreciere, din punctul de vedere al dreptului penal, a persoanei

aflate în stare de inacțiune. Există şi varianta ce prevede „cercetarea consecutivă”: putem, nepragmatic, nega nu doar posibilitatea inacțiunii de a avea caracter cauzator, dar chiar şi însăşi ideea cauzării prin inacțiune (trecerea pe poziții interdeteministe consecutive în situația dată nu se observă).

Tuturor acestor prevederi şi expuneri le putem înainta un spectru de replici.

Regula caracterului universal, unica aplicabilă fără excepție față de toate faptele infracționale, constă în aceea că temeiul răspunderii penale o constituie prezența în fapta persoanei a tuturor semnelor componenței de infracțiune. Nu există careva temeiuri suplimentare independente, neatribuite la elementele componenței generale sau concrete de infracțiune, care ar putea deveni temei al răspunderii penale – aceasta este atât contrar legii, cât şi nu corespunde dogmelor de drept penal. Științei dreptului penal îi este cunoscută discuția din anii ’50 ai secolului trecut cu privire la legătura cauzală şi vinovăție ca temeiuri (premise) ale răspunderii penale [178, p.5; 106, p.4], care s-a finisat cu recunoaşterea necondiționată a faptului că temei al răspunderii penale este nu un oarecare element al faptei, vinovăția, legătura cauzală sau periculozitatea socială, ci anume prezența exclusivă în fapta subiectului a tuturor semnelor componenței de infracțiune prevăzute de Codul penal. De aceea, argumentarea acauzalității inacțiunii nu se poate, în genere, baza pe trimiterile la „temeiul răspunderii penale”. Legătura cauzală nu constituie nici temei independent al răspunderii penale, nici element independent al componenței de infracțiune. Legătura cauzală este un semn al laturii obiective a componenței de infracțiune, de aceea întrebarea: „Este suficientă oare prezența obligațiunii neexecutate de a acționa pentru învinuirea în săvârşirea inacțiunii infracționale?” (aşa cum aceasta o fac adepții acauzalității inacțiunii) este pusă incorect. Formularea necesară, cu luarea în considerare a prezenței tuturor semnelor componenței în faptă ca temei al răspunderii penale, se prezintă ca adecvată în felul următor: „Este oare legătura cauzală semn obligatoriu al laturii obiective a componenței de infracțiune, unde fapta este exprimată în formă de inacțiune?” Da, legătura cauzală este un semn obligatoriu al laturii obiective a oricărei componențe materiale de infracțiune, exprimând legătura dintre faptă ca proces de atentare a subiectului asupra obiectului şi consecințele infracționale ca rezultat al atentării asupra obiectului. Categoria obiectului infracțiunii, în genere, constituie cea mai importantă verigă de legătură între faptă şi consecințele socialmente periculoase, şi lipsa legăturii cauzale în latura obiectivă a componenței de infracțiune o viciază, discreditează. Potrivit regulii generale, aceasta are ca rezultat recunoaşterea lipsei în fapta persoanei a componenței de infracțiune, iar în unele cazuri poate duce chiar la tragerea nefundamentată la răspundere penală.

În aşa fel, adepții acauzalității inacțiunii, realizând cercetările pe terenul temeiurilor răspunderii penale şi negând necesitatea afirmării caracterului cauzator al inacțiunii, subminează

nemijlocit temeliile răspunderii penale. Drept rezultat, aşa concluzii nu pot fi recunoscute ca fiind corecte. În aşa fel, este combătută prima afirmație a adepților acauzalității inacțiunii, legată de suficiența neîndeplinirii obligațiunii obiective de a acționa pentru fundamentarea răspunderii penale pentru inacțiune.

Cea de a două afirmație este exprimată prin aceea că în cazul inacțiunii în genere este negată însăşi posibilitatea *cauzalității*, deoarece „nici nu poate fi vorba despre legătură cauzală în lipsa acțiunii". Această afirmație, prin care se neagă caracterul cauzator al inacțiunii, este uşor combătută prin teoria deosebirii categoriei cauzalității, a construcției teoretice a legăturii cauzale şi a mecanismului cauzării empirice. Conținutul acestor noțiuni ale determinismului cauzal au fost examinate detaliat în Capitolul II al tezei, aici vom verifica aplicabilitatea acestor noțiuni în privința inacțiunii.

Vom menționa cu titlu de observație: terminologia investigațiilor realizate până acum în domeniul determinismului cauzal sub aspect de drept penal se deosebește de terminologia utilizată în cadrul studiului nostru (noțiunile generale ale teoriilor şi termenii acestora sunt introduşi pentru prima dată). De regulă, nu sunt delimitate, în calitate de obiecte de sine stătătoare de studiu, nici categoria cauzalității, nici diferitele noțiuni propuse legăturii cauzale (în sens larg şi îngust, precum: construcția teoretică şi mecanismul cauzării empirice). Părtaşii acauzalității inacțiunii indică asupra lipsei legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune, în acelaşi sens în care indică şi asupra lipsei cauzalității în cazul inacțiunii. Totodată, utilizarea noțiunilor vizate în calitate de sinonime în cea mai mare parte blochează calea pentru careva investigații ştiințifice ulterioare.

Categoria cauzalității şi inacțiunea. Putem oare vorbi că categoria de cauzalitate „nu lucrează" atunci când fapta infracțională este exprimată prin inacțiune? Pentru verificarea aplicabilității calităților categoriei cauzalității față de inacțiune ca formă a comportamentului infracțional vom aminti, succint, rezultatele anterior obținute. Categoria cauzalității constituie o normă generală a realității obiective. Inițial, categoria cauzalității există independent şi impune reguli de evoluție şi dezvoltare a proceselor obiectiv exprimate. În realitatea obiectivă nu există fenomene interdeterminate şi în limitele unei determinitivități depline a fiecărui fenomen putem considera şi fundamentarea cauzală ca o varietate a determinitivității. În orice caz, dacă fapta sau fenomenul nu au existat în genere, apoi apariția lor întotdeauna va fi determinată în mod genetic. Fiecare fenomen (faptă) îşi are suma cauzelor sale şi generează suma propriilor efecte. Sarcinile ştiinței constau în a reflecta corect procesele obiective şi în a selecta legile ştiințifice anume în baza acestui temei. În aşa fel, plasarea formelor inactive ale comportamentului criminal după limitele determinismului, inclusiv ale determinismului cauzal, afectează schema generală a perceperii realității obiective şi distruge integritatea ştiințifică a perceperii lumii înconjurătoare.

Din aceste considerente nu putem vorbi că, în privința inacțiunii, ca formă a comportamentului infracțional în componența laturii obiective a infracțiunii, nu acționează categoria cauzalității. Iată cum putem ilustra această constatare: „Juristul este nevoit să se ghideze nu doar de adevărul şi de veridicitatea special juridică; el se supune, de asemenea, adevărurilor de o calitate mult mai înaltă" [147, p.28]; mai mult decât atât: „principiul juridic indică asupra a ceea ce trebuie să existe, iar legea (ştiințifică) indică asupra aceea ce există în virtutea calităților persoanei, societății şi ale lumii înconjurătoare. Principiul juridic constituie productul activității umane; legea (ştiințifică) este plasată deasupra acesteia. Principiul juridic poate fi afectat, încălcat de către persoană; încălcarea legii ştiințifice este dincolo de forțele şi posibilitățile persoanei. Principiul juridic poate fi supus criticii, în timp ce critica legii ştiințifice este lipsită de sens" [ibiem, p.26].

În aşa fel, categoria cauzalității este prezentă în inacțiune ca într-una din reflectările existenței lumii materiale; de aceea, a nega prezența cauzalității în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune ar însemna să proclamăm o serie întreagă de procese globale obiective care nu se subordonează noțiunii de cauzalitate şi, ca rezultat, sunt în general nedeterminate. Care legi ştiințifice pot fi atunci aplicate în privința proceselor de aşa gen, dacă temei pentru constituirea legii ştiințifice este determinarea dură obiectivă în una din reflectările sale? Dacă aplicăm aceste concepte cu referire la doctrina dreptului penal, apoi rezultă că dacă în componența materială cu inacțiune în cadrul laturii obiective este negată legătura cauzală, atunci lipsesc temeiurile pentru a învinui infractorul referitor la consecințele survenite şi, respectiv, pentru a-l trage pe cel vinovat la răspundere penală (prezența unei obligațiuni neîndeplinite de a acționa nu substituie, nu înlocuieşte prin sine latura obiectivă a componenței de infracțiune, ci constituie doar esența inacțiunii penale). Negarea cauzalității în cazul inacțiunii ca formă a faptei duce la negarea legăturii dintre faptă şi consecință; dacă această legătură este neesențială, urmează ca toate componențele cu inacțiune să fie formulate în calitate de componențe formale de infracțiune. Să utilizăm în acest sens modelul omorului prin inacțiune. Răspunderea penală survine în baza art.145 şi 146 C. pen. RM, componența cărora este materială, iar, fiind formulate ca formale, se schimbă însăşi noțiunea de omor. Acestea sunt consecințele îndepărtate, „de perspectivă" ale negării categoriei cauzalității în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune.

Momentele expuse indică asupra faptului că categoria de cauzalitate, ca una dintre categoriile fundamentale ale lumii înconjurătoare, este prezentă în componențele cu inacțiune, exact aşa cum şi în componențele cu acțiune în cadrul laturii obiective.

Mecanismul cauzării empirice şi inacțiunea. Conform afirmațiilor, în viziunea noastră corecte, ale savantului В.Н. Кудрявцев, principala întrebare privind răspunderea pentru

inacțiunea ilegală „constă în faptul dacă cauzează inacțiunea un rezultat dăunător şi, în legătură cu aceasta, dacă constituie prezența legăturii cauzale dintre inacțiune şi rezultat condiția necesară a răspunderii materiale, administrative şi penale sau fundamentarea obiectivă a răspunderii pentru inacțiune urmează a fi căutată în altă parte?” [127, p.28]. În continuare, В.Н. Кудрявцев menționează: „Până a soluționa întrebările juridice, urmează să determinăm natura fizică a inacțiunii şi mecanismul legăturii ei cu consecințele infracționale” [ibidem]. Exact în aşa mod, fără divizarea metodologică indicată a noțiunilor natural-fireşti ale legăturii cauzale şi a construcției juridico-penale a legăturii cauzale, *de facto*, se propune a examina legătura cauzală în mod separat în dependență de aceste două sensuri diferite ale ei. Această poziție dispune de o valoare euristică şi gnoseologică.

În albia celor expuse anterior, noțiunea *mecanismul cauzării empirice*, luat la general, precum şi *mecanismul cauzării empirice*, strict determinat, care are loc în cazul unei infracțiuni concrete, intră în domeniile obiectelor de studiu ale diferitelor ştiințe ale naturii. Procesele cauzării, descrise în cadrul ştiințelor naturii şi prezente în cadrul infracțiunii – săvârşite fie prin acțiune, fie prin inacțiune – nu pot fi negate de către ştiința dreptului penal; mai mult ca atât, nici nu pot fi determinate, în virtutea faptului că acestea se află dincolo de domeniul obiectului de studiu al dreptului penal, fiind inadmisibilă o intervenție, în acest sens, în alt domeniu al cunoştințelor. Studierea mecanismului cauzării empirice, prezent în cadrul unei infracțiuni concrete, poate fi implicată într-un studiu de drept penal cu luarea obligatorie în considerare a apartenenței la un alt domeniu de cercetare şi cunoaştere. Totodată, în limitele acestei cercetări descrierile urmează a fi realizate în limbajul ştiinței naturale respective. Prevederile acestei descrieri corespund prevederilor raportului de expertiză în cadrul unui dosar penal concret, deoarece legătura cauzală în sensul mecanismului cauzării empirice în cauza penală presupune prezența raportului de expertiză – asupra întrebărilor ce necesită cunoştințe speciale şi concluziile proprii ale aceluia care aplică norma de drept – asupra întrebărilor ce nu necesită cunoştințe speciale.

Astfel, în modelul anterior utilizat, moartea copilului survine în rezultatul foamei, adică al proceselor negative care au fost generate de ea în organismul acestuia. Dreptul penal, atât în aspect practic, cât şi teoretic, este interesat, în primul rând, de apariția consecinței socialmente periculoase (în cazul infracțiunii consumate cu o componență materială). În exemplul adus o aşa consecință este prezentă. Mai departe, prin intermediul regulilor de stabilire a legăturii cauzale şi prin utilizarea trăsăturilor de bază ale acesteia este depistat elementul căutat – cauza survenirii rezultatului. Această cauză, depistată şi descoperită, în primul rând în cadrul limitelor mecanismului cauzării empirice, este ulterior comparată cu comportamentul persoanei bănuite în săvârşirea infracțiunii. Persoana, în privința căreia este efectuată urmărirea penală, este

determinată reieşind din faptul că obligaţiunea de a acţiona constituie caracteristica subiectului infracţiunii şi, în aşa fel, este delimitat, evidenţiat subiectul obligat special din cercul tuturor celor care au inacţionat. Acest comportament al persoanei obligate poate constitui cauza în sensul construcţiei teoretice a legăturii cauzale, dacă va fi nemijlocit legat de cauză în cadrul mecanismului cauzării empirice. Un atare coraport presupune prezenţa complexului cauzal şi are ca efect, în condiţiile respectării prezenţei celorlalte semne ale componenţei, tragerea persoanei vinovate la răspundere penală.

În aşa fel, la componenţele de infracţiune săvârşite prin inacţiune este aplicabilă în mod direct categoria cauzalităţii, care îşi găseşte reflectare în cadrul acestora, precum şi în cadrul a tot ceea ce există în mod obiectiv. Legătura cauzală în calitatea sa de mecanism al cauzării empirice este, de asemenea, prezentă, deoarece avem un complex cauzal care duce la survenirea consecinţelor socialmente periculoase. Conform celor expuse, se pare că adepţii acauzalităţii inacţiunii vor considera posibil, fără afectarea teoriilor lor, de a se solidariza atât cu prezenţa cauzalităţii însăşi, cât şi cu prezenţa mecanismului cauzării empirice în componenţele de infracţiune cu inacţiune în latura obiectivă. Considerăm că cele mai de bază şi esenţiale contradicţii între adepţii teoriei inacţiunii cauzatorii şi oponenţii acesteia sunt concentrate asupra următoarelor momente:

1) momentul cu privire la legătura cauzală în sens îngust (cum ar fi nemijlocit legătura, coraportul);

2) momentul cu referire la construcţia teoretică a legăturii cauzale în componenţele de infracţiune săvârşite prin inacţiune.

Construcţia teoretică a legăturii cauzale şi inacţiunea. Construcţia teoretică a legăturii cauzale în calitate de construcţie specială a dreptului penal este prezentă oriunde unde avem de-a face cu componenţe materiale de infracţiune. Această afirmaţie se bazează pe acel temei că legătura cauzală dintre faptă şi consecinţă constituie un semn obligatoriu al laturii obiective a componenţei materiale de infracţiune, iar în unele cazuri, după cum am menţionat anterior, are chiar şi un rol determinant în cadrul componenţelor construite ca fiind formale (dacă avem consecinţe potenţiale, atunci şi legătura cauzală se prezintă a fi o legătură cauzală potenţială).

Construcţia teoretică a legăturii cauzale se creează după modelul legăturii cauzale în sens larg, adică în forma cu structură triplă: cauza → legătura cauzală → efectul, unde importanţă esenţială au nu doar caracteristicile filosofice generale ale legăturii dintre fapte şi fenomene, dar şi trăsăturile ştiinţifice particulare ale cauzei şi efectului. Pentru dreptul penal, de fapt ca şi pentru orice domeniu teoretic şi practic, importanţă esenţială au caracteristicile juridice proprii ale faptei şi consecinţelor, fixate în dispoziţia articolului respectiv din Partea Specială a Codului penal al Republicii Moldova. În componenţa complexului cauzal al construcţiei teoretice a

legăturii cauzale avem fapta, exprimată în forma inacțiunii, şi anume: cu inacțiunea importantă în sens juridico-penal are de-a face şi cel ce aplică legea şi teoreticianul (savantul) în cazul analizei componenței infracțiunii corespunzătoare. În aşa fel, construcția teoretică a legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune este prezentată în felul următor: inacțiunea infracțională → legătura cauzală → consecința infracțională.

În aşa fel, a nega prezența construcției juridico-penale teoretice a legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune ar fi incorect. În caz contrar, s-ar întâmpla că latura obiectivă a componențelor de infracțiune, unde fapta este exprimată în forma inacțiunii, se deosebeşte de latura obiectivă a componențelor de infracțiune, unde fapta este exprimată în formă de acțiune.

Vom menționa încă o dată că în ştiința dreptului penal avem o componență de infracțiune unică generală, modelul căreia este utilizat cu succes în cadrul analizei ştiințifice a oricărei componențe de infracțiune concrete şi în cadrul calificării oricărei infracțiuni concrete în procesul aplicării normelor de drept penal. Mai mult ca atât, negarea construcției teoretice a legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune distrug însăşi esența laturii obiective a componenței de infracțiune, deoarece inacțiunea infracțională (cauza) în componențele materiale *generează* consecința (efectul), iar aceste categorii sunt prezentate în planul doctrinei ştiințifice penale despre latura obiectivă a componenței de infracțiune ca fiind corelate, legate reciproc; în caz contrar, devine imposibilă tragerea legală a celui vinovat la răspundere penală, fiind deschisă calea învinuirii obiective.

Legătura cauzală în sens îngust şi inacțiunea. O întrebare de sine stătătoare, care necesită soluționare, o constituie negarea de către adepții acauzalității inacțiunii a legăturii cauzale în sens îngust, adică nemijlocit a legăturii, a coraportului dintre cauză şi efect (inacțiunea infracțională şi consecința infracțională). Combaterea, dezmințirea este fundamentată pe dovezile deja invocate privind prezența cauzalității, a mecanismului cauzării empirice şi a construcției teoretice a legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune. Dacă se presupune că infracțiunile săvârşite prin inacțiune nu se exclud din limitele determinismului, dacă este prezentă construcția teoretică a legăturii cauzale în construcția componenței cu inacțiune în latura obiectivă, apoi legătura cauzală în sens îngust între inacțiune şi consecință este prezentă şi se subînțelege de la sine.

4.5. Concluzii la Capitolul 4

1. În cazul delimitării acțiunii şi inacțiunii trebuie să luăm în calcul acea circumstanță că inacțiunea nu constituie un comportament cu desăvârşire pasiv, ci reprezintă o varietate a comportamentului în cadrul căruia persoana nu îndeplineşte anumite acțiuni pe care era obligată să le realizeze. În limitele ştiinței dreptului penal, noi privim comportamentul ales conştiincios de către persoană prin prisma funcțiilor regulative şi de apărare ale dreptului penal.

2. În vederea determinării inacțiunii, importante din punct de vedere penal, în calitate de indicator de bază figurează anume funcția regulativă; funcția de apărare începe să se realizeze doar atunci când cea regulativă nu-şi realizează obiectivul. De aceea, „inacțiunea" se referă exclusiv la negarea anume a acelei acțiuni care era aşteptată din partea persoanei.

3. Trebuie, de asemenea, să menționăm şi faptul că delimitarea consecutivă a acțiunii de inacțiune, ca abținere de la realizarea anumitor acțiuni, nu este echivalentă cu o simplă inactivitate. Din punct de vedere logic, ea constituie o extindere a teoriei logice a acțiunii şi, de asemenea, constituie obiectul logicii deontice, care îşi găseşte o largă aplicare în procesul analizei materialului normativ.

4. În sensul dreptului penal sau, mai corect spus, în sensul funcției regulative a dreptului penal, acțiunea şi inacțiunea constituie antipodul, contradictoriul uneia față de cealaltă. Putem menționa că acțiunea este pedepsibilă în acel caz când de la subiect se aşteaptă o inacțiune, adică neîndeplinirea de către el a acelor acțiuni care sunt interzise de către funcția regulativă a dreptului penal; şi invers, inacțiunea este sancționată atunci când de la subiect se aşteaptă un comportament activ, corespunzător situației create.

5. Deplina corespundere a comportamentului criminal al persoanei obligate inacțiunii descrise în legea penală este suficientă pentru recunoaşterea în faptele celui vinovat, în situația respectării anumitor condiții, a componenței de infracțiune, şi legătura cauzală este aici, într-un anumit sens, de prisos, un semn care nu este necesar. Putem, însă, accepta o atare presupunere doar în calitate de ipoteză alternativă. Nemijlocit şi separat, realizarea inacțiunilor şi, nemijlocit şi separat, survenirea consecințelor socialmente periculoase, dacă şi unele şi celelalte sunt fixate într-o singură normă de drept penal, însă nu sunt legate între ele prin legătură cauzală, nu ar trebui să atragă după sine survenirea răspunderii penale. Temei al răspunderii penale îl constituie doar prezența în faptă a componenței de infracțiune, iar în componențele materiale de infracțiune legătura cauzală constituie un semn obligatoriu.

6. Importanța sau indiferența, din punctul de vedere al dreptului penal, este stabilită de pe pozițiile cauzalității şi cu luarea în considerare a laturii subiective în cadrul acelor infracțiuni, componența cărora este fixată în lege ca fiind materială. Dacă comportamentul activ întreprins

de către persoană a fost orientat spre aceea ca să corespundă obligațiilor plasate asupra ei de către funcția regulativă a normei de drept penal, însă survenirea rezultatului criminal nu a putut fi evitată de către persoană şi această posibilitate nimereşte pe deplin sub noțiunea de „cauzare din nevinovăție a daunei” (art.20 C. pen. RM), atunci în situația dată componența de infracțiune lipseşte şi evitarea rezultatului criminal este plasată după limita vinovăției persoanei.

7. Important din punctul de vedere al calificării, comportamentul activ al persoanei poate fi prezent şi în tentativele active de a evita acțiunile cerute ei în calitatea sa de subiect obligat la ceva anume, şi poate fi apreciat, de exemplu, ca fiind o „eschivare înrăită”.

8. Comportamentul activ-indiferent, nepăsător al persoanei obligate, din punctul de vedere al calificării nu trebuie să fie legat de acea sferă, unde de la cel vinovat, în conformitate cu funcția regulativă a legii penale, este aşteptat un comportament activ. Dacă comportamentul activ al persoanei se află dincolo de limitele sferei acțiunilor obligatorii şi comportamentul pasiv nu coroborează în niciun mod cu multitudinea acțiunilor, apoi un atare comportament activ nu trebuie să influențeze asupra calificării celor comise.

9. Formularea clară în legea penală a faptei infracționale, exprimată în forma inacțiunii, oferă temei adepților acauzalității inacțiunii de a formula concluzia că inacțiunea criminală, în situația prezenței obligațiunii neîndeplinite de a acționa, constituie – în limitele laturii obiective a componenței – temeiul suficient de supunere a celui vinovat răspunderii penale; stabilirea legăturii cauzale dintre inacțiune şi consecința infracțională nu este necesară.

10. Nemijlocit de la sine, corespunderea comportamentului subiectului obligat inacțiunii criminale descrise în lege, în componențele materiale, nu ne permite să formulăm concluzia precum că componența de infracțiune ar fi existentă; mai este necesară stabilirea tuturor semnelor laturii obiective a componenței, adică a consecințelor care se află în legătură cauzală cu inacțiunea – cauza.

11. Nu este clar pe deplin, de asemenea, ce urmează a se numi şi a se înțelege prin „legități şi forțe ale naturii”. Putem presupune că un şir de legități şi forțe ale naturii, ale realității ce ne înconjoară – precum forța atracției universale, posibilitatea deplasării în spațiu şi multe alte calități ale obiectelor lumii înconjurătoare – nu trebuie discutate dacă sunt incluse, înglobate sau nu în noțiunea de faptă din punctul de vedere al dreptului penal. Aceste legități ale realității obiective constituie condițiile ce determină posibilitatea existenței acțiunii sau inacțiunii.

12. Componența de infracțiune presupune o unitate logică şi, pentru comoditatea analizei ştiințifice şi practice (chiar şi sub formă abstractă), este divizată în elemente ale componenței, care sunt strâns şi inseparabil legate între ele. Fapta, inclusă în componența laturii obiective ca unicul semn obligatoriu al componenței de infracțiune, ar fi o noțiune inaplicabilă, dacă nu ar reflecta legătura dintre latura obiectivă a infracțiunii şi subiectul acesteia.

13. Forțele şi legitățile obiective, în cazul cercetării inductive şi analitice, au o importanță diferită. În primul rând, ele constituie o condiție a posibilității acțiunii (inacțiunii) la general. Aşa sunt, de exemplu, viteza căderii libere, forța gravității, legitatea deplasării obiectelor în spațiu, viteza etc. Aceste legități obiective nu urmează a fi cercetate în vederea includerii ca parte componentă în conținutul faptei, fiindcă sunt obiective şi de neînlăturat. Alte „forțe accesorii" nu pot constitui, în genere, mijloace ale săvârşirii infracțiunii. Fapta şi mijloacele săvârşirii infracțiunii sunt semne diferite ale laturii obiective a componenței, care nu trebuie confundate.

14. Întru păstrarea construcției componenței de infracțiune împărțite în elemente, cu referire la faptă urmează a fi atribuit doar comportamentul activ sau pasiv al persoanei, în conformitate cu regulile formulate în normele regulative ale dreptului penal. Legătura cauzală, în sensul larg al cuvântului, include aşa entități, precum cauza şi efectul, şi în construcția teoretică de drept penal a legăturii cauzale fapta figurează în calitate de cauză, iar consecința socialmente periculoasă – în calitate de efect.

15. Ideea cu privire la cea de-a treia formă a vinovăției, de rând cu acțiunea şi inacțiunea, pare a nu fi pe deplin fundamentată şi lipsită de necesitate reală. Acțiunea şi inacțiunea, după cum a fost menționat anterior în studiul nostru şi după cum se menționează frecvent în literatura de specialitate, se referă nu la întregul comportament al persoanei, ci numai la o parte determinată a celor comise de ea.

16. Neîndeplinirea obligației de a realiza anumite acțiuni, obligație plasată asupra persoanei, caracterizează în cea mai mare măsură un aşa element al componenței de infracțiune precum latura obiectivă şi, în genere, constituie o condiție a existenței noțiunii de drept penal sub formă de *inacțiune.* Aceasta deoarece noțiunea de inacțiune în dreptul penal presupune nu o inactivitate deplină, ci lipsa acțiunilor necesare, determinate în conținut şi formă în conformitate cu funcția regulativă a dreptului penal. În acelaşi timp, obligațiunea de a acționa nu afectează caracteristicile subiectului infracțiunii în calitatea sa de element al componenței de infracțiune.

17. Obligațiunea de a săvârşi anumite acțiuni într-o situație corespunzătoare urmează a fi atribuită la caracteristica subiectului infracțiunii sau la caracteristica laturii obiective a infracțiunii cu luarea în considerare a faptului că această condiție este caracteristică ambelor elemente ale componenței de infracțiune. (În acelaşi mod este soluționată, în teoria dreptului penal, şi problema cu privire la caracterul perceptiv şi volitiv al faptei în calitate de trăsătură care se referă la latura obiectivă a infracțiunii şi care nu coincide cu criteriile intelectiv şi volitiv ale laturii subiective a componenței de infracțiune).

18. Obligațiunea de a acționa este plasată asupra persoanei prin lege, printr-un anumit act cu caracter normativ sau individual, inclusiv prin legea penală, în virtutea funcției regulative a acesteia, fie printr-o regulă specială, care nu contravine reglementărilor din domeniul

jurisprudenței, în special al dreptului penal. O așa obligațiune este pusă în sarcina subiectului special – persoană obligată să săvârşească anumite acțiuni în situații strict determinate; anume în privința acestui cerc de persoane este soluționată întrebarea cu privire la răspunderea penală, dacă acțiunea necesară nu a fost realizată.

19. O ultimă condiție ce constituie esența inacțiunii în dreptul penal este nerealizarea acțiunii obligatorii. Aici o importanță deosebită are formularea: prezența obligațiunii de a acționa caracterizează subiectul infracțiunii, în timp ce la latura obiectivă se atribuie nu prezența obligațiunii de a acționa, ci prezența *neîndeplinirii* obligațiunii de a acționa. Obligațiunea de a acționa constituie o caracteristică de bază a subiectului infracțiunii, iar neîndeplinirea acestei obligațiuni este esența inacțiunii în sensul dreptului penal. Anume o atare soluție pare a fi cea mai optimală.

20. În virtutea naturii şi esenței sale, inacțiunea este susceptibilă să determine lipsa modificărilor pozitive în mediul înconjurător. În unele cazuri, această lipsă a rezultatelor pozitive şi este examinată de lege ca fiind consecința socialmente periculoasă. Stabilirea legăturii cauzale prin prezentarea imobilității ca a unui caz particular al mişcării este esențială atunci şi numai atunci când de lege sunt stabilite fapta socialmente periculoasă şi ilegală în formă de inacțiune (cauza) şi consecința socialmente periculoasă (efectul). În cazul dat, stabilirea prin lege a acestor două poziții presupune determinarea lor clară şi deplină, inclusiv din punct de vedere etimologic.

21. Legătura cauzală dintre cauză şi efect, în cazul în care în articolul legii penale este redat conținutul inacțiunii (cauzei) şi conținutul consecințelor, capătă un caracter normativ determinat: se conturează construcția teoretică a legăturii cauzale. Formulările corespunzătoare o fac să devină adecvată realității; în caz contrar, norma de drept penal „nu lucrează” sau „lucrează incorect şi ineficient”.

22. Categoria cauzalității este prezentă în inacțiune ca într-una din reflectările existenței lumii materiale; de aceea, a nega prezența cauzalității în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune ar însemna să proclamăm o serie întreagă de procese globale obiective care nu se subordonează noțiunii cauzalității şi, ca rezultat, sunt în general nedeterminate. Negarea cauzalității în cazul inacțiunii ca formă a faptei duce la negarea legăturii dintre faptă şi consecință; dacă această legătură este neesențială, urmează ca toate componențele cu inacțiune să fie formulate în calitate de componențe formale de infracțiune.

23. Categoria de cauzalitate, ca una din categoriile fundamentale ale lumii înconjurătoare, este prezentă în componențele cu inacțiune, exact aşa cum şi în componențele cu acțiune în cadrul laturii obiective.

24. La componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune este aplicabilă în mod direct categoria cauzalității, care îşi găseşte reflectare în cadrul acestora, precum şi în cadrul a tot ceea

ce există în mod obiectiv. Legătura cauzală în calitatea sa de mecanism al cauzării empirice este, de asemenea, prezentă, deoarece avem un complex cauzal care duce la survenirea consecințelor socialmente periculoase.

25. Considerăm că cele mai esențiale contradicții între adepții teoriei inacțiunii cauzatorii şi oponenții acesteia sunt concentrate asupra următoarelor momente: 1) momentul cu privire la legătura cauzală în sens îngust (cum ar fi nemijlocit legătura, coraportul); 2) momentul cu referire la construcția teoretică a legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune.

26. În componența complexului cauzal al construcției teoretice a legăturii cauzale avem fapta, exprimată în forma inacțiunii, şi anume: cu inacțiunea importantă în sens juridico-penal are de-a face şi cel ce aplică legea şi teoreticianul (savantul) în cazul analizei componenței infracțiunii corespunzătoare. Astfel, construcția teoretică a legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune este prezentată în felul următor: inacțiunea infracțională → legătura cauzală → consecința infracțională.

27. Ar fi incorect a nega prezența construcției juridico-penale teoretice a legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune. În caz contrar s-ar întâmpla ca latura obiectivă a componențelor de infracțiune, unde fapta este exprimată în formă de inacțiune, să se deosebească de latura obiectivă a componențelor de infracțiune, unde fapta este exprimată în formă de acțiune.

28. În știința dreptului penal avem o componență de infracțiune unică generală, modelul căreia este utilizat cu succes în cadrul analizei ştiințifice a oricărei componențe de infracțiune concrete şi în cadrul calificării oricărei infracțiuni concrete în procesul aplicării normelor de drept penal.

29. O importanță deosebită pentru descrierea particularităților legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune au următoarele momente: 1) expunerea mecanismului cauzării empirice; 2) dezvăluirea construcției legăturii cauzale; 3) descrierea legăturii cauzale în sens îngust.

CONCLUZII GENERALE ŞI RECOMANDĂRI

Analiza şi generalizarea materialului expus în prezenta investigaţie ştiinţifică permit formularea unui spectru larg de concluzii generale, concluzii care, în viziunea noastră, urmează să determine, la maximum, aplicabilitatea practică a ideilor expuse pe parcurs. Pe lângă concluziile şi opiniile proprii, în a căror expunere şi formulare am întâlnit un anumit grad de dificultate, generat de complexitatea şi specificul studiului întreprins şi de multitudinea conceptelor în acest domeniu, venim, în special, cu susţinerea anumitor opinii şi poziţii pe care le-am materializat pe parcursul lucrării, opinii şi concepte pe care le considerăm corecte şi benefice întru aplicarea corectă a normelor de drept penal cu referire la subiectul luat în vizor. În această ordine de idei, la categoria concluziilor generale la care facem referire sunt atribuite următoarele momente de o importanţă, după noi, majoră:

1. Soluționarea problemelor cu privire la legătura cauzală în dreptul penal pretinde, pe bună dreptate, să fie fundamentată pe două ştiinţe: filosofie şi drept penal. În cazul investigațiilor juridice, filosofia se utilizează în calitate de pârghie metodologică, de rând cu tratările ştiinţifice şi dogmatice.

2. Determinarea cauzală are un caracter nomologic (de lege). Acest moment poate fi ilustrat pe cale inductivă: una şi aceeaşi cauză sau o totalitate similară a mai multor condiţii, care constituie cauza, întotdeauna au drept rezultat unul şi acelaşi efect. Determinarea cauzală poate fi tratată ca o condiționare prin intermediul „unei cauze active sau pasive”. Cauza activă este mult mai transparentă pentru cercetări, deoarece în majoritatea cazurilor poate fi clar evidențiată. Cauza pasivă prezintă un mai mare grad de complexitate în vederea stabilirii şi perceperii. În acelaşi timp, cauza pasivă, adică lipsa, aparentă la prima vedere, a faptelor active are, de asemenea, o anumită capacitate cauzatorie. Explicația rezidă în faptul că semnul de bază al cauzei aici îl constituie nu comportamentul activ sau pasiv, ci eficacitatea şi caracterul influenței acestuia în coraport cu entitatea influențată. Aceste particularități, în totalitate, ne permit să delimităm determinarea cauzală de alte varietăți ale condiționării (de exemplu, autodeterminarea, determinarea statistică în cazul prezenței acestora în formă ideală).

3. Categoria cauzalității are o importanţă deosebită şi pentru dreptul penal. Această importanţă rezidă în faptul că în Partea Generală a Codului penal este modelată construcția teoretică a legăturii cauzale. În baza caracterului categorial al cauzalității şi al tuturor particularităților acesteia, construcția vizată se caracterizează prin faptul că: 1) din punct de vedere teoretic, este adecvată în sens ştiinţific (adică, fundamentată şi dovedită pentru soluționarea sarcinilor teoretice); 2) din punct de vedere practic, este aplicabilă (adică, adecvată în vederea realizării sarcinilor practice, conținând reguli clare şi realizabile ce permit

soluționarea întrebărilor legate de stabilirea şi dovedirea prezenței legăturii cauzale).

4. Conform concepției expuse referitoare la cauzalitate, putem menționa că însăşi posibilitatea survenirii daunei poate fi apreciată şi dovedită anume datorită faptului că există şi este universal recunoscută categoria cauzalității – ca una dintre categoriile fundamentale recunoscute de ştiință. În aşa fel, în dreptul penal este evidențiat şi utilizat cumulul trăsăturilor ce constituie esența categoriei cauzalității şi dovedirea ideilor ştiințifice este pe deplin posibilă anume prin utilizarea acestui cumul de semne.

5. Pentru dreptul penal importanță esențială prezintă: 1) legătura cauzală în calitate de semn al laturii obiective a componenței de infracțiune; 2) legătura cauzală cercetată, descrisă de către ştiințele naturii, în special de către medicină, fizică, chimie.

Deosebirea dintre aceste reflectări ale legăturii cauzale urmează a fi efectuată, în special, din considerentul că, deşi în investigațiile privind analiza teoretică a dispoziției articolului din legea penală şi aplicarea lui cercetării este supus şi aspectul cauzării, rezultatele lor nu constituie o soluție finală pentru latura obiectivă a componenței de infracțiune.

6. Cercetările în domeniul teoretic şi cel aplicativ al dreptului penal nu pot să nu ia în considerare faptul că noțiunea „legătură cauzală”, în sens larg, este aplicată şi în alte ştiințe, de obicei ale naturii. Totodată, este necesar a delimita domeniul „propriu” şi „cel străin” de cercetare. Din acest considerent, pentru necesitățile dreptului penal, este necesar să se acorde atenție cuvenită şi unor alte aspecte ale legăturii cauzale: 1) legătura cauzală ca mecanism al cauzării empirice; 2) legătura cauzală în calitate de construcție teoretică a dreptului penal.

7. În procesul interpretării, analizei normei de drept o atenție deosebită este acordată legăturii cauzale ca construcție teoretică fixată în mod normativ de către legiuitor – pe calea descrierii laturii obiective a componenței de infracțiune în dispoziția articolului legii penale. În procesul aplicării normelor de drept, legătura cauzală urmează a fi investigată în calitate de mecanism al cauzării empirice şi în calitate de construcție teoretică.

8. Avem diferite modalități şi posibilități de a determina construcția teoretică a legăturii cauzale în dreptul penal, şi anume: 1) crearea, în măsură suficientă şi necesară, a unei construcții speciale de drept penal a legăturii cauzale în cadrul Părții Generale a dreptului penal şi, în special, în teoria şi doctrina dreptului penal; 2) includerea mențiunilor cu privire la legătura cauzală în dispoziția articolelor din Partea Specială a legii penale.

În dreptul penal contemporan al Republicii Moldova a fost aleasă prima variantă; adică, în cazul examinării întrebărilor generale ale dreptului penal, în particular a laturii obiective a componenței de infracțiune, este examinată şi chestiunea cu referire la legătura cauzală. În ce priveşte a doua modalitate, fixarea în cadrul dispozițiilor articolelor din Partea Specială a legii penale a regulilor cauzalității cu referire la anumite componențe concrete, aceasta se prezintă a fi

o cale nici pe departe corectă de soluționare a problemei: fixarea normativă a chestiunilor şi problemelor cauzalității, în mod evident, este practic imposibilă.

9. Schema componenței de infracțiune în calitate de temei al răspunderii penale este constituită în baza ideii cauzării, a legității cauzale a survenirii consecinței ilegale şi socialmente periculoase, urmărindu-se scopul restabilirii adevărului şi echității prin sancționarea subiectului care se face vinovat de prezența acestei legături cauzale.

10. Subiectul infracțiunii nu trebuie confundat cu ceea ce constituie cauza: nici în sensul construcției teoretice a legăturii cauzale (în cadrul căreia cauza este acțiunea sau inacțiunea subiectului, nici în sensul mecanismului cauzării empirice (unde în calitate de cauză figurează, în genere, fapta, evenimentul, care, de regulă, este ulterior legat de subiectul infracțiunii). Deosebiri esențiale aici există între legătura cauzală în cazul acțiunii şi legătura cauzală în cazul inacțiunii subiectului infracțiunii: dacă în cadrul componențelor de infracțiune săvârşite prin acțiune legătura cauzală ca mecanism al cauzării empirice este stabilită de către subiect, care în mod activ selectează modalitatea de atingere a rezultatului dorit, apoi în cazul inacțiunii obligațiunea imputată subiectului de a nu admite anumite consecințe se realizează prin „pauza, stoparea" mecanismului cauzării empirice deja existent.

11. Incidența, din punctul de vedere al dreptului penal, reprezintă construcția uneia din varietățile cauzării daunei fără de vinovăție, în cadrul căreia persoanei îi lipseşte în totalitate previziunea cauzării şi conştientizarea complexului cauzal. Anume din acest considerent se evidențiază în mod deosebit momentul că incidentul urmează a fi delimitat de forța majoră, deoarece în cazul forței majore este viciată fapta din cadrul laturii obiective, iar în cazul incidentului sunt viciate elementul intelectiv şi cel volitiv ale laturii subiective a componenței de infracțiune.

12. În cazul delimitării acțiunii şi inacțiunii trebuie să luăm în calcul acea circumstanță că inacțiunea nu constituie un comportament cu desăvârşire pasiv, ci reprezintă o varietate a comportamentului în cadrul căruia persoana nu îndeplineşte anumite acțiuni pe care era obligată să le realizeze. În limitele ştiinței dreptului penal comportamentul ales conştiincios de către persoană este privit prin prisma funcțiilor regulative şi de apărare ale dreptului penal. În vederea determinării inacțiunii, importantă din punct de vedere penal, în calitate de indicator de bază figurează anume funcția regulativă; funcția de apărare începe să se realizeze doar atunci când cea regulativă nu-şi realizează obiectivul. De aceea, „inacțiunea" se referă exclusiv la negarea anume a acelei acțiuni care era aşteptată din partea persoanei.

Trebuie să menționăm şi faptul că inacțiunea, ca abținere de la realizarea anumitor acțiuni, nu este echivalentă cu o simplă inactivitate. Din punct de vedere logic, ea constituie o extindere a

teoriei logice a acțiunii şi, de asemenea, constituie obiectul logicii deontice, care îşi găseşte o largă aplicare în procesul analizei materialului normativ.

13. Ideea cu privire la cea de a treia formă a vinovăției, de rând cu acțiunea şi inacțiunea, pare a nu fi fundamentată pe deplin şi lipsită de necesitate reală. Acțiunea şi inacțiunea, după cum a fost menționat în studiul nostru şi după cum se menționează frecvent în literatura de specialitate, se referă nu la întregul comportament al persoanei, ci numai la o parte determinată a celor comise de către ea.

14. Neîndeplinirea obligației de a realiza anumite acțiuni, plasată asupra persoanei, caracterizează în cea mai mare măsură un aşa element al componenței de infracțiune, precum latura obiectivă, şi, în genere, constituie o condiție a existenței noțiunii de drept penal *inacțiune.* Noțiunea de inacțiune în dreptul penal presupune nu o inactivitate deplină, ci lipsa acțiunilor necesare, determinate în conținut şi formă în conformitate cu funcția regulativă a dreptului penal. În acelaşi timp, obligațiunea de a acționa nu afectează caracteristicile subiectului infracțiunii în calitatea sa de element al componenței de infracțiune.

15. Problema dacă obligațiunea de a săvârşi anumite acțiuni într-o situație corespunzătoare caracterizează subiectul infracțiunii sau latura obiectivă a infracțiunii necesită a fi soluționată cu luarea în considerare a faptului că această condiție vizează ambele elemente ale componenței de infracțiune.

16. Obligațiunea de a acționa este plasată asupra persoanei prin lege, printr-un anumit act cu caracter normativ sau individual, inclusiv prin legea penală, în virtutea funcției regulative a acesteia, fie printr-o regulă specială, care nu contravine reglementărilor din domeniul jurisprudenței, în special al dreptului penal. O aşa obligațiune este caracteristică subiectului special – persoană obligată să săvârşească anumite acțiuni în situații strict determinate; şi anume în privința acestui cerc de persoane este soluționată problema privind răspunderea penală, dacă acțiunea necesară nu a fost realizată.

17. O ultimă condiție ce constituie esența inacțiunii în dreptul penal este nerealizarea acțiunii obligatorii. Aici o importanță deosebită are formularea: prezența obligațiunii de a acționa caracterizează subiectul infracțiunii, în timp ce la latura obiectivă se atribuie nu prezența obligațiunii de a acționa, ci prezența neîndeplinirii obligațiunii de a acționa. Obligațiunea de a acționa constituie o caracteristică de bază a subiectului infracțiunii, iar neîndeplinirea acestei obligațiuni constituie esența inacțiunii în sensul dreptului penal. Anume o atare soluție se pare a fi cea mai optimală.

18. A nega prezența construcției juridico-penale teoretice a legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune ar fi incorect. În caz contrar s-ar întâmpla că latura obiectivă a componențelor de infracțiune, unde fapta este exprimată în formă de inacțiune,

să se deosebească de latura obiectivă a componențelor de infracțiune, unde fapta este exprimată în formă de acțiune. Negarea construcției teoretice a legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune distruge însăşi esența laturii obiective a componenței de infracțiune, deoarece inacțiunea infracțională (cauza) în componențele materiale *generează* consecința (efectul), iar aceste categorii sunt prezentate în doctrina penală despre latura obiectivă a componenței de infracțiune ca fiind corelate, legate reciproc; în caz contrar, devine imposibilă tragerea legală a celui vinovat la răspundere penală, fiind deschisă calea învinuirii obiective.

19. Specificul mecanismului cauzării empirice constă în aceea că în cazul inacțiunii el apare. Respectiv, acest mecanism urmează a fi analizat mult mai devreme decât construcția teoretică a legăturii cauzale. Explicația ține de faptul că coraportul dintre mecanismul cauzării empirice şi construcția teoretică a legăturii cauzale, care are importanță în sensul dreptului penal (adică, pentru soluționarea întrebărilor ce țin de dreptul penal) se realizează prin: 1) coincidența deplină a efectului şi a consecinței ilegale; 2) depistarea complexului cauzal existent, ceea ce este extrem de important pentru stabilirea legăturii cauzale.

20. Complexul cauzal trebuie să includă în sine cauza în sensul mecanismului cauzării empirice şi cauza în sensul construcției teoretice a legăturii cauzale; dacă inacțiunea persoanei obligate nu are atribuție la cauză în sensul mecanismului cauzării empirice, apoi despre existența componenței de infracțiune în situația dată nu poate fi vorba. De aceea, doar după stabilirea minuțioasă a întregului mecanism al cauzării empirice putem trece la întrebarea referitoare la faptul dacă există subiect special şi dacă inacțiunea acestuia (în sensul construcției teoretice a legăturii cauzale) se află în legătură cauzală cu consecința ilegală.

21. Particularitatea construcției teoretice a legăturii cauzale în cazul inacțiunii se reflectă în procesul depistării complexului cauzal. Inacțiunea constituie o formă a comportamentului persoanei, fixată normativ şi interzisă prin legea penală.

22. Acest comportament are un caracter infracțional doar în acel caz când este coraportat la anumite condiții determinate de lege. Condițiile în a căror prezență inacțiunea este una infracțională sunt divizate în următoarele categorii: O primă condiție o constituie prezența subiectului special – adică, statutul persoanei asupra căreia este plasată o anumită obligațiune. Cea de-a doua condiție, legată nemijlocit de prima, o constituie însăşi obligațiunea de a săvârşi anumite acțiuni. A treia condiție ține de o anumită stare a realității, în cadrul căreia subiectul obligat (prima condiție) trebuie să realizeze anumite acțiuni (cea de-a două condiție) şi are posibilitatea reală de a le îndeplini.

23. Studiul întreprins ne-a permis să identificăm şi, respectiv, să evidențiem trăsăturile specifice legăturii cauzale în componențele de infracțiune săvârşite prin inacțiune: <u>Prima particularitate a legăturii cauzale în situația inacțiunii</u> constă în următoarele: legătura cauzală

urmează a fi examinată sistemic, adică „în limitele sistemului respectiv şi cu aplicare la el”, ceea ce ar permite a determina cercul fenomenelor, evenimentelor-cauze din cercul general al tuturor fenomenelor, evenimentelor premergătoare, deoarece cunoaştem că sintagma „după aceasta” nu are înțelesul de rezultat al acesteia. Cea de-a două particularitate a legăturii cauzale în situația inacțiunii este foarte strâns legată de examinarea în sistem a fenomenelor şi evenimentelor şi se reflectă asupra proceselor de stabilire a legăturii cauzale în situația cauzei pasive. Aici, în vederea stabilirii legăturii cauzale este necesară, în primul rând, nu observarea fizică asupra proceselor active, ci analiza mintală, imaginară, a elementelor sistemului, ceea ce oferă posibilitatea de a delimita corect cauzele de ne-cauze. Cea de-a treia particularitate a legăturii cauzale în situația inacțiunii este nemijlocit legată de caracteristica inevitabilității. Dacă în majoritatea faptelor, săvârşite prin acțiune, inevitabilitatea legăturii cauzale se reflectă imediat, atunci în cazul inacțiunii, de regulă, avem un interval substanțial de timp pe durata căruia legătura cauzală încă nu este inevitabilă. Cea de-a patra particularitate a legăturii cauzale în situația inacțiunii este legată de relativitate şi legitate, deoarece aici este foarte important a stabili faptul că anume inacțiunea constituie cauza. Pentru soluționarea corectă a întrebării referitoare la legătura cauzală şi stabilirea ei este necesar a aprecia pe deplin relativitatea legăturii cauzale. În alți termeni, trebuie luate în considerare toate condițiile care şi constituie elementele sistemului, în limitele căruia poate fi evidențiată inacțiunea în calitate de cauză. Cea de-a cincea particularitate a legăturii cauzale în situația inacțiunii constă în coraportul temporal special al cauzei în componența mecanismului cauzării empirice şi al cauzei în componența construcției teoretice a legăturii cauzale. Prin acest coraport, legătura cauzală în situația cauzei active se deosebeşte esențial de legătura cauzală în situația cauzei pasive. Cea de-a şasea particularitate a legăturii cauzale în situația inacțiunii o constituie calitatea genetică a cauzei pasive, care constă în faptul că ceea ce este cauză pasivă în mod genetic produce consecința, însă, în comun cu o altă cauză deja existentă, constituie împreună cu ea complexul cauzal – un sistem în cadrul căruia fiecare dintre elemente este obligatoriu.

24. De asemenea, venim şi cu o propunere *de lege ferenda,* care ține nemijlocit de completarea Capitolului XIII din Codul penal al Republicii Moldova „Înțelesul unor termeni sau expresii în prezentul Cod” cu art.134^{13} având următorul conținut, destinat să expună conceptul legăturii cauzale în dreptul penal: „*Raportul de cauzalitate desemnează relația existentă între două fenomene: cauză şi efect. Cauza este fenomenul care determină naşterea altui fenomen, iar efectul – fenomenul determinat, rezultatul. În dreptul penal raportul de cauzalitate se stabileşte între acțiunea (inacțiunea) omului prevăzută de legea penală, care constituie fapta, şi urmarea periculoasă, ca efect al acestei acțiuni (inacțiuni)*”.

Avantajele și valoarea elaborărilor propuse

În latură teoretică, s-a reușit a expune doctrina de drept penal și conceptele filosofice pe segmentul instituției legăturii cauzale, fiind specificate multiple noțiuni, precum: cauzalitatea, legătura cauzală, cauza, efectul, incidentul, construcția teoretică a legăturii cauzale, mecanismul cauzării empirice, inacțiunea, caracterul cauzator al inacțiunii etc.

Sub aspectul activității practice, soluțiile expuse și înaintate în cadrul lucrării aduc reglementările de drept penal de pe segmentul incriminării faptelor socialmente periculoase comise prin inacțiune la ritmul necesar de activitate al organelor de uirmărire penală și al instanțelor de judecată, la o evidentă eficientizare a procesului de cercetare și examinare a faptelor infracționale comise prin inacțiune.

La nivel profilactic, abordările din cadrul tezei de doctorat pot avea un evident impact asupra prevenirii și profilaxiei faptelor infracționale care pot fi comise în forma inacțiunii.

Luând în calcul cele sus-menționate, considerăm că lucrarea în cauză a contribuit la *soluționarea unei probleme științifice importante* în materie de drept penal prin dezvoltarea doctrinei din Republica Moldove cu soluții și finalități practice din domeniul legăturii cauzale în cadrul componențelor de infracțiune comise prin inacțiune, cu perfecționarea legii penale pe segmentul incriminării, prevenirii și profilaxiei faptelor comise prin inacțiune, precum și prin înaintarea anumitor propuneri menite să eficientizeze procesul de cercetare și examinare a cauzelor penale privind faptele infracționale comise prin inacțiune.

Impactul lor elaborărilor noastre asupra domeniului vizat ține de optimizarea activităților practice de stabilire a legăturii cauzale în anumite situații de inacțiune în scopul prevenirii, profilaxiei, investigării și aprecierii corecte a faptelor comise prin inacțiune care nimeresc sub incidența legii penale.

Planul cercetărilor de perspectivă la tema lucrării

1) specificul legăturii cauzale în componențele de infracțiune comise prin inacțiune în legislația penală a altor state;

2) aplicarea cunoștințelor privind legătura cauzală în cadrul componențelor de infracțiune comise prin inacțiune în activitatea practică a organelor de urmărire penală și a instanțelor de judecată;

3) evidențierea specificului tratării subiectului legăturii cauzale în cadrul altor științe: filosofie, logică etc.;

4) continuarea cercetării științifice pe segmentul construcției teoretice a legăturii cauzale în dreptul penal.

BIBLIOGRAFIE

A. Referințe bibliografice în limba română

1. Alecu Gh. *Instituții de drept penal. Partea Generală şi Partea Specială*. Constanța: Ovidius University Press, 2012. 671 p.
2. Antoniu G. *Contribuții noi la cercetarea cauzalității penale*. În: RDP, 1998, nr.4, p.12.
3. Antoniu G. *Raportul de cauzalitate în dreptul penal*. Bucureşti: Editura Ştiințifică, 1968. 272 p.
4. Baciu Gh. *Medicina legală*. Chişinău: Ştiința, 1995.150 p.
5. Barac L. *Drept penal. Partea Generală*. Vol.I. Reşița: Universitatea „Eftimie Murgu", 1994. 199 p.
6. Barbăneagră Al., Alecu Gh., Berliba V. şi al. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu*. Chişinău: ARC, 2009. 859 p.
7. Basarab M. *Drept penal. Partea Generală*. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1983. 232 p.
8. Basarab M. *Drept penal. Partea Generală*. Cluj-Napoca, 1988. 297 p.
9. Basarab M. *Drept penal. Partea Generală*. Vol.I. Bucureşti: Lumina LEX, 1997. 480 p.
10. Basarab M. *Drept penal. Partea Generală*. Vol.I. Iaşi: Chemarea, 1996. 270 p.
11. Băncilă O. *Critica pozitivismului logic în problema naturii cauzalității*. În: Analele Universității din Bucureşti. Seria Filozofie, 1997, nr.21-22, p.196.
12. Borodac Al., Bujor V., Brînză S. şi al. *Drept penal. Partea Generală*. Chişinău: Ştiința, 1994. 368 p.
13. Boroi Al. *Drept penal. Partea Generală*. Bucureşti: ALL Beck, 1999. 350 p.
14. Boroi Al., Nistoreanu Gh. *Drept penal. Partea Generală*. Bucureşti: ALL Beck, 2002. 338 p.
15. Botnaru S., Şavga A., Grosu Vl. şi al. *Drept penal. Partea Generală*. Vol.I. Chişinău: Cartier, 2005. 624 p.
16. Bulai C. *Drept penal. Partea Generală*. Vol.I. Bucureşti: Casa de Editură şi Presă „ŞANSA" – SRL, 1992. 529 p.
17. Bulai C. *Manual de drept penal. Partea Generală*. Bucureşti: ALL, 1997. 648 p.
18. Butiuc C. *Elemente de drept penal*. Bucureşti: Lumina LEX, 1998. 207 p.
19. Codul de procedură penală al Republicii Moldova: Legea Republicii Moldova nr.122-XV din 14 martie 2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr.104-110. În vigoare din 12 iunie 2003.
20. Codul penal al Republicii Moldova: Legea Republicii Moldova nr.985-XV din 18 aprilie 2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr.128-129. În vigoare din 12 iunie 2003.

21. Constituția Republicii Moldova: Legea Republicii Moldova din 29 iulie 1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1994, nr.1. În vigoare din 27 august 1994.
22. Crişu N. Margaon, Crişu C. *Repertoriu. Jurisprudență selectivă în domeniul dreptului penal şi procesual penal. Perioada 1990-2005*. Curtea de Argeş: Juris Agressis, 2006. 426 p.
23. *Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Reglementări de bază şi jurisprudența în cauzele moldoveneşti*. Chişinău: ARC, 2007. 270 p.
24. Deleanu I. *Cunoaşterea legii şi eroarea de drept*. În: Dreptul, 2004, nr.7, p.45.
25. Dima T. *Drept penal. Partea Generală*. Vol.I. Bucureşti: Lumina LEX, 2001. 504 p.
26. Dincu A. *Drept penal. Partea Generală*. Vol.I. Bucureşti, 1975. 384 p.
27. Dobrinescu I. *Analiza sistematică şi determinarea raportului de cauzalitate în dreptul penal*. În: RRD, 1976, nr.1, p.17.
28. Dobrinoiu V., Nistoreanu Gh., Boroi A. şi al. *Drept penal. Partea Generală*. Bucureşti: Europa Nova, 1997. 576 p.
29. Dobrinoiu V., Pascu I., Molnar I. şi al. *Drept penal. Partea Generală*. Bucureşti: Europa Nova, 1999. 576 p.
30. Dongoroz V, Fodor I., Oancea I. şi al. *Explicații teoretice ale Codului penal român. Partea Generală*. Vol.I. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969. 439 p.
31. Dongoroz V. *Drept penal*. Reeditarea ediției din 1939. Bucureşti: Asociația Română de Ştiințe Penale, 2000, p.221-222.
32. Dongoroz V. *Explicații teoretice ale Codului penal român. Partea Generală*. Vol.I. Bucureşti: Editura Academiei, 1969. 439 p.
33. Dongoroz V., Kahane S., Oancea I. şi al. *Explicații teoretice ale Codului penal român. Partea Generală*. Vol.I. Ediția a II-a. Bucureşti: ALL Beck, 2003. 450 p.
34. Elian Gh. *Notă cu privire la raportul de cauzalitate*. În: Justiția nouă, 1959, nr.11, p.79.
35. Florea V. *Răspunderea penală pentru infracțiunile medicale*. Chişinău: Epigraf, 2006. 331 p.
36. Giurgiu N. *Infracțiunea*. Iaşi: Gama, 1994.
37. Giurgiu N. *Legea penală şi infracțiunea (doctrină, legislație, practică judiciară).* Iaşi: Gama, 1995. 447 p.
38. Giurgiu N. *Legea penală şi infracțiunea*. Iaşi: Gama, 1996. 447 p.
39. Groza I.L., Astărăstoaie V. *Introducere în medicina legală pentru jurişti*: Curs universitar. Bucureşti: C.H. Beck, 2007. 296 p.
40. Jidveian V. *Raportul de cauzalitate în dreptul penal. Aspecte practice*. Alba-Iulia: Mesagerul, 1995. 111 p.
41. Lascu I. *Drept penal. Partea Generală*. Sibiu: Alma Mater, 2006. 496 p.
42. Legea Republicii Moldova „Cu privire la expertiza judiciară”, nr.1086-XIV din 23 iunie 2000.

În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2000, nr.144-145, p.4-10.

43. Macari I. *Dreptul penal al Republicii Moldova. Partea Generală*. Chişinău: CE USM, 2002. 398 p.
44. Macari I. *Infracțiunea şi semnele ei*. În: Revista Națională de Drept, 2002, nr.5, p.34-39.
45. Macari I. *Legătura cauzală în dreptul penal*. În: Revista Națională de Drept, 2001, nr.2, p.8-10.
46. Mare C. *Introducere în ontologia generală*. Bucureşti: Albatros, 1980. 327 p.
47. Mariț Al. *Drept penal. Partea Generală*. Vol.I. *Legea penală. Teoria infracțiunii. Participația penală*. Chişinău, 2002. 354 p.
48. Mariț Al. *Evoluția conceptelor şi a reglementărilor cu privire la vinovăția penală*. Chişinău, 2005. 287 p.
49. Mircea I. *Despre elementele constitutive ale infracțiunii*. În: Studia Universitaria (Universitatea Babeş-Bolyai). Seria Jurisprudența XXIX, 1984, p.69-73.
50. Mircea I. *Temeiurile răspunderii penale*. Bucureşti: Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1987. 215 p.
51. Mitrache C. *Drept penal român. Partea Generală*. Bucureşti: Universul Juridic, 2006. 453 p.
52. Mitrache C. *Drept penal. Partea Generală*. Bucureşti: ŞANSA-SRL, 1997. 513 p.
53. Mitrache C. *Dreptul penal român. Partea Generală*. Bucureşti: ŞANSA-SRL, 1995. 483 p.
54. Mitrache C., Mitrache Gr. *Drept penal român. Partea Generală*. Bucureşti: Universul Juridic, 2003. 524 p.
55. Moruzi J. *Problema cauzalității în dreptul penal. Studii de drept şi procedură penală*. Bucureşti, 1933. 37 p.
56. Mureşan A., Basarab M. *Unele probleme ale raportului de cauzalitate în dreptul penal*. Cluj, 1961. 185 p.
57. Mureşan I., Săbău P.O. *Drept penal. Partea Generală*. (*Noțiuni generale. Teoria generală a infracțiunii*). Cluj-Napoca: Sfera, 2008. 292 p.
58. Nistoreanu Gh., Boroi Al. *Drept penal. Partea Generală*. Bucureşti: ALL Beck, 2002. 338 p.
59. Nistoreanu Gh., Dobrinoiu V. *Drept penal. Partea Generală*. Bucureşti: Europa Nova, 1995. 552 p.
60. Oancea I. *Drept penal. Partea Generală*. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1971. 571 p.
61. Oancea I. *Raportul causal în dreptul penal*. În: Justiția nouă, 1954, nr.6, p.78.
62. Oancea I. *Tratat de drept penal. Partea Generală*. Bucureşti: ALL, 1994. 352 p.
63. Oprea I., Pamfil G.-C., Radu R. şi al. *Noul dicționar universal al limbii române*. Ediția a II-a. Bucureşti: Litera Internațional, 2006. 353 p.

64. Papadopol V. *Principii de drept*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1958. 543 p.
65. Pătulea V. *Răspunderea penală. Elemente constitutive. Raport de cauzalitate*. În: RRD, 1982, nr.4, p.63.
66. Păvăleanu V. *Drept penal general. Conform noului Cod penal*. Bucureşti: Universul Juridic, 2012. 503 p.
67. Pitulescu I., Abraham P., Derşidan E. şi al. *Dicţionar explicativ şi practic de drept penal şi procesual penal*. Bucureşti: Naţional, 1997. 622 p.
67[1]. Prodan M. *Cauzalitatea – condiţie inerentă a răspunderii juridice*: Teză de doctor în drept. Chişinău, 2007. 175 p.
68. Rascu I., Dima T., Păun C. şi al. *Noul Cod penal comentat. Partea Generală*. Vol.I. Bucureşti: Universul Juridic, 2012. 875 p.
69. Rîpeanu Gr. *Legi obiective în dreptul penal*. În: Analele Universităţii din Bucureşti, Seria Ştiinţe Juridice, 1971, nr.2, p.39.
70. Rîpeanu Gr. *Obiectiv şi subiectiv în dreptul penal*. În: RRD, 1967, nr.7, p.
71. Sima C. *Codul penal adnotat.* Bucureşti: Lumina LEX, 2000. 864 p.
72. Stănoiu R.-M., Griga I., Dianu T. *Drept penal. Partea Generală*. Bucureşti: Hyperion XXI, 1992. 243 p.
73. Stoica O. *Premise filosofico-juridice ale teoriei unităţii şi pluraltăţii de infracţiuni*. În: Studia Universitaria (Universitatea Babeş-Bolyai), 1973, nr., p.98.
74. Stoica O.A. *Drept penal. Partea Specială*. Vol.I. Bucureşti, 1976. 536 p.
75. Streteanu F. *Tratat de drept penal. Partea Generală*. Vol.I. Bucureşti: C.H. Beck, 2008. 693 p.
76. Stroe C. *Compendiu de filosofia dreptului*. Bucureşti: Lumina LEX, 1999. 239 p.
77. Ţapoc V., Capcelea V. *Cercetarea ştiinţifică*. Chişinău: ARC, 2008. 312 p.
78. Ungurean S. *Medicina legală*. Chişinău: Ştiinţa, 1993. 413 p.
79. Ungureanu A. Drept penal. Partea generală. Bucureşti: Lumina LEX, 1995. 464 p.
80. Vasiliu T., Antoniu G., Daneş Şt. şi al. *Codul penal al Republicii Socialiste România. Comentat şi adnotat. Partea Generală*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1972. 775 p.
81. Zolyneac M. *Drept penal. Partea Generală*. Vol.I. Iaşi: Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, 1973. 553 p.
82. Zolyneac M., Michinici M. *Drept penal. Partea Generală*. Iaşi: Chemarea, 1999. 520 p.
83. Nedelcu N. *Coraportul legăturii cauzale cu elementele componenţei de infracţiune*. În: Legea şi Viaţa, 2012, nr.12, p.31-37.
84. Nedelcu N. *Categoria cauzalităţii şi construcţia teoretică a legăturii cauzale în componenţele formale de infracţiune*. În: Legea şi Viaţa, 2013, nr.2, p.46-48.

84[1] Nedelcu N. *Unele particularităţi ale legăturii cauzale în dreptul penal*. În: Legea şi Viaţa, 2013, nr.1, p.48-51.

84[2] Nedelcu N., Ciobanu I. *Locul întâmplării în cadrul determinismului şi al incidentului (cazus-ului) în dreptul penal*. Revista Naţională de Drept, 2015, nr.4, p.23-24.

B. Referinţe bibliografice în limba rusă

85. Болдырев С.В., Галкин В.М. *Уголовно-правовая норма и состав преступления*. Москва: Юридическая Литература, 1977. 411 р.
86. Брайнин Я. *Уголовная ответственность и ее наказание в советском уголовном праве*. Москва: Юридическая Литература, 1963. 275 р.
87. *Большой юридический словарь* / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. Москва: ИНФРА-М, 2000. 244 р.
88. Бом Д. *Причинность и случайность в современной физике* / Пер. с англ. С.Ф. Шушурина. Общ. ред. и предисл. Я.П. Терлецкого. Москва: Издательство Иностранной Литературы, 1959. 248 р.
89. Бородин С.В. *Преступления против жизни и здоровья*. În: Курс российского уголовного права. Особенная часть / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. Москва: Спарк, 2002, p.121-122.
90. Бужор В., Гуцуляк В. *Комментарий к Уголовному кодексу Республики Молдова*. *Общая часть*. Кишинэу, 2005. 471 р.
91. Бунге М. *Причинность. Место принципа причинности в современной науке*. Москва: Издательство Иностранной Литературы, 1962, p.31-35.
92. Ветров Н.И., Ляпунов Ю.И. *Уголовное право. Общая часть*: Учебник. Москва: Новый Юрист, 1997. 583 р.
93. Ветров Н.И. *Уголовное право. Общая часть*. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и Право, 1999. 415 р.
94. Вригт Г.Х. фон. *Логико-философские исследования: Избранные труды* / Перевод с английского / Общ. ред. Г.И. Рузавина и В.А. Смирнова. Составитель и автор предисловия В.А. Смирнов. Москва: Прогресс, 1986. 593 р.
95. Гаухман Л.Д. *Квалификация преступлений: закон, теория, практика*. Москва: АО «Центр ЮрИнфор», 2001. 114 р.
96. Гаухман Л.Д. *Субъективная сторона преступления*. În: Уголовное право: Часть Общая. Часть Особенная: Учебник / Под ред. Л.Д. Гаухмана, Л.М. Колодкина, С.В. Максимова. Москва: Юриспруденция, 1999. 130 р.
97. Гонтарь И.Я. *Преступление и состав преступления как явление и понятие в*

уголовном праве. Владивосток, 1997. 211 p.

98. Давыдовский И.В. *Проблемы причинности в медицине*. (Этиология). Москва: Медгиз, 1962. 176 p.
99. Жоль К.К. *Логика*: Учебное пособие для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2004, p.266-267.
100. Здравомыслов Б.В., Красиков Ю.А., Рарог А.И. *Уголовное право*. *Общая часть*: Учебник. Москва: Юридическая Литература, 1994. 535 p.
101. Здравомыслов Б.В. *Уголовное право Российской Федерации*. *Общая часть*. Москва: Юристъ,1999. 480 p.
102. Игнатов А.Н., Костарева Т.А. *Уголовная ответственность и состав преступления*. Москва: Лекция, 1996. 63 p.
103. Истомин А.Ф. *Общая часть уголовного права*. Москва: ИНФРА-М, 1997. 271 p.
104. Карпушин М.П., Курляндский В.И. *Уголовная ответственность и состав преступления*. Москва: Юридическая Литература, 1974. 232 p.
105. Ковалев М. И. *Советское уголовное право*: Курс лекций. Свердловск, 1971. 146 p.
106. Ковалев М.И. *Объективная сторона преступления*. În: Уголовное право. Общая часть: Учебник для вузов / Отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова. Москва: НОРМА, 2000. 148 p.
107. Ковалев М.И. *Проблемы учения об объективной стороне преступления*. Красноярск, 1991. 75 p.
108. Ковалев М.И., Васьков П.Т. *Причинная связь в советском уголовном праве*. Москва: Юридическая Литература, 1958. 163 p.
109. Козаченко И.Я., Незнамов З.А. *Уголовное право*. *Общая часть*. Москва: ИНФРА-М, 1997. 516 p.
110. Козаченко И.Я. *Уголовное право как основной инструмент уголовно-правового регулирования*. În: Уголовное право. Общая часть: Учебник для вузов / Отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова. Москва: НОРМА, 2000, p.13.
111. Козаченко И.Я., Курченко В.Н., Злотченко Я.М. *Проблемы причины и причинной связи в институтах Общей и Особенной частей отечественного уголовного права: вопросы теории, оперативно-следственной и судебной практики*. СПб.: Юридический Центр Пресс, 2003, p.16-18.
112. Кокоркин И.Д. *Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии).* Москва: Зерцало, 1998. 352 p.
113. *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации* / Под ред. А.И. Бойко. Ростов-на-Дону: ФЕНИКС. 1996. 658 p.

114. *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации* / Под ред. А.В. Наумова. Москва: Юристъ, 1996. 753 р.
115. *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации* / Под ред. В.И. Радченко, А.С. Михлина, И.В. Шмарова. Москва: Вердикт, 1996. 646 р.
116. *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации* / Под ред. Ю.И. Скуратова, В.М. Лебедева. Москва: НОРМА-ИНФРА-М, 1998. 832 р.
117. *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации* / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой. Москва: Зерцало, 1998. 878 р.
118. *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации* / Отв. ред. В.И. Радченко. Москва, 2000. 738 р.
119. *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации* / Под общ. ред. С.И. Никулина. Москва, 2001. 958 р.
120. *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации* / Под ред. А.В. Наумова. Москва: Юристъ, 2004. 739 р.
121. Коновалова В. Е. *Правовая психология*. Харьков: Основа, 1997. 132 р.
122. *Краткий философский словарь* / Под ред. А.П. Алексеева. Москва: Проспект, 1998. 246 р.
123. Кудрявцев В.Н. *Объективная сторона преступления*. Москва: Юридическая Литература, 1960. 233 р.
124. Кудрявцев В.Н., Наумов А.В. *Учебник уголовного права. Общая часть*. Москва: Спарк, 1996. 389 р.
125. Кудрявцев В.Н. *Общая теория квалификации преступлений*. Москва: Юристъ, 2001. 147 р.
126. Кудрявцев В.Н. *Объективная сторона преступления*. În: Курс российского уголовного права. Общая часть / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. Москва: Спарк, 2001. 178 р.
127. Кудрявцев В.Н. *Объективная сторона преступления*. Москва: Госюриздат, 1960. 227 р.
128. Кудрявцев В.Н. *Причинность в криминологии*. Москва: Госюриздат, 1968. 113 р.
129. Кудрявцев В.Н. *Противоправное бездействие и причинная связь*. În: Советское Государство и Право, 1967, nr.5, p.29.
130. Кудрявцев В.Н. *Общая теория квалификации преступлений*. Москва: Юристъ, 1999. 365 р.
131. Кудрявцев В.Н., Келина С.Г. *Состав преступления*. În: Курс российского уголовного права. Общая часть / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. Москва: Спарк, 2001. 160 р.

132. Кузнецова Н.Ф. *Значение преступных последствий в советском уголовном праве*. Москва: Госюриздат, 1958. 98 p.
133. Кузнецова Н.Ф. *Новое уголовное право России. Общая часть*. Москва: Зерцало ТЕИС, 1996. 392 p.
134. Кузнецова Н.Ф. *Состав преступления. Спорные вопросы*. În: Вестник Московского Университета. Серия «Право», 1997, nr.4, p.13.
135. Кузнецова Н.Ф., Тяжкова И.М. *Курс уголовного права. Общая часть*. Том 1. Москва: Зерцало, 1998. 592 p.
136. Куринов Б. *Научные осноы квалификации преступлений*. Москва: Юридическая Литература, 1984. p.
137. Лист Ф. *Задачи уголовной политики. Преступление как социально-патологическое явление* / Сост. и предисл. В.С. Овчинского. Москва: ИНФРА-М, 2004, p.80-81.
138. Лунев В.В. *Субъективная сторона преступления*. În: Курс российского уголовного права. Общая часть / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. Москва: Спарк, 2001. 293 p.
139. Лунев В.В. *Субъективное вменение*. Москва: Спарк, 2000. 62 p.
140. Ляпунов Ю.И. *Общественная опасность и объективная сторона преступления*. În: Общественная опасность деяния как универсальная категория уголовного права. Москва: Юридическая Литература, 1989. p.
141. Ляпунов Ю.И. *Природа преступных последствий в деликтах создания опасности*. În: Сибирские юридические записки. Выпуск 4. Томск-Омск, 1974, p.32-41.
142. Ляпунов Ю.И. *Общественная опасность деяния как универсальная категория уголовного права*. Москва: Юридическая Литература, 1990. 173 p.
143. Малинин В.Б. *Идеи М.Д. Шаргородского в современной концепции причинности*. În: Уголовное право, 2004, nr.3, p.51.
144. Малинин В.Б. *Причинная связь в уголовном праве*. СПб.: Юридический Центр Пресс, 2000, p.126-131.
145. Мальков В.П. *Состав преступления в теории и законе*. În: Государство и Право, 1996, nr.7, p.105-114.
146. Мальцев В.В. *Проблема уголовно-правовой оценки общественно опасных последствий*. Саратов: СГУ, 1989. 192 p.
147. Михлин А.С. *Последствия преступления*. Москва, Госюриздат, 1969. 104 p.
148. Молодцов Н.С. *Состав преступления как основание уголовной ответственности*. Москва: Юридическая Литература, 1975. 163 p.
149. Муромцев С. *Что такое догма права*? Москва: Типография А.И. Мамонтова, 1885.

28 p.

150. Наумов А.В. *Российское уголовное право. Общая часть*. Курс лекций. Москва: БЕК, 1997. 560 p.
151. Наумов А.В. *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации*. Москва: Юристъ, 2004. 829 p.
152. Непомнящая Т.В. *Назначение уголовного наказания. Теория, практика, перспективы*. СПб.: Юридический Центр Пресс, 2006. 779 p.
153. Панов Н.И. *Способ совершения преступления и уголовная ответственность*. Харьков, 1982. 161 p.
154. Панченко П.Н. *Научно-практический комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации*. Нижний Новгород, 1996. 317 p.
155. Пионтковский А.А. *Учение о преступлении по советскому уголовному праву*. Москва: Юридическая Литература, 1961. 211 p.
156. Прохоров В.С. *Объективная сторона преступления*. În: Курс советского уголовного права / Под ред. Н.А. Беляева и М.Д. Шаргородского. Часть Общая. Т.1. Ленинград: Издательство Ленинградского Университета, 1968. 327 p.
157. Райский М.И. *Судебная медицина*. Москва: Медгиз, 1953. 126 p.
158. Рарог А.И., Степалин В.П. *Уголовное право. Общая часть в вопросах и ответах*. Москва: Юристъ, 2001. 142 p.
159. Расторопов С.В. *Уголовно-правовая охрана здоровья человека от преступных посягательств*. СПб.: Юридический Центр Пресс, 2006. 489 p.
160. Ратинов А.Р. *Судебная психология для следователей*. Москва, 1967. 208 p.
161. Сахаров А.Б. *Понятие преступления по советскому уголовному праву*. Москва: Юридическая Литература, 1973. 218 p.
162. Светлов В.А. *Практическая логика*: Учебное пособие / Изд. 3-е. СПб.: ООО Росток, 2003, p.322-333.
163. Семернева Н.К. *Субъективная сторона преступления*. În: Уголовное право. Общая часть: Учебник для вузов / Отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова. Москва: Норма, 2000. 201 p.
164. Семернева Н.К. *Убийство при отягчающих обстоятельствах*. În: Уголовное право. Особенная часть: Учебник для вузов / Отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова, Г.П. Новоселов. Москва: Норма, 2001. 57 p.
165. Сенаторов В.Н. *Потерпевший от преступления в уголовном праве*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Харьков, 2005. 18 p.

166. Сигалов Л. *Юридические предпосылки, состав и понятие уголовной ответственности*. Свердловск, 1997. 194 р.
167. Скляров С.В. *Вина и мотивы преступного поведения*. СПб.: Юридический Центр Пресс, 2006. 326 р.
168. *Справочник практического врача* / Сост. В.И. Бородулин. Под. ред А.И. Воробьева. Москва: Мир и Образование, 2004, р.103-106.
169. Таганцев Н. С. *Русское уголовное право. Часть Общая*: Лекции. Москва, 1994. 380 р.
170. Таганцев Н.С. *Русское уголовное право*. Том 1. Тула: Автограф, 2001. 465 р.
171. Тарасов В.Н. *Методологические проблемы юридической науки*. Екатеринбург, 2001. 134 р.
172. Тер-Акопов А.А. *Бездействие как форма преступного поведения*. Москва: Юридическая Литература, 1980. 152 р.
173. Тер-Акопов А.А. *Преступление и проблемы нефизической причинности в уголовном праве*. Москва: ЮР-КНИГА, 2005, р.54.
174. Тимейко Г.В. *Общее учение об объективной стороне состава преступления*. Ростов-на-Дону, 1977. 216 р.
175. Трайнин А.Н. *Общее учение о составе преступления*. În: Трайнин А.Н. Избранные труды / Составление, вступительная статья Н.Ф. Кузнецовой. СПб.: Юридический центр Пресс, 2004, р.101.
176. Трайнин А.Н. *Общее учение о составе преступления*. Москва: Госюриздат, 1957. 364 р.
177. *Уголовное право России. Часть Общая* / Под ред. Л.Л. Кругликова. Москва: БЕК, 2000. 590 р.
178. Фейерабенд П. *Избранные труды по методологии науки* / Перевод с английского и немецкого А.Л. Никифорова. Общ. ред. И.С. Нарский. Москва: Прогресс, 1986. 542 р.
179. Филимонов В.Д. *Норма уголовного права*. СПб.: Юридический Центр Пресс, 2004. 43 р.
180. Церетели Т.В. *Причинная связь в уголовном праве*. Москва: Государственное Издательство Юридической Литературы, 1963, р.31-37.
181. Шаргородский М.Д. *Преступления против жизни и здоровья*. СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. 21 р.
182. Шаргородский М.Д. *Избранные работы по уголовному праву*. СПб.: Юридический Центр Пресс, 2003. 434 р.
183. Юридический энциклопедический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева. Москва: Советская Энциклопедия, 1987, р.174.
184. Якушин В. *Ошибка и ее уголовно-правовое значение*. Казань: Издательство СГУ, 1988. 128 р.

C. Referințe bibliografice în limbile germană, franceză, italiană şi spaniolă

185. Antolisei F. *Manuale di diritto penale. Parte generale*. Milano, 1991. 763 p.
186. Antolisei F. *Manuale di diritto penale. Parte generale*. Milano: Guiffre Editore, 2000. 856 p.
187. Bettiol G. *Dirito penale*. Padove: Cedam, 1994. 1012 p.
188. Calderon A., Choclan J. *Derecho penal. Parte general*. Barcelona: Bosch, 2001.672 p.
189. Desportes F., Gunehec F. *Droit penal general*. Paris: Economica. 2004. 1097 p.
190. Donnedeieu de Vabres. *Traite elementaire de droit criminel et de legislation penale comparee*. Paris: Sirey, 1947. 1059 p.
191. Fiandaca G., Musco E. *Diritto penale. Parte generale*. Bologna: Zanicheli, 1995. 837 p.
192. Fiandaca G., Musco E. *Diritto penale. Parte generale*. Bologna: Zanicheli, 2001. 865 p.
193. Garraud R. *Traité théorique of pratique de droit pénal*. Tome I. Paris, 1916. 241 p.
194. Jacobs G. *Derecho penal. Parte general. Fundamentos y teoria de la imputacion*. Madrid: Marcial Pons ediciones juridicas. 1997. 1113 p.
195. Jescheck H., Weigend T. *Tratato de derecho penal. Parte general*. Granada: CAMARES, 2002. 1066 p.
196. Kadish S. H., Morrison A. F. Morrison M. T. *Encyclopedia of Crime & Justice*. London: Collier Macmillan Publisher, 1983. 1790 p.
197. Levasseur G., Chavanne A., Montreuil J., Bouloc B. *Droit penal general et procedure penale*. Paris: Dalloz, 1996. 384 p.
198. Lekschas I. *Die Kauzallität bei der vebrecherischen Handlung*. Berlin, 1952. 75 p.
199. Pradel J. *Droit penal general*. Paris: Cujas, 2012. 756 p.
200. Sennwald Charles A., Tsukayama John K. *The process of Investigation*. Concept and Strategies. Second Edition. Butterworth-Heinemann, 2001. 348 p.
201. Stefani G., Levasseur G. *Droit penal general et procedure penale*. Paris: Dalloz, 1964. 564 p.
202. Stefani G.., Levasseur G., Bouloc B. *Droit penal general*. 3-me ed. Paris: Dalloz, 1994. 628 p.
203. Stefani G., Levasseur G. *Droit penal general*. Paris: Dalloz, 1992. 600 p.

ANEXE

Anexa 1.

Trăsăturile cauzalității, ale legăturii cauzale, ale cauzei şi efectului

Trăsăturile categoriei cauzalității	**Trăsăturile legăturii cauzale (în sens îngust)**	**Trăsăturile cauzei**	**Trăsăturile efectului**
1. Obiectivitate	1. Caracter genetic	1. Asimetrie temporară în coraport cu efectul	1. Asimetrie temporară în coraport cu cauza
2. Universalitate	2. Identitate	2. Capacitatea de a genera efectul (generarea caracterului determinativ)	2. Caracterul firesc al apariției sub influența efectului
3. Legitate	3. Relativitate		
4. Universalitate	4. Inevitabilitate		
5. Desfăşurare în timp şi spațiu	5. Caracter nomologic		
6. Continuitate			
7. Infinitivitate			

Anexa 2.

Modelul procesului de cauzare a morții în baza unui exemplu evident – al comiterii faptei de omor cu aplicarea armei reci de tăiere-spintecare

1. Pregătirea către comiterea loviturii cu ajutorul cuțitului

↓

2. Mișcarea orientată a corpului

↓

3. Comiterea loviturii orientate în regiunea cavității toracice

↓

4. Provocarea rănii penetrante în regiunea cavității toracice

↓

5. Afectarea integrității țesutului muscular

↓

6. Afectarea integrității țesutului inimii

↓

7. Stopul cardiac

↓

8. Oprirea respirației, a alimentării organelor de o importanță vitală cu sânge, a creierului, inclusiv alte procese

↓

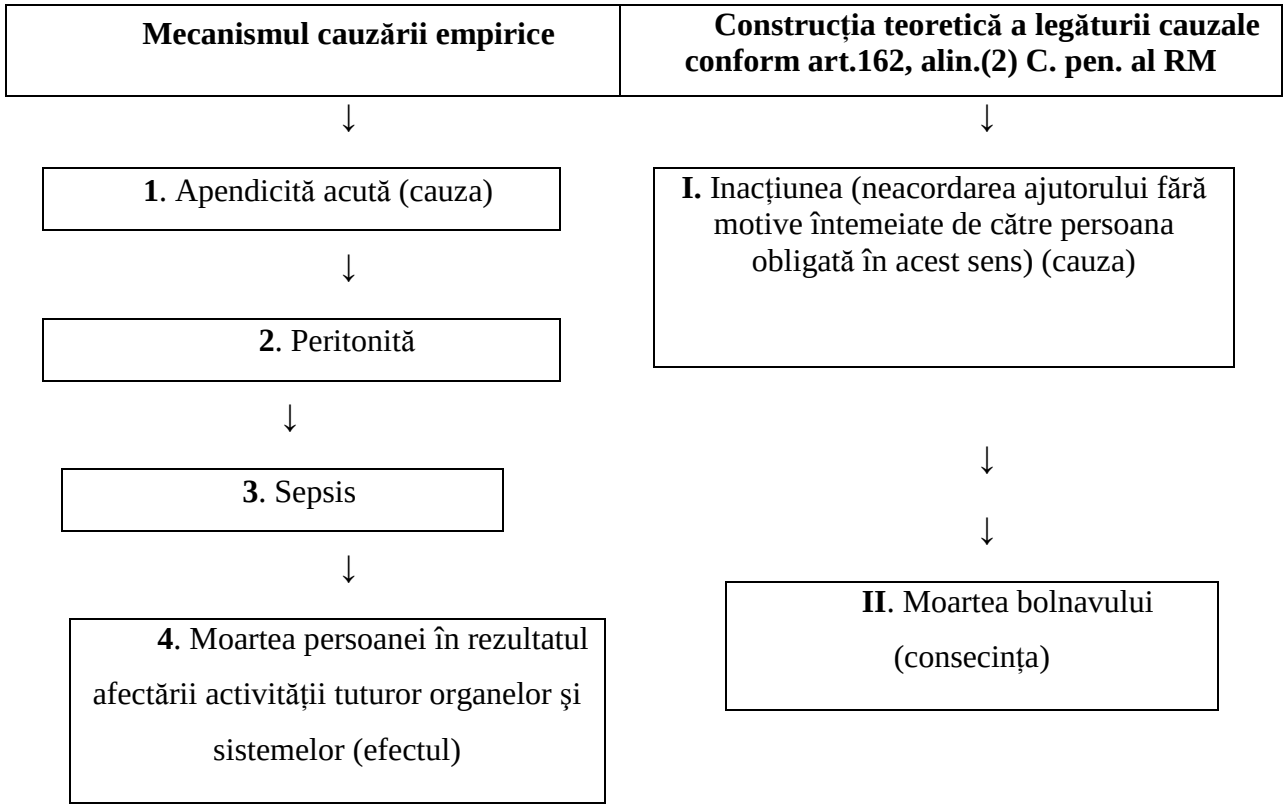
9. Moartea clinică

↓

10. Moartea biologică

Anexa 3.

Modelul caracterului sistemic al legăturii cauzale în cazul inacțiunii prevăzute de dispoziția art.162 alin.(2) C. pen. al RM (Neacordarea de ajutor unui bolnav)



DECLARAȚIA PRIVIND RESPONSABILITATEA ASUMATĂ

Subsemnata, Nedelcu Narciza, declar pe proprie răspundere că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări şi realizări ştiinţifice. Conştientizez că în caz contrar urmează să suport consecinţele, în conformitate cu legislaţia în vigoare.

Nedelcu Narciza 2016

CURRICULUM VITAE

al autorului

Curriculum vitae



Informații personale

Nume / Prenume	**NEDELCU NARCIZA**
Adresă	Iaşi, str. Vasile Conta, nr.20
Telefon	004-0232.214.889 Mobil: 004-0745.632.022
E-mail	narciza_nedelcu@yahoo.com
Naționalitate	ROMÂNĂ
Data naşterii	30.04.1959
Sex	Feminin

Studii

2010 –prezent Doctorand în Ştiințe Juridice
2009 -2010 Master Administrație publică
2006 -2009 Facultatea de Economie, Universitatea Petre Andrei, Iaşi
1993 -1998 Facultatea de Drept, Universitatea Petre Andrei, Iaşi
1978 -1981 Liceul Emil Racoviță – profil Chimie Fizica – treapta a II-a
1976 -1978 Liceul de Chimie nr.2 Iaşi – specializarea operator mase plastice
1974 -1976 Liceul de Chimie Iaşi – treapta I

Experiența profesională

Perioada	Mai 2009 – prezent
Funcția sau postul ocupat	Director
Numele şi adresa angajatorului	O.C.P.I. Iaşi, str. Costache Negri, nr.48
Tipul activității sau sectorul de activitate	Cadastru şi publicitate imobiliară
Perioada	Iunie 2008 – mai 2009
Funcția sau postul ocupat	Consilier Juridic
Numele şi adresa angajatorului	SC MOBILPLAST SA Iaşi – Calea Chişinăului, nr.6B
Tipul activității sau sectorul de activitate	Producție mase plastice
Perioada	Ianuarie 2001 – iunie 2008
Funcția sau postul ocupat	Administrator
Numele şi adresa angajatorului	SC MOBILPLAST SA Iaşi – Calea Chişinăului, nr.6B
Tipul activității sau sectorul de activitate	Producție mase plastice

Perioada	Octombrie 1996 – decembrie 2000
Funcția sau postul ocupat	Jurist Consult
Numele şi adresa angajatorului	SC MOBILPLAST SA Iaşi – Calea Chişinăului, nr.6B
Tipul activității sau sectorul de activitate	Producție mase plastice
Perioada	Octombrie 1993 – septembrie 1996
Funcția sau postul ocupat	Tehnician principal – lucrare de cercetare cu contract pt „Aluminotermie”
Numele şi adresa angajatorului	Institutul Politehnic Gh. Asachi Iaşi, Facultatea de Chimie Industrială
Tipul activității sau sectorul de activitate	Universitate Tehnică
Perioada	Octombrie 1984 – septembrie 1993
Funcția sau postul ocupat	Tehnician
Numele şi adresa angajatorului	Institutul Politehnic Gh. Asachi Iaşi, Facultatea de Chimie Industrială
Tipul activității sau sectorul de activitate	Universitate Tehnică
Perioada	Noiembrie 1977 – Septembrie 1984
Funcția sau postul ocupat	Operator chimist
Numele şi adresa angajatorului	Întreprinderea de Prelucrare a Lemnului Iaşi
Tipul activității sau sectorul de activitate	Fabrica de mobilă

Aptitudini şi competențe personale

Limba maternă	**Română**
Limba(i) străină(e) cunoscută(e)	Franceză – nivel mediu Engleză, rusă – nivel minimal
Competențe şi aptitudini organizatorice	capacitate de analiză şi sinteză corectitudine, perseverență, tenacitate spirit de echipă capacitate inovatoare capacitate de lucru în program prelungit
Competențe şi aptitudini tehnice	depunere şi acceptare la OSIM a brevetului pentru „Capace compozite în industria metalurgică”
Competențe şi aptitudini de utilizare a calculatorului	utilizarea calculatorului la nivel mediu
Competențe şi aptitudini artistice	lectură, goblenurile, şofatul, muzică arta peisagistică arta culinară
Permis de conducere	Categoria B